

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**ZİHNİYET TEMELLERİ ÜZERİNDEN MODERNLEŞMEÇİ
TARIM POLİTİKA UYGULAMALARINA KÜLTÜREL İZAFİLİK
AÇISINDAN BAKIŞ: AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE TARIM
POLİTİKALARI MUKAYESESİ**

BANU KARAKAŞ

**ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

MAYIS 2021

**ZİHNİYET TEMELLERİ ÜZERİNDEN MODERNLEŞMECİ TARIM
POLİTİKA UYGULAMALARINA
KÜLTÜREL İZAFİLİK AÇISINDAN BAKIŞ: AVRUPA BİRLİĞİ VE
TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI MUKAYESESİ**

BANU KARAKAŞ

DOKTORA TEZİ

**ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MAYIS 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Banu KARAKAŞ

16.05.2021

ZİHNİYET TEMELLERİ ÜZERİNDEN MODERNLEŞMECİ TARIM
POLİTİKALARININ POLİTİKA UYGULAMALARINA
KÜLTÜREL İZAFİLİK AÇISINDAN BAKIŞ: AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
TARIM POLİTİKALARI MUKAYESESİ

Doktora Tezi

Banu KARAKAŞ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2021

ÖZET

Avrupa Birliği tarım konusundaki sorunların çözümünü, kendi kültür ve medeniyet kodlarına uygun teşvik ve hibe mekanizmalarıyla ortaya koymaya çalışırken; bu çalışmada Avrupa Birliği'ne uyum politikaları çerçevesinde 2006 yılından itibaren Türkiye'de yürütülen Avrupa Birliği'ne bağımlı politikaların, özgün politikalar ortaya koymayı kısıtlayıp kısıtlamadığı araştırılmak istenmiştir. Bu bağlamda araştırmada, medeniyet kavramı tanımlanarak, inceleme konusu olarak seçilen tarım konusu üzerinden Türkiye ve Batı medeniyeti farklılıkları tespit edilip her iki toplumun içtimai kurum ve sosyo kültürel yapıların temel farklılıkları belirlenmiş, bu farklılıklar göz önünde bulundurularak Türkiye'nin milli tarım politikası için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede tarım politikalarının geliştirilmesinde önemli rolü olan Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratlarının katılımıyla derinlemesine görüşmelere dayalı bir nitel araştırma gerçekleştirilmiş, zihniyet farklılıkları, tarıma bakıştaki farklılıklar, tarım istihdamının geleceği ve uluslararası kuruluşların tarım politikalarının Türkiye'de tarım politikalarının geliştirilmesi aşamasındaki etkilerine dair Bakanlık bürokratlarının bu konudaki görüş ve değerlendirmeleri alınmıştır. Sonuç olarak; araştırmaya katılan Bakanlık bürokratlarının Türkiye ve Avrupa Birliği'nin tarihsel ve kültürel farklılıklarına rağmen gelecekte tarım sistemlerinin daha çok benzeşeceğini düşündükleri, tarım istihdamı konusunda da tarımda ikincil işler üzerinden özellikle gençler ve kadınlara yönelik nitelikli istihdam oluşturulması bakımından önemli bir potansiyelin var olduğu düşüncesi öne çıkmıştır.

Bilim Kodu : 113505
Anahtar Kelimeler : Tarım, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Zihniyet.
Sayfa Adedi : 226
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK

A VIEW OF MODERNIST AGRICULTURAL POLICY PRACTICES FROM THE
PERSPECTIVE OF CULTURAL RELATIVITY THROUGH BASIS OF MENTALITY:
COMPARISON OF THE EUROPEAN UNION AND TURKEY'S AGRICULTURAL
POLICIES

Ph. D. Thesis

Banu KARAKAŞ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

May 2021

ABSTRACT

The European Union is trying to put forward the solution of the problems in agriculture with incentives and grant mechanisms in accordance with its own culture and civilization codes, In this study, it is aimed to investigate whether the policies dependent on the European Union implemented in Turkey since 2006 within the framework of the harmonization policies with the European Union restrict the establishment of original policies or not. In this context, by defining the concept of civilization, determining the differences between Turkey and Western civilization on the subject of agriculture, which was chosen as the subject of study, the fundamental differences of the social institutions and socio-cultural structures of both communities were determined, and by taking these differences into account, recommendations for Turkey's national agricultural policy were tried to be developed. In this context, in this study, the differences of the Western civilization from the agricultural area selected as the subject of study were determined on the axis of cultural relativity, the fundamental differences of the social institutions and socio-cultural structures of both societies were determined, taking into account these differences, Turkey's national agricultural policy suggestions have been tried to be developed. In this context, a qualitative research was conducted based on in-depth interviews with the participation of the Ministry of Agriculture and Forestry bureaucrats who played an important role in the development of agricultural policies, the differences in mentality, differences in view of agriculture, the future of agricultural employment and the effects of the agricultural policies of international organizations on the development of agricultural policies in Turkey opinions and evaluations have been received. As a result; the opinion of the Ministry bureaucrats participating in the study was that, despite the historical and cultural differences of Turkey and the European Union, agricultural systems would be more similar in the future, and that there is an important potential in terms of creating qualified employment especially for young people and women over secondary jobs in agriculture in terms of agricultural employment.

Science Code : 113505
Key Words : Agriculture, European Union Common Agricultural Policy,
Page Number : 226
Supervisor : Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK

TEŞEKKÜR

Doktora tez konusu olarak tarım alanıyla ilgili bir konu seçmem konusunda beni yöreklendiren ilk tez danışmanım Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ'a teşekkür ederim. Danışman hocam Fakülteden ayrıldığı için sonradan danışmanlığımı devralarak bu çalışmanın tamamlanmasındaki kıymetli katkılarından ötürü Prof Dr. Osman ŞİMŞEK'e teşekkür ederim. Nitel araştırmanın gerçekleştirilmesi aşamasında gerekli bağlantıların sağlanması noktasındaki yardımlarından dolayı değerli hocam Doç.Dr. Mehmet M. ÖZAYDIN'a teşekkür ederim.

Nitel araştırma için Bakanlık bürokratlarıyla ilk randevunun alınması noktasında yardımcı olan TOÇ BİR-Sen Genel Başkan Yrd. Fikret AKDENİZ Bey'e teşekkürü borç bilirim.

Zor ve yorucu geçen tez yazım sürecinde her zaman bana olan güvenini belirterek moral kaynağı olan, dostluğunu her daim yanımda hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Mehtap YÜCEL BODUR'a teşekkür ederim.

Bu stresli süreçte biraz olsun neşelenmem için her desteği veren kıymetli dost Gizem YAŞAR TUTAR'a ve tarımla ilgili her yeni çıkan kitabı benden önce görüp bana haber veren kıymetli meslektaşım Dr. Kürşat TUTAR'a her zaman benim için bir güç kaynağı olan dostlukları için teşekkür ederim.

Koşulsuz şartsız beni her zaman sevip destekleyen bir ailem olmasaydı bu çalışma olmazdı. Kıymetli kardeşim, annem ve babama her şey için teşekkür ederim.

Son olarak gerek akademik yolculuğumda gerekse hayat yolculuğumda sabır ve anlayışla yanımda olan Dr. Ömer Can ÇEVİK'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiii
1.GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	7
2.1. Metodoloji	7
2.1.1. Araştırmanın Konusu	8
2.1.2. Araştırmanın Önemi.....	8
2.1.3. Araştırmanın Amacı	9
2.1.4. Araştırmanın Tasarımı	11
2.2. Yöntem Seçimi ve Literatür Değerlendirmesi.....	12
2.2.1. Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemi	15
2.2.1.1. Araştırmanın çalışma grubu	17
2.2.1.2. Veri toplama tekniği	18
2.2.1.3. Yarı yapılandırılmış soru formları ve bulguların çözümleme tekniği	19
2.2.1.4. Araştırma için gerekli izinlerin alınması ve etik hususlar	21
2.2.1.5. Katılımcılara ulaşılması ve derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi.....	22
2.2.1.6. Araştırmacı günlüğü	24
2.2.3. Geçerlik ve Güvenirlik	24
3. ÇALIŞMADA YARARLANILAN TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	27

Sayfa

3.1. Düşünce, “Düşünce Yöntemi” ve Bilim-İlim İlişkisi	27
3.1.1. Düşünce Yöntemi ve Bilgi İnşa Etme	28
3.1.2. Türk- İslam Medeniyetinde Düşünce Yöntemi ve İlim Anlayışı.....	30
3.1.2.1.Tevhidi düşünce ve ilim yaklaşımı.....	32
3.1.2.2.Tevhidi düşünce bilgi inşa etme yöntemi ve içtimaiyat	33
3.1.3. Avrupa’da Aydınlanma ve Düşüncenin Gelişimi	35
3.1.3.1. Pozitivizm ve düşünce yöntemleri.....	37
3.1.3.3. Hermeneutik ve düşünce yöntemleri	39
3.1.4. Düşünce Yöntemleri ve Tarım İlişkisi Bağlamında Tarıma Bakışın Farklılaşması	40
3.2. Kültür, Medeniyet ve Kültürel İzafilik	44
3.2.1. Kültür ve Kültür Değişmesi	45
3.2.2. Medeniyet.....	48
3.2.3. Kültürel Etnosentirizm ve Kültürel İzafilik	49
3.2.4. Kültür Türleri: Maddeci Kültür, Maneviyatçı Kültür ve İdealist Kültür Ayrımı	52
3.2.5. Farklı Kültür Sistemleri Bağlamında Tarım Yaklaşımları.....	54
3.3. Modernleşme ve Batılılaşma	56
3.4. Zihniyet.....	59
3.5. Tarım ve Tarımla İlgili Çalışmada Yer Alan Temel Kavramlar	60
3.5.1. Tarım.....	60
3.5.2. Tarım Politikası.....	62
3.5.3. Çalışma Bağlamında Tarım.....	65
3.5.4. İnsan – Tabiat İlişkisi Ekseninde Tarım.....	69
4. 13-20. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA’DA TARIMIN ZİHNİYET KÖKENLERİ.....	73
4.1. İktisat Zihniyeti Açısından Osmanlı Devleti ve Avrupa	73

Sayfa

4.1.1. Klasik Dönem Osmanlı İktisat Zihniyeti	74
4.1.1.1. Osmanlı Devleti'nde arz yönlü iktisat anlayışı bağlamında toprak rejimi ve tarım	76
4.1.1.2. Osmanlı Devleti'nde "çalışma" kavramı bakımından tarımsal emek	79
4.1.2. Avrupa'da Feodalizmden Kapitalizme Dönüşüm Bağlamında "Ekonomi Zihniyeti"	83
4.1.2.1. Avrupa'da toprak rejimi ve avrupa sömürgeciliği bağlamında tarım	86
4.1.2.2. Avrupa'da çalışma kavramına yaklaşım bakımından tarımsal emek	90
4.2. Modernleşme ve Sanayileşmenin Etkileri Bakımından Osmanlı Devleti ve Avrupa İlişkileri Ekseninde Tarım	94
4.2.1. Sanayileşmenin Etkileri Bakımından Avrupa'da Tarımsal Dönüşüm	95
4.2.2. Avrupa ile İlişkiler Ekseninde Osmanlı Devletinde Modernleşme ve Batılılaşma.....	97
4.2.2.1. 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması	101
4.2.2.2. 1858 Arazi Kanunnamesi ve 1868 İstimlak Nizamnamesi	103
4.2.2.3. 19. Yüzyılda Batılılaşma girişimleri bağlamında tarımda eğitim ve mali kurumların geliştirilmesi	104
5. 20. YÜZYILDA KÜRESEL TARIMIN DÖNÜŞÜMÜ VE 2006 YILI SONRASI DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ İLE TÜRKİYE'NİN TARIM POLİTİKALARININ MUKAYESELİ GELİŞİMİ	107
5.1. 20. Yüzyılda Küresel Tarımın Dönüşümünün Nedenleri	107
5.1.1. Demografik Değişim ve İşgücü Yapısındaki Değişikliklerin Tarım Politikalarına Yansımaları	108
5.1.1.1. Gıdanın artan önemi bağlamında gıdayla ilgili yeni kavramsallaştırmalar.....	110
5.1.1.2. Tarım istihdamının azalması politikalarının getirdiği paradoks: genç çiftçi problemi	111

Sayfa

5.1.1.3. Modernleşmeci kapitalist yeni çiftçi tipinin ortaya çıkması.....	114
5.1.2. Tarıma Etkileri Bağlamında Küreselleşme	115
5.1.3. Çevre ve İklim Değişikliğinden Kaynaklı Sorunlar	119
5.1.4. Bilimsel ve Teknolojik Yeniliklerin Tarıma Yansımaları	124
5.2. Tarım Politikalarının Neo-liberal Dönüşümü ve Uluslararası Kuruluşların Etkileri	128
5.2.1. Neo-Liberalizm ve Tarımsal Dönüşümün Tarımsal Politika ve İstihdama Yansımaları	128
5.2.2. Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'Nun Tarıma Bakışı..	131
5.2.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Tarımsal Ürün Ticaretinin Dönüşümü	133
5.2.4. Birleşmiş Milletler ve BM Gıda Ve Tarım Örgütü'nün Sürdürülebilirlik Yaklaşımı Ekseninde Tarım	136
5.3. 20. Yüzyılda Tarımsal Dönüşüm Bağlamında Türkiye ve Avrupa'da Tarım Politikalarının Gelişimi.....	138
5.3.1. Türkiye'de Tarım Politikalarının Gelişimi.....	139
5.3.1.1. Cumhuriyet Dönemi ve Planlı Kalkınma Döneminde Kurumsallaşma Ve Modern Tarım Politikaları Oluşturma	139
5.3.1.2. 1980'li yıllarda neo-liberal politikaların Türkiye'de tarım politikalarına etkisi	144
5.4. 20. Yüzyılda Avrupa'da Tarım ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Gelişimi	146
5.4.1. Avrupa Birliği	146
5.4.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Gelişimi	147
5.5. Tarımsal Dönüşümün Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Tarım Politikalarına Yansımaları.....	151
5.5.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İlişkiler Bağlamında Tarım Politikasını Ortak Tarım Politikasına Uyumlaştırma Girişimleri.....	151

Sayfa

5.5.2. Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarımsal Üretim	152
5.5.3. Demografik ve İşgücünün Dönüşümü Çerçevesinde Türkiye Ve Avrupa Birliğinde Tarım İstihdamı.....	154
5.5.4. Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımsal Desteklerin Dönüşümü	157
6. ZİHNİYET TEMELLERİ ÜZERİNDEN MODERNLEŞMECİ TARIM POLİTİKALARININ POLİTİKA UYGULAMALARINA KÜLTÜREL İZAFİLİK AÇISINDAN BAKIŞ: AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI MUKAYESESİ.....	161
6.1. Zihniyet ve Kültür Kavramlarına İlişkin Mukayese.....	161
6.2. Modernleşme ve Tarım İlişkisi Bağlamında Bulgular	169
6.3. Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Üzerinden Tarım Politikaları.....	172
6.4. Türkiye'nin Milli Tarım Politikası Geliştirmesi Bakımından Öneriler.....	178
6.4.1. Gıdanın Stratejik Önemi	181
6.4.2. Kırsala ve Tarımda Çalışmaya Yönelik Bakış	182
6.4.3. Tarımda Teknoloji Kullanımı ve Tarım İstihdamına Yönelik Fırsatlar.....	186
6.4.4. Tarımda İstihdamın Geliştirilmesi	188
6.4.5. Tarımda Diğer Sorunlar	192
7. SONUÇ.....	197
KAYNAKLAR	207
EKLER.....	221
Ek-1. Etik Komisyon Onayı	222
Ek-2. Araştırma İzni	223
EK-3. Derinlemesine Görüşme Soru Havuzu.....	224
ÖZGEÇMİŞ.....	226

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Çalışmanın Kavramsallaştırılması	66
Çizelge 5.1. Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarımın GSYH İçindeki Payı ve Yıllık Büyüme Oranı.....	154
Çizelge 5.2. Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarım İstihdamı	155
Çizelge 5.3. 2010 Sabit Fiyatlarıyla İşçi Başına Tarımsal Katma Değer, ABD Doları Cinsi	156
Çizelge 5.4. Çeşitli Tarımsal ve Gıda Destekleri.....	157

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Veri Toplama Döngüsü.....	18
Şekil 3.1: Tarımın Maddi Bileşenleri.....	41
Şekil 5.1. Tarımsal Toplam Desteklerin GSYH İçindeki Oranı	158
Şekil 5.2. Üretici Desteklerinin Brüt Çiftlik Gelirleri İçindeki Payı	159

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar**Açıklamalar****AB**

Avrupa Birliği

ABD

Amerika Birleşik Devletleri

BKZ.

Bakınız

BM

Birleşmiş Milletler

CAP

Common Agricultural Policy

EU

European Union

EC

European Commission

FAO

Food and Agriculture Organization of the United Nations

GSYH/GSYİH

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ILO

International Labour Organization

IMF

International Monetary Fund

OECD

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

s.

Sayfa

UNDP

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

WB

Word Bank

1.GİRİŞ

21. Yüzyıl itibariyle, tarımda yaşanan biyoteknolojik gelişmeler, tarım 4.0 yaklaşımları, artan otomasyon tarımsal istihdamın azalmasına yol açarken öte yandan istihdamın ağırlığının hizmet sektöründe olduğu bir ekonomik yapıda tarımdan kopan nüfus için kentlerde istihdam olanakları eskisinden de azdır. Bu bağlamda tarım politikalarının yalnızca tarımsal üretimle ilgili ekonomik çıktılara odaklanarak değil; aynı zamanda tarımda yaşanan her gelişmenin “sosyal, kültürel, zihniyet ve toplumların özgün ”düşünce yöntemleri”ne bağlı sonuçlarının da göz önünde bulundurarak tarım konusunda yeni bütüncül bir anlayış ya da bakış “yöntemi”nin oluşturulması ihtiyacı vardır.

Öte yandan tarım politikalarından önce tarıma dair anlayışın ortaya konulması gerekmektedir. Sanayi Devrimine kadar dünyanın toplumsal ve iktisadi hayatına yön vermiş olan tarımı; modern dünyanın ekonomik göstergeleri açısından “önemini yitirmiş”, “diğer sektörlere göre geri planda kalmış” olarak gören yaygın bir anlayışın gelişmiş olduğu söylenebilir. Bu sanayi merkezli bakış eğiliminin gelişmesine bağlı olarak da gelecekte otomasyonun çiftliklere tam uyumu ile birlikte tarımdaki çalışmanın “yok olacağı” ve buna dayalı olarak da tarımsal çalışmayı da, iktisaden “verimsiz” ve “nitelik gerektirmeyen” bir emek biçimi olarak gören yaygın bir kesim bulunmaktadır. Modern tekniklerin tarımda kullanılmaya başlanmasından önce geleneksel yöntemlerle yüzyıllardır aynı biçimde sürdürülen tarım faaliyetinin modern dünyadaki algılanış biçimine ilişkin bu farklılık; aynı zamanda bu toplumlar için bir zihniyet değişikliğinin yansımasıdır. Modern 21. Yüzyıl insanı için çalışma ve emeğin değeri, eskisinden farklı olarak, salt ekonomik açıdan ölçülen bir unsura dönüştükçe; ilk değersizleştirilen çalışma biçimlerinin başında, tarımdaki çalışma gelmiştir. Benzer şekilde; tarımın iktisadi kıyaslamalar açısından önemsiz görülmesine yol açan değişimi; 19. Yüzyıl için sanayinin, 20. Yüzyıldan itibaren ise hizmetler ve bilişim sektörünün ön plana çıkması olarak açıklamak da bu zihniyetin bir sonucu olarak görülmektedir. Oysa insanın gıdaya olan hayati bağımlılığı değişmediğine göre; bu gıdanın üretilmesi faaliyetinin de önemini yitirmemesi beklenebilir. Buna rağmen; 1996 yılına kadar küresel gıda fiyatları ve gıda arzı sürekli birlikte artarken, bu tarihten sonra gıda fiyatlarında yavaş da olsa başlayan gerileme beraberinde tarıma bakış bağlamında olumsuzlukları getirmiştir.

Yukarıda tarım alanı perspektifinden bakarak genel hatları ortaya konmaya çalışılan sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin sosyal bilimlerde izah edilmesinde çoğunlukla neo liberal iktisada ait “ceteris paribus” bir yaklaşımla salt kapitalist ekonomik ilişkilerdeki dönüşüm ve bunların sonuçları ele alınmakta; daha da ileri giderek aynı açıklamaların genel şablon itibarıyla modernleşmeci anlayışa ve modernleşmeci “düşünce yöntemi” anlayışına dayalı olarak tüm toplumlar için geçerli olduğu kabul edilmektedir. Çoğunlukla bu gelişmelerin ortaya çıkışındaki zihniyet ve amaçlar tartışmaya dâhil edilmemektedir. Bu; kimi zaman kasti olarak gerçekleştiği gibi; kimi zaman da iktisadi ve sosyal olayların gelişiminde zihniyetin rolünün farkında olunmamasından kaynaklanmaktadır.

Zihniyet, bilinçli veya bilinçli olmayarak insan davranışlarını yönlendiren düşünceler bütünüdür. Bu düşünceler, gündelik hayatın rutin eylemlerine dair olabileceği gibi iktisadi bir faaliyete veya bir politik tercihe ait olabilir. Zihniyeti insan düşüncesinin arka planı olarak betimlemek mümkün olduğu gibi; bir insanın zihniyet dünyasının oluşumunda ait olduğu medeniyet/toplum anlayışının soyut niteliği etkin olduğundan insan zihniyetinin arka planında da onu etkileyen unsurların mevcudiyetinden söz edilebilir (Mucchielli,1991: 17, 57). Din ve dine dair görüşler, ahlak ve etik anlayışı, kültür, toplumsal gelenek ve değerler, içinde bulunan zaman dilimi gibi başlıcaları sayılabilecek unsurlar, zihniyeti birlikte şekillendirmektedir.

İktisadi ve sosyal meselelere zihniyet açısından yaklaşmak ilk olarak bütüncüllük içinde bakış sahibi olmayı gerektirmektedir. Buna göre; her şeyden önce ele alınan çalışma konusunun, sosyal ve iktisadi diğer alanlarla ilişkilerinin anlaşılması gerekmektedir. İkinci olarak ise; zihniyet çalışmaları bir mukayese yapmayı da gerekli kılmaktadır. Bu mukayesenin analiz birimleri neler olabilir diye sorulduğunda somut (nicel/kantitatif/maddi) göstergeler, meselenin genel hatlarını ortaya koymaya yardımcı olabilir. Tarım alanından örnek verilecek olursa; bu somut (nicel/kantitatif/maddi) göstergeler; tarım politikalarına dair göstergeler, uygulamalar olabileceği gibi; politika çıktılarına ilişkin üretim, ticaret, istihdam gibi veriler de olabilir. Fakat ele alınan konunun zihniyet açısından başka toplumlarla kıyaslanabilmesi için sadece politika uygulamaları ve çıktıları üzerinden bir mukayese anlamlı olmayacaktır. Mukayesenin derinleştirilebilmesi için, mukayese konusu toplumların kültür ve medeniyet sisteminin “düşünce yöntemi” ve bu “düşünce yöntemi”ne bağlı olarak bilgi inşa etme vasfının toplumun zihniyetini

etkilediği ön kabulü ile bunlara dair farklılıkların anlaşılmasına da ihtiyaç bulunmaktadır. Buna göre ele alınan konunun soyut/mana/nitel özelliklerini de dikkate alarak oluşan zihniyetini anlamayı ve açıklamayı birlikte ortaya koyan bütüncül bir çerçeveye ulaşılmış olunur.

Bu bağlamda Türkiye'nin tarihsel köklerini dayandırdığı; Osmanlı Devleti ve Türk-İslam medeniyeti ile coğrafi komşusu olan Avrupa devletlerinin tarihsel ve kültürel değerlerinin sistemleştirildiği Batı medeniyeti arasında son 250 yıldaki etkileşiminin sonuçlarının iyi anlaşılabilmesi için bu medeniyetlerin dayandıkları temel unsurların tanımlanması da gerekmektedir. Çünkü kelime olarak aynı görünse bile ele alınan kavramlar ve bu kavramların muhtevası ait olunan “kültür” ve “medeniyet sistemlerinin “düşünce yöntem”lerine göre bilgi inşa etme bakımından farklılık göstermektedir. Her bir kavram, esasında o kavramın ait olduğu medeniyet veya değerler sisteminin ürettiği düşünce yöntemine göre bir ön kabul de içermektedir. Bu bakımdan bir mukayese yapabilmek için başlangıç noktasının ele alınan kavramların kendi medeniyet daireleri içindeki anlamlarına dair farklılıkların anlaşılması olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tarım politikalarının zihniyet açısından bir mukayesesi yapılacaktır. Türkiye'nin tarım politikalarının bir karşılaştırmasını yapmak için Avrupa Birliği'nin seçilmesinin nedeni; 2006 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü elde etmesi ve müktesebatın uyumlaştırılması sürecinin geçen yaklaşık 15 yılda en başarılı alanının tarım olmuş olmasıdır. Türkiye tarım mevzuatını Avrupa Birliği mevzuatına uyumlaştırırken politikaları da bu durumdan etkilenmiştir. Avrupa Birliği tarım alanında kendi kültür ve medeniyet kodlarına uygun teşvik ve hibe mekanizmalarıyla politikalar geliştirirken; 2006 yılından itibaren Türkiye'de yürütülen Avrupa Birliği'ne bağımlı politikaların, özgün politikalar ortaya koymayı kısıtladığı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın tezi; “Batı medeniyetinden farklı bir kültür ve medeniyet sistemine sahip Türkiye'nin, tarım politikalarını doğrudan etkileyen Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşların politika uygulamaları Türkiye'nin özgün milli politikalar geliştirmesini kısıtlamaktadır.” cümlesi ile ifade edinilebilir.

Çalışmada metodolojik olarak benimsenen bazı yaklaşımlar mevcuttur. Buna göre tarım zihniyetinin toplumun iktisadi zihniyetinden ayrı ele alınamayacağı kabul edilerek tarihsel ve iktisadi olarak Türkiye ve Avrupa'da tarımın gelişimindeki ana noktalar açıklanmıştır.

Bu aşamada, her iki medeniyete dair “düşünce yöntemi”, kültür ve zihniyetten kaynaklanan farklılıklar tarihsel olayların gelişimi özelinde ortaya konmuştur. Sonraki aşamada ise; 21. Yüzyıl itibariyle Türkiye ve Avrupa Birliği’nin tarım politikalarının tarihsel gelişimi üzerinden; politika uygulamaları ve bunların sonuçlarına dair göstergeler paralelinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin tarım politikalarının görüntüsüne dair bir bütüncül değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Türkiye ve Avrupa Birliği’nin tarım politikaları konusunda zihniyet çözümlemesi yapabilmek için ise; Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratları ile gerçekleştirilen nitel araştırma sonucunda elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Türkiye’de bürokratların kamu politikalarının şekillendirilmesinde ve kamunun politikalarının anlaşılması noktasında etkin birer unsur oldukları düşünülebilir. Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratlarının Türkiye’de tarım politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynadıkları kabulünden hareketle araştırmaya katılan gönüllüler ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde; onların zihniyet, kültür, medeniyet ile tarım ilişkisi hakkındaki düşünceleri, Avrupa Birliği tarım politikaları hakkındaki görüşleri ve Türkiye’de tarım alanındaki gelişme ve sorunları kültürel bakımdan nasıl okudukları ve ne gibi çözüm önerileri sunduklarının öğrenilmesi amaçlanmıştır. En nihayetinde bu tezin amacı; Türkiye’nin kültür ve medeniyet özellikleri dikkate alınarak inceleme konusu olarak seçilen tarım politikası alanı üzerinden Türkiye’nin millî tarım politikası için öneriler geliştirmek olmuştur.

Yukarıda açıklanan bağlamlarda çalışma amaç ve yöntemine uygun olarak ikinci bölüm metodoloji başlığı altında planlanmıştır. Bu bölümde; öncelikle çalışmanın amacı, konusu, önemi ve sorunsalları aktarılmış; bu doğrultuda çalışmanın ana kurgusunun nasıl şekillendiği açıklanmıştır. Ardından çalışmada kullanılan yöntem ve teknikler hakkında tanımlayıcı bilgiler verilmiş ve gerçekleştirilen nitel araştırmaya yönelik detaylar paylaşılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü çalışmada kullanılan kavramların açıklanmasına ayrılmıştır. Bu bölümde yer alan kavramlar çalışmanın temel kavramları olup ilerleyen bölümlerde yapılan değerlendirmelerin ve kurulmaya çalışılan ilişkilerin anlaşılabilmesi için detaylıca açıklanmalarına gereksinim duyulmuştur. Yine bu bölüm içinde “düşünce yöntemi” kavramına da değinilmiştir. Çalışma boyunca Türkiye ve Avrupa ülkelerinin tarım politikalarının arkasında yer alan zihniyet mukayese edilmeye çalışıldığından düşünce

yöntemi kavramı, zihniyet farklılıklarının anlaşılabilmesi için esas çıkış noktası olarak görülüp mukayeseye konu olan olay ve ilişkilerdeki farklılıkların temelinde düşünce yöntemine dair farklılıkların yer aldığı da vurgulamak istenmiştir. Bu bölümün sonunda çalışmanın inceleme konusu olan tarım ve tarım politikalarına dair tanımlar verilerek kavramsal çerçeve tamamlanmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde inceleme konusu olan tarım, tarım zihniyeti ve politikalarına dair Türkiye ve Avrupa bağlamında tarihsel bir arka planın sunulması planlanmıştır. Buna göre Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel mirası üzerine kurulmuş olduğu Osmanlı Devleti ile Kıta Avrupası ülkelerinin 13-14. Yüzyıllardan itibaren eş anlı olarak öncelikle iktisat anlayışlarının ardından çalışma konusu olan tarımsal üretim, tarımda çalışma ve ticari ilişkiler bakımından yaşadıkları gelişmeler sunulmuştur. Bu bölümde literatür taramasına dayalı tarihsel bir derleme söz konusu olmakla birlikte; tarihsel olayların yorumlanması bakımından bir önceki bölümde açıklanan kavramlar kullanılarak olay ve olgular arasındaki ilişkiler özgün olarak tespit edilmeye çalışılmış ve tarım zihniyeti kavramına dair teorik bir açıklama geliştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümü bir önceki bölümde başlanan tarihsel arka plan oluşturma çabasının 20. Yüzyılda da devam etmesi ve bu dönemde modern tarım politikalarının ortaya çıkması ile başlamaktadır. Bu bağlamda yine eşanlı olarak Türkiye ve Avrupa'da tarım ve tarım politikalarının geçirdiği dönüşüm aktarılmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümü nitel araştırma bulgularının paylaşılıp yorumlanmasına ayrılmıştır. Araştırma kapsamında gönüllü katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular kodlandıktan sonra oluşan temalar bağlamında araştırmanın bulgularına ait alt başlıklar oluşturulmuştur. Bir nitel araştırmanın ilgili yazına katkısının bulgular kadar bunların özgün yorumlanmasında olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma konusu özelinde tarım, tarım sektörü ve tarım politikalarına dair Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratlarının görüşleri aktarılırken; kavramsal çerçevede yer alan zihniyet ve kültür kavramları başta olmak üzere diğer temel kavramlarla katılımcıların görüşleri arasındaki ilişkiler özgün olarak kurulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde; öncelikle tarıma bakış bağlamında mukayeseye konu olan her iki medeniyette esas olarak düşünce yöntemi farklılığından bahsederek çalışma boyunca tespit edilen ilişki ve olgular aktarılmıştır. Bölümün sonunda Türkiye için özgün milli tarım politikası geliştirilmesine yönelik önerilerin getirilmesiyle çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Metodoloji

Fransızca “méthode”, Latince “methodus” ve kökeni olduğu tahmin edilen Grekçede “methodos” kelimesinden türetilmiş olan metot kök kelimesi “takip, uğraşı, sistem” gibi anlamları karşılarken; kök kelimeye yol anlamına gelen “hodos” ekinin eklenmesiyle, takip edilen yol anlamına gelecek şekilde bir anlam ortaya çıkmıştır (Collins Dictionary, 2020).Bilgiseven gibi yöntem ile metod kavramlarını eşanlamlı kullanarak “araştırma yolu ile bulunup ortaya konulabilecek somut sebep-netice ilişkilerini ve mümkün olduğu hallerde bu ilişkilerin temelinde yer alan soyut ilmi kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol anlamına gelmekte olduğunu belirten (akt.Akın, 2008: 106) görüşler olduğu gibi; bu bağlamda bir ayırım yaparak; yöntemin mantıklı düşünme yolunu ifade ettiği; metodun ise salt duyu organları veya salt akılcı bilgi kullanma usullerini ifade eden bilimsel yöntem olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır (Şimşek, 2020a).

Sosyal bilimlerin bilimsel olarak kabul edilmesini sağlayan ana unsurun “araştırma metodolojisi” olduğu kabul edilmektedir (Neuman, 2010: 117). Bu bağlamda yöntemlerden daha geniş bir alanı kapsayan yöntembilim ise, “yöntemleri kullanan toplumsal araştırmacılar kurumunun toplumsal-örgütsel bağlamını, felsefi varsayımları, etik ilkeleri ve politik meseleleri anlamak” olarak kabul edilmektedir (Neuman, 2010: 3).

Bir çalışmada üzerine söz söylenen konuya dair takip edilecek yolun gösterilmesi anlamında öncelikle metodolojinin ortaya konması beklenmektedir. Metodolojinin belirlenmesi, düşünce ve bilgi yöntemi açısından takip edilen yolları netleştireceği gibi; araştırma konusunun sınırlarının çizilmesi anlamında da araştırmacıya yardımcı olacaktır. Hepsinden öte, belirli bir düşünce mantığı çerçevesinde sistemli ve tutarlı ilerlemeyen düşünceler birbirinden kopuk, savrulmuş ve sonuçsuz bir görünüm sergileyecektir. Bu bakımdan ilk bölümde çalışmada takip edilecek metodoloji açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Araştırmanın Konusu

İnsan varlığının devamı için elzem olan gıda ihtiyacının karşılandığı tarım sektörü halen tüm ülkeler için stratejik önemini korumakta, devletin mali teşvikleri ve bilimsel araştırmalarda öncelikli destek alanlarından biri olmayı sürdürmektedir. Ülkemizde ise; sosyal bilimler alanında tarımla ilgili çalışmalar genellikle mikro analizler düzeyinde mevsimlik işçilik, tarımda aile işçiliği, kayıt dışı çalışma gibi sınırlı kapsamlarda ele alınmaktadır. Bu bağlamda, sıklıkla tarihsel ve kültürel öğeler yok sayılarak tarımın ele alınması literatürde bu alanda bir boşluğa işaret etmektedir. Avrupa Birliği'ne uyum politikaları çerçevesinde 2006 yılından itibaren Türkiye'de yürütülen Avrupa Birliği'ne bağımlı politikaların, özgün politikalar ortaya koymayı kısıtlayıp kısıtlamadığı da literatürde bir başka tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, medeniyet ve kültür gibi kavramlardan hareketle, değerlendirme konusu olarak seçilen tarım alanı üzerinden Avrupa ve Türkiye'de tarımın tarihsel dönüşümü üzerinden tarım politikalarının farklılıkları ele alınacaktır. Bu çerçevede tarım politikalarının geliştirilmesinde önemli rolü olan Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratlarıyla derinlemesine görüşmelere dayalı nitel bir araştırma gerçekleştirilerek, zihniyet farklılıkları, kültürel etnosentrizm ve uluslararası kuruluşların tarım politikalarının Türkiye'de tarım politikalarının geliştirilmesi aşamasındaki etkilerine dair Bakanlık bürokratlarının bu konudaki düşünce ve değerlendirmeleri belirlenmeye çalışılacaktır.

2.1.2. Araştırmanın Önemi

Tarım üretimi insan hayatı için her dönem oldukça önemli bir yer tutmuştur. Çünkü insan yaşamının devamını sağlamak için gerekli olan besinler bu alandan elde edilmektedir. Dolayısıyla bu durumun farkında olan gelişmiş ülkeler için tarım sektörü hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Ancak ülkemizde sosyal bilimler alanında tarımla ilgili çalışmalar genellikle ikinci plana atılmakta; mevsimlik işçilik, tarımda aile işçiliği, kayıt dışı çalışma gibi sınırlı kapsamlarda ve salt ekonomi merkezli politikalar ve bunların ekonomik çıktılarının yorumlanması şeklinde ele alınmaktadır.

Öte yandan Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de tarım sektörünün bir kriz içinde olduğu belirtilmektedir. Tarım sektörü istihdamı yıllar itibarıyla düşerken, sadece istatistikler üzerinden yorum yapanlar tarafından bu durum olumlu karşılanmakta ve gelişmişlik

göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Oysa tarım sektöründen kopan işgücü kırdan kente göçü beraberinde getirmekte, kentlerde çoğunlukla vasıf gerektirmeyen işlerde istihdam edilmekte, kayıt dışı çalışma, marjinal sektörlerde çalışma gibi istihdamın en kötü biçimleriyle yüz yüze gelmektedir. Tarım sektörü içinde kalan istihdam da çoğunlukla kayıt dışı ve sosyal haklardan mahrum biçimde çalışmaya devam etmekte ve Türkiye’de tarım ürünlerinin üretici ile nihai tüketici arasındaki sevk zincirinden doğan sorunlardan dolayı ürettiği ürün karşılığında istenilen düzeyde gelir elde edememekte ve bir kısır döngü halinde bu durum tarımdan kopuşu hızlandırmaktadır.

21. yüzyıl bilgi toplumlarında dahi tarımsal faaliyetlerin artan dünya nüfusunun buna paralel artan gıda ihtiyacını karşılamak açısından önemini kaybetmeyeceği düşünülmektedir. Buna ek olarak gelişmiş ülkeler, çok uluslu şirketler ve uluslararası kuruluşların domine ettiği küresel gıda piyasasında yaşanan gelişmeler geliştirmekte olan ülkelerin tarım politikalarını etkilemekte ve aleyhe durumlara yol açabilmektedir.

Türkiye’de tarım politikaları ve uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği’ne adaylıktan sonra gelişen dönüşümler neticesinde çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezine konu olmuşken; çoğunlukla dönüşümün maddi sonuçlarına odaklanıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ise; tarım ve tarım politikalarının arkasında yatan zihinsel dönüşümün ilk kez araştırılmaya çalışması bakımından önemli ve literatüre özgün bir katkı olarak görülmektedir. Araştırmada tarım, tarım politikaları ve tarımda çalışma, iktisadi ve sosyal meselelerin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde ele alınarak; ortaya çıkan maddi sonuçların ötesindeki zihniyet değişimi veya farklılıkları ele alınacaktır.

2.1.3.Araştırmanın Amacı

Türkiye 2006 yılında Avrupa Birliği aday ülke statüsü elde ettikten sonra tarım politikalarını Avrupa Birliği müktesebatı çerçevesinde güncellemesi gereği hasıl olmuştur. Avrupa Birliği tarım alanında kendi kültür ve medeniyet kodlarına uygun teşvik ve hibe mekanizmalarıyla politikalar geliştirirken; 2006 yılından itibaren Türkiye’de yürütülen Avrupa Birliği’ne bağımlı politikalar, özgün politikalar ortaya koymayı kısıtlamakta olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; medeniyet ve kültür kavramlarını da dikkate alarak değerlendirme konusu olarak seçilen tarım alanı üzerinden

bir mukayese yapmak ve Türkiye'nin milli tarım politikası geliştirebilmesi için öneriler geliştirmektir.

Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratları Türkiye'de tarım politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan araştırmaya katılan gönüllüler ile gerçekleştirilecek görüşmelerde onların;

- zihniyet kavramına yaklaşımları,
- kültür ve medeniyet ile kültür ve medeniyet temelinden bakabilen bir tarım ilişkisi hakkındaki düşünceleri,

Avrupa Birliği tarım politikaları hakkındaki görüşleri ve Türkiye'de tarım alanındaki gelişme ve sorunları kültürel bakımdan nasıl okudukları ve ne gibi çözüm önerileri sunduklarının öğrenilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda tercih edilen bir yandan nicel araştırma verileri ve diğer yandan da nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine mülakat tekniği ile seçilen kurum bürokratlarının araştırma konusu hakkındaki farkındalık, algı ve tutumlarına ilişkin detaylı bulgular edinmek amaçlanmaktadır. Edinilen bilgiler ışığında Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde tarım politikalarının ardında yatan zihniyet unsurlarının "çözümlemesi" ve "yorumlanmasına" dayalı bütüncüllük eksenini üzerinden hareketle, mukayesesi yapılabilecektir. Dolayısıyla bu çalışma boyunca cevaplanması amaçlanan sorular tarım politikalarının dönüşümü perspektifinde aşağıdaki gibidir:

1. Özgün Türk sosyal düşüncesine göre yeni bir milli tarım bakışı, kültürü ve stratejisi ortaya konulabilir mi?
2. Bu mümkünse tarihsel köklü düşünce ve üretim gelenekleri olan bir medeniyetin mirasçısı konumundaki Türkiye'nin tarım alanında özgün politikalarının inşası nasıl olmalıdır?
3. Batı tarım yaklaşımını Türkiye'ye aktarabilir miyiz? Bu uygun olur mu? Yeterli olur mu? Veya mutlak gerekli midir?
4. Modernleşme ve teknolojik gelişmeler ekseninde Türkiye'de tarımda çalışmanın geleceğine ilişkin hangi öngörüler yapılabilmektedir?

2.1.4.Araştırmanın Tasarımı

Bu çalışmanın tasarımı esas itibariyle iki başlık altında özetlenebilir. Birinci olarak ele alınan kavramlar ve olguların arkasında yatan zihinsel süreçleri tanımlayabilmek için tarihsel sosyolojik bir yaklaşımla literatür taraması yapılmış ve mukayeseli medeniyet incelemesi çerçevesinde biçimde Türk-İslam ve Avrupa toplumları için tarımsal üretim ve çalışma biçimlerinin geçirdiği dönüşümlerin ana hatları ortaya konmuştur.

Araştırmanın ikinci aşamasında ise; Türkiye’de 21. Yüzyılda tarım politikaların geçirdiği dönüşümün arkasında yatan zihinsel ve kültürel öğelerin anlaşılabilmesi için ilgili Bakanlık bürokratlarıyla derinlemesine görüşmelere dayanan bir nitel araştırma tasarlanmıştır.

İnalcık, “İlim, kültürün bir parçasıdır.” sözleriyle ilim ve bilim metotlarının içinde olduğu toplumun sosyal ve kültürel yapısından ayrı düşünölemeyeceğine ve bunların aktarımının da bu çerçevede incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. (İnalcık, 2018: 414). Bir toplumdaki iktisadi faaliyet ve olaylara sosyolojik bakımdan yaklaşarak, bunlara ilişkin kültürel izafiyet gerçeklikleri göz önünde bulundurulduğunda; “farklı ölkelerdeki farklı sosyo-költürlerin söz konusu iktisadi faaliyet ve olaya şekil vermiş olduğu” belirtilmektedir. Bu bağlamda Şimşek’e göre; “farklı ölkelerdeki mübadele, tasarruf, tüketim, işbölümü, mülkiyet, üretim zihniyeti gibi temel konular, o toplumların kültürel yapı özelliklerine göre biçimlendikleri ifadesinde bulunmanın da “gerçek” bir yaklaşım olduğu” belirtilebilir (Şimşek, 2008a: 97). Anlatılan bu yaklaşım ışığında; araştırmanın her iki aşamasında da Türkiye ve Avrupa toplumları arasında tarım alanındaki mukayeseler yapılırken olay ve olgulara kültürel izafilik ekseninden yaklaşım ve bunları ait olunan medeniyet ve költür sisteminin özellikleri anlamında değerlendirme esas alınmıştır.

Mukayeseli költür-medeniyet incelemesi tasarımının seçilme nedeni; bir sosyal sistemin en önemli taşıyıcısının “insan” unsuru ve bu insanın da ait olduğu değerler sistemine göre farklılaştığı kabulünden ileri gelmektedir. Buna kabule göre; “bir sosyal sistemin aktif taşıyıcısı insan, net kimliği, bir başka költüre göre oluşturulur ve buna göre anlamlandırılması halinde alıcı durumuna düşmüş, sosyal sistemler bu yolla bağımlı hale getirilirler”. Bu bağlamda Batılı bilim paradigmasının dayattığı tek tipleştirici insan unsurunun yanlışlığı savunularak (Şimşek, 2013: 99), mukayeseye alınan her iki medeniyet

sistemi arasında insan, insan-madde, insan-çevre ilişkilerinin dönüşümü ekseninden insan-tarım-devlet-tarım politikası ilişkisine dair izahlar getirilecektir.

Bir bilimsel araştırmada; araştırmacının söz konusu karşı karşıya kaldığı durumu içindeki davranış ve harekette içten dışa doğru, gerilerdeki motiflere bakarak yorumlayıp anlatması gerektiği; bunun bir anlamacı (yorumlayıcı) yaklaşım yöntemi olduğu ve zihniyet araştırmalarında izlenmesi gereken metodun bu doğrultuda belirlenebileceği düşünülmektedir (Şimşek, 2008a: 107).

Zihniyet ile ilgili konularla uğraşan araştırmacı, pozitif tarih incelemelerinin içinde bulunmasının yanında esasında sosyolojik bir toplu görüşe ve geniş bir tarih yorumları planından da istifade ederek bu ilkeler çerçevesinde çalışmasını yürütmek durumunda olduğu aktarılmaktadır. Bu bağlamda Şimşek, zihniyet araştırmaları metodunda izlenecek en temel yolun, “araştırılacak konunun öncelikle dış (morfolojik) görüntüsünün inceleniyor olması” sonraki aşamada ise bu dış görüntüyü ortaya çıkaran iç boyutun tahlil edilmesi şeklinde olacağını belirtmektedir. Yine yazarın dikkat edilmesi gereken diğer unsurlar olarak ise; “objektif, peşin hükümlerden uzak, sabit olmayan ve farklılıkları dikkate alan bir anlam yaklaşımı” na sahip olmak olduğu görülmektedir (Şimşek, 2008a: 108).

Toplumların inanç ve değerler sistemleri, örf ve adetleri, davranış kalıpları gibi belirli özelliklerinin tarihsel devamlılık içinde olduğu, her ne kadar toplum belli açılardan değişme göstermiş olsa da temel yapısının belirli bir dönem daha devamlılık arz ettiği belirtilmektedir. Bu bakımdan bir toplumun mevcut sorunlarını anlamak, neyin niye değiştiğini analiz edebilmek için tarihsel analizlere ihtiyaç duyulduğu da eklenmektedir (İnalçık, 2017: 183). Tüm bu nedenlerle bu çalışmada yürütülen medeniyet mukayesesi ve tarihsel olayların da değerlendirmesini içerecek şekilde geniş kapsamda bir yaklaşımla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

2.2. Yöntem Seçimi ve Literatür Değerlendirmesi

Tarım sektörünün önemine karşın, Türkiye’de tarımsal üretimle ilgili meselelerin üreticilerin karşılaştığı sorunların ve bunların sosyal etkilerinin sistematik ve bütüncül bir şekilde ele alındığı çalışmaların sayısının ise yetersiz olduğu belirtilmektedir (Keyder ve Yenal, 2015: 15). Son yıllarda çiftçilerle ilgili akademik yayın yapan dergiler hakkında

bilgi veren Beinin, öncelikle kapitalist tarımın değişmesi, tarımsal sınıf yapılarının oluşumu, çiftçi yoksulluğu gibi konuların ele alındığı; zaman içinde ele alınan konuların genişletilerek; neoliberal politikaların küçük aile çiftliklerine etkileri, kırsal mikro finans, sözleşmeli çiftçilik, gıda egemenliği ve genetiği değiştirilmiş tarım ürünleri gibi konularda makaleler çoğalmıştır (Beinin, 2019: 15).

Özügurlu da tarım çalışmalarının sınıflandırılmasında kuramsal yaklaşım farklılıklarını da içerecek biçimde acaba konuya yaklaşım tarzı ölçütü esas alınabilir mi sorunu sorarken; tarımsal yapıların bilgisini üretenlerin belli bir epistemic topluluk içinde, belli bir dünya görüşüyle, belli bir tarzda bilgi üretmekte olduklarını belirtmektedir. İnceleme nesnesinin bilgisi üzerinde, salt kullanılan kavramsal araçlar ve yöntemsel teknikleri değil, inceleme nesnesine yaklaşım tarzının da etkide bulunuyor olmasının bekleneceğini ekleyen Özügurlu, bu bağlamda tarım literatürüne ilişkin değerlendirmelerinde üç farklı yaklaşım biçiminden söz etmekte ve bunları “biçimci bilimci yaklaşım, köylücü köycü yaklaşım, tarihselci yaklaşım” sıralamaktadır (Özügurlu 2013: 59-60). Biçimci bilimci yaklaşımın temel özellikleri kırsal alana, tarıma köyü ve köylüye özel bir anlam atfetmemesi ve bunları sadece bilimsel ilke ve tekniklerin uygulama alanı olarak görmesi olarak özetlenmektedir. Bu yaklaşıma sahip çalışmaların büyük çoğunluğunun salt pozitivist olmakla birlikte bir kısmının da Marksist gelenek içinde yer aldığı da ayrıca eklenmektedir (Özügurlu, 2013: 60). Köylücü yaklaşımın genel özellikleri ise, tarım faaliyeti köyü ve köylüyü kentsel alandan farklı ve eşsiz bir inceleme nesnesi olarak görmesi ve kırsal alanın dinamiklerinin dış dünyadan bakarak anlaşılamayacağını kabul edilmesi olarak sayılmaktadır. Bu yaklaşımda köylülüğün, kapitalist çiftçilikten tamamen farklı olduğu, köy ekonomisinin tamamen farklı bir iktisadi sistemi temsil ettiği ve temel stratejisinin varlığını idame stratejisi olduğu, aile tarımının mantığının ise; birlikte “tüketim-gereksinim ve ağır çalışma/iş arasındaki orantıyı dengede tutabilmek” olarak belirtilebileceği eklenmektedir (Özügurlu, 2013: 62). Tarihselci yaklaşıma göre ise köylü ekonomisini tarihsel bütünlük içindeki yeri itibarıyla ve maddi üretim ilişkilerinin hakim karakterini de göz önünde bulundurmak suretiyle kavrama durumunun söz konusu olduğu belirtilmektedir. Buna göre; kapitalist üretim ilişkisinin hakimiyeti söz konusu ise köylülük ancak kapitalist belirleme ilişkisi içinde kavranabilir. Buna göre; belirleme ilişkisinin izleyeceği seyri şekillendiren ise belirlenene (köylülüğe) ait özellikler olacaktır (Özügurlu, 2013:63).

Öte yandan tarıma ilgi ulusal literatürde artmakla birlikte bu çalışmaların türü ve analiz düzeyi bakımından analiz edildiğinde sosyolojik ve kültürel analize dayalı çalışmaların sınırlı kaldığı da belirtilebilir. YÖK tez kataloğunda bu araştırmanın alanına giren temel konu başlıkları ile arama yapıldığında çalışmalar içinde küçük üreticilik, yoksulluk, sosyal politika alanlarına giren çalışmaların sınırlılığı dikkat çekmekle birlikte giderek artan ölçüde Türkiye'nin Avrupa birliği ve tarım politikalarının uyum sorununa denildiği görülmüştür. Bununla birlikte; literatürde Tarım politikalarının oluşumunu anlama bakımından ilgili bürokratlarla yapılan görüşmelere dayalı hiçbir nitel araştırma bulunmadığı da eklenebilir.

Merve Ünlü Aslan tarafından 2020 yılında tamamlanan tarımsal istihdam üzerinde tarım politikalarının etkilerinin kırsal kesimde yaşayan bireyler açısından değerlendirildiği doktora tezi çalışmasında oluşturulan araştırma grubu üzerinden nitel araştırma yöntemi kullanılarak “tarım politikası” “tarımsal istihdam” ve “tarım sektöründeki kurumsal yapılar” kavramlarının nasıl algılandığı araştırılmaktadır. Bu çalışmanın önemi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri anabilim dalında tarım politikaları konusunda gerçekleştirilmiş bir doktora tezi olmasıdır. Bu çalışmaya göre; 10 katılımcı ile gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda tarım politikalarına ilişkin algının büyük ölçüde tarım sektörüne verilen desteklerden ibaret olduğu söylenebilir. Öte yandan tarımsal istihdam kavramının katılımcılardaki karşılığı, tarım alanında faaliyette bulunanların elde ettiği fayda şeklinde kendini göstermiştir. Dolayısıyla bu çalışma özelinde tarım politikalarının bu sektörün içerisindeki kişilerde yarattığı algı, konunun daha ziyade maddi/madde boyutunu ön plana çıkarmaktadır.

Son olarak Aytüre ve Acar (2018)'ın kitap çalışmalarından bahsetmek gerekmektedir. Yazarlar, “1980’lerde Türkiye’de Tarımsal Dönüşüme Öncülük Edenler“ isimli çalışmalarında, 1980’li yıllarda Tarım Bakanlığında görev yapmış bakan ve müsteşarlar dahil 14 gönüllü ile gerçekleştirilen görüşmelere dayanan bir nitel araştırma gerçekleştirmişlerdir. 1980’lerde tarımsal yapının hangi açılardan değiştiği, Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında Tarım Bakanlığında neler yapıldığı ve Türkiye’nin tarım politikaları ile tarımsal yapısının zamanlar arasında kıyaslanmasına dayalı araştırma bulguları sonucunda yazarlar, Tarım Bakanlığının örgütlenmesindeki merkezîyetçi değişime, tarımsal desteklerin “rasyonel ve sürdürülebilir” bir niteliğe kavuşturulmasına çabalanmasına, tarım ürünleri ihracatının teşvik edilmeye başlanmasına, sulama alanlarının

genişletilmesi, tarımsal mekanizasyonun artması gibi alanlarda verilen teşvikler ve Avrupa Birliğinde tarımsal uyum konusunun ilk defa gündeme alınmış olmasını dönemin öne çıkan özellikleri olarak belirlemişlerdir. (Aytüre ve Acar, 2018: 291-292). Tarım Bakanlığı bürokratlarıyla gerçekleştirilen bu araştırmada, tarımın kültürel anlamları ve politikaların zihniyeti, Avrupa Birliği ile Türkiye'nin medeniyet mukayesesi gibi temalar yer almamaktadır.

2.2.1. Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemi

Üzerinde her kesim tarafından görüş birliğine varılan bir bilim tanımı bulunmamaktadır. Farklı kaynaklarda birçok farklı bilim tanımının yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan bazılarını;

- “geçerliliği kabul edilmiş sistemli bilgiler bütünü,
- Nesnel sağlamlığı olan bilgiler bütünü,
- Sistematik bilgilerin birikimi”

şeklinde ifade edebilmek mümkündür. Bilimsel yöntem ise, kanıtlanmış bilgi elde edebilmek amacıyla izlenen bir yol olarak görülmektedir. Uygulandığı zaman bilime katkı sunacağına güvenilen ve dolayısıyla bilim üretmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir (Bedir Erişti, 2013: 3-5). Diğer yandan, bilimsel yöntem; “bilimsel topluluğun bilgi üretmek ve değerlendirmek için kullandığı fikir, kural, teknik ve yaklaşımlara” işaret etmektedir (Neuman, 2010: 17).

Toplumsal araştırma, “araştırmacıların toplumsal dünya hakkında bilimsel temelli bilgi üretmek için sistematik olarak uyguladığı yöntem ve yöntembilimlerin toplamı” olarak ifade edilmektedir (Neuman, 2010: 2). Yöntemden kasıt, bilimsel bir araştırma yapılırken o araştırmanın çeşitli aşamalarında uygulanabilecek teknikleri sistematik bir şekilde düzenlemekten ibarettir. Bu yönü ile araştırma yöntemi, “araştırmacının amacını gerçekleştirebilmek için kullandığı genel yaklaşımı” ifade etmektedir (Türkdoğan, 2003: 206-207).

Batı medeniyetinin 19. yüzyıl sürecinden itibaren kaynağını pozitivistlikten alan bilim geleneğinin sadece tümevarımsal bilginin kullanılmasıyla bilimsel bilginin elde edileceğini

ifade etmekte olduğu, 20. yüzyılın başında “doğrulamacı” ve tümevarımsal bilim anlayışının tıkanması sonucu Batı sosyal düşünce sisteminin pozitivist, bilimsel bilgi üretmesinde kullandığı gözlem, deney, ampirizm, doğrulamacı veya tümevarım metodu ile bilim yapmanın yetersizliğini ortaya koyan gelişmelerin yaşandığı belirtilmektedir (Şimşek, 2013: 137). Bu bağlamda yorumlamacı ve tümdengelimci bir bilim yaklaşımının kendine yer bulduğu belirtilebilir.

Nitel araştırma, en genel anlatımla sosyal ve fiziksel dünyanın aynı yöntemlerle incelenebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle, nicel araştırmalar, sosyal olguları doğa bilimlerine ait yöntemlerle incelemeyi içeren pozitivist yaklaşıma dayanmaktadır. Yıldırım, nicel araştırmayı; “sayısal olarak ölçülebilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri aracılığıyla sosyal olguları inceleyen ve bu olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak sosyal düzenin kanunlarını keşfetmeyi amaçlayan araştırmalar” olarak tanımlamaktadır. (Yıldırım, 1999). Bu bağlamda bu çalışmada bütüncül yöntem kullanılarak nitel ve nicel veriler birlikte yer bulmuştur. Bütüncül düşünce Şimşek tarafından soyut(manevi, sübjektif, öznel) düşüncenin, somut(maddi, objektif, nesnel) davranışlar üzerindeki belirleyici olan etkisine dikkat çeken iki yönlü olarak inceleme yapılmasına olanak sağlayan idealist düşünce olarak açıklanmaktadır (Şimşek, 2009: 1144-1145). Bütüncül yaklaşımda olaylara tek yönlü olarak değil, karşılıklı etki gerçeğinden hareketle, bütünü, parçaların toplamı olmaktan çok, tek tek her bir parçanın bütünüle olan ilişkisi ve her bir parçanın bütün içindeki durumuna göre anlaşılmasının çabası taşındığını de eklemek mümkündür (Şimşek, 2008a: 257). Bu bağlamda, çalışma konusunu oluşturan tarım ve tarım politikalarına ilişkin gerçeğin tüm yönleriyle kavranması açısından, nitel ve nitel verilerin birlikte incelenmesi ilmi açıdan tercih edilmiştir.

Nitel araştırmaya ilişkin; her kesim tarafından kabul edilen genel geçer bir tanım yapabilmek oldukça zordur. Zira nitel araştırma yönteminin daha çok “şemsiye” bir kavram olarak kabul edildiği ve birçok farklı disiplinle ilişkili olmasından ötürü tanım yapabilmenin oldukça zor olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte yine de bir tanım yapılmak istendiğinde; nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilmektedir. Diğer yandan nitel araştırma “kuram oluşturmaya temel alan bir

anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşım” olarak nitelendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45).

Nitel araştırma, “varsayımlarla ve bireyler veya grupların bir sosyal ya da insan sorununa atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanımı ile başlayan bir süreç” olarak kabul edilmektedir (Creswell, 2020: 45). Nitel araştırma yapılmasında amaç, bir problematik ya da konunun keşfedilmesidir. Bir grup veya evreni çalışma, ölçülmesi zor olan değişkenlerin belirlenmesi gibi ihtiyaçlardan dolayı bu keşiflerin yapılması gerekmektedir (Creswell, 2020: 48-49).

Diğer yandan bireylerin kendi sosyal dünyalarını nasıl oluşturduklarını ve içinde bulundukları toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını anlamak ve yorumlamaya çalışmak yine nitel araştırmanın amaçlarındandır. Bu bağlamda nitel araştırma, “ne?”, “niçin?”, “nasıl?” gibi sorulara cevap aramaya çalışmaktadır. Nitel araştırmanın özellikleri ise, “doğal ortama duyarlık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik” şeklinde sayılabilmektedir (Bedir Erişti, 2013: 9-10).

2.2.1.1. Araştırmanın çalışma grubu

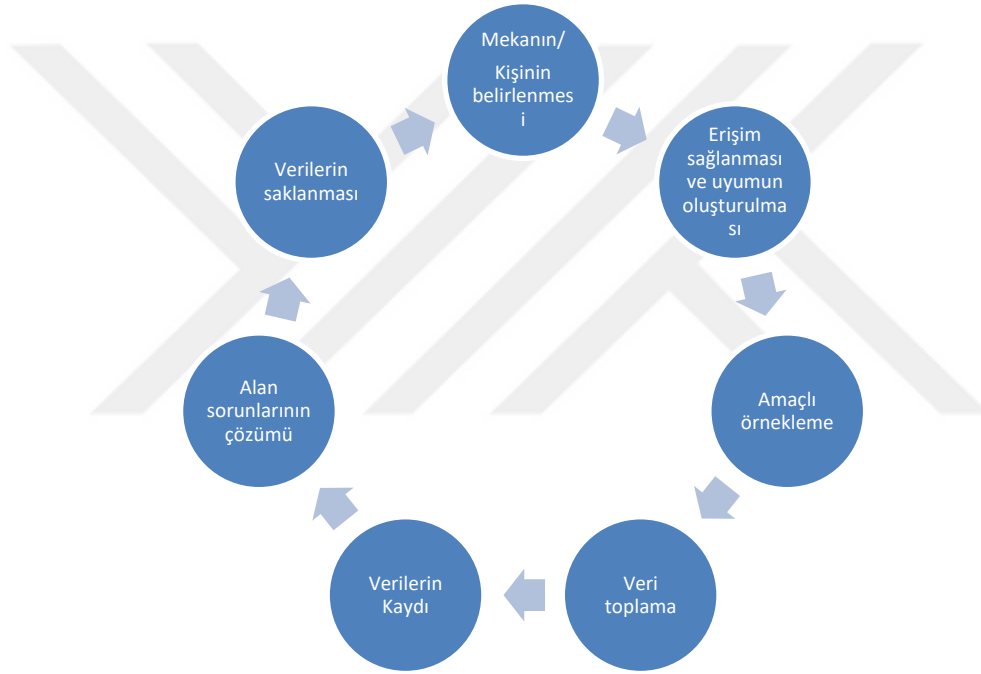
Araştırmanın çalışma grubu, tarım politikalarının oluşturulması açısından birincil kaynak kabul edilebilecek Tarım ve Orman Bakanlığı merkez teşkilatı içerisinde yer alan üst düzey bürokratlardan oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilecek olan nitel araştırmanın evreni T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı orta ve üst düzey bürokratlarıdır. Nitel araştırmaların araştırma konusuna uygun rastlantısal olmayan örneklem kullanma eğilimi taşıdıkları kabul edilmektedir (Neuman, 2010: 320). Bu çerçevede bu araştırmada olasılık dışı örneklem türlerinden kartopu örneklem yöntemi ile örneklem belirlenecektir. Çalışma grubu olarak Tarım ve Orman Bakanlığında 2006 yılı ve sonrasında en az 10 yıl süreyle görev yapmış orta ve üst düzey bürokratlar belirlenmiştir. Kartopu örneklemin tercih edilme sebebi bürokratlara ulaşma/randevu alma/araştırmaya katılmaya ikna etme gibi sebeplerden ötürü kolaylık sağlayacağının düşünülmesidir.

2.2.1.2. Veri toplama tekniği

Bu araştırmada önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak nitel araştırma veri toplama tekniklerinden birisi olan yüz yüze derinlemesine mülakat araştırmanın kendisi tarafından gerçekleştirilecektir.

Veri toplama faaliyeti, yapılan araştırmada yer alan sorunsala cevap verebilmek amacıyla nitelikli bilgi toplanmasını amaç edinen ve birbirleri ile ilişkili olan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç aşağıdaki şekilde özetlenmektedir (Creswell, 2020: 148):

Şekil 2.1. Veri Toplama Döngüsü

Kaynak: Creswell, 2020. “Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni”.s: 148’den alınmıştır

Araştırma süreci genel olarak bir mekânın ya da kişinin belirlenmesi adımı ile başlasa da, sahada olan araştırmacı yukarıdaki döngüye herhangi bir aşamadan da başlayabilmektedir. Bununla birlikte araştırmacının veri toplama aşamasında mülakatların ve gözlemlerin ötesine geçebilmesi gerektiği savunulmaktadır. Diğer yandan yapılan araştırmada seçilen kişilerin bulunarak onlara erişimin sağlanması ve çalışmayı güçlü kılacak nitelikli veri temini için katılımcılarla bir bağ kurulması bu sürecin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır. Zira bu süreçte araştırmacının çalışmanın problematiğine yönelik en iyi

cevapları/bilgileri alabileceği insan grubunu araştırmaya dahil etmesi beklenmektedir (Creswell, 2020: 149).

Veri toplama açısından incelendiğinde tekniklerin “nicel” ve “nitel” olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. Nicel tekniklerde sayılar biçiminde veri toplama yapılırken nitel teknikte kelimeler ya da resimler biçiminde veri toplama esastır (Neuman, 2010: 63).

Nitel araştırmada genellikle, “çevreyle ilgili”, “süreçle ilgili” ve “algılara ilişkin” olmak üzere üç farklı verinin toplandığı belirtilmektedir. Araştırmanın yer aldığı sosyal, psikolojik, kültürel, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkin veriler çevreyle ilgili veriler arasında yer almaktadır. Süreçle ilgili veriler ise, araştırma sürecinde olanları ve bu olanların araştırma grubunu etkileme düzeyine ilişkin verileri içermektedir. Araştırma grubu içerisinde yer alan bireylerin süreç hakkındaki neler düşündüğüne ilişkin veriler ise algılara ilişkin veriler kategorisinde değerlendirilmektedir. Araştırmacı bahsi geçen bu verileri toplamak için “görüşme (mülakat), gözlem ve yazılı dökümanların incelenmesi” yöntemlerinden birini kullanmak zorundadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 46).

2.2.1.3.Yarı yapılandırılmış soru formları ve bulguların çözümleme tekniği

Nitel araştırmalarda en yaygın olarak kullanılan veri toplama aracı görüşme (mülakat) tekniği olarak belirtilmektedir. Görüşme, “beceri, duyarlık, yoğunlaşma, bireyler arası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsaması açılarından hem sanat hem de bilim” olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla görüşme tekniğinin herhangi bir derinliği olmayan sıradan bir konuşmadan oldukça farklı bir süreci ifade ettiği savunulmaktadır. Bu bağlamda Stewart ve Cash’e göre görüşme, “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147).

Literatürde genellikle iki farklı görüşme türü ön plana çıkmaktadır. Bu türler “yapılandırılmış görüşme” ve yapılandırılmamış görüşme” olarak sıralanmaktadır. “Görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı saptamak ve buna göre karşılaştırmalar yapmak” yapılandırılmış görüşmenin temel amacını oluşturmaktadır. Yapılandırılmamış görüşmede ise, önceden hazırlanmış herhangi bir soru olmadığı gibi doğal olarak cevaplara ilişkin herhangi bir beklenti bulunmamaktadır. Bu

görüşmede daha ziyade “keşfetmeye” yönelik bir süreç söz konusudur. Araştırmacı görüştüğü kişilerle çalışılan konuyla ilgili birtakım noktaları keşfetmeye çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 148).

“Esneklik, yanıt oranı, sözel olmayan davranış, ortam üzerindeki kontrol, soru sırası, anlık tepki, veri kaynağının teyit edilmesi, tamlık ve derinlemesine bilgi” görüşmenin yönteminin güçlü yönleri olarak sıralanabilmekteyken; “maliyet, zaman, olası yanlılık, kayıtlı veya yazılı bilgileri kullanamama, zaman ayırma güçlüğü, gizliliğin ortadan kalkması, soru standardının olmayışı ve bireyleri ulaşma güçlüğü” bu yöntemin zayıf yönleri olarak belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 151-153).

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin sahip olduğu bilgileri, görüş ve deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarabilme bakımından oldukça etkili bir yöntem olarak kabul edildiği için görüşme yöntemi nitel araştırmalarda vazgeçilmez bir aşama olarak görülmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen bu veri toplama yönteminin uzmanlık gerektiren birtakım aşamaları içerdiği ifade edilmektedir. Buna göre; ilk adımda görüşme formunun hazırlanması, devamında test edilmesi, görüşmelerin belirlenmesi, gerekli olan hazırlıkların tamamlanması ve son aşama olarak görüşmelerin gerçekleştirilmesi aşamalarının her biri üzerindeki yoğun olarak çalışılması ve dikkatle durulması gereken adımlar olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 155-156). Bu doğrultuda araştırmacıların soru formlarını hazırlarken uymaları gereken birtakım ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler; “kolay anlaşılabilir sorular yazma, odaklı sorular hazırlama, açık uçlu sorular sorma, yönlendirmekten kaçınma, çok boyutlu soru sormaktan kaçınma, alternatif sorular ve sondalar hazırlama, farklı türden sorular yazma, soruları mantıklı bir biçimde düzenleme ve soruları geliştirme” şeklinde belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 156).

Araştırmaya katılan gönüllüler ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler betimsel yöntem tekniğiyle çözümlenecektir. Bu tekniğe göre önceden belirlenmiş temalara uygun olarak veriler ayrılmakta ve yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). Nitel araştırma yaklaşımlarında, olgular ve bu olgular arkasında yatan kavramlar arasındaki ilişkiyi kurmak bakımından veri çözümlemesinin de sürecin en başından itibaren “kavram-olgu bağlantısı kurularak” gerçekleştirilmesi tavsiye edilmektedir (Özuğurlu, 2013: 12).

Araştırmanın başlangıcında planlanan görüşmeler tamamlandıktan sonra görüşme sırasında alınan notlar ve ses kayıtları (varsa) bir bütün halinde çözümlenerek yazıya aktarılmıştır. “Görüşme” tekniği ile elde edilen verilerin yorumlanması “betimsel analiz” şeklinde gerçekleştirilmiştir. Betimsel analiz, “betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması” şeklinde dört aşamadan oluşmaktadır. Araştırma sonucu ulaşılmış bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunabilmek betimsel analizin başlıca amacıdır. Elde edilen veriler açık ve sistematik bir biçimde betimlenmekte; devamında ise açıklanan betimlemeler neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde irdelenerek yorumlanmakta ve bir sonuca ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Verilerin inceleme aşamasını takiben araştırma sonucu edinilen bilgiler olarak kabul edilen “bulguların” araştırmacı tarafından yorumlanması gerekmektedir. Ortaya çıkan bulguların araştırmacının beklentilerini karşılayıp karşılamadığı ve buna ilişkin çıkarımlar bu aşamada oldukça önemli görülmektedir (Kuzu, 2013: 32).

2.2.1.4. Araştırma için gerekli izinlerin alınması ve etik hususlar

Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi ile bağlı bulunan Enstitünün Lisansüstü Eğitim Yönetmeliklerine göre tüm alan araştırmaları ilgili Üniversitenin Etik Komisyon iznine tabidir. Bu nedenle araştırmanın tasarımının ardından takip eden süreçte araştırmayı gerçekleştirmek için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyon’una gerekli başvuru yapılmıştır.

Araştırmaya dair detaylı bilgi ve belgelerin toplanarak Komisyona sunulmasının iki ay sonrasında Ek’te yer alan Etik Komisyon İzni elde edilmiştir. Etik Komisyon izninde yer alan “araştırma yapılacak kurumdaki izin almak koşulu ile” ifadesi çerçevesinde araştırma için gerekli ikinci izin prosedürü Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde izlenmiştir.

Öte yandan Tarım Bakanlığı’ndaki izin süreçlerinde bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Öncelikle, söz konusu izin talebimin anlaşılması ve hangi birimin bu izni vermeye yetkili olduğunun anlaşılması sürecinde bir aylık bir zaman harcanmış; izin talebi önce Bakanlığın Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğüne, ardından Eğitim ve Yayın Daire Başkanlığına son olarak da Tarım Politikaları Araştırma Genel Müdürlüğüne aktarılmıştır. Bu tarz bir izin talebiyle ilk kez karşılaştıklarını belirten Bakanlık görevlileri böyle bir izne gerek olmadan

da araştırmanın yapabileceğinin belirtseler de izin talebi konusunda ısrarcı olunması ile aşama kaydedilmiştir.

Covid-19 pandemisine karşı önlemler çerçevesinde Bakanlıkta esnek çalışmaya geçilmiş olması nedeniyle ilgili personelin görev başında olmaması süreci zorlaştıran ikinci husus olmuştur. Bu bağlamda telefonla ulaşılamayan personelle görüşebilmek ve dilekçenin takibi için her hafta Bakanlığa gidilmiş, sürecin hangi aşamada olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak; başvuruyu takip eden 46 gün sonra Araştırma İzni elde edilmiştir. Tüm bu süreçte görüşülen birbirinden farklı birim ve pozisyonlarda görevli Tarım Bakanlığı personelinin her daim yardımcı olmaya çalışan ve ilgili bir üslupta olduğunu eklemek gerekmektedir.

2.2.1.5.Katılımcılara ulaşılması ve derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi

Araştırmada amaçlı örneklem seçildiği ve kartopu örneklem tekniği ile katılımcılara ulaşılmasının tasarlandığı daha önce ifade edilmişti. Bu çerçevede belirlenen nitelikte katılımcılara ulaşabilmek için araştırmacının sosyal ağ bağlantıları önemli rol oynamaktadır. Özellikle de üst düzey bürokratlara ulaşmanın zorluğu ve pandemi sürecinin sıkıntıları ilk önce sosyal ağ kullanarak bir temas gerçekleştirmeye çalışmak yolunun seçilmesini gerektirmiştir.

Sosyal ağ bağlantılarını kurmanın ilk adımı olarak Tarım Bakanlığı bürokratları ile bir nitel araştırma gerçekleştirilmek istendiği yakın akademik ve sosyal çevrelerde paylaşılmış bunun neticesinde ilk önce Tarım Bakanlığı ile çalışma ilişkileri bulunan bir sendika yöneticisine; ardından sendika yöneticisinin doğrudan yönlendirmesi ile ilk üç katılımcıya ulaşıp görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlk üç görüşmenin ardından, bu kişilerin yönlendirmesi ile sekiz katılımcıya daha ulaşılmıştır. Ulaşılan ve sekiz katılımcının altısı görüşmeyi kabul etmiş; ikisi program yoğunluğu nedeniyle randevu veremeyeceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Tarım Bakanlığı organizasyon şemasından özellikle araştırma konusu bakımından yakın ilgili Daire Başkanlıkları belirlenmiş; bunların yöneticilerine doğrudan e-posta atılıp araştırmanın konusu açıklanmış ve izin evrakı da paylaşılarak randevu talep edilmiştir. Bu taleplerden ikisine olumlu geri dönüş alınmıştır.

Görüşmeler, katılımcıların Tarım Bakanlığı'nın Lodumlu/Ankara'daki ve Yenimahalle/Ankara'daki çalışma ofislerinde gerçekleştirilmiştir. En kısıası 20 dakika en uzun 65 dakika olan görüşmelerde katılımcılardan bazıları ses kaydı alınmasına müsaade ederken; diğerleri sadece yazılı not tutulmasını istemişlerdir. Yazılı not tutulan görüşmelerde; araştırmacının not alabilmesine yardımcı olmak üzere katılımcıların yavaş ve duraklayarak konuşmaları dikkat çekmiştir. Sesli ve yazılı tüm görüşme kayıtları, bilgisayar ortamında yazıya dökülmüş ve analize hazır hale getirilmiştir

Katılımcıların hepsine; araştırmacının özgeçmişi, araştırmanın konusu ve etik ilkeler hakkında bilgi verilmiş; kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı “Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu” nun imzalı bir nüshası katılımcılara bırakılarak yazılı olarak taahhüt edilmiştir. Bu bağlamda; katılımcıların araştırmacıya güven duymaları ve düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam hazırlanmasına özen gösterilmiştir.

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler aşağıda sunulmuştur. Amaçlı örneklem seçimi kapsamında katılımcıların en az 10 yıldır Tarım ve Orman Bakanlığında çalışıyor olması ve yönetici pozisyonunda olmasına karar verilmiş, bu bağlamda kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılan katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Etik ilkeler gereği katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulacağından; onlara ilişkin listede yer alan bilgiler dışında bilgiler sunmanın kimlikleri hakkında ipucu oluşturabileceği endişesiyle, sunulan bilgiler eğitim düzeyi, Bakanlıktaki mesleki deneyim süresi ve unvanla sınırlı tutulmuşsa da katılımcıların hepsinin erkek olduğu belirtilebilir.

Katılımcılara ait demografik bilgiler:

- K-1:** Yüksek Lisans mezunu, 15 Yıldır Tarım Bakanlığında, Daire Başkanı
- K-2:** Doktora Devam Ediyor Tarım Bakanlığında 27 yıldır çalışıyor. Daire Başkanı
- K-3:** Doktora devam ediyor. Bakanlıkta 14 yıldır çalışıyor, Koordinatör
- K-4:** Doktora devam ediyor. Bakanlıkta 12 yıldır çalışıyor, Müdür Yrd.
- K-5:** Lisans Mezunu, Bakanlıkta 33 yıldır çalışıyor. Müdür
- K-6:** Doktora Derecesi, Genel Müdür Yardımcısı
- K-7:** Yüksek Lisans, Bakanlıkta 17 yıldır çalışıyor, Daire Başkanı
- K-8:** Yüksek Lisans, Bakanlıkta 11 yıldır çalışıyor, Koordinatör
- K-9:** Lisans mezunu, Bakanlıkta 12 yıldır çalışıyor, Daire Başkanı
- K-10:** Yüksek Lisans mezunu, Bakanlıkta 14 yıldır çalışıyor, Daire Başkanı

Katılımcıların ikisinin Lisans mezunu, dördünün Yüksek Lisans mezunu, üçünün Doktora öğrencisi ve birinin Doktora Derecesine sahip olması; görüşmeler sırasında kolaylık oluşturmuştur. Bu bağlamda katılımcıların bilimsel araştırma süreçlerine aşina olmalarının ve alanlarıyla ilgili yüksek eğitim düzeyine sahip olmalarının araştırmanın amacını ve yöneltile soruları anlama bakımından bir avantaj yarattığı söylenebilir. Buna ek olarak; verilerin toplanması anlamında katılımcıların gerek eğitim düzeylerinin gerek mesleki tecrübelerinin neticesinde veride “doğgunluk” noktasına ulaşma erken bir aşamada sağlanabilmiştir.

2.2.1.6. Araştırmacı günlüğü

Araştırmacı günlüğüne araştırma boyunca notlar alınmış, bu notlar araştırma bulguları yorumlanırken düşünme ve bağ kurma süreçlerine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda araştırma bulguları arasında doğrudan paylaşılmamakla birlikte bu aşamada anmanın çalışmanın bütünlüğü açısından faydalı olabileceği düşünülen bazı öne çıkan notlar paylaşılabilir.

Her şeyden önce covid-19 pandemisi nedeniyle katılımcıların tanımadıkları bir kişiyle aynı odada bulunup konuşmaktan -her iki taraf da maske takıyor olmasına rağmen- tedirgin oldukları gözlenmiştir. Bu tedirginlik bazı görüşmelerin süresine de yansımıştır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü çatısı altında tarım politikalarına ilişkin bir doktora tez çalışması yürütülüyor olmasının; çoğunlukla sadece Ziraat Fakülteleriyle yakın ilişkileri bulunan Bakanlık bürokratlarını memnun ettiği de gözlenmiştir.

2.2.3. Geçerlik ve Güvenilirlik

Bütün ölçümlerin temel noktasında geçerlik ve güvenilirlik meselesi bulunmaktadır. Eksiksiz bir geçerlik ve güvenilirliğe ulaşmak imkânsız olsa da bu çabalar daha çok araştırmacıların idealleridir. Zira tüm araştırmacılar çalışmalarında gerçekleştirdikleri ölçümlerin geçerli ve güvenilir olmasını arzu etmektedirler. Araştırmada bulguların doğruluğunu ve inanırlığını sağlamaya yardımcı olması bakımından “geçerlik” ve “güvenilirlik” her ikisi de oldukça önemli kabul edilmektedir (Neuman, 2010: 276). Genel itibarıyla “geçerlik” kavramı araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinen bir kavram

iken, “güvenirlilik” kavramı ise araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgili bir kavramdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 289).

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının içeriği nicel araştırmalardan farklıdır; ampirik ve kesin ölçümlere dayanan testler yerine araştırma sürecinin başka özellikleri dikkate alınarak geçerlik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Her şeyden önce nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik “doğruluğa/çarpıtmadan aktarmaya” bağlıdır (Neuman, 2010: 288). Bu bakımdan bir nitel araştırmada geçerlik için kabul edilen unsurlar; akla yatkınlık, ampirik verilerin diğer ampirik verilerle desteklenmesi, birbirinden farklı alanlar arasındaki bağlantı noktalarının kurulması ve bunların birbiriyle tutarlı bir bütün oluşturması aşamaları araştırmanın geçerliği bakımından kabul edilecektir (Neuman, 2010: 289). Güvenirlilik bakımından ise; nitel araştırmalar için kabul edilen verilerin tutarlı biçimde kaydedilmesi ve analiz edilmesi ile zaman içindeki gözlem ve veri toplama aşamalarında kararsızlığa düşmeme ilkelerine sadık kalınacaktır (Neuman, 2010: 286).

3. ÇALIŞMADA YARARLANILAN TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Düşünce ve buna göre şekillenmiş bilimsel yaklaşımlar tarihin çeşitli evrelerinde farklılaştığı gibi, tarihin aynı döneminde olmalarına rağmen dünyanın ayrı coğrafyalarında, başka kültür ve medeniyetlerinde de çeşitli farklılıklar sergilemişlerdir. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin kaynağını Türk-İslam kültüründen alan düşünce dünyası, “düşünce yöntemi” ve ilim yaklaşımı ile aynı dönemin Avrupa toplumlarında hâkim bilgi inşa etmeyi sağlayan “düşünce yöntemi” ve anlayışı farklıdır. Bu farklılıklar toplumsal hayatı şekillendiren tüm unsurlara sirayet ettiğinden, toplumlar arasında tarihsel mukayeseler gerçekleştirirken o toplumun döneminin hâkim düşünce anlayışı, “düşünce yöntemi” ve kültür dünyası içinde olay ve olguları anlamlandırmaya çalışmak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde yalnızca kavramlara ilişkin tanımlar yapılmayıp o kavramlar ile beraber mukayeseye konu olan ve toplumların yapısını şekillendiren düşünce ve bilim yaklaşımları da kısaca tanıtılarak çalışma açısından epistemolojik bir giriş oluşturulmaya çalışılacaktır.

3.1. Düşünce, “Düşünce Yöntemi” ve Bilim-İlim İlişkisi

İnsan, yapısı gereği merak eden araştıran ve düşünen bir varlıktır. Bu özellikleri onu diğer varlıklardan ayıran en önemli unsurdur. Buna göre insan bir takım zihin faaliyetleri sonunda soyutlamalarla kavramlar elde etmekte yani bilgiye ulaşmaktadır. Bu noktada düşünmenin bilgi edinmede çok önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir. S.H. Bolay'a göre; “Bilen özne ve bilinen nesne” arasında kurulan ilişki neticesinde ortaya çıkan bilginin iki ana ögesi bu iki unsur olurken; “öznenin duyularla elde ettiği duyu verileri, bunların soyutlanmasından elde edilen kavramlar ve yargılar bilginin diğer öğelerini oluşturmaktadır.” (Bolay, 2012: 21-22).

Newton sonrası dönemde Batı dünyasında genel kabul gören düşünce; bilimsel yasaların kesinliği ve değişmezliği şeklinde ifade edilmektedir. Her ne kadar küçük bir grup tarafından bilimsel yasaların kesin olarak ispatlanmadığı bilinse bile, günlük hayattaki kullanımları ve pratik amaçlar açısından uygulanabilir oldukları için kesin kabul edildiği belirtilmektedir. Bu düşünceyi ise 20. yüzyılda Einstein'ın değiştirdiği kabul edilmektedir. Einstein'ın kendisinden önceki dönemlerde Newton tarafından geliştirilmiş kuramlarla

çelişen kuramlar ortaya atması ve zaman içinde Einstein'ın kuramlarının doğruluğunun kanıtlanması ile birlikte son 200 yıldır kesinliğine inanılan Newton yasalarının yanlış olduğunun ortaya çıkmasının sadece fizik bilimi açısından değil bilim, yöntem ve felsefe açısından da sonuçlar ortaya çıkardığı aktarılmaktadır (Magee, 2010: 220).

Şimşek, düşünceyi ikiye ayırmaktadır. Bu ayrıma göre, bir yanda düşünceye dair zihin faaliyetlerini yalnızca madde ve salt akıl yoluyla gerçekleştiren bir kavram olarak özetlenebilecek materyalist düşünce varken; diğer yanda madde ve mana bütüncüllüğünden bir kavrama süreci geçiren ve vahyin emrine girmiş bir akıl ile düşünce faaliyetini gerçekleştiren Tevhidi Düşünce bulunmaktadır. Bu bağlamda bu iki düşünce anlayışının bilim/ilim anlayışları da farklılaşmaktadır (Şimşek, 2019a).

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak; başlangıçta materyalist düşünce içinde hâkim konumda olan pozitivist bilim paradigmasının da 20. Yüzyıl itibarıyla sınırlarının çizildiği ve özellikle sosyal bilimler açısından bir paradigma dönüşümü yaşandığı kabul edilmektedir. Sosyal bilimcilerin paradigma dönüşümünden haberdar olmak zorunda olduklarını belirten Dikeçligil, bilimin ne olması gerektiğini ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılabileceğinin ancak bilimsel paradigmanın farkında olarak başarılacağını belirtmektedir. Yazar bu düşüncesiyle bilimsel çalışmanın, bir takım akademik teknik ve ilkelerden ibaret olmadığını vurgulamaktadır (Dikeçligil, 2017: 9-10).

Bir ilmi çalışma yalnızca birtakım yöntem ve tekniklerin uygulanmasından ibaret değildir. Ele alınan konuya ilişkin düşünme ve algılama biçimi ilk yöntemsel farklılığı ortaya koymaktadır. Kavram veya olguların tanımlanmasına ilişkin ön kabuller dahi düşünce yöntem farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Sözü edilen bu farklılıkların neticesinde elde edilen bilginin mahiyeti ve ele aldığı konuyu açıklama potansiyeli de değişmektedir. Bu bağlamda; düşünce yöntem farklılıkları üzerinden bilgi inşa etmedeki farklılıklara dair öne çıkan görüşler aşağıda daha detaylı olarak izah edilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Düşünce Yöntemi ve Bilgi İnşa Etme

20. Yüzyılın başında sosyal bilimlerdeki esas tartışma konusunun pozitivism/pozitivist düşünce yöntemi ve sosyal bilimler arasındaki ilişki bakımından doğa bilimlerinde kabul edilen pozitivist yöntemlerin sosyal bilimlere ne derece uygun olup olmadığı çerçevesinde

gerçekleştiği kabul edilmektedir. Zaman içinde pozitivist/pozitivist düşünce yönteminin önce doğa bilimleri ardından sosyal bilimler içindeki savunucularının azaldığı belirtilmektedir. Bu tartışmaları bilim-bilgi-teori kavramları üzerinden yorumlamak ve özetlemek gerekirse, sosyal bilimlerde yaygın olarak kabul edilen “...verinin teoriden koparılmayacağını ve ayrıca anlamın teori tarafından belirlendiği...” düşüncesinin doğa bilimleri için de geçerli olduğunu belirten görüşlerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. (Hekmann, 1999: 66-67).

Batıda Bergson ve M. Blondel’in 20. Yüzyılın başlarında geliştirdikleri antipozitivist metod ve felsefelerin ilmi gelişmelerin yoğunluk kazanmasında farklı çıkış yollarını gösterdiği belirtilmektedir. Türkdogan, “bu metodolojilerin gelişmesinde Batı değer normları özellikle Hristiyan düşünce sistemlerinin etkileyici rolü inkar edilemez.” sözleriyle diğer yandan da kuantum fiziğine atıfta bulunarak 20. Yüzyıl itibarıyla gelenen noktada “tek ve kesin olarak geçerli bir ilmi yöntem olmadığına dair bir kabulden bahsetmektedir (Türkdogan, 2014: 82).

Öte yandan sosyal bilimlerde kullanılan düşünce yönteminin genellikle “anlama” yöntemi olduğunu belirten yazarlar bulunmaktadır. Buna göre; sosyal bilimlerde ele alınan olay, konu veya insanları anlama ve açıklama birlikte amaçlanmakta bununla birlikte fen bilimlerindeki kadar keskin yargılara varmanın mümkünatının olmadığı da eklenmektedir (Bolay, 2012: 28).

Şimşek, modernist-pozitivist bilim bağlamında yöntemin, bilgiye ulaşmada kullanılan bir araç konumunda olduğunu; pozitivist bilim anlayışına göre bilginin ise, ampirik (görgül) yol ve bilimsel yöntem olarak iki şekilde üretildiğini belirtmektedir. Batıdaki bu düşünce yöntemi ve bilgi üretmeye karşın İslam Medeniyetinin bilgi yöntemi ise “Tevhid” anlayışından türetildiği; tevhidi bağlamda kâinat bir bütün olduğundan, kâinatın içindeki her şeyin, bu bütünün bir parçası olmak durumunda olduğunu aktarmaktadır. Düşünce yöntemleri bağlamında bahsedilen bu iki farklı yaklaşımın temel farklılıkları ise şu şekilde izah edilmektedir (Şimşek, 2020a):

“...modern-pozitivist düşünce yöntemi, toplumdaki tüm şeylere, bilim alanlarına salt akla dayalı olarak bakmaktadır. Yani maddi dünyada sadece görünen şeyi (teki), duyu organlarının vasıtasıyla dışta gördüğüne göre ele alarak, sadece buna göre

bilgi üretmektedir. Oysa Tevhidi Düşünce yöntemi ise “oluşturmuş olduğu bütüncül(soyut/mana/his) ve somutu(madde/duyu) birlikte ele alan kavramsal “bir”likçi (tevhidi) bakış açısı üzerinden inşa ettiği ilmi yöntem (metodu) ile; tüm toplumu, içtimai (sosyal) ilimleri, içtimai (sosyal) ilişkilerin mahiyetini “bir” likte ele alan bir bilgi üretme yöntem anlayışına sahiptir.”

Bu bağlamda Yazara göre Türk-İslam medeniyeti ile ilgili olarak; oryantalist-pozitivist sosyal düşünce anlayışı ile üretilen bilgilerin muhtemel eksik ve tehlikelerini gidermek için İslam’ın özgün bilgi anlayışını, düşünce yöntemini bilmek gerektiği belirtilmektedir. Buna göre; bir medeniyete özgünlüğünü veren en temel belirleyici unsurun, o medeniyetin değerleri çerçevesinde geliştirilen düşünce yöntemi ve bilgi anlayışı olduğu kabulünden hareketle; bu bağlamda özgün bilgi yoluyla, “dini anlama, felsefe, eğitim, iktidar, siyaset, hukuk, iktisat toplum(ictimaiyat), çalışma, tarih, sanat, tıp, mühendislik alanları, temel fen ilimleri, şehir, ruhiyat (psikoloji)... gibi tüm ilim alanlarının” ortaya çıkardığı medeniyetin bütüncül yapısının oluşturulacağı düşünülmektedir (Şimşek, 2021: 311,316).

Görüldüğü gibi düşünce yönteminin bilimsel bilgiye ve yönteme olan bakışı da şekillendirmektedir. Düşünme eylemine dair ontolojik ve epistemolojik ön kabulleri ve bilime dair yaklaşım farklılıkların esas olarak bu aşamadan kaynaklandığını göz önünde bulundurmadan yapılacak bilimsel/ilmi faaliyetlerin bir yönünün eksik kalacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple; yukarıda kısaca açıklanan bu düşünce ve paradigma farklılıkları çerçevesinde Türk-İslam düşünce yöntemi ve onun ilim anlayışı ile batılı düşünce yöntemi ve onun bilim anlayışına dair detaylı açıklamalar aşağıda verilmiştir. Çalışmanın yöntemsel bütünlüğü açısından önemli olduğu düşünülen bu farklılıklar; çalışma boyunca ele alınan olay, olgu ve kavramlara ilişkin mukayeseli bir analiz ortaya konabilmesine de yardımcı olacaktır.

3.1.2. Türk- İslam Medeniyetinde Düşünce Yöntemi ve İlim Anlayışı

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesi ve ardından Anadolu’da ve Anadolu’nun doğusundaki bölgelerde kurdukları devletler üzerinden özellikle de Selçuklu ve Osmanlı Devletlerine vurgu yapmak üzere “Türk-İslam Medeniyeti” kavramsallaştırılması kullanılmaktadır. Birçok tarihçi tarafından ise Türk-İslam Medeniyetinin en yüksek dönemi ve en klasik örneği olarak Osmanlı Devleti işaret edilmektedir. Bu noktada, İslam’ın Türk-İslam düşünce

hayatında “bin yılı aşkın tetikleyici tesiri”nin Batının diyalektik metoduna karşı olduğu belirtilmektedir. Türkdoğan’a göre biri maddede manevi oluşumu incelerken, öteki manada maddeyi aramaktadır (Türkdoğan, 2014: 89).

Amiran Kurtkan Bilgiseven ise Türk-İslam kültürünün maddi ve mana boyutlarının en uygun bileşimini sergileyen ideal kültür niteliği taşımakta olduğunu belirtmektedir.. Bu bakımdan Kurtkan Bilgiseven Türk İslam kültürünün tamamen maneviyatçı bir kültür olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 1).

Varsayımlar yapmak ve sistematik gözlem sonuçları ışığında bu varsayımları değerlendirmek olarak özetlenen bilimsel metodolojinin bu yanının iman ile çatışan bir yanının bulunmadığını belirten görüşler de mevcuttur. Bilimsel bilginin ancak kendisi ile aynı varsayımsal düzlemde elde edilen diğer bilimsel bilgilerle çatışabileceği ve bu çatışmanın da gözlem kanıtlarının değerlendirilmesi yoluyla çözülebileceği belirtilmektedir (Özakpınar, 1999: 56).

İslam dininde pek çok açıdan “Tevhid ekseninde bütüncüllük ilkesi” oldukça önemlidir. Bu ilkeye göre, İslam içerisinde yer alan tüm unsurların “birbirlerinden ayrı düşmeyecek şekilde (Tevhid) birbirlerine bağlı, parçalanmayan bir bütün oldukları” ifade edilmektedir (Taşçı, 2020: 46). Kurtkan Bilgiseven’e göre İslam dini insanları maddi ve manevi arasındaki birliği ispat etmeye yönlendirmektedir. Buna göre İslam dininde “Tevhit” ilkesi ana ilke olarak ortaya koyulduktan sonra bunun ilim yoluyla ve deneyle doğrulanması için insanlar çevrelerindeki sebep-sonuç ilişkilerini bulmaya yönlendirilmektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 3).

Turhan, İslam dininin “bir vakitler zamanının en yüksek medeniyetini meydana getirmiş olması bakımından terakkiye mani olmadığına dair” kendisini kanıtladığını belirtmektedir. (Turhan, 2018: 23). Kurtkan Bilgiseven’e göre de İslam dininde ilimle ile din birbirine karşıt alanlar olarak görülmemektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 39). Büyük medeniyetlerin kendi kültür ve zihniyet dünyasına göre anlam içeren bir yaklaşım ortaya koyması gerektiği, bu bağlamda dünyadaki üç büyük medeniyetten birisi olarak kabul edilen Türk-İslam medeniyetinin düşünce yönteminin her zaman diliminde ve her şeye yönelik olarak madde ve mana bütüncüllüğünde baktığının hatırlanması gerektiği belirtilmektedir. (Şimşek, 2021: 330). Birbirine karşıt olmamakla birlikte elbette İslam

dininin Batılı yaklaşımlardan daha farklı olarak bilgi ve ilme yaklaştığı kabul edilebilir. Bu çerçevede İslam'da Tevhidi Düşünce ve onun ilim yaklaşımına dair detaylı açıklamalar verilmesi, özellikle Osmanlı Devleti'ne dair tarım/toprak rejimi ve iktisadi hayattaki gelişmeleri yorumlamak bakımından önemli görülmektedir.

3.1.2.1.Tevhidi düşünce ve ilim yaklaşımı

İslam kültürüne göre Tevhit (birlik) ilkesi sadece inancın gereği değildir aynı zamanda ilmi bir gerçektir. Buna göre toplum toplumun içindeki kurum ve kuruluşlar bunların sorunları ve sorunlara yönelik çözümlerle ilgili üretilen fikirler bütünlükçü bir yapı teşkil etmektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 45).

İslam kültürü açısından dini düşünceyle felsefi ve ilmi düşüncenin iç içe geçtiği belirtilmektedir. Bu durum doğu ve batı kültürleri arasındaki temel farklılığı oluşturmaktadır. Bu bağlamda İslam medeniyetinin en parlak dönemleri olarak kabul edilen, kültür ve ilim devri olarak anılan dönemlerin yaşandığı dönemde Avrupa'nın din ve ilmi birbirinden ayrı olarak ele aldığı Orta Çağ yaşamakta olduğu kabul edilmektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 37-38).

Kurtkan Bilgiseven bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: "...bütün toplumdaki hatta evrendeki birliğin algılanışı hem dini terbiye hem de ilmi çalışma ile ulaşılabilecek bir nokta olduğundan İslam kültüründe ilim ve din aynı amaca hizmet etmektedir" (Kurtkan Bilgiseven, 49).

Tevhidi Düşünce'nin kendine özgü bütüncüllük ilkesinden hareketle Türk-İslam toplumlarından Batıdan bambaşka bir iktisadi ve sosyal hayat şekillenmiştir. Bu bağlamda, İslam medeniyetinin bazı ilkelerini ele alarak bunlar üzerinden Batılı kavramlarla benzetmeler yapmaya karşı çıkılmaktadır. Taşçı, batıl denilen kavram üzerinden konuyu açıklamakta, bunun Hakkın (asılın) insanlar tarafından çeşitli gerekçelerle tahrif edilerek uydurulmasından ibaret olduğunu belirterek; dolayısıyla Hakkın (İslam'ın) batıla benzemeyeceğini açıkça ortaya konmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde "İslam, kapitalizme veya sosyalizme benzer" gibi yaklaşımlarda bulunmanın oldukça hatalı olduğu belirtilmektedir (Taşçı, 2020: 45). Bu bakımdan Tevhidi Düşünce ekseninde şekillenmiş Türk-İslam medeniyetini batılı kavram ve teorilerle okumaya çalışmak meselenin yanlış

yorumlanmasına sebebiyet verebilecektir. Osmanlı Devleti özelinden gidilecek olursa; Tevhidi Düşüncenin bütüncüllüğü üzerinden iktisadi, sosyal ve kültürel hayatın nasıl şekillendiğini anlamak için Tevhidi Düşüncenin “içtimaiyat” yaklaşımını da ele almak gerekmektedir.

3.1.2.2.Tevhidi düşünce bilgi inşa etme yöntemi ve içtimaiyat

Türk-İslam medeniyetinin bilgi inşa etme yönteminin Tevhidi Düşünce bilgi yöntemi olduğu belirtilmektedir. Türk İslam medeniyetinin özgün bilgi inşa etme yöntemi olan Tevhidi düşünce bilgi anlayışının, her şeye “madde+mana” bütüncüllüğünden bakmasından ötürü; tüm ilim dallarına ait bilgi inşasında bu madde ve mana tevhidi birliğini içeren bir muhtevanın olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2021: 318). Bu çalışmanın konusu itibarıyla inceleme konusu olan tarım ve tarıma bağlı konularda Türk-İslam medeniyeti açısından tevhidi düşünce bilgi yöntemi bağlamında bilgi üretilmesi bir ilmi yöntem zorunluluğu olarak belirlenmektedir.

Sosyal ilimler alanının dışındaki diğer ilim alanlarının, daha açık ifade etmek gerekirse fen, mühendislik, tıp gibi ilim alanlarının bütün dünya toplumlarında ortak evrensel bir dil ile açıklandığı; buna karşın sosyal ilimlerin ise içinde bulundukları medeniyetin ana kurucu unsurları olmaları sebebiyle medeniyetler arasında farklılıklar göstereceği düşünülmektedir (Şimşek, 2020b:9).

Tevhit kavramı içtimai (sosyal) ilim açısından ele alındığında; medeniyeti, medeniyetlerin düşüncesini, kültürü, toplumu, toplumların davranışlarını ve tutumlarını belirleyen çok yönlü bir muhteva içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda tevhit kendi muhtevasında “bütün bir kültür, bütün bir medeniyet veya tarihin özetini” barındırmaktadır (Şimşek, 2016: 33). Dolayısıyla İslam medeniyet bilgisinin tüm alanlardaki ilim anlayışının tevhidi bakışa göre biçimlendiği savunulmaktadır (Şimşek, 2016: 32).

Tevhit daha çok dini anlam dünyasına yönelik bir kavram olarak bilinmekle birlikte; içtimai (sosyal) ilim açısından da “düzenleyici / sistem kurucu” bir fonksiyonu üstlenmekte olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2016: 31). İçtimai hayata yön verici niteliğiyle toplum-insan-yönetim gibi insanın tüm hallerini toplum-sistem ölçeğinde bütüncül olarak düzenleyen düşünce biçimidir. Tevhidi içtimai düşünce, kaynağını ilahilikten alan, insan-

toplum sistemi ilişkisini hem maddi veriler ile hem de manevi değerleri birlikte ele alan kâinat bakışlı özgün bir modeldir (Şimşek, 2016: 157).

Kurtkan Bilgiseven'e (2005:6) göre; Türk-İslam kültürünün bütünlükçü bilgi anlayışı sayesinde tıp ilminde ruh ve beden bir bütün olarak ele alınarak çok eski dönemlerde doğru bir yaklaşım ortaya koymuş ve diğer ilimlere de yol gösterici olmuştur. Bu bakımdan sosyal ilimler için de bu anlayış önem taşımaktadır. Buna göre insan için sosyal hayat doğal bir hayattır fakat bu sosyal hayatın çekişmesiz geçebilmesi için Tevhit inancının gösterdiği manevi değerlerin benimsenmesi gerekmektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 7). Kurtkan Bilgiseven'e göre, insan hakları demokrasi eşitlik adalet hürriyet gibi kavramlar ve bunların dayandığı değer yargıları sosyal ilimlerce ele alınmadan önceki dönemlerde dini kaynaklar tarafından hali hazırda zaten ortaya konulmuştur (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 14).

“Denge” İslam dininde oldukça önemli kabul edilmektedir. Bu doğrultuda dengeli olması gereken üç farklı durum belirtilmektedir. Buna göre; dünya-ahiret, insan-toplum ve insan-insan dengesi ön plana çıkmaktadır. Dünya ve ahiret hayatının her ikisi için de gereken önem verilmelidir. İnsan toplum arasında bir dengesizlik olduğunda toplum öncelenmelidir. Batıda yer alan birey tipi homoeconomicus doğası gereği dengesiz bir tipi ifade ederken Müslüman insan makul ölçülere göre hareket eden, nefsi duygu ve faydalarını Allah'ın emirleri ile dengelemeye gayret gösteren bir insan tipini yansıtmaktadır (Taşçı, 2020: 51).

İslam toplumunda toplumdaki dengenin sağlanmasının bir boyutu da maddi unsurların paylaşımıdır. Bu bağlamda mülkiyet, İslam'da da maddi zenginliğin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak İslam'da mülk insana Allah tarafından verilmekte ve kişi bu mülk üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahip olmamaktadır. İslam dininde birçok çeşitli meşru (helal) mülk edinme yolu bulunmaktadır: Bunlar; “emek, tarım, ticaret, sanatla uğraşmak şeklinde emek unsuru ile olanlar ve öte yandan nafaka, miras, sadaka, zekât, hibe, ödül alma, ganimet, diyet, mehir gibi emek unsuru olmadan” elde edilenler olarak sıralanmaktadır. Emek unsurunu kullanarak elde edilen özel mülkiyette bir takım sınırlamaların olduğu belirtilmektedir. Buna göre, faiz yolu ile kazanç sağlanamamaktadır. Öte yandan sömürü düzeni kurulmasına engel olabilmek adına, elde edilen özel mülk üzerindeki tasarruf yetkisi yalnızca o kişide olmayıp bu edinimlerin toplumun yararına

olacak şekilde (örneğin; vakıflar) kullanılması esas kabul edilmektedir (Taşçı, 2020: 57-58). İslam dini, insan davranışlarını bir bütün olarak ele alırken örneğin iktisat bilimi, insanların yalnızca maddi davranışlarını temel almaktadır. Bu doğrultuda genelde iktisat özelde ise İslam iktisadı İslam bütünlüğü (vahdet) içerisinde, dinin bütünü çerçevesinde kendine yer bulmakta olduğu belirtilmektedir (Taşçı, 2020: 48-49).

Türk-İslam medeniyetinin en yüksek dönemi olarak kabul edilen Osmanlı klasik döneminde, iktisat zihniyeti yukarıda açıklanan madde+mana bütüncüllüğü üzerinden hareket ettiğinden ötürü, çalışmanın konusu olan tarım alanındaki düzenlemeler de bu ekseninde yorumlanmalıdır. Bununla birlikte, “tarım-düşünce yöntemi” ilişkisi üzerinden detaylı açıklamalar ilerleyen bölümlerde gerçekleştirilecektir.

3.1.3. Avrupa’da Aydınlanma ve Düşüncenin Gelişimi

Başlangıcı 1688 İngiliz devrimi olarak kabul edilen ve 1789 Fransız devrimi ile sonlandırılan zaman dilimine Aydınlanma Çağı denmektedir. Bu dönemin öne çıkan özelliği akıl kavramında yatmaktadır. Bu dönemde akıl, toplumsal sorunların çözümü ve sonsuz barışa ulaşmanın bir yolu olarak görülmüştür (Vural, 2015: 18).

Aydınlanma düşüncesinin seküler yanı olarak ifade edilen durum, aklın Tanrı'dan ve Tanrısal bilgidan ayrışması olarak ifade edilebilir. Bu düşünceye göre toplumsal birlik Tanrı tarafından değil akıl ve bilimin ışığında gerçekleşebilecektir. Bu yaklaşımın felsefi alt yapısını Alman filozof Kant’a dayandıran görüşlere göre, Kant ile birlikte Hristiyanlık dini bir vahiy dini olmaktan akıl dini olmaya doğru evrilmiştir. Kant'ın Hristiyan teolojisinde aylak temelinde dünyevileştirdiğini belirten yazarlar bu bakımdan Kant'ın aydınlanma düşüncesinin felsefi alt yapısının temellerini attığını belirtmektedirler (Vural,2015: 28). Vural’a (2015: 29) göre; bu dönemde; "Aklın, kendi ürünü olan bilime bağımsız bir eleştirel yaklaşımla eğilmesi artık söz konusu değildir. Böylece, insan düşüncesinin ürünü olan bilim, insani değerlerin ve hakikat kıstaslarının yargılayıcısı durumuna yükselmiştir.". Bu açıklamalardan hareketle; bir yandan aklın ilahi olanla olan bağlarını koparması anlamında bir sekülerleşme bulunmaktayken diğer taraftan aslında kendiyile çelişecek ölçüde aklı ilahlaştırma ve aklı her şeyin üstüne koyma anlayışının varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır.

17. Yüzyılda Newton'un Kepler ve Galileo'nun çalışmaları üzerine evrenin işleyişine dair matematik ve fiziği kullanarak geliştirdiği teoriler o dönem bilim ile felsefe arasında keskin bir ayırım yapılmamış olduğundan doğa felsefesi olarak adlandırılmıştır. Böylece evrenin işleyişinin kesin matematiksel yasalarla ifade edilebileceğini savunan doğa felsefesi zaman içinde insanın matematik ve fizik kanunlarıyla dünya ve evrenle ilgili her şeyi bilebileceği ve tahminde bulunabileceği, özellikle ilerleyen yıllarda Newton kanunlarının günlük hayattaki makinalara uygulanmasıyla bu düşüncesinin yaygınlaşması ile birlikte insanoğlunun kendini dünyanın ve doğanın " efendisi" olarak görmesine yol açtığı belirtilmektedir (Magee, 2010: 68-69). İlerleyen dönemde 17. yüzyılda Descartes'in kartezyen şüphe ve akılcılığı geliştirmesi ile birlikte batının düşünce ve bilim anlayışına yn verdiği aktarılmaktadır (Magee, 2010: 84). Descartes'a atfedilen "İnsan, iki farklı tözden, yani akıldan ve maddeden oluşur." düşüncesinin bu dönemden itibaren batılı insanın dünyaya bakış tarzını yönlendiren bir yaklaşım haline geldiği belirtilmektedir (Magee, 2010:88).

Sözü edilen dönem itibariyle çalışmaları bakımından Batı bilim düşüncesine yön veren Newton'un esasen dindar bir insan olduğunu ve gerek kendi çalışmaları gerek kendisinden önceki fizikçilerin çalışmalarının sentezinde kainattaki manevi düzeni doğrulayan bir sonuç elde etmeyi beklediği, fakat Newton'cu dünya görüşünün ise mekanistik bir kainat düşüncesine yol açtığı belirtilmektedir (Vural, 2015: 85). Öte yandan doğa felsefesi anlayışına göre din; düşüncenin, insanın ilerlemesinin önündeki en büyük engeldir. Doğa felsefesi merkezli düşüncede akıl yüce bir varlık olarak ele alınır. Doğa felsefesi merkezli düşüncenin temelinde Aydınlanma düşünürleri yer almaktadır. Başlıca aydınlanma filozofları; Montesquieu, Voltaire, Locke, Hegel, J. J. Rousseau, Hume ve Kant'tır. Akıl merkezli oluşturulan fikirlerin sadece bilimin konusu olabileceğini belirtmişlerdir. Bu düşünce pozitivist akımın doğmasına neden olmuştur. Bu görüşe göre din ve metafizik, akıl ve bilimin düşmanıdır; aklı ve bilimi merkeze alan bu düşünceye göre insan davranışının ilk rehberi gelenek veya din değil, "sürekliliği" ve "düzenliliği" gözlemleyen akıl olarak kabul edildiği belirtilmektedir. (şimşek,2008a: 46-47).

Aydınlanma ağında inanç, vahiy ve gelenek gibi kavramların yerine bilime dayalı bir dünya görüşünün kabul edildiği belirtilmektedir. İlerleme düşüncesi, evrim kuramı ve pozitivist bilim anlayışının ne çıktığı aydınlanma çağında, insanın sadece aklını kullanarak kendisini ve doğayı anlayabileceği ve ilerleyebileceğinin kabul edildiği

(Vural,2015: 26); bu bağlamda “eleştiricilik akılcılık ve dine karşı olma” gibi düşüncelerin aydınlanma felsefesini diğer felsefelerden ayrılan özelliklerini oluşturduğu eklenmektedir (Vural,2015: 29). Matematiğin doğaya tatbik edilmesi yoluyla doğanın akıl tarafından fethedilmesine (Cevizci, 2002: 96-97) dayalı Aydınlanma Çağı düşüncesi; kendisinden sonra gelen dönemde de Batılı düşünürler üzerindeki etkisini sürdürmüştür. Batı düşüncesinin bundan sonra neredeyse 20. Yüzyıla kadar “salt akıl merkezli” ve “matematiksel kanıtlara dayalı” bilim yaklaşımıyla şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle pozitivism; 19. Yüzyılın sonlarından itibaren de hermeneutizm Batı düşüncesinin iki ana kolunu oluşturmuştur.

3.1.3.1. Pozitivizm ve düşünce yöntemleri

Aydınlanmacı sosyal bilim yaklaşımının iki temel özelliğinden söz edilmektedir. Birincisi tarihsel ve kültürel unsurları bilinçli bir şekilde göz ardı ederek "ortak bir insan doğası bulma" gayreti taşımaktadır. İkinci olarak ise, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemlerini takip etmesi gerektiği görüşünde öne çıkmaktadır (Hekmann, 1999: 16). Hekmann bu çerçevede; aydınlanma düşüncesinin sosyal bilimlere etkisini şu sözlerle ifade etmektedir: “tarihsel ve kültürel tarihsel ve kültürel önyargılardan arındırılmış insan doğasına ilişkin ezeli ve ebedi hakikatlere/doğrulara dayanan bir sosyal bilim metodolojisi geliştirmek ve insanlar hakkında bilimsel yasalar formüle etmek için doğa bilimlerinin nomolojik-tümevarımcı yöntemini takip etmek” olarak verilen sosyal bilimlerin (Hekmann,1999: 17), nasıl bir yöntem izlemesi gerektiğine yönelik yaklaşım, pozitivismde/positivist düşünce yönteminde kendisini bulmuştur.

Bazı yazarlar 1804 yılında Alman filozof Kant’ın ölmesi ile birlikte Aydınlanma döneminin sonunun geldiğini bununla birlikte bu yeni yüzyılda Aydınlanmanın miras bıraktığı fakat yeni felsefi problemlerle bir düşünce anlayışı geliştiğini belirtmektedirler. 19. yüzyılın ortalarında bilim ve bilimsel yöntemlere olan ilginin canlandığı ve bu döneme damgasını vuran akımlardan birinin Auguste Comte ve pozitivism olduğu eklenmektedir (Cevizci, 2002:110-111). Auguste Comte’un kendisinden sonraki dönemlerde de etkisi devam eden “din karşıtı ve anti metafiziksel“ yaklaşımı esasen kendisinin “Üç Hal Yasası” olarak adlandırdığı süreçten kaynaklanmaktadır. Buna göre birinci aşamada dini olan düşünce vardır; ardından düşünce daha soyut metafiziksel bir evreye yükselirken son aşamada ise bilimsel “pozitif” düşünce haline gelmektedir (Cevizci, 2002: 116). Comte’un

“Pozitif Felsefe” adını verdiği eserinde kullandığı isimlendirme ve düşünce yöntemi bu dönemden itibaren tek doğru bilgi yöntemi olarak kabul edilmiştir.

Empirizm ve ilerleme öğretisinden etkilendiği belirtilen Auguste Comte’un 1830-1842 arasında pozitif felsefe dersleri eserini kaleme aldığı belirtilmektedir. Comte’un bu eserinde, bilimin kabul görmüş yöntemleri yoluyla kazanılmamış bilgiye her ne türden olursa olsun hiçbir geçerlilik tanımayacak kadar dar kapsamlı bir bilim felsefesi oluşturmak istediği aktarılmaktadır. Bu bağlamda Comte’un bilimlerin ortaya çıkışını da mutlak bir düzen içinde ele aldığı belirtilirken; bu düzene göre matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji en sonunda sosyoloji ortaya çıkmıştır (Cevizci, 2002:115).

Avrupa’da doğan modern bilim metodu ile ulaşılan bilginin kendisi dışındaki her türlü bilgiyi dışlayarak ilerlediği ve tek gerçek bilgi kaynağı olarak görüldüğü aktarılmaktadır. Bu yaklaşıma karşı olarak ise; tüm bilimsel bilgilerin mutlak gerçek olamayacağı, insanların aslında ne olduğunu bilemediği varlıklara ait görüntüler dünyasında yaşadığı, bilim ne kadar ilermiş olursa olsun insanın sanat faaliyeti ile dünyayı yorumlama ve dini inançlarıyla varlığını ve dünyayı anlama ihtiyacının yok olmadığı ve bilimsel bilginin kullanımı aşamasında kriter alınabilecek değer ve amaçları bilimin belirleyemeyeceği, bunun için bilim dışı ölçütlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Özakpınar, 1999: 129-132). Pozitivist düşünce yöntemine dayalı sosyal bilim anlayışına yönelik diğer eleştiriler şu noktalarda yoğunlaşmaktadır; bilim anlayışı sadece doğa bilimleri yöntemlerine bağlı kalarak "nesnel veri toplayıcılığı" olarak tanımlanırsa bu tanıma göre sosyal bilimlerin bilimsel olmadığı sonucu ortaya çıkacaktır. Oysa anti pozitivist eleştirilerin sosyal bilimlere uygun bilginin kültürel ve sosyal olarak belirlenmiş bilgi olduğunu savunmakta oldukları belirtilmektedir (Hekmann, 1999: 19). Pozitivizme getirilen bu eleştiriler ve pozitivist nesnel bilimsel bilgiye olan güvenin azalması Batıda yeni bir düşünce yöntemi arayışını başlatmıştır. Yine de belirtmek gerekir ki pozitivist Batı düşüncesi üzerindeki ve Batı düşüncesinden etkilenen diğer medeniyetler üzerindeki etkisinin izlerine günümüzde dahi rastlanmaktadır.

3.1.3.3. Hermeneutik ve düşünce yöntemleri

Hermeneutik kelimesinin Yunan mitolojisinde yer alan bir terim olan ve Tanrı'nın buyruklarını insanlara çeviren haberciyi ifade eden Hermes'ten türetildiği, ayrıca geç Yunancada bilgece açıklama anlamında da kullanıldığı aktarılmaktadır (İnalçık, 2017: 58). Hermeneutik kavramının “teolojik, filolojik, legal ve felsefi” olmak üzere dört düşünceyi de kapsayacak şekilde genişlediği belirtilmektedir (İnalçık, 2017: 58).

Grekçede "konuşma haber verme açıklama yorum" anlamındaki "hermeneuia" kelimesinden türetilen Hermenneutik kelimesinin bilimsel ve felsefi bir kavramı ifade edecek şekilde "insanın tarihselliği içinde kendini anlama yöntemi" olarak Wilhelm Dilthey tarafından kullanıldığı aktarılmaktadır (Vural, 2015: 166). Hermeneutik geleneğin kendi içinde “özel, hümanistik, bireyselci, estetik, felsefi ve fenomenolojik” eğilimler taşıdığı da belirtilmektedir (Smith ve Riley, 2016: 275).

Hermeneutik anlayış bir yorumlama çalışmasıdır. Hermeneutik, konusu yorumlayıcı yaklaşımlar gerektiren bir dizi disiplinde; insan niyetlerinin, inançlarının ve eylemlerinin anlamına dair yorumlamak amacıyla kullanılırken; geleneksel olarak, hermenötiğe dayanan disiplinler arasında teoloji, özellikle İncil çalışmaları, hukuk ve tıp ile bazı insan bilimleri, sosyal bilimler ve beşeri bilimler yer alır. Bununla birlikte, felsefe içinde, hermeneutik tipik olarak, ilk önce bir disiplin alanı ve ikinci olarak bu alanın geliştirildiği tarihsel hareketi ifade etmektedir (Theodore, 2020). Bu yönüyle de Hermeneutik Modern batı medeniyetinin muhafazakâr dünya görüşünün hıristiyan teolojisi, metafiziğini düşünce yöntemini içine alan bir düşünce yöntem anlayışı olarak belirtilebilir.

Modern hermeneutik tarihi, özellikle Friedrich Schleiermacher ve Wilhelm Dilthey olmak üzere on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl Alman düşüncesindeki isimlerden kaynaklanmaktadır. Çağdaş hermeneutikin ise sırasıyla, özellikle Martin Heidegger ve Hans-Georg Gadamer tarafından şekillendirildiği belirtilmektedir. Hermeneutiğin modern kökenlerinin Wilhelm Dilthey'in kendine özgü katkılarını içerdiği, Dilthey'nin insan bilimlerinin meşruiyetini ya meşruiyetlerinin doğa bilimlerinin normlarına ve yöntemlerine bağlı kaldığı ya da doğa bilimlerinde bulunan türden bir meşruiyetten yoksun olduğu suçlamalarına karşı savunma endişesinde olduğu aktarılmaktadır. Bu bağlamda, Dilthey'in düşünceleri tarihselcilikle bağlantılı olarak kavranabilir. Sözü edilen tarihselcilik, artık

"insan doğasını, ahlakını ve mantığını mutlak, ebedi ve evrensel" olarak ele almayan, bunun yerine bunları "göreceli, değişen ve özel, "tarihsel bağlamla şekillendirilmiş olarak gören bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Theodore, 2020).

Dilthey, hermeneutiğin modern tarihsel kökenlerinin merkezinde yer alırken, çağdaş hermeneutik büyük ölçüde Hans-Georg Gadamer'in 'felsefi yorum bilimiyle şekillenmiş olduğu ifade edilmektedir (Theodore, 2020). Gadamer ve Mannheim'ın çalışmalarından itibaren Aydınlanmacı hakikat arayışı anlayışına dayanan bir bilimsel analiz çabası eleştirilmeye ve doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve doğru anlayışının sosyal bilimlere teşmil edilmesine karşı çıkışların artmaya başladığı belirtilmektedir (Hekmann, 1999: 74). Bu kapsamda Wittgenstein, Heidegger ve Gadamer'in aydınlanmacı bilgi anlayışını reddederek "insani düşünce ve insani sosyal hayat arasındaki ilişkinin sorgulanması"na dayanan bir bilgi sosyolojisi ve sosyal bilimler anlayışı ortaya koydukları da eklenmektedir (Hekmann, 1999: 22).

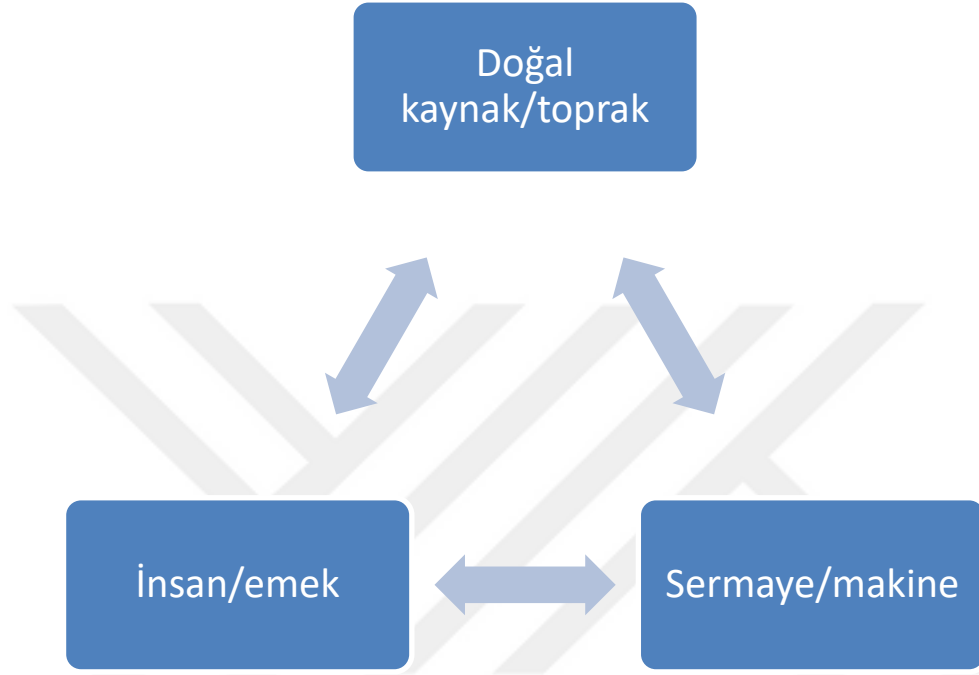
3.1.4. Düşünce Yöntemleri ve Tarım İlişkisi Bağlamında Tarıma Bakışın Farklılaşması

Tarım insanlık tarihinden beri var olan bir faaliyetdir. Tarih boyunca insanların tarımı sadece bir üretim faaliyeti olarak görmedikleri; hayatlarının bir parçası olarak ele alıp ait olunan toplumsal sistemin değerlerine uygun olarak tarımsal üretim gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu bakımdan tarım insan ve doğa bütünleşmesinin yanı sıra; insanın üretim faaliyetindeki amacı da tarımsal üretimi etkilemiştir.

“Tarım” ile “düşünce yöntemi” ilişkisini kurmak pek çok zorluğu barındırmaktadır. Bunlardan ilki; tarımın dünyanın her yerinde aynı şekillerde yapılıyor olduğu gibi yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. Gerçekte tarım yaşanan coğrafya kadar kültür ve değerler sistemine ile düşünce yöntemlerine göre de değişiklik gösteren bir faaliyet olmuştur. Düşünce yöntemlerine dair detaylı açıklamaların bu çalışmada yer almasının sebebi, farklı düşünce yöntemlerinin tarıma bakışı da farklılaştıracağı varsayımdır.

En genel anlamda tarım faaliyeti için doğal kaynak/toprak, faaliyeti gerçekleştirecek bir insan emeği ve üretim tekniğini belirleyen alet/makine ve bunlara erişim için sermayeden söz edilebilir. Şekilde görüldüğü gibi bir döngü halinde tarım faaliyeti bu üç unsurun en az

ikisinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Düşünce yöntemleri bağlamında tarıma bakışın farklılaşması da bu üç bileşen üzerinden detaylandırılarak izah edilmeye çalışılacaktır. Aşağıdaki şekilde yazar tarafından bu üç bileşen ve birbirleri ile olan bağıntıları görsel olarak ifade edilmeye çalışılmaktadır:

Şekil 3.1: Tarımın Maddi Bileşenleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Pozitivizm kaynağını salt akılcılıktan alan ve nesnel verilere dayanan bir düşünce yöntemidir. Her türlü öznel ve soyut değerden arındırılmış ampirik veriler ışığında doğaya ve topluma yaklaşan bu düşünce yöntemi; hakim olduğu süre boyunca tarıma bakışı da etkilemiştir. Pozitivist düşüncenin tarım ile olan ilişkisini izah edebilmek için; bu ilişkinin gözlemlenebildiği tarımın alt bileşenleri üzerinden bir açıklama getirilebilir. Her şeyden önce belirtilebilir ki; pozitivizmde tarıma bakış şeklindeki maddi unsurlarla sınırlıdır. Bu maddi unsurlar içinde yaşanan coğrafya ve dönemin koşullarına göre alt başlıklara ayrılabilirse bile tarım esas itibarıyla maddi bileşenlerin yine maddi çıktılar oluşturmak üzere bir araya geldiği bir faaliyettir.

Modern tarım bilimleri başlangıçlarından itibaren esasında pozitivist olarak nitelendirilebilirler. Bu bağlamda, tarım bilimcileri olduğunu iddia eden araştırmacılar bilimin rolü ve davranışına dair pozitivist bir yönelime sahip olmakla tanımlanmaktadır.

(Thompson, 2004: 336). Bilimsel soru ve araştırmalarla, doğaya dair kavrayışların doğru olup olmadığının denenmesi ve karakterize edilmesi ile tarımda uygulanmak üzere bilimsel bakış açıları ve yöntemler aranması pozitivist tarım bilimlerinin nitelikleri olarak sayılmaktadır (Thompson, 2004: 336). Sözü edilen tarım bilimleri pozitivist tanımla “gerçekten bilimsel” olmak için, nicelendirmeyi vurguladıkları, veri ve hipotez olup olmadığını test etmek için deneyler tasarladıkları, gözlemlenebilir değişkenler arasındaki kanıtlanmış nicel ilişkilere dayalı verilere ulaşmaya çalıştıkları da eklenmektedir (Thompson, 2004: 343).

Pozitivist tarım bilimlerinde araştırma bazı normatif ilkeler tarafından yönlendirilirken; bu ilkeler üretkenlik ve verimlilik kavramları olarak sayılmaktadır. Bu anlayışta, bilim; nereye yatırım yapılacağının seçimi, diğer bir ifadeyle zaman ve paranın nereye aktarılacağının seçimi için bir araç olarak kullanılmaktadır (Thompson, 2004: 345). Sermaye ve makineye bakışta hakim olan materyalist yaklaşım; doğaya ve insana bakışta da aynıdır. Pozitivizm için, tarımda kullanılan toprak ve insan emeğinin yalnızca birer üretim faktörü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda sözü edilen bu üretim faktörlerinin; tarımsal verimliliği artırma hedefi için “bilimsel” yöntemler yardımıyla şekillendirilmeye çalışıldığını eklemek gerekmektedir.

Pozitivist düşüncede tarımın, sanayi ekonomisinin bir parçası olarak görüldüğü de belirtilmektedir (Thompson, 2012: 217). Öte yandan tarıma dair bu yaklaşım arttıkça, tarımda sanayileşme ve kırsal alanların kapitalistleşmesi sürecinin de arttığı düşünülmektedir. Bu bağlamda 19. Yüzyıl sonlarından itibaren bazı sosyolog ve çevre bilimcilerin tarımın sanayileşmesi yoluyla doğanın sömürölmesi konusuna eğilmeye başladıkları; bu çalışmalarla siyaset teorisi ve çevre bilimlerinin ilk defa olarak bağlantısının kurulmaya başlandığı ve geleneksel çiftçiliğin kapitalist sanayileşmeci tarım yaklaşımının tehdidi altında olması nedeniyle ortaya çıkan çelişkilerinin tartışılmaya başlandığı aktarılmaktadır (Thompson, 2012: 215). Pozitivist materyalist tarım anlayışının doğa ve toplum -özellikle kırsal alanda yaşayanlar- açısından meydana getirdiği olumsuzlukların tartışılmaya başlanması, beraberinde tarıma farklı bir yaklaşım tarzı arayışı getirmiştir.

Doğal kaynakların aşırı sömürölmesi bunlar bakımından sürdürülebilirlik endişesini ortaya çıkarmıştır. Pozitivizmin salt materyalist bakışını yumuşatmak için; tarıma doğaya ve

hayvanlara saygı, sürdürülebilirlik gibi yeni kavramlar eklenmiştir. Bu bağlamda tarıma hermeneutik düşünce bağlamında bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce; bu görüşe göre hiçbir bilimsel yöntemin hiçbir zaman tarımda kaynakların nasıl yönetilmesi gerektiğine dair kesin cevaplar getiremeyeceği kabul edilmektedir. Bunun nedeni olarak ise çiftçilerin deneyimlerinin farklı olması sebebiyle yalnızca tek bir “doğru” tarım yaklaşımı olamayacağının kabul edilmesidir (Pretty, 1994: 37).

Hermeneutik düşüncenin tarıma yaklaşımının pozitivistizmden ayrıldığı bir başka konu ise pozitivistizmin doğanın kontrol edilmesi ve belirsizliklerin giderilmesi amacına ilişkindir. Hermeneutik tarım bu amacı kabul etmez ve doğadaki tüm olayların teori ve kontrol üzerinden tahmin edilebileceği düşüncesine katılmaz. Doğanın belirsizliklerine ek olarak; hermeneutik düşünce yöntemi tarımda yerellik, toplumdaki değerler, tarımla uğraşanların yorumlama biçimlerindeki farklılıklar gibi belirsizlikleri de kabul etmektedir (Pretty, 1994: 38).

Çevresel hermeneutik yaklaşımının çevreye dair çeşitli disiplinlerden açıklamaları birleştirmesi nedeniyle disiplinler arası olduğu belirtilmektedir. Buna göre hermeneutik tarım, iktisat, jeoloji gibi farklı disiplinlerin doğayı kendi açılarından yorumlama biçimlerinin bir uzlaşısı olarak görülmektedir (Utsler vd., 2014). Bu düşünce yönteminin Avrupa’da yaygınlık kazanmasıyla birlikte tarımın maddi bileşenlerine; biyoçeşitliliğin korunması, kırsal alanda ve tarımda kültürün korunması, doğanın restorasyonu, yerelliğin ve tarihsel özgünlüğün ön plana çıkarılması şeklinde sayılabilecek bazı amaçlar eklenerek (Drenthen, 2014) tarım anlayışı kapsamının genişletildiği söylenebilir.

Doğa felsefesinin tekçi, materyalistik, ekonomi merkezli düşünme yöntemine karşın Türk-İslam medeniyetinde Fark+Cem anlayışı üzerinden dünya ve dünya ötesi hayata “eşit” düzeyde önem atfeden “denge” halindeki insan zihniyeti ile formüle edilen bir ideal birey-toplum anlayışı ortaya koyularak sistemleştirilmekte olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2008a: 170). Tevhidi düşüncenin madde+mana bütüncüllüğünde hareket eden ideal insan yetiştirdiği; bu insanın toplum hayatını homo-economicus olarak yorumlamadığı ve buna göre hareket etmediği vurgulanmaktadır (Şimşek, 2016: 184).

Tevhidi düşüncenin madde (dünya) ve mana (öte dünya saadeti) bütüncüllüğünden hareketle medeniyet kurucu vasfı daha önceki bölümlerde açıklanmıştı. Bu inşa edici vasfı

alt konu başlıkları veya sektörler içinde aynı yöntemle uygulanabilmektedir. Çalışmanın konusu olan tarım sektörü özelinden açıklamak gerekirse (Şimşek;2016:186);

$$\begin{array}{l} \text{Tarım sektörünün kendi iç geleceğine yönelik politika} \\ \text{Tarım Sektörü=} \quad + \quad \\ \text{Ülke tarımının toplam gelişmesine yönelik politika} \end{array}$$

formülü ile tevdihi düşüncenin tarıma bakışı gösterilebilir. Ben+biz anlayışı üzerinden fert ile toplum arasında adaletli bir bölüşüme dayanan dengeli bir iktisat anlayışının bir sonucu olarak Tevhidi Düşüncede tarım politikaları; bir yandan çiftçilerin geçimleri bakımından tarımsal üretimin desteklenmesini içerirken; diğer yandan toplumsal bölüşüm hedeflerine uygun olacak şekilde üretim planlaması e kontrolleri içerebilecektir. Tipik uygulama örnekleri klasik dönem Osmanlı toprak rejimi ve tarımsal yapısında görülebilecek bu uygulamalar; gerekirse toplum refahı açısından üretim kısıtlama, ihracat yasağı, fiyat tavanı uygulamalarını içerirken; diğer yandan çiftçilerin geçimlerini sürdürebilmeleri için her türlü üretim desteği ve toprak kullanma izninin kendilerine verilmesi gibi uygulamaları da kapsamaktadır.

Tevhidi Düşünce bilgi yönteminin tarıma yaklaşımının her iki düşünce yönteminden temel farklılığı; madde ve mana bütüncüllüğünden ileri gelmektedir. Her ne kadar hermeneutik düşünce tarıma bazı soyut değerleri eklemeye çalışsa da esas itibarıyla bunu yapmaktaki amacı tarımsal üretimin devamlılığını tehdit eden aşırı doğa veya emek sömürüsü içeren uygulamaları yumuşatmaktır. Buna karşın, Tevhidi düşünce bilgi yöntemindeki “bir”lik, yani bir bütünlük içinde birlikte olma esası, bu düşünce yöntemine göre tarım faaliyetine bakışı materyalist bakıştan ayırmaktadır.

3.2. Kültür, Medeniyet ve Kültürel İzafilik

İki toplum arasında bir mukayese yapılmaya çalışılırken tipik olarak öncelikle bu toplumların kültür ve medeniyet sistemlerindeki farklılıklara atıfla yorumlama faaliyeti başlamaktadır. Ait olunan kültür ve medeniyet sisteminin toplumu oluşturan insanlar üzerinde olduğu kadar; toplumsal yapıyı şekillendiren kurallar ve yapıları da etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda; kültür ve medeniyet kavramlarından hareketle bunlar arasında

hali hazırda var olan farklılıklar neticesinde gerçekçi bir anlama çabasına girecek olan araştırmacıların kültürel izafiyet ekseninden meseleyi ele alması gerektiği önerilmektedir.

Sosyal bilimlerin “değer yüklü” karakterinden söz eden Türkdoğan da, bu betimleme ile sosyal bilimlerdeki teori ve yaklaşımların ait oldukları toplumsal yapı, değerler sistemi, gelenek ve tarihsel geçmişten soyutlanamayacağını ifade etmektedir (Türkdoğan, 2015: 690). Yazarın da belirttiği gibi Batı ve Doğu toplumları, tarihi gelişimlerini kendi kültür ve değerler sisteminin yönlendirdiği biçimde tamamladıklarından (Türkdoğan, 2014: 10) bu toplumların mukayesesine yönelik bir çabanın; kültür ve medeniyet farklılıklarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirilmesi metodolojik olarak önerilmektedir.

Kültürel farklılıklardan önce, kültür ve medeniyet kavramlarının kapsamına dair kısa bir açıklama yapılması yerinde olacaktır. Çünkü bu iki kavramda sosyal bilimler içerisinde ortak bir tanımda uzlaşımın sağlanamadığı kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda ilk anlaşmazlık noktası kavramların birbirleri ile ilişkisi noktasındadır. Örneğin; Alman düşünce geleneğinde kültür ve uygarlık kavramları birbirinden farklı anlamları karşılamak üzere kullanılmakta ve uygarlık kentlerde ortaya çıkan maddi gelişme sürecini tanımlamaktayken; İngiliz ve Fransız düşünce geleneklerinde kültür kavramının uygarlık kavramını kapsadığı ve bu kullanım biçiminin genel sosyoloji literatüründe ağırlık sahibi olduğu ifade edilmektedir (Bozkurt, 2014: 91). İkinci bir farklılık noktası ise; kavramların kendi tanımları ve kapsadıkları anlam çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

3.2.1. Kültür ve Kültür Değişmesi

Smith ve Riley kültür kavramının İngiliz dilindeki kullanımını açıklarken ilk kullanımların “hayvan ve ekin yetiştirme ve dinsel tapınma“ eylemleriyle ilgili olarak ortaya çıktığını, 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında kavramın “toprak ve ziraat pratiklerini geliştirme fikrinin metaforik“ bir yansıması olarak insanın öğrenme ve bilişsel durumunun geliştirilmesi gibi durumları karşılayacak bir şekilde zaman içinde anlamının genişlediğini ve toplumun gelişmesini ifade edecek şekilde kullanılmaya başladığını belirtmektedirler (Smith ve Riley, 2016:19).

Kültür kelimesinin, Latince “cultura” kelimesinin kökeninde fiil olan “colo”nun bir türevi olduğu ve "yetiştirmek", "sürmek" anlamına geldiği; zamanla anlamının genişleyerek insan

karakterini yetiştirmek anlamında da kullanıldığı belirtilmektedir (Minkov, 2013: 10). E.B.Taylor'ın 1871 yılında yaptığı kültür tanımı bu tarihten sonra pek çok batılı yazar tarafından referans alınmıştır. Buna göre Tylor tarafından kültür "insanın bir toplumun yesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, tüketim ve tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür" olarak açıklanmaktadır (White, 1959: 227).

Kültür kavramına ilişkin net bir tanım ortaya koymanın zorluğuna dikkat çeken yazarlar, kltre ilişkin birçok tanım yapılabileceğini belirtmektedirler. Buna göre günlük hayatta eğitim, müzik, tarım, ticaret ve sanayi faaliyetlerine kadar hemen her şeyi kapsayan bir kavram olarak kabul edilen kültür, en kısa olarak insan ürünü olan şeylerin tümü şeklinde tanımlanabileceği gibi; kültürün insanın davranışlarına olan etkisi vurgulanarak da tanımlanabilmektedir (Bozkurt, 2014: 90).

Kültürle ilgili pek çok yazar tarafından birçok tanım yapılmıştır. Buna göre (şimşek, 2008: 92-93); Kültür; toplumsal aktörlerin bir kısmınca paylaşılan öğrenilmiş fikirler, değerler, estetik tercihler, kurallar ve geleneklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Taylor'a göre kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, örf ve adetler gibi bireyin ait olduğu toplumun bir yesi olmasından dolayı kazandığı alışkanlık ve diğer bütün özelliklerini içeren oldukça karmaşık bir bütündür. Bozkurt'a göre (2014: 91); "Kültür bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını koordine eden ortak anlayıştır.". Yazar bu tanımı getirdikten sonra, kültürün diğer canlıların yaşam tasarımından temel farkının öğrenme yoluyla nesilden nesile aktarılması olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda kavramının, "değerler, inançlar, semboller, normlar ve dil" olarak beş alt ögeden meydana geldiğini belirtmek mümkündür (Bozkurt, 2014: 93).

Marx'ın kültür kavramını materyalist bir bakış açısıyla ve "altta yatan bir ekonomik temelin" etkilediği bağımlı bir ürün olarak yorumlamasının ilerleyen dönemlerde Marksist gelenek içinden bazı düşünürlerin eleştirisini aldığı, batılı Marksist gelenek içinde kültürün toplumsal ve ekonomik hayat içindeki rolünü daha geniş bir çerçevede ele almaya çalışıldığı belirtilmektedir (Smith ve Riley, 2016: 65).

Kültür maddi ve manevi kültür olarak ikiye ayrılmaktadır. Manevi kltre yalnızca kültür denilirken maddi kültür ise medeniyet olarak ifade edilmektedir. Toplumun maddi kültürünü teknik araç ve gereç, makine üretim araçları ile maddi yapılar oluştururken buna

karşın manevi kültürü toplumdaki dinler, değerler, semboller ve normlar oluşturmaktadır (Şimşek, 2008: 93).

Topçu kültürü “bir cemiyetin kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümlerinin bütünü” olarak tanımlamakta ve sözünü ettiği değerlerin “ilim, sanat, ahlak ve din tarafından yaşatıldığını aktarmaktadır (Topçu, 2018: 164).

Kurtkan Bilgiseven’e göre; "kültür, insanın insanlar tarafından yaratılmış olan bütün çevre öğelerini içine alan bir kavramdır.” Yazar bu noktada ikili bir ayırım yaparak; bu öğelerin gözle görülemeyen düşünceler, adetler, düşünce yapıları halinde beliren iç yönüne manevi kültür; bu manevi öğelerin binalar, teknikler, yollar araçlar vb. halinde maddi kalıplara bürünerek somutlaşmış olan dış yönüne de maddi kültür adını vermektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 2).

Kültür değişebilmektedir. Kültürel değişimin; “doğal çevrede yaşanan değişiklik, kültürel temas ile keşif ve icatlar” olmak üzere üç ana kaynağı olduğu belirtilmektedir. Kültürel değişimin, kültürün maddi ve maddi olmayan unsurları bakımından eş zamanlı ortaya çıkmadığı; maddi kültür öğelerinin maddi olmayan öğelere göre daha hızlı değişim gösterdiği vurgulanmaktadır (Bozkurt, 2014: 107-108).

Kültürel değişimin başlıca üç biçimde ortaya çıkabileceğini belirtilmektedir. Birincisi, kültürün kendi iç dinamikleriyle etkileşim içine girerek yeni anlayış ve değerler ortaya çıkarmasıdır. İkincisi ise; açıktan veya örtülü bir zorlayıcı unsurun etkisiyle ortaya çıkan zorunlu kültürel değişimdir. Üçüncü olarak ise; çoğunlukla toplumun düşünce insanlarının önerileri doğrultusunda toplumun kendi gelenek ve yaşantısına uygun olarak yaşam ve üretim biçimlerinin olumlu yönde değişime uğramasıdır (Bostancı, 2003: 114-115). Sözü edilen bu üç kültürel değişim biçiminin “yayılma, ictibas ve taklit” olarak adlandırıldığı da görölmektedir (Türkdoğan, 2014: 63).

“Egemen kültürel sistemin kendine ait değerleri ve anlamları diğerine aktarması” kültürleşme (akültürasyon) olarak adlandırılmaktadır (Bostancı, 2003: 118). Egemen kültürün öğelerine duyulan hayranlık ve onun gibi olmak zorunda hissetme sonucunda ortaya çıkan kültürleşmeye örnek olarak; Batı medeniyetinin kendisini en ileri medeniyet olarak görmesi ve diğer toplumların gelişmek için kendilerini Batıya benzetmek zorunda

hissederek ortaya koydukları eylemleri gösterilebilir. Bu biçimde ortaya çıkan bir kültür alışverişinin çoğunlukla ne egemen kültürün öğelerine tam anlamıyla uyan ne de kendi kültürüne benzeyen yeni bir kültürel form oluşturduğu belirtilmektedir (Bostancı, 2003: 118).

3.2.2. Medeniyet

Medeniyet ve kültürün farklılığını vurgulanırken aynı medeniyetin içinde yer alan ülkelerin farklı kültürlere sahip olduğunu ortaya koyan örneklerle başvurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Topçu kültür kavramının “ruhi” olduğuna dikkat çekmekte ve her toplumun kendine ait özgün kültür özelliklerine sahip olduğunu belirtmektedir. Yazara göre medeniyet “insanlığın muayyen tarihi devirlerinde, bir zümre cemiyetin benimsediği vasıtalarla çalışarak ortaya koyduğu ve yaşattığı teknik eserlerin ve yaşayış şekillerinin bütünü” olarak açıklanmakta ve maddi hayatı ilgilendiren unsurlardan oluştuğu vurgulanmaktadır (Topçu, 2018: 163-164).

Şimşek, 19. yüzyıl pozitivist sosyal bilim yaklaşımına göre medeniyetin kültürün maddi boyutunu oluşturan bir unsur olarak ele alındığını belirtmektedir. Bu yönüyle modern Batı medeniyeti, medeniyete bu maddi bakış açısı bağlamında ekonomik zenginlik, reel üretim gücü, teknolojik gelişmişlik gibi olgular üzerinden ele alan bir” maddi medeniyet tasavvuru” algısı içinden yaklaşmakta olduğu belirtilmektedir. Türk-İslam düşünce sisteminde ise; medeniyetin temelinde “din kavramından türetilmiş kanun, nizam, adalet, yetki” ve davranış tarzları bulunmaktadır. Bu bağlamda Türk-İslam düşünce dünyasında medeniyet olgusu ele alınırken, “dini bir mahiyete sahiplik” üzerinden açıklanmasının gerekli olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2016). Şimşek’e göre, içinde bulunduğu medeniyetin inanç değerleriyle kuşatılan insanda; bu bakış açısıyla “ahlak dünyasına, toplumuna, sosyal çevresine, maddi değerler dünyasına, kâinata karşı” bir duruş şekillenmektedir (Şimşek, 2016). Kalın’a göre, medeniyetler arasındaki temel farklar dünya ve varlık düşüncesindeki farklılardan meydana gelmektedir. Buna göre tarihi ve coğrafi şartların medeniyetler üzerindeki etkileri kabul edilmekle birlikte her medeniyetin kendine özgü bir dünya görüşü ve varlık anlayışı olduğu da vurgulanmaktadır (Kalın, 2018: 18).

Bir toplumun sahip olduğu “inanç ve ahlak nizamı”nın onun ait olduğu medeniyetin özelliklerini yansıtacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede, tarih boyunca toplumların kendi

inanç ve ahlak nizamlarını korumakla beraber başka medeniyetlerden uygun buldukları çeşitli kültür öğelerini kendilerine aldıkları aktarılmaktadır. Bu düşünceye göre, bilim ve teknoloji birer kültür ürünü olarak kabul edilirse, her ne kadar Batı’da ortaya çıkmış olsalar da İslam medeniyetine aykırı olmadıkları için alınmalarında medeniyetin korunması bakımından sakıncalı bir durum görülmemektedir (Özakpınar, 1998: 111-112).

Batı medeniyetinin “Roma medeniyeti ve Hristiyanlık ile bilim ve tekniğin kombinasyonu” olarak görüldüğünü, bazılarınca da en yüksek ve hatta tek “medeniyet” olarak algılandığını vurgulayan Özakpınar bu görüşe karşı çıkmaktadır. Yazara göre Batı medeniyeti, Eski Roma medeniyeti, Hristiyanlık ve bireycilik esaslı bir hümanizmanın kombinasyonundan meydana gelmekte; bilim ve teknoloji ise Batı medeniyeti içinde ortaya çıkmış kültür ürünleri olarak tanımlanmaktadır (Özakpınar, 1998: 111). Avrupa’nın kendi medeniyet sistemini tek medeniyet olarak gören ve kendisini tüm toplumlar için nihai ulaşılması gereken bir hedef noktası adleden bakış açısının aynı zamanda Avrupa’nın dünyanın geri kalan toplumlarının kültürlerini etkileyerek onları “gelişime” teşvik eden politika ve faaliyetlerinin de ahlaki gerekçesi olarak sunulduğunu belirten görüşler bulunmaktadır (Özakpınar, 1999: 68-73).

3.2.3. Kültürel Etnosentirizm ve Kültürel İzafilik

Kültür ve medeniyete dair farklılıkları açıkladıktan sonra, bir araştırmacının kendi kültürü/medeniyeti dışındaki bir toplumsal sistem hakkında düşünce yaklaşımı geliştirirken göz önünde bulundurması tavsiye edilen iki husustan söz etmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi olan etnosentirizm esas olarak kaçınılması gereken bir yaklaşımdır; ikincisi olan izafilik ise sahip olunması gereken bir yaklaşım tarzı olarak öne çıkmaktadır.

Kültürel taassup veya etnosantrizm olarak ifade edilen kavram; kişinin kendi kültürünün unsurlarını esas ve doğal kabul edip diğer kültürleri suni kabul ederek eleştirmesini tanımlamaktadır (Bostancı, 2003: 121). Yine bir başka tanıma göre; bir kişinin başka kültürleri kendi kültürünün standartları açısından değerlendirmesi ve kendi kültürünü diğerlerine üstün tutması (Bozkurt, 2014: 104) etnosantrizm olarak adlandırılmaktadır.

İnalcık incelenen kaynakların “bilimsel kritik bir metodoloji” çerçevesinde ele alınmadığı takdirde yanlış yorumlama sonucu doğurabileceğini, bununla birlikte euro-centrism veya

kolonyalizm olarak ifade ettiği durumların da ortaya çıkabileceğinin altını çizmektedir. Bu hatalı yaklaşımlara örnek olarak Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki Türk tarihçilerin Batılılaşmanın etkisi altında kalarak Osmanlı tarihini kendi dünya görüşler çerçevesinde ele aldıklarını belirtmektedir (İnalcık, 2017: 43). İnalcık'ın tarihi analizleri içeren araştırmalarla ilgili eleştirdiğı bir konu, kavramların kullanımı konusundadır. İnalcık “post-modernist” olarak adlandırdığı yazarların tarihi terimleri kullanılmasını eleştirmelerine cevap olarak tarihin “muşahhasın” yani “actual olanın” bilgisi olduğunu ve tarihsel kurum ve davranışların modern kavramlara indirgenerek anlatılmasının tarih bilimi metodolojisi bakımından hatalı olduğuna değinmektedir. İnalcık'ın kendi sözleriyle; “...Tarihçi, bu inancı, bu ruh haletini, bu zihniyete görmezliğe gelirse, tarihi muşahhas olanı göz ardı etmiş olur; o zaman yaptığı şey tarih değildir.” şeklinde ifade ettiğı bu durum tarihsel olayların o zaman ve mekanın “koşulları ve zihniyeti” içinde yorumlanması gerektiğinin önemini belirtmektedir (İnalcık, 2017: 36-37).

Sosyal olayların yalnızca içinde ortaya çıktığı dönemin şartları içinde ele alınabileceğini savunan görüşlere göre bu yönüyle sosyal olaylar rölativist diğeri bir ifadeyle; itibardır. Dolayısıyla; sosyal olayların içinde meydana geldikleri zaman ve mekana göre değıştiklerinden itibari bir nitelik taşıdıkları düşünülmektedir. Bu bakımdan sosyal olaylarla ilgili araştırmalarda “determine (gerekirci)” bir sonuç beklememek gerektiğı eklenmektedir (Erkal, 1982: 299).

Etnosantrizm ile kültürel izafilik/görecelilik birbirinden farklı tanımları ifade eden kavramlardır. Etnosantrizmde kişinin kendi kültürü açısından bakarak diğeri kültürleri yargılaması durumu söz konusuyken; kültürel görecelilikte her kültürün kendine ait koşullar bağlamında değerlendirilmesi durumu söz konusu olmaktadır. Buna göre; tüm kültürleri birden kapsayacak bir değerlendirme standardı bulunmamaktadır (Bozkurt, 2014: 104).

Kültür, iç ve dış unsurların bileşkesi olarak birlik ve bütüncüllük ile anlaşılabilen bir kavramdır. Kültürdeki bu iç ve dış unsurların birlikte ele alınması farklılıkların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kültürlerin manevi yönleri başta olmak üzere hiçbir kültür, başka bir kültürün özelliklerini tam olarak bünyesinde bulundurmayaçağından kültürün izafilik özelliğı ön plana çıkmaktadır. Çünkü hiçbir kültür tam olarak birbirine benzememekte ve düşünce anlayışları farklılaşmaktadır. Bu farklılığı izafilik özelliğı sağlamaktadır. Buna

göre kültürel izafilik; milli şahsiyetin, milli toplumun, milli iktisatın, milli eğitimin, milli insan tipinin, milli felsefenin evrenseldeki varlığının yanında özelini de muhafaza etme niteliği taşımaktadır. Böylece kültüre izafilik, “sadece kendine özgü olmayı” kimliklendiren bir özellik barındırmaktadır (Şimşek, 2016: 170).

İzafilik/görecelik/rölativizm “her türlü bilginin sosyal olarak üretildiği ve bu yüzden bilgiye ilişkin hiçbir evrensel ya da mutlak kriterin de olamayacağı görüşü” olarak tanımlanabilmektedir (Hekman,1999: 62). İzafilik/Rölativizm kendi içinde ise ontolojik ve epistemolojik rölativizm olarak ikiye ayrılmaktadır. Epistemolojik rölativizm bütün inançların sosyal tarzda belirlendiğini ifade ederken, ontolojik rölativizm varlık rölativizmini ifade ettiği belirtilmektedir (Hekmann,1999: 65)

Şimşek’e göre; bütün kültürler, öteki kültürlerin özgün ürünlerini kendi bünyelerine uyum sağlayacak şekilde bir özümleme süreci geçirdikten sonra almaktadır. Bu gerçeklikten kaynaklanan kavrama da kültürel izafiyet kavramı adı verilmektedir. Kültürel izafiyet kavramı kültürü meydana getiren değerlerin incelenmesinde iyi-kötü, doğru-yanlış gibi yargıda bulunan hükümleri de geçersiz kılmaktadır (Şimşek, 2008a: 95). Bu bağlamda; bir toplumun kendini oluşturan maddi ve manevi unsurlar ve kurumlarına ilişkin sorunlarına yönelik gerçek ve kalıcı çözümler, başka kültür sistemlerinden yöntem ve çözüm aktarma yoluyla değil; toplumun kendi özgün inşası ve eski müesseselerle yenilerinin bütünleşmesiyle ortaya konabileceği belirtilmektedir (Türkdoğan, 2014: 65). Toynbee ve Sorokin’e atıfla özgün inşası güçlerini kaybeden medeniyetlerin yıkılacağını iddia eden Türkdoğan, bu bakımdan her türlü kültür alışverişinde alıcı kültür ile verici kültür yapıları arasındaki farklılıkları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesinin gerektiğini belirtmektedir (Türkdoğan, 2014: 201).

Yukarıdaki açıklamalara çalışmanın da konusu bakımından bir örnek verilmek istenirse; Osmanlı tarihine Avrupalı tarihçilerin bakışı üzerinden gidilebilir. Örneğin; İnalçık, Karl Wittfogel’in “Doğu Despotizmi” adlı eserinde ortaya koyduğu hidrolik toplumlar ve despotik imparatorluklar ayrımı çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun despotik imparatorluklar içinde değerlendiren görüşlerini metodolojik yönden eksik ve dönemin olaylarını kendi mekan ve zaman düzlemi içinde açıklamak bakımından yetersiz bulmaktadır (İnalçık, 2017: 36). Bu bağlamda Wittfogel’in Osmanlı toplumunun kültür ve medeniyet sisteminin değerleri konusunda yeterli açıklamalara sahip olmadığından

hareketle Osmanlı Devleti yönetim ve iktisadi hayatına ilişkin ortaya koyduğu teorilerin eksikliğinden söz edilebilir.

3.2.4. Kültür Türleri: Maddeci Kültür, Maneviyatçı Kültür ve İdealist Kültür Ayrımı

Toplumların sahip olduğu kültürlere ait özellikler üzerinden pek çok sınıflandırma ve kültür türleri ayrımı yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin Ziya Gökalp sosyolojisi bakımından üçlü bir ayrıma giderek; kültürlerin maneviyatçı kültürler, maddeci kültürler ve karma kültürler olarak üç türe ayrıldığını ifade eden yazarlar bulunduğu gibi (Şimşek, 2008b: 267) Sorokin'in medeniyetlerin üç süper kültür sistemi arasında gidiş-gelişler yaşadığını ortaya koyan teorisi ışığında yine üçlü bir ayrımla kültür türleri sınıflandırılmaktadır (Tuztaş, 2005: 35). Buna göre Sorokin tarafından altıncı yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan tarihsel süreç içinde düzenli silsileler halinde maddeci-maneviyatçı, ideal-maddeci, maneviyatçı-ideal gibi birbirini izleyen sahalar tespit edildiği aktarılmaktadır (Şenol, 1999: 8). Öte yandan Sorokin'in orijinal adlandırmasında manevi ve dini değerleri ön plana koyan kültür sisteminin ideasyonel kültür, bedeni ve maddi değerlere önem veren kültürün sensate, bu iki kültür sisteminin karışımı olan kültüre ise idealist kültür denildiği de aktarılmaktadır (Tuztaş, 2005: 36, Karakaya, 2018: 385).

Maddeci kültürlerin barındırdığı manevi yönün yine maddi unsurlara yönelik olduğu belirtilmektedir. Şenol (1999: 6), teknik ilerleme ve refahın mutluluk getireceği düşüncesini bu duruma örnek olarak gösterirken; Bu toplumlarda maddi hazlar ağırlıklı bir yaşam biçiminin varlığından söz etmektedir. Maddeci kültür tipine göre, dünyevi arzu ve isteklerin yerine getirilmesine yönelik daha büyük bir çaba harcanması; insanın ve toplumun maddi dünyasının zenginleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda; artık toplumsal değerler maddeye göre biçimlendirileceğinden gerekirse madde dünyasının geliştirilmesi için toplumun ahlaki değerlere olan bağlılığına yönelik kurallardan da taviz verilebilecektir. Bu nedenden ötürü Şimşek, bu kültür türünde madde ile mana arasındaki dengenin madde lehine ve mana aleyhine bozulmuş olduğunu ifade etmektedir (Şimşek, 2008b: 269).

Sorokin kavramsallaştırması ile sensate kültür veya başka bir çeviri ile maddeci kültürde; “duyuüstü bir gerçekliğin kabul edilmediği, araç ve amaçların tamamıyla maddî olduğu ve maddî ihtiyaçların tatminin esas tutulduğu” belirtilmektedir. Bu kültür sisteminin kendi

içinde aktif, pasif ve sinik olarak üçe ayrıldığı; aktif sensate kültürün ihtiyaçların tatmini yolunda dış çevreyi de düzenleme amacındayken; pasif sensate kültürün zihniyetinin, sadece anı yaşamaya odaklanan hazcı bir kültür olduğu, sinik sensate zihniyetinin ise yine Sorokin'e göre "dünya nüfusunun çoğunluğunun sahip olduğu rüzgâra göre yön değiştiren" kültür zihniyeti olarak ayrıldığı aktarılmaktadır (Karakaya: 2018: 387-388).

Maneviyatçı kültürlerde maddi dünyaya olan ilginin en az bir ölçüde olduğu buna karşın tüm ilginin esas mutlak değer ve mutlak varlık olan Allah'a yöneltildiği görülmektedir. Maddi dünyaya olan ilginin yoksunluğundan ötürü teknolojik icat ve gelişmelere de ilgi olmadığından bu toplumlarda kültürün değişmediğinin düşünüldüğü aktarılmaktadır (Şenol, 1999: 7). Bu bağlamda maneviyatçı kültürler, maddi unsurların bile, manevi ve dini amaçlara kavuşmak için kullanıldığı kültürler olarak tanımlanmaktadır (Şimşek, 2008b: 267). Sorokin'in kültür tipleri döngüsüne göre; maneviyatçı bir kültürde en üst aşamaya gelindikten sonra toplumun ekonomik kalkınmasının gereğine inanan insan sayısının artmaya başlayacağı ve bu insanların artmasının neticesinde, toplumun maneviyatçı kültürden uzaklaşmaya başlayacağı belirtilmektedir (Şimşek, 2008b: 268). Maneviyatçı kültürlerin tipik örnekleri olarak kimi uzak doğu toplumları gösterilebilir.

Söz konusu üçlü sınıflandırmada yer alan üçüncü tür kültür ise ideal kültür olarak adlandırılmıştır. İdeal kültür, bir bakıma iki zıt uçta değerlendirilebilecek maddi ve maneviyatçı kültürlerin arasında bir denge noktası durumunda olmasından ötürü "ideal olarak değerlendirilmektedir. Bu kültürde maddi unsurlar ile manevi unsurlar arasında hem denge hem de birbirlerini destekleyici bir uyum ve bütünlük söz konusudur. Bir diğer ifadeyle bu durum maddi ve mana hedeflerinin uzlaştırılmasının söz konusu olduğu belirtilmektedir. İdeal kültürde fert, maddi unsurları manevi hedeflere ulaşmak için bir araç olarak kullanabilmektedir. Maddi hedeflere ulaşmanın kendisi bir haz unsuru olarak görülmemekte bunlar yalnızca kişisel veya toplumsal manevi hedeflere ulaşmanın vasıtaları olarak kabul edilmektedir (Şenol, 1999: 7). İdeal kültürde; ahlak, din ve maddeye eşit derecede önem verilmesinden dolayı bu kültür türü, bu kültürde insanların dayanışmacı özellik gösterdikleri belirtilmektedir. Buna göre; idealist kültürün eğittiği insan yalnızca içinde bulunduğu toplumu nasıl ileri götürürüm düşüncesi ile hareket edecektir (Şimşek, 2008b: 269-270).

Batı Avrupa’da maddeci temelli bir toplum felsefesi görülmesinin nedeni olarak Hristiyanlık inancı ile yeni bilim ve fen zihniyetinin birbirleri ile çatışması görüldüğü belirtilmektedir. Buna göre söz konusu çatışmanın sonucu fen zihniyeti ve pozitif bilimler lehine olmuştur. Buna karşın Türk-İslam sosyo-kültürel sistemi içinde madde-mana, din-dünya, kültür-medeniyet gibi ikili bir zıtlaşmanın mevcut olmadığı ifade edilmektedir (Şimşek, 2008b: 265).

İslam dininin ilim ve din, dünya ve ahiret, fert ve cemiyet bütünlüğünü gerçekleştirmeye yönelik ilkeleri nedeniyle ideal kültürü gerçekleştirmek istediği belirtilmektedir (Şenol, 1999: 7). Selçuklu ve Osmanlı devleti gibi Türk İslam devletlerinde, ilim ve dinin birbirlerini tamamlayan ve ters düşmeyen bir şekilde toplumsal hayatın içinde var olduğu belirtilmektedir. Büyük bir camii inşa edilirken yanına medresesi, hastanesi, konaklama yeri gibi kısımlarında eklenmesi ve bunların bir bütünlük içinde planlanması bu durumun en tipik örneklerinden birisi olarak gösterilmektedir (Erkal, 1982: 302). Söz konusu kültür farklılıkları çalışmanın konusu olan tarım bakımından da farklılıklar ortaya çıkarmaktadır.

3.2.5. Farklı Kültür Sistemleri Bağlamında Tarım Yaklaşımları

Gündelik hayatın içinde var olan maddi unsurlara verilen önem ile manevi değerlerin baskınlığı ölçütüne göre kültürlerin üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulduğu izah edilmişti. Bu bağlamda farklı kültür sistemlerinde; insanın iktisadi faaliyetleri, çalışma ve yaşama biçimi, toplumla ve içinde yaşadığı doğayla ilişkisi de sahip olduğu kültür zihniyetine göre şekillenebilecek ve farklı kültür sistemlerinde farklı davranış ve tutumlar öne çıkabilecektir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; “insanın gereksinim duymuş olduğu fizyolojik ya da temel ihtiyaçlar onun insan olarak yaratılmış olmasının bir gereğidir.” (Şimşek, 2008b: 266). Bu bağlamda insanın zorunlu olarak karşılaması gereken ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı hususunda kültürün, yol gösterici olduğu belirtilmektedir. Buna göre kültürün, insani ihtiyaçların giderilmesinde çeşitli imkânlar ve araçlar temin ettiği ve bunların türü, şekli, tarzı, niteliği ve biçimi hakkında çeşitli ölçüler, kurallar belirlediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla beslenme, giyim, barınma, aile kurma gibi temel güdülere dayalı insani eylemlerin içinde yaşanan kültürel sistemden etkilenerek şekillendiği aktarılmaktadır (Şimşek, 2008b: 266).

Tarıma yaklaşım bakımından da yukarıda verilen örneklere benzer bir durum olduğu belirtilebilir. İnsanlık tarihinin başlangıcında tarım; insanın en temel fizyolojik ihtiyacı olan beslenmeye yönelikken zaman içinde gıda üretimi dışında sanayiye ham madde sağlama gibi fonksiyonlar üstlenmiş bir iktisadi faaliyet, bir üretim biçimi aynı zamanda da kırsal alanda yaşayanlar için bir hayat tarzını ifade etmektedir. Bu bağlamda tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde; “daha fazla maddi unsura sahip olma” veya “ihtiyacını karşılama ve topluma destek olma” şeklinde ikili bir ayrım en basit amaçsal farklılığı ortaya koyarken aynı zamanda bu farklılık kültürel sistemle de ilişkilidir.

Örneğin; maddeci kültür değer sistemine sahip toplumlarda, iktisadi anlamda olaylara sadece madde merkezli bakmak söz konusu olduğundan; temel üretim faktörleri olarak belirtilen tabiat, emek, sermaye ve girişimciliğe de bu çerçeveden bakıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, maddeci kültürlerde “madde sadece amaç olarak” görülmektedir (Şimşek, 2008b: 270). Tarım bağlamında ele aldığımızda; hem tarımsal faaliyetin gerçekleştirilmesine yönelik hem de bu faaliyeti gerçekleştiren kişiler bakımından sözü edilen bu madde merkezilik söz konusu olabilmektedir. Maddeci bir kültürde; tarım sadece daha çok üretip daha çok kazanç sağlamak amacına yönelik iktisadi bir faaliyet olarak görülecektir. Bu faaliyetin gerçekleştirilme biçiminde, doğaya ne kadar zarar verildiği göz önünde bulundurulmayacak; yalnızca verimlilik ve üretim artışlarına odaklanılacaktır.

Maneviyatçı kültürlerde ise; yukarıda anlatılan durumun tam tersi biçimde dünyevi maddi unsurlara değer verilmediğinden örneği bazı uzak doğu toplumlarında görülebilecek kimi zaman insani temel ihtiyaçların karşılanmasının dahi reddedildiği durumlara rastlanılmaktadır. Bu çalışmanın konusu bakımından Türk-İslam ve Avrupa medeniyeti bakımından mukayese yapılmaya çalışıldığından bu kültür sistemine dair bir önceki bölümde yapılan açıklamaların yeterli olduğu düşünülmektedir.

Son olarak idealist kültür sisteminde ise; öncelikle maddenin insan için gerekli olduğu fakat; maddenin sadece amaç olarak görülmemesi gereken bir araçsal rolü bulunduğu belirtilmektedir. Sözü edilen araçsal rol; eşyanın/maddenin kullanılarak “kendi kültürünü en ileriye götürmek” için kültürün yol göstericiliği neticesinden davranışların belirlenmesi olarak ifade edilmektedir (Şimşek, 2008b: 270). Bu açıklamaya tarım faaliyeti özelinden devam edecek olunursa; tarım kişinin kendisinin ve ailesinin beslenmesi, elde ettiği

ürünleri satarak geçinmesini sağlayan bir faaliyettir. Tarımsal üretim madde ve mana birlikteliği ve dengesi içinde yürütülmeye çalışılır. Bu bağlamda tipik örneği Osmanlı Devletinde de görülebilecek şekilde devlet tarımsal üretimi toplumsal dengeyi gözeterek planlayabilmekte ve çiftçiler de buna riayet etmektedirler. Bu kültürde tarımsal üretimde kar maksimizasyonu yerine geçimlik tarımın esas olduğu; bu bağlamda toprağı aşırı zorlayıcı üretim biçimlerinin de hoş karşılanmayacağı belirtilebilir.

Türk-İslam kültürünün iktisadi faaliyetler ile din bütünleşmesi ve dengesini kurgulamasına örnek olarak çalışmanın konusu da olan tarım bakımından Hacı Bayram Veli'nin nasıl bir çiftçilik yaptığı verilebilir. Ankara'da yaşayan ve kendisi de çiftçi olan Hacı Bayram Veli'nin müridlerine dilenme ve sadaka almayı yasakladığı, kendi emekleriyle geçinmelerini öğütlediği, onlarla birlikte ekin ekip tarla sürüp çiftçilik yaptığı çeşitli kaynaklarda aktarılmaktadır (İnalcık, 2017: 166).

Maddeci kültür ve idealist kültür ayrımları bir bakımdan düşünce yöntemi biçimleriyle de ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda materyalist düşüncenin ve materyalist düşünce yöntemlerinin maddeci kültürlerde hakim olduğu söylenebilir. İdealist kültüre örnek olarak gösterilen Türk-İslam medeniyetinin düşünce yöntemi olan Tevhidi Düşüncenin ise bu kültürde hakim düşünce yöntemi olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda önceki kısımlarda yer alan, bu üç düşünce yöntemi ve tarım ilişkisi farklılaşmasına dair açıklamaların kültür sistemleri farklılaşması açısından da geçerli olduğu belirtilebilir.

3.3. Modernleşme ve Batılılaşma

Modernite, Avrupa'da yaşanan bir süreç iken; modernleşme Avrupa dışı toplumların Batılı düşünce, yöntem ve teknikleri uygulaması olarak kabul edilmektedir. Beinin, moderniteyi; “elitler ve orta sınıflar tarafından toplumlarını şekillendirmek ve yeni toplumsal hiyerarşiler ve bir toplumsal mücadele alanı oluşturmak için kullanılan söylemsel bir strateji” olarak tanımlamaktadır. Buna göre; modernitenin unsurlarını, “fikirler, fiziksel yapılar, toplumsal ilişkiler, kamusal ve özel uygulamalar” olarak sıralamak mümkündür (Beinin, 2019: 47). Kalın'ın modernitenin temel yapıtaşları olarak ifade ettiği ve aydınlanmadan sonra akılcı ve seküler bir yaklaşımla yeniden tanımlanan akıl; toplum tarihi, kültür ve medeniyet kavramlarının dinin yerine ikame edilmeye çalışıldığı belirtilmektedir (Kalın, 2018: 27).

Modernliğin geleneksel varlık düşüncesi yerine seküler ve ilerlemeci bir varlık düşüncesi inşa edilmesi boyutundan söz eden Kalın, moderniteye olumlu yaklaşanların onu bilimsel ve ekonomik ilerleme olarak tanımladıklarını belirtmektedir. Karşıt görüş olarak ise modernitenin yol açtığı siyasi dini ekonomik ve çevresel sorunlara işaret eden yaklaşımların bulunduğundan bahsetmektedir (Kalın, 2018: 17). Beinin, oryantalizm ve modernleşme kuramına atıfta bulunarak; modern çağın başlangıcı kabul edilebilecek sekülerizm, milliyetçilik ve liberalizm gibi düşüncelerin 1798 Mısır'ın Napolyon tarafından istilası ve 1830 Biladü's-Şam'ın Mısır tarafından işgali sonucunda meydana gelen gelişmelerden etkilendiğini belirtmektedir (Beinin 2019: 44). Bu bağlamda, Modernleşme hareketlerinin sonucunda, nüfusun alt kesimlerine modern uygulamaların dayatılmasından söz edilmektedir. Buna göre, 19. Yüzyılda Mısır'da çiftçilerin fabrikada çalışmak üzere mecburi hizmete alınması sözü edilen dayatma örneklerinden birisi olarak belirtilmektedir (Beinin, 2019: 46). Bir başka modernleşme tanımında kavram, “modernleşme biçimsel değişmeyi sembolleştiren bir süreç olmayıp tamamen bireyin tutum ve inanç sistemlerinde ortaya çıkan yenileşme hareketidir.” olarak ifade edilmekte ve modernleşmenin zihniyet değişmesi içeren boyutuna vurgu yapılmaktadır (Türkdoğan, 2014: 198).

Modernleşme ve beraberinde getirdiği yeni iletişim tekniklerinin din, kültür, gelenek ve medeniyet gibi kavramları zayıflatan bir boyutu olduğuna dair genel bir mutabakattan söz eden Kalın, modernleşmenin geleneksel otorite yapılarını da zayıflattığını belirtmektedir. Yazara göre; modernite öncesinde metafizik bir yaklaşımla ele alınan varlık ve yaşam düşüncesi modernite sonrasında bireycilik, hazcılık sekülerizm, agnostisizm, materyalizm, ulusçuluk, liberalizm ve sosyalizm gibi akımlar çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır (Kalın, 2018: 1-2).

Batılılaşma kavramı ele alındığında ise; Topçu'nun ifadesiyle batı medeniyeti dairesi içine girme gayesiyle, batı medeniyetine ait unsurların yanı sıra batı kültürüne ait unsurların da taklit edildiği aktarılmaktadır. Buna göre, Topçu kültürün dışarıdan aktarmayla oluşamayacağını ve o toplumun mensuplarının enerjisiyle ortaya çıkabileceğini belirtir. Batı kültür ve medeniyetinin taklit edilmesinin yine de ilim, güzel sanatlar ve dini yaşantıda istenilen sonuçları ortaya koymadığını belirten Topçu, taklit etmek yerine kendi tarihinden ilham alan toplumların istedikleri sonuçlara ulaşabileceklerini savunmaktadır (Topçu, 2013: 167-168).

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemleri olarak tanımlanan dönemlerde toplumun Batı toplumun bireysel hatlarını öne çıkaran maddeci kültürün etkisi altına girerek kendi Türk-İslam değerlerinden uzaklaştığı kabul edilmektedir (Kurtkan Bilgiseven, 2005: 15). Avrupa'dan Osmanlı İmparatorluğu'na kültür unsurlarının aktarılmasında ilk aktarılan unsurların silahlar ve savunma araçları olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Batı'dan Osmanlı'ya giren ilk ilimler ile ilgili olarak savunma ile ilgili batılı “pozitif” ilimler ve bunların okutulduğu mühendislik mektepleri sayılmaktadır. Bundan sonra ise tıp ve coğrafya alanındaki batılı çevirilerin 19. yüzyıldan itibaren meslek okullarında müfredat içinde yer almaya başladığı aktarılmaktadır (İnalçık, 2018: 416).

Türkdoğan'a göre; Türk- İslam medeniyetinin değer ve düşünce kalıplarından soyutlanarak Batılı medeniyet ve kültür değerlerini aynen kopyalama yoluna gidilmesi özgünlüğü yitirilerek taklitçi bir duruma düşülmesine sebebiyet vermiştir. Yazara göre, izlenmesi gereken yöntem; Batılı düşünce ve yenilikleri milli kültür ile kaynaştırmak değil, mevcut ihtiyaçlara cevap verecek yeni yorumlama biçimlerini milli kültür değerleri esas alınarak başlatmak olmalıdır (Türkdoğan, 2014: 80). Yazar kendi ifadesiyle (2014: 202); “... kendi kültür ve değerler sistemimizin oluşturduğu zihni kategori ve düşünce kalıplarımızı batı standart norm ve değerlerini icra etmek suretiyle bir başka medeniyetin zihni kategori ve düşünce kalıplarına uyarlama yoluna gitmişizdir.” şeklinde özetlediği bu durumu eleştirmekte ve özgün değer ve inanç sistemlerinin değerlendirmesinden geçmeyen kültür aktarma yöntemlerinin başarılı sonuçlar veremeyeceğini iddia etmektedir.

Topçu'ya göre (2013: 162-163), batılılaşma yolunda uygulanan yöntemler Batı'yı taklit etmekten ibarettir. Bu taklit etmenin düşünce akımlarını da taklit etmek şeklinde örneklerinin olduğunu belirten Topçu önce batı pozitivizminin taklit yoluyla kabul edilmesi ardından batının sosyoloji ve sanayiye yücelten anlayışının taklit edilmesi ve bunların hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan benimsenmesini eleştirmektedir. Bu durumu “ruh sahasında sömürge cemiyetler arasında yer aldık” ifadeleriyle özetleyen Topçu, bunun sebebinin ise medeniyetle kültür kavramlarının birbirine karıştırılması olarak tanımlamaktadır. Öte yandan batının epistemolojisini eleştirerek ona karşı olunmasına rağmen teknolojisinin kabul edilebileceği görüşüne karşı çıkan Topçu'nun, batının tekniği ile düşünce yapısının birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını belirtmekte olduğu aktarılmaktadır (Vural, 2015: 163-164).

3.4. Zihniyet

Zihniyet toplumsal yapıdaki bütün kesimlerin sahip oldukları değer yargıları, tercihleri ve eğilimlerinin hepsini belli bir bakış açısından hareketle açıklayan bütünlükçü bir yaklaşımdır. Bir başka ifade ile bir toplumsal grubun örtük referans sistemidir. Gündelik dilde ise bir düşüncenin, toplumsal davranışlarda örf ve adetler ile birlikte beraberce görülmesi biçimini ifade etmektedir (Şimşek, 2008a: 87). Bu bakışa göre, sosyal bilimler için maddi unsurlara yönelik analizlerde bunların geri planındaki zihniyeti de çözümlemek önemlidir.

Ülgener (2006), zihniyet kavramına daha çok iktisat zihniyeti üzerinden yaklaşırken; iktisat ahlakı ve içinde bulunulan çağ ile de zihniyet arasındaki ilişkilerden bahsetmektedir. Buna göre, zihniyet araştırmalarının planının iki aşamada oluşacağı; birinci aşamada çağın iktisat ahlakının ve zihniyetinin genel bir taslağı çizildikten sonra ikinci aşamada söz konusu zihniyetin ortaya çıkış aşamaları ve etkilendiği unsurların derinlemesine incelenmesinden söz edilmektedir (Ülgener, 2006: 6).

Türkdoğan'ın ifadesiyle “Toplumumuzun tarihi gelişimi, hayat felsefesi, inanç ve değerler sisteminin oluşturduğu bir zihniyet ve kategoriler tablosu olguları açıklama ve sentezde düşünce hayatımız için büyük yararlar sağlayabilir.” (Türkdoğan, 2014: 85). Bu bağlamda Türkdoğan da olay ve olguları açıklamaya çalışırken bunları yönlendiren zihniyet dünyasının özelliklerinin de göz önünde bulundurulmasının önemini belirtmektedir.

Zihniyet kavramı ve sosyal araştırmalar için zihniyetin önemi, zihniyetin nasıl çözümlenebileceği konusunu gündeme getirmektedir. Literatürde “zihniyet” konuları üzerinden katkı sağlamış yazarlar belli bir takım yöntemler önermektedir. Bu bağlamda Şimşek, zihniyet araştırmaları metodunda izlenecek en temel yolun, araştırılacak konunun öncelikle dış görüntüsünün incelenmesiyle başlamakta olduğunu belirtir. Daha sonrasında ise bu dış görüntüyü ortaya çıkaran iç boyutun tahlili gelecektir. Yazar, bunların “objektif, peşin hükümlerden uzak, sabit olmayan ve farklılıkları dikkate alan bir anlam yaklaşımı içinde değerlendirilmesi gerekmekte” olduğunu belirtmektedir (Şimşek, 2008a: 107) Bu yaklaşıma göre zihniyet analizlerinin dıştan içe, bir anlamda maddeden manaya yönelik ve “farklılıkları” göz önünde bulundurması bakımından da izafilik boyutu olan bir süreç veya bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

3.5. Tarım ve Tarımla İlgili Çalışmada Yer Alan Temel Kavramlar

3.5.1. Tarım

Tarım, ekin bitkilerinin ve evcil hayvanların gıda ve diğer ürünleri sağlayarak küresel insan popülasyonunu sürdürdükleri birçok yolu belirtmek için kullanılan çok kapsamlı kelimedir. İngilizce tarımı ifade eden “agriculture” kelimesi, Latince ager (tarla) ve colo (yetiştirmek) kelimesinden türemiştir ve birleştirildiğinde “tarla veya toprak işleme” anlamına gelmektedir. Ancak kelime, tarımın ayrılmaz bir parçası olan ve ekim, evcilleştirme, bahçecilik, fidancılık ve sebze yetiştiriciliği gibi kendi tanımlayıcı terimlerine ve ayrıca karma mahsul gibi hayvancılık yönetimi biçimlerine sahip çok geniş bir faaliyet yelpazesini kapsamaktadır. İngilizce “culture” kelimesinin fiil (verb) halindeki anlamının yapay olarak büyütmek, biyolojideki kullanımının ise bilimsel amaçlarla hücre, bakteri veya benzeri şeyler yetiştirmek şeklinde olduğu belirtilmektedir (Harris ve Fuller, 2014).

Araştırmacılar, Eski Türkçe metinleri incelemeleri sonucu Türkçe’de “tarım hayatına ad olan temel fiilin tarım yapmak, ekin ekmek” olduğunu belirtmektedir. Buna göre; “Eski Türkçe metinlerde tarım işleri ile uğraşan kişilere tarı- fiilinden türetilmiş olan tarıyıcı adının verildiği” de araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Gül, 2016: 85).

İnsanlar ve hayvanlar enerji ihtiyaçlarını bitkilerden doğrudan doğruya veya bitkileri tüketmiş hayvanlardan dolaylı olarak temin etmektedirler (Mazoyer ve Roudart, 2016: 31). Bu bakımdan tarım faaliyeti toprak ve ekosistemle ilgilidir. Öte yandan tarım meselesi sosyal bilimler açısından ele alındığında; toplumsal sistemin yani toplumun sosyo - ekonomik yapısının ve teknoloji düzeyinin tarıma etkileri gündeme gelmektedir. Buna göre tarımsal sistem, işgücü bilgi ve yöntem bilgisi gibi insan kaynaklı araçlar ile evcil bitki ve hayvanlar gibi canlı araçlar ve donanım ve üretimde kullanılan diğer araçlar gibi cansız ağaçlardan meydana gelmektedir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 53).

Tarım ve gıda kavramları birbiriyle yakın ilişkili olmakla birlikte birbirinden farklı iki geniş alanı tanımlamak için kullanılmaktadır. Buna göre tarım, “temel olarak ekmek, biçmek, yetiştirmek anlamına gelmekte; bitkisel üretim, hayvansal üretim, avcılık, toplayıcılık ve balıkçılığı da içine alan birincil üretimi” ifade etmektedir. Gıda kavramı ise,

“elde edilen birincil ürünün insanların tüketimine hazır hale getirilmesi amacıyla her türlü muhafaza, işleme ve sunum işlerini” belirtmek için kullanılmaktadır. Tarım yapılmadan gıdaya ulaşma imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak düşünülmektedir (Birişik, 2019: 17).

Tarım ve şehir hayatına dayalı ilk bulguların tarihi kesin olarak belirtilememekle birlikte Urfa ili sınırları içerisinde bulunan Göbeklitepe’de ulaşılan bulguların yaklaşık olarak M.Ö. 10.000 yılını işaret etmekte olduğu (Kalın, 2018: 20) ve bu tarihte söz konusu bölgede tarıma dayalı bir yerleşik hayattan söz edilebileceği belirtilmektedir. Medeniyet kavramının fiziki unsurlardan önce varlığa ilişkin bir zihni bir yaklaşımı ifade ettiğini belirten Kalın, tarımsal faaliyetler hayvanların ehlileştirilmesi şehir ve sanat gibi unsurların muayyen bir varlık düşüncesinin tezahürü olduğunu belirtmektedir (Kalın, 2018: 25). Tarım ve zanaati medeniyetin temeli olarak kabul eden Schweitzer’e göre, kapitalizm ve modern ekonomik sistem ile birlikte bir makine medeniyeti ortaya çıktığı ve insan varlığının insanlar tarafından üretilen makinalarla aynı düzeye indirildiğini, bu nedenle kapitalizmin medeniyeti imkânsız hale getirdiğini belirtmektedir (akt. Kalın, 2018: 46).

Tarımsal faaliyetin nasıl yapıldığına dayalı olarak dünyada tarımda yaşanan gelişmelerin dönemsel olarak sınıflandırılmaya çalışılmakta olduğu söylenebilir. Modern Batı temalı Literatürde en kabul görmüş sınıflandırmalardan birisine göre tarımsal sistemler aşağıdaki dönemselleştirilip tipik özellikleri şu şekilde sayılabilir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 26):

1. İlk çağ tarım devrimi: Bel ve balta gibi aletler, hafif saban, otlak ve hayvancılık, yağmur suyla sulama tahıla dayalı kültür nadaslı tarım.
2. Orta çağ tarım devrimi: Ağır saban ve yük arabaları, nadaslı tarım.
3. Modern çağın birinci tarım devrimi: Nadassız sistemler ve makineleşme.
4. Modern çağın ikinci tarım devrimi: Motorlarmış, makineleşmiş, kimyasallaşmış uzmanlaşmış sistemler olarak belirtilmektedir.

Braudel’e göre; “Her insan ilerlemesi, insan sayısındaki her artış, tarımsal bir dönüşümü izlemekte, en azından buna eşlik etmektedir.”. Bu bağlamda Çin’de olduğu gibi Avrupa’da da Amerika’dan kaynaklanan yeni bitkiler, tarihin başlıca dönemeçlerinden birini kaydetmişlerdir. Çünkü yeni bitkiler demek uyarlanmaları ve geliştirmeleri gereken teknikler olarak görülmekte ve tarımın, toprak işlemenin ona yön veren toplumsal atılımın

bir fonksiyonu olduğu belirtilmektedir (Braudel, 2017: 390). İnsan tipi açısından meseleyi ele alan Şimşek ise; tarım toplumunda “üretici” insan tipi hakimken sanayi toplumunda ise liberal kapitalist girişimci bireyin öne çıkmakta olduğunu belirtmektedir (Şimşek, 2013: 120).

Tarım sektörü karmaşık bir sektör olarak tanımlanmaktadır. Buna göre bir yandan belirli zaman dilimlerinde üretim biçimlerinde farklılıklar söz konusu olabilirken; diğer yandan aynı zaman diliminde dünyanın farklı bölgelerinde farklı tarımsal üretim biçimleri söz konusu olmaktadır (Mazoyer ve Roudart, 2016: 51). Gelişmiş ülkelerin tarıma bakışının beslenme, gıda güvenliği, adil gelir dağılımı sağlanması, çevre ve insan sağlığı gibi başlıklar tarafından etkilendiğı belirtilmektedir (Tunca ve Deliktaş, 2015: 217). Görülebileceğı gibi, tarım sadece toprak ve doğayla gerçekleştirilen bir faaliyet olarak görülmeyip yerleşik hayatın başlamasından itibaren medeniyetle, teknikle, bilgi üretme (örneğin yeni bir ürünün nasıl yetiştirileceğı bilgisi) ve bu bilgiyi başkalarına aktarmayla ilgiliken, öte yandan başta nüfus artışı olmak üzere pek çok nedenden ötürü tarım devletlerin kendi haline bırakmak istemediğı konulardan birisi olmuştur.

3.5.2. Tarım Politikası

Tarımın bazı özellikleri tarım politikalarını zorunlu kılmaktadır. Buna göre birincisi tarımsal üretim doğal koşullara bağlıdır ve üretim sürecinin en önemli girdisi topraktır. İkinci olarak tarımsal üretim insanın beslenme ihtiyacını karşıladığı için insan varlığını sürdürmesi için elzemdir. Üçüncüsü tarım faaliyetinin çoğunlukla gerçekleştirildiğı kırsal alanlar toplumun bir bölümünün yaşam alanıdır ve buralar kendilerine has sosyo-kültürel özelliklere sahiptir. Tarımın tüm bu özelliklerinden dolayı devletler/milli kültürler tarımı kendi başına bırakmak istememişler ve tarım politikaları yoluyla alana müdahale etmişlerdir. Tarım yalnızca bir üretim biçimi değil aynı zamanda bir kültür ve yaşam biçimidir. Bu bakımdan günümüzde tarım faaliyetinin kültürel ve manevi dışavurumlarını destekleyecek politikalar geliştirilmesi de önemlidir.

Tarım alanında devletin müdahalesini gerektiren gelişmeler 19. yüzyıl Avrupa’sında meydana gelen gelişmeler paralelinde incelenmektedir. Bunlardan ilki Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan tarımsal makineleşme ve buhar gücünün tren ve gemi gibi ulaşım araçlarında kullanılmaya başlanmasıyla birlikte taşıma masraflarının azalması olarak

belirlenmektedir. İkinci neden ise tarımsal üretim bakımından geniş ve ucuz arazilere sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan tarımsal üretim artışının Batı Avrupa'ya ihraç edilmesidir. Bu nedenlerle 19. yüzyılın sonunda buğday fiyatlarının neredeyse yarı yarıya düşmesi üreticileri zor durumda bıraktığı ve devleti bu konuda müdahale etmeye zorladığı aktarılmaktadır (Rehber, 2013: 230-231).

Modern anlamda ilk tarım politikalarının ise 1929 ekonomik krizinden sonra ortaya çıkan fiyat düşüşleri ve kitlesel çiftçi iflaslarına karşı Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulandığı ve Birleşik Devletleri'nin ardından yine 1930'larda Batı Avrupa ülkelerinin ilk tarım politikası örneklerini ortaya koyduğu aktarılmaktadır (Fotourehchi ve Şahinöz, 2016).

Başta gıda güvenliği ve gıda güvencesi açısından olmak üzere, istihdam ve sektörler arası ilişkiler bakımından da tarım stratejik görülmektedir. Bu bağlamda bir ülkede tarım sektöründeki potansiyel gücün etkin kullanılarak yapısal iyileştirme ve fiyat politikaları yoluyla ekonomik gelişmeye yapılacak olumlu katkıların tüm toplumu ilgilendirdiği belirtilmektedir (Gülçubuk vd, 2005: 1).

Bir görüşe göre; tarım sektörü gıda güvenliğini sağlamasında tarımsal arz güvenliğinin de garanti altına alınmasını zorunlu tutmaktadır. Bu sebepten ötürü tarım sektörünün devlet tarafından öncelikli sektör olarak kabul edilmesi ve uygun politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Yürütülen tarım politikalarının önemi, gıda güvencesini istikrarlı sağlamada büyük önem arz etmektedir (Tokathioğlu, Selen ve Leba, 2018: 151).

Bir başka görüşe göre; tarım politikası çiftçilerin ekonomik yaşantılarını iyileştirmek, tarımsal üretimi toplum yararına düzenlemek, kırsal kesimin refahını yükseltmek ve tüketicileri fiyat artışlarından korumak amacıyla uygulanan devlet önlemleri dizisi olarak tanımlanabilir. Tarım sektörünün desteklenmesi, toplumun beslenme ihtiyacının karşılanması, tarımsal fiyat ve üretimin sağlanması, tarımsal alanlarda yaşayanların gelir düzeyinin ve hayat standardının iyileştirilmesi, üretimde çeşitliliğin ve verimliliğin artırılması ya da politik kaygılar ile gerçekleştirilmektedir. (Erdoğan, 2014: 57). Ülkelerin tarımsal üretiminin geliştirilmesinin sağlanmasında tarım sektörünü geliştirici tarımsal politika destekleri uygulanarak hem gıda güvenliğinin sağlanmaya çalışılması; hem de tarımsal arz güvenliğinin sağlanmasının gerekmekte olduğu; bu bağlamda; devletin,

tarımsal kalkınmayı sağlayacak politikalar üreterek ülkelerin kalkınma ve refah düzeyini artırıcı düzenlemelerle tarım sektörünün sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik destekler ortaya koyması gerektiği belirtilmektedir (Tokatlıoğlu, Selen ve Leba, 2018:152).

Öte yandan bazı yazarlar, tarım ve gıdanın stratejik öneminden dolayı, ülkelerin milli gelirine katkısıyla kıyaslandığında orantısız ölçüde desteklendiğini belirtmektedir. Bu görüşe göre; bunun en bariz örneği olarak kimi yüksek gelirli ülkelerdeki -Japonya'da pirinç politikası, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ve ABD'deki çeşitli çiftlik programları gibi- ulusal çıktıdaki paylarına göre büyük ölçüde yüksek sübvansiyonlar verilmesi sayılmaktadır (Swinnen, 2018). Bu görüşün bir açıklamasına göre; gelişmiş ülkelerde, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere farklı olarak tarım sektörü stratejik bir sektör olarak değerlendirilmekte ve tarımsal destekleme politikaları bu esas doğrultusunda belirlenmekte ve uygulanmaktadır (Erdoğan, 2014: 57).

Bir görüşe göre; araçlar farklılaşmakla birlikte amaçlar bakımından ise tarım politikalarının evrensel olduğu belirtilmektedir. Buna göre; her ülke kendi insanları için aynı şeyleri istediğinden ve dolayısıyla uygulanan tarım politikası amaçları ülkelere göre farklılık göstermediğinden tarım politikası amaçları evrenseldir (Erdoğan, 2014: 57). Öte yandan ideal bir tarım politikasının tarım sektörünün meselelerini ele alırken göç işsizlik ve yoksulluk perspektifinden yaklaşması gerektiği de belirtilmektedir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 28).

Tarım politikaları, yerli tarım sektörü ve tarım ürünleri ticaretiyle ilgili kanunları, araçları ve önlemleri içeren politikalardır. Bu politikalar tüketicilere makul fiyatlarla yeterli gıdanın sağlanması, gıda güvenliğinin sağlanması ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi dâhil olmak üzere çok çeşitli konuları kapsamaktadır (OECD, Erişim: 02.12.2020).

Tarım ve gıda fiyatlarının gelir dağılımına ilişkin etkileri bulunmaktadır. Buna göre; düşük ücretli işçilerin gelirlerinin büyük bir kısmını gıdaya harcadıkları, yoksul ülkelere bu oranın neredeyse %40'tan fazla olduğu bu kapsamda sermayesi sahiplerinin de ücretler ve karlar üzerindeki enflasyonist etkilerden dolayı gıda da fiyat artışlarına karşı oldukları belirtilmektedir (Swinnen, 2018). Bununla birlikte; modern dünyada yine de tarımda ekonomik işlevlerin ve çevresel işlevlerin, tarımın sosyal işlevleri olarak sayılabilecek; tarımsal istihdam yönetimi ve gelir dağılımı gibi konulara göre öncelikli görüldüğünü

belirten yazarlar da bulunmaktadır (Rouillé d'Orfeuil, 2012). Yukarıda sayılan özellikleri doğrultusunda tarım politikasının; sosyal politika ile siyasi yaşamda oldukça uzak alanlar olmasına rağmen, tarım politikasının örtük sosyal politika açısından çok iyi bir örnek olduğu belirtilmektedir (Mann, 2005: 271).

Tarım politikalarında yaşanan değişimler açısından gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler karşılaştırıldığında, gelişmekte olan ülkelerin tarım reformlarının daha kapsamlı ve radikal olduğu, gelişmiş ülkelerin ise çoğu kez daha kısıtlı ve yavaş yenilikler uygulama yoluna gittiği belirtilmektedir (Akder, 2014: 173).

Tarım politikalarının pek çok bileşeni bulunmaktadır. Çoğu zaman bu bileşenlerin birbirleri ile çıkar çatışmasına girmesi de mümkün olmaktadır. Bu bakımdan Swinnen'e göre; tarım ve gıda politikasına rehberlik eden süreçlerin anlaşılması için, ekonomik ilişkilerde toplumun genel refah dengesini yakalamak kadar bu ekonomik ilişkilerin arkasındaki önemli kurumlar, ilkeler ve ideolojilerin de politikaları nasıl şekillendirdiği diğer bilgilerle harmanlanmalıdır (Swinnen, 2018).

Politik ekonomi yaklaşımına sahip yazarların tarım politikalarına bakışı daha bütüncüdür. Bu bağlamda; politik ekonomiyle ilgili genişleyen ampirik literatüre göre gıda ve tarım politikaları hakkındaki çalışmalar farklı politika rejimlerinin farklı temel belirleyicilerinden bahsetmektedir. Ekonomik kalkınma, toplam refahın optimizasyonu ve tarımsal araştırma ve geliştirmeye ayrılan finansal kaynakların düzeyi gibi konular belli başlı politika yönlendiren alanlar olarak sayılırken; devletlerin bunlar arasında bir denge bulmaya çalıştığı belirtilmektedir (Swinnen, 2018).

3.5.3. Çalışma Bağlamında Tarım

Çalışma kavramı her insanı ve toplumu ilgilendiren terimlerin başında gelmektedir. Etimolojik köken itibarıyla bakıldığında çalışma (work) kelimesinin eski Hint-Avrupa dilinde “yapmak” anlamına gelen “werg” kelimesine dayandığı, diğer yandan da “enerji” (işbaşında olmak), “uyuşukluk” (işin olmaması), “alerji” (çalışmaya karşı olmak), “sinerji” (birlikte çalışmak), “ayın” (kamusal iş), “organ” (bir şey aracılığı ile çalışmada bir araç) kelimeleri ile ilgili olduğu ifade edilmektedir (Budd, 2011: 14).

Çalışma kavramına yüklenen anlamın ise zamana ve kültürlere göre değişim gösterdiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda çalışma kavramının eski çağlardaki düşünürler tarafından yalnızca “köle” sınıfına ait olan ve dolayısıyla özgür insanlar için “onur kırıcı” bir faaliyet olarak değerlendirildiği belirtilmektedir. Eski çağlarda özgür insanların farklı alanlarla meşgul olup ülke yönetiminde bulundukları, kölelerin ise “mecburi” olarak çalıştıkları göz önünde bulundurulduğunda; Batı dillerinde çalışma kavramına karşılık gelen “travail” kelimesinin Latince’de bir işkence aleti olan “trapalium”dan türemiş olması şaşırtıcı görülmeyecektir. Zira bu bağlamda, Romalılar tarafından kullanılan “labour” kelimesinin de “zahmet, yorgunluk, acı ve ıstırap” gibi olumsuz anlamlarda kullanıldığı belirtilmektedir (Metin ve Özaydın, 2014: 28-29). Aşağıdaki tabloda çalışmanın farklı on açıdan kavramsallaştırıldığı görülmektedir.

Çizelge 3.1. Çalışmanın Kavramsallaştırılması

	Tanım	Entelektüel Temeller
Bir lanet olarak çalışma	Yaşamın ya da sosyal düzenin sürebilmesi için gerekli olan bir yük	Batı ilahiyatı, Antik Yunan-Roma felsefesi
Özgürlük olarak çalışma	Hem doğadan hem de diğer insanlardan bağımsız olma durumu	Batı liberal bireyciliği, siyaset teorisi
Meta olarak çalışma	Satılabilir ekonomik değere sahip olan üretken çabanın soyut miktarı	Kapitalizm, sanayileşme, iktisat
Mesleki vatandaşlık olarak çalışma	Bir ülkede belirli haklara sahip olan kişilerin gerçekleştirdiği aktivite	Batı vatandaşlık idealleri, ilahiyat, endüstri ilişkileri
Izdırap olarak çalışma	İnsanları tatmin eden, sahip olunduğunda memnuniyet veren mal ve hizmetlerin elde edilmesini sağlayan istenilmeyen bir aktivite	Faydacılık, iktisat.
Kişisel tatmin olarak çalışma	Bireysel ihtiyaçları tatmin eden fiziksel ve psikolojik bir işleyiş	Batı liberal bireyciliği, sistematik yönetim, psikoloji
Bir sosyal ilişki olarak çalışma	Sosyal normal ve kurumsal yapılar içine saklı olan insan etkileşimi	Sanayileşme, sosyoloji, antropoloji
Başkalarına bakma olarak çalışma	Başka insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerçekleştirilen fiziksel, bilişsel ve duygusal çaba.	Kadın hakları, feminizm
Kimlik olarak çalışma	Sosyal yapı içerisinde nerede bulunduğunu ve kim olduğunu anlamaya yönelik bir metot	Psikoloji, sosyoloji ve felsefe
Hizmet olarak çalışma	Başkalarına yönelik yapılan fedakârlık	İlahiyat, Konfüçyüsçülük, cumhuriyetçilik, insaniyetperverlik

Kaynak: Budd, 2011: 41-42.

Bahsi geçen tüm yaklaşımlar ve düşünceler ışığında kavramsal açıdan çalışma; “insanın yaşamını sürdürebilmesi, maddi ve manevi varlığını koruyabilmesi için boş zamandan feragat ederek ve belirli bir zahmete katlanarak ortaya konulan eylem ya da eylemler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Şimşek, 2019a: 183).

Çalışma kavramının eski çağlara ait olan değersiz niteliğinin değişimi sanayi devrimi ile birlikte gerçekleşmiştir. Dünyada daha önce eşi benzeri görülmeeyen bir dönüşüme zemin hazırlayan bu devrimle birlikte çalışma kavramı zorunlu ve disiplinli bir kimlik kazanmıştır (Metin ve Özaydın, 2014: 28). Bu nitelik daha ziyade sanayi devriminin ortaya çıktığı Batı Avrupa toplumsal şartlarının etkisi altında oluşmuştur. Buna göre, kar maksimizasyonunu amaç edinen, tekelci rekabet şartlarında “disiplinden” ödün vermeyen liberal-kapitalist bir “çalışma” anlayışının ortaya çıktığına şahit olunmuştur (Şimşek, 2019a: 182). Dolayısıyla başlangıçta da ifade edildiği gibi çalışma kavramının faaliyet gösterilen toplumun ekonomik, kültürel ve tarihsel şartları çerçevesinde farklı anlamlar ve özellikler taşıyabileceği belirtilmektedir. Bu doğrultuda Batı’da yerleşen çalışma düşüncesi ve anlayışı ile Türk İslam sosyo-kültürel sistemi içerisinde karşılığını bulan çalışma anlayışında temel itibariyle birçok farklılığın bulunduğu söylemek mümkündür.

Çalışma kavramının etimolojik kökeni incelendiğinde, Batı dünyasında daha ziyade olumsuz bir anlam çağrıştıran bu kavramın Türk İslam sosyo-kültürel sisteminde bu olumsuz anlamdan uzakta olduğu belirtilmektedir. Bu sistem içerisinde çalışma kavramının sömürden uzak bir şekilde dürüstlüğü, helalinden kazanmayı, emeğin hakikatinin kavranışını, hak etmeyi ve başarılı olmayı içeren geniş bir çerçevede anlam ihtiva ettiği savunulmaktadır. Mukayese edildiğinde Batı kültürel sistemi içerisinde pozitivist düşünce çerçevesinde “egosantrik bireyci” bir çalışma zihniyeti bulunmaktayken Türk sosyo-kültürel sisteminde tehvidi düşünceye dayalı “diğerkamcı” bir çalışma zihniyeti bulunmaktadır. Bahsi geçen her iki medeniyet sisteminin de kendi özgün kültürel şartları, dini inanışları çerçevesinde “çalışma” düşüncesini şekillendirdikleri görülmektedir (Şimşek, 2019a: 191). Bu doğrultuda çalışma ve zihniyet ilişkisini temel alan çalışmada Şimşek, çalışmanın ontolojisini 11 boyutu ile değerlendirmektedir. Buna göre; çalışmanın ontolojik, felsefî, ahlaki, dini, kültürel, tarihi, siyasi, içtimai, insani, iktisadi ve teknolojik boyutları bulunmaktadır. Bu boyutların bir toplumda çalışma kavramının kelimelerden ve tanımlardan ibaret olarak kalamayacağını ve kavramın nasıl kavramsallaştırılması gerektiği vurgulaması bakımından oldukça önemlidir (Şimşek, 2019b: 69).

Tarım toplumunda temel üretim vasıtaları toprak, hayvan gücü ile insan emeğidir. Aşağı yukarı on bin yıllık insanlık tarihin son iki yüzyılına değin bu toplum tipine yönelik bir hayat yaşanmıştır. Tarım toplumunda ekonomik anlamda takas ekonomisinin olması, köyün sosyal mekan olması toprağın temel üretim vasıtası, yerleşik bir toplum hayatının

var olması faktörü son derece önemlidir. Üretim insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapıla gelmiştir (Şimşek, 2013:123). 21. Yüzyıl itibariyle ise; Batı medeniyetinin paradigmatik tesirleri açısında enformasyon toplumu; yeni bir üretim biçimini ortaya koymaktadır. Sanayi toplumunun temel açıklayıcılarından olan emek ve sermaye yerine bilgi ve enformasyonu hâkim kavramlar olarak bu toplum tipinde öne çıkmaktadır (Şimşek, 2013:125). Bu bağlamda, yalnızca çalışma ve emek kavramları değişime uğramamış tarımda çalışma kavramı da bir değişim sürecine girmiştir. Bu noktada; modern dünyanın tarım sektörü kapsamındaki faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan unsurlardan biri olarak “tarımsal istihdam” kavramı ortaya çıkmaktadır. Eskiden kendisi ve ailesi için geçimlik tarım yapan kendi işinin sahibi çiftçi tipi; ücretli çalışan bir istihdama dönmektedir. Bu açıklamadan hareketle; “tarımsal istihdam” kavramı da ekonomide faaliyet gösteren ve karşılığında kazanç sağlamak isteyen bireylerin tarım sektöründe çalıştırılması olarak tanımlanmaktadır (Ünlü Aslan, 2020:7).

Modern çalışma yaşamını kırsal kesimden bağımsız değerlendirmek yönündeki güçlü eğilim sürmektedir. Oysa Patel ve Moore’un da belirttiği üzere aslında tüm çalışma varlığını bu kırsal kesimlere borçludur. Bu bağlamda yazarlar; kapitalizmin büyük dönüşümleri ile tarımdan milyonların ve 1970’lerden beri ise yüz milyonların çiftliklerden uzaklaştırılması arasında bir ilişki kurmaktadır (Patel ve Moore 2019: 108). Yine de küresel düzeyde, en dar anlamıyla tarımsal işçilik hala insan emeğinin neredeyse %40’ını oluşturmaktadır. Tarım, bu nedenle açık ara en büyük küresel işverendir (Rouillé d’Orfeuil, 2012).

Tarımla bağlantılı tarım kuruluşları, araştırma enstitüleri ve kamu hizmetlerini yöneten insanların çoğu, tarımsal modernizasyon konusunda aynı görüşe sahip oldukları ve tarımın modernleşmek için artan sayıda çiftçiyi dışlaması gerektiğini kabul ettikleri belirtilmektedir. Bir zamanlar, kırsal göç, hem daha iyi çalışma ve yaşam koşulları umuduyla çiftçilerin gönüllü bir adımının hem de daha endüstriyel bir ekonomiye geçiş ihtiyacının sonucu olarak görülürken; günümüzde çoğu ülkede, işgücü piyasasındaki gelen ve giden akışlar arasındaki orantısızlık kaygı verici olarak nitelendirilmektedir. Dünyada yaklaşık bir ila iki milyar insanın zaten bir yoksulluk tuzağına yakalanmış durumda olduğu ve tarım ekonomisinin merkezinde işleyen dışlama süreçlerinin de yoksulluk sorununu derinleştirme potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir (Rouillé d’Orfeuil, 2012).

İslam medeniyeti açısından tarımda çalışmaya bakıldığında; Hz. Adem (as)’ın ilk çiftçi olduğu, kendisine ziraa faaliyetlere ilişkin temel bilgilerin öğretilmiş olduğuna inanılmakta; bu inancın bir devamı olarak Osmanlı toplumunda Ahilik sisteminde her mesleğin bir piri olduğu; çiftçilerin pirinin ise Hz. Adem olduğu belirtilmektedir (Arpaguş, 2007). Bu bağlamda İslam medeniyetinde tarımda çalışma bakımından evrim teorisinin kabul ettiği bir tarihsel akış değil; dünyaya ilk insanın gönderilişinden itibaren zirai faaliyetlerin yapılması bilgisinin dünyada olduğu kabulü bulunmaktadır. Bu iki farklı medeniyet sisteminde başka temel fark ise; insan-tabiat ilişkisi ekseninde ortaya çıkmaktadır.

3.5.4. İnsan – Tabiat İlişkisi Ekseninde Tarım

Çevre kavramı canlıların içinde yaşadıkları ortamı ifade ederken, bu ortamın içinde canlı yaşamını etkileyen doğal veya yapay tüm dış unsurlar çevrenin bileşenlerini oluşturmaktadır. Tarım faaliyeti doğrudan doğruya çevreyle ilgilidir, dolayısıyla bu faaliyeti gerçekleştiren insanın doğaya bakışı ve yaklaşımı tarım faaliyetini etkilemektedir. İnsanın dünyadaki her şeyin sahibi olarak kendisini gördüğü; dünyanın tüm kaynaklarının kendisinin hizmetinde olduğunu düşündüğü bir yaklaşımda tarımsal üretim şekli ile çevreye ve içindeki diğer varlıklara saygılı; dengeli bir bütünlük içinde tarımla uğraşan kesimlerin bu faaliyeti gerçekleştirme şekli farklı olacaktır.

İbn Haldûn’a göre, umranın gerçekleşmesinin en önemli şartı uygun tabii bir çevrenin bulunmasıdır. Uludağ’ın aktardığına göre:

Hayata uygun tabii çevre olmadan hayatın ortaya çıkması ve devamı mümkün değildir. Çevrenin hayata uygunluğunun derecesi ve çevrenin kendi özellikleri, umranın ortaya çıkacağı bölgenin keyfiyeti üzerinde doğrudan etkili olur. Bu etki, kendini bir taraftan tabii çevrenin sağladığı imkânlar ve dolayısıyla sınırlar olarak ortaya çıkardığı gibi, diğer taraftan çevrenin insanın ikinci tabiatı olan karakterini tayin etmesinden dolayı da önemli görülmektedir. (Uludağ, 1999).

Fukuoka’ya göre; insanoğlu yeryüzünde düşünebilen tek mahluk olduğu için gururlanır; kendini ve doğal âlemi bildiğini iddia eder ve doğayı canının istediği gibi kullanabileceğine inanır. Dahası, zekânın güç olduğu ve arzu ettiği her şeye onunla ulaşabileceği kanaatindedir. Fukuoka’ya göre; doğa bilimlerinde yeni atılımlar yapıp baş döndürücü bir şekilde materyalist kültürü yayarak ilerledikçe, insan giderek doğaya

yabancılaşmış ve sonunda anasına isyan eden dik başlı bir çocuk misali tamamen kendine ait bir medeniyet inşa etmiştir. Doğanın yoğun sömürüsü yüzünden insan yaşadığı çevrenin yıkımı olmuştur. Yazara göre; doğadan uzaklaşmanın ve onun zenginliklerini yağmalamanın ağır cezası ise insanlığın geleceği üstüne tehdit oluşturan doğal kaynakların tükenişi ve gıda krizi şeklinde etkilerini göstermeye başlamıştır (Fukuoka, 2011: 25).

Fukuoka'ya göre; doğa açıklanamaz ve ayrıntılarıyla anlatılamaz. Organik bir bütün olarak, insanın sınıflandırmalarına tâbi değildir ve parçalara ayrılıp incelenmeye de gelmez. Bir kez parçalarını ayrıldı mı bir daha özgün haline döndürülemez, geriye doğanın hakiki özünden yoksun boş bir iskelet kalır. Bu iskelet halindeki suret ise, insanın yanlış yola gitmekten başka işe yaramaz. Yazara göre; insanın ayırıcı bilgi yoluyla kavradığı doğa sahtedir. İnsan tek bir yaprağı ya da bir avuç toprağı bile asla hakiki anlamda bilemez. Bu bağlamda bitki yaşamını ve toprağı tümüyle idrak edemeyen insan, bunları yalnızca kendi akıl filtresinden geçmiş halde görür. Son olarak; doğanın yapısındaki ne düzeni ne de mantığı görebildiğinden, insanoğlunun ona kendi amaçlarına ulaşmak için bencilce el koymuş, tahrip edip tükettiği eklenmektedir (Fukuoka, 2011: 25-26).

Nasr, 17. Yüzyıl rasyonalizminin sonucunda ortaya çıkan bilim anlayışının ve felsefi düşüncenin insan-tabiat ilişkilerini belirleyen temel etken olduğunu belirtmektedir. Nasr'ın söz ettiği insan-tabiat ilişkisi insanın tabiata "akıl"ını kullanarak hâkim olmasına dayanmaktadır (Nasr, 2019b: 86-88).

Nasr; "rasyonalizm (akılcılık) ve hümanizmanın (insancılık) tanımladığı insan, tabiatın boyunduruk altına alınıp istila edilmesine dayanan 17. yüzyıl bilimini geliştiren, tabiatı düşman olarak gören ve onu tahrip eden insandır ifadeleriyle modern Batı toplumlarını eleştirmektedir (2019a: 189). Yazara göre; İnsan-tabiat ilişkilerindeki bunalımın bir anlamda sebebi, bir anlamda da sonucu olan tabiat bilimleri, adım adım sekülerleşmişler ve bu seküler tabiat bilgisi giderek tek meşru bilim tarzı olarak kabul edilmiştir (Nasr, 2019b: 22-23).

Nasr, çevre krizine İslami bir perspektiften yaklaşmaya çalışarak Batı dünyasının bilim ve teknolojisinin doğal dengenin bozulmasının nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Oysa Nasr'a göre, Kur'an-ı Kerim'de Dünya ile beşeri dünya arasında keskin bir ayrım yoktur, bu ikisi Allah'ın yarattığı Kainat içinde birbirini tamamlayıcı parçalardır. Dolayısıyla İslam

inancına göre insan "doğal dünyayı fethedilecek ve boyun eğdirilecek doğal bir düşman olarak" görmeyecektir (2019a: 180-181). Nasr, gerek Kur'an-ı Kerim gerekse Hadis ve Sünnetlerde açıklanan İslami tabiat anlayışını benimseyen Müslümanların tabiata karşı büyük bir sevgi beslediklerini, çeşitli Müslüman halk ozanları ve filozofların eserlerinden örneklerle de destekleyerek açıklamaktadır (Nasr, 2019a: 184).

Cipolla'ya göre, ziraat devrimi ve sanayi devrimi öncesinde toplumun ekonomik yapısının genişleyebileceği sınır, insanoğlunun doğa ve hayvanlara bir yıl içinde verdiği zararın, bu canlıların yıllık çoğalma oranına denktir. Buna göre, ne zaman ki insanoğlu, doğayı kontrol altına almayı başardı veya yeni enerji kaynakları buldu, böylece ekonomik genişleme ve gelişmenin de önü açıldı. Bu doğrultuda yazar ziraat devrimini "bitki ve hayvan mevcudunu kontrol altına alma, artırma ve ıslah etme süreci" olarak tanımlamaktadır. (1969/2012:33). Fukuoka'ya göre; modern tarım petrol enerjisini gübre, tarım ilacı ve makine biçiminde kullanarak doğal gıdaların kötü taklitleri olan sentetik gıdalar üreten bir çeşit imalat endüstrisidir. Yazara göre, günümüzde çiftçi endüstrileşmeyle iş toplumun kiralık işçisi durumuna gelmiştir (Fukuoka, 2011: 19). Bu bağlamda modern tarımın hatalarının kökeni, bilimsel tarımın temellerinin dayandığı Batı felsefesinin ana yanılsamalarıdır. Yanlış ideolojinin, insanı, yaşamındaki temel unsurlar olan yiyecek, giyecek, barınma ihtiyaçlarını güvenceye alma ve hayat tarzı konusunda nasıl yanlış yollara saptırdığını aktaran yazar; gıda konusundaki kafa karışıklığının, doğaya zarar verdiğini aktarmaktadır (Fukuoka, 2011: 34).

Yazar, modern insanın doğaya zarar veren tarımsal uygulamalarını şu sözlerle anlatmaktadır: "Bilimsel gelişmeler ve biyoloji, genetik vb uygulamalarla insan arzu ettiği şekilde tüm canlıları değiştirebileceğini düşüncesine alışır alışmaz, kendini yaratıcının yerine koymaya başladı. Oysa bilim yoluyla tüm öğrendikleri, yaptıkları ve yarattıkları sadece doğanın bir taklidi..."(Fukuoka, 2011: 37). Bu bağlamda kendi aklını(ratio) her şeyin üstünde gören modern insan tipinin yıkıcı tarımsal uygulamalarının ardında yatan bir başka unsurdan da söz etmektedir. Yazar; bilimsel tarıma atıfta bulunarak; "bitkilerin büyümesini gözlemleyen insanın, görüp öğrendiklerinden sonra bunları kendisinin de yetiştirebileceğine kanaat getirmesi ile" sürecin başladığını belirtmektedir (Fukuoka, 2011: 37).

İnsan -tabiat ilişkisindeki dönüşümü, insan merkeziliği anlamına gelen antroposentrizm kavramı üzerinden açıklamak da mümkündür. Bu kavram; “İnsan-olmayan dünyanın insanlar tarafından kullanılmak için var olduğu varsayımına dayanan dünya görüşünü ifade etmektedir. Buna göre; insanların ne doğaya ne de diğer insan-olmayan canlılara saygı göstermek gibi bir sorumluluğu yoktur. Bir anlamda insanın Yaratıcı yerine kendini koyması yani kendisini tanrılaştırması ve insanın tüm hayatın ve kendisi dışındaki diğer her şeyin temeline bu zihni düşüncesinin oturtulması olarak ifade edilebilecek bu kavram, (Şimşek, 2005) insan çevre ilişkilerinde insanın yıkıcı etkisinin arka planına dair bir açıklama sunmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle; tarım faaliyetinin ardında yatan bir “düşünce” olduğunu ve bu “düşünce”yi şekillendirenin insanın kendi kültür anlayışına dayalı oluşan doğaya bakışı olduğunu belirtmek mümkündür. Doğaya salt maddeci bir anlayışla bakan(maddeci kültür) anlayış; tarımsal faaliyetinde en yüksek kar oranlarını yakalamak için modern bilim ve yeni teknikleri bunların çevresel etkilerini sorgulamadan kullanacaktır. En yüksek verim kaygısı ile gerçekleştirilen tarımsal faaliyetle; çevresel ve iktisadi dengeyi göz önünde bulundurarak yapılan tarımsal faaliyet iki farklı zihniyet dünyasını işaret etmektedir. Öte yandan ileriki bölümlerde tartışılacağı üzere; günümüzde bu iki ayrı zihniyet dünyasını etkileyen bazı unsurlar bulunmaktadır.

Yaklaşık 150 yıldır tarımdaki gelişmeler ve üretim artışları neticesinde ortaya çıkan çevresel zararın “sürdürülebilir” olmadığını fark eden Batı toplumları; özellikle tarımsal üretime yönelik bir dizi prensip tanımlayan “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımıyla; zararı azaltmaya çalışırken; yüzyıllardır geleneksel tarım yapmış bazı toplumlar ise; modern tarım uygulamaları ve kapitalist mantıkla işletilen işletme çiftlikleriyle gittikçe artan oranda ilişki kurmaktadır. Kendi toprağı değil de bir başkasının çiftliğince ücretli işçi olarak çalışan yeni tip tarım çalışanı; doğal olarak faaliyetini yürütürken meseleye insan-tabiat bütünlüğü ve dengesi bağlamında yaklaşmayacaktır. Bu bağlamda; küçük köylü çiftçi tipinin tarımdan uzaklaşmasının insan-tabiat ilişkilerini etkileyen bir boyutu da bulunmaktadır.

4. 13-20. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA'DA TARIMIN ZİHNİYET KÖKENLERİ

4.1. İktisat Zihniyeti Açısından Osmanlı Devleti ve Avrupa

Türkiye'nin tarım politikaları ve Avrupa Birliği ülkeleri özelinde somutlaştırılan Avrupa medeniyeti tarım politikaları arasında bir mukayese yapmadan önce, esasen modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte beliren modern tarım politikalarının kökeninde yer alan ve içinde geliştiği toplumun iktisadi, sosyal ve kültürel ortamından etkilendiği görülen tarım, toprak sistemi, çiftçilik gibi kavramların ele alınan her iki medeniyet sistemindeki tarihsel geçmişinin anlaşılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti'nin mirası üzerinde kurulduğu ve kendisi de bir tarım devleti olan Osmanlı Devletinin toprak sistemi ve tarımsal faaliyetlere bakışı ile Osmanlı toplumunda çiftçiliğin nasıl işlediği ele alınmıştır. Öte yandan mukayesenin diğer tarafını oluşturan Avrupa medeniyeti için tek bir devlet veya tek bir kültürden söz etmek mümkün değildir. Yine de Avrupa medeniyetini temsilen Kıta Avrupasının İngiltere, Fransa, Almanya gibi belirli ülkelerin gerek iktisat zihniyetleri üzerinden gerekse tarıma bakışları üzerinden bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bu değerlendirmeler sırasında detaylı görülebileceği gibi; tıpkı sanayi devriminin öncelikle İngiltere'de başlayıp ardından Fransa, Almanya gibi ülkelerle bütün Avrupa'ya yayılması gibi; tarımsal alanda yaşanan birçok gelişmenin ilk görüldüğü yer de İngiltere olmuştur.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bir kısım Avrupalı devletler ile yoğun savaş ve mücadeleler yaşamakla birlikte, bir kısmı ile arasında her iki tarafın da olumlu çıkarlar sağladığı ticari ilişkiler de kurmuştur. Dönemin ticari ilişkilerinin büyük çoğunlukla tarım ürünleri ithalat/ihracatına dayanmakta olduğu bilinmektedir. İlişkilerdeki görece denge 18. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler lehine bozulmuş, 19. yüzyıldan itibaren ise özellikle ticari ilişkilerde fayda elde eden taraf Batılılar olmuştur.

Ticari ilişkiler veya çalışmanın konusu özelinde tarımsal üretimin; belirli bir zihniyetin maddi dünyaya yansması olduğu ön kabulünden hareketle; Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerde 18. yüzyıldan itibaren nelerin değiştiğini kavramak için de sadece maddi unsurlara bakmak yetersiz olacaktır. Özellikle de tarımın kendine has özelliklerinden dolayı; etkilediği ve etkilendiği toprak rejimi-mülkiyet; çiftçilik yapma

biçimi; gıda üretimi ve sanayiye hammadde sağlama özellikleri gibi pek çok unsorda meydana gelen değişimler maddi sonuçlar bakımından yorumlansa da; bunları şekillendiren anlayış ve zihniyet temelinde de yorumlanması gereği bulunmaktadır. Bu bakımdan belirtilen dönemde Osmanlı Devleti aleyhine gerçekleşen kırılma noktasının öncesi ve sonrasındaki zihniyet değişimi ve bunun dönemin tarım anlayışına nasıl yansıdığı önem arz etmektedir.

İktisat kurumunun 15–18. yüzyıllar sürecinde Osmanlı toplumu ve Batı Avrupa toplumsal yapılarında iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetini belirleyen faktörlerin her toplumun kendi kültür-zihniyet koşullarının oluşturduğu özgünlük çerçevesinde gelişmekte olduğu söylenebilir. Buna göre farklılıkların ortaya konulması yolu ile bu toplumlardaki birey tipolojileri, ekonomik yapının türü (Batıda Merkantilist-Osmanlı’da ihtiyaç ekonomisi), bölüşüm ve rekabet zihniyeti gibi belli başlı iktisat/ekonomi kurumunu tanımlayan ve onu anlamlandıran faktörlerin de karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir (Şimşek,2008a:201).

4.1.1. Klasik Dönem Osmanlı İktisat Zihniyeti

Klasik dönem Osmanlı toplumu iktisadi ve sosyal yapısı; pek çok araştırmacı tarafından Türk-İslam Medeniyetinin en yüksek dönemi olarak nitelendirilmektedir. Bu iktisadi ve sosyal yapıyı şekillendiren ise Osmanlı Devletinin İslam dini esasları ve kendisinden önceki Türk Devletlerinden gelen devlet ve yönetim tecrübelerini birleştiren zihniyet yapısı olmuştur. Tabakoğlu, Osmanlı Devleti’nin iktisat sisteminin Osmanlı toplumunun hayat tarzıyla açıklanabileceğini belirtirken bu hayat tarzını belirleyen unsurların başında da “İslam” dinini saymaktadır. Bunun yanında yine Tabakoğlu’na göre, Osmanlı Devleti’nin ekonomik sistemini şekillendiren temel ilkeler; merkezi ve üniter yapı, gelenekçilik, adalet ve sosyal refah ve arz yönlü ekonomi olarak sayılabilmektedir (2012: 187-192). Osmanlı iktisat sisteminin kapitalist bir ekonomik sistemden ayrılan özelliklerini Tabakoğlu, arz yönlü iktisat yani insan için ekonomi anlayışı olarak belirtmektedir. Bu anlayışa göre, kapitalist bir ekonomik sistemde, sistemi yönlendiren ve şekillendiren talep faktörüken Osmanlı ekonomik sisteminde arz belirleyici olmaktadır. Arzın belirleyici olmasından kasıt ise; piyasada insanların ihtiyaçlarını her daim karşılayabilecek oranda malın mevcudiyeti olarak belirtilmektedir (Tabakoğlu,2012: 192).Nişancı ve Çaylak da Osmanlı ekonomik sisteminin temel ilkelerini belirlemeye çalışmışlar; arz yönlü olma ve gelenekçiliğe ek

olarak fiskalizm kavramını vurgulamışlardır. Osmanlı fiskalizminin bir yandan hazine gelirlerini en yüksek seviyeye çıkarıp o seviyede kalmalarını sağlamaya çalışmak olduğunu söyleyen yazarlar, öte yandan savurganlığı önleyici harcama politikalarının da bu ilkenin diğer yönü olduğunu vurgulamaktadırlar (Nişancı ve Çaylak, 2013). Bu bağlamda İnalçık da Osmanlı Devletinde, İslam hukukunun daha önceki dönemlere kıyasla müspet hukukun bir kaynağı olarak daha geniş ölçüde bir yer tuttuğunu belirtilmektedir (İnalçık, 2018:37). İnalçık Osmanlı Devleti'nin muhafazakâr bir sosyal düzen sürdürmeye çalıştığını bunun başlıca aracı olarak da mir-i arazi ve çift tane sistemini kullandığını belirtmektedir (İnalçık, 2018:21). Yazara göre; mir-i toprak rejiminin Osmanlı Devleti için uygulanmaya çalışılan bir amaç değil “vazgeçilmez bir düzen” olduğunu belirtmektedir. Söz konusu bu düzen tüm sosyal ve ekonomik yapıyı ilgilendirmektedir (İnalçık, 2018:15). Öte yandan Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı tarıma dayalıdır. Osmanlı devletinde iktisadi hayatın temeli olan tarım ve bu faaliyetin gerçekleştirildiği arazilerin mülkiyetinin devlete ait olması zirai üretimde devletin belirleyici olduğu anlamına taşıdığını belirten görüşler devletin hem üretimi hem de bölüşümü kontrol altında tuttuğunu eklemektedirler (Makal,1997:132-133).

Osmanlı iktisadi zihniyetini “yeniden-dağıtımçı” (re-distributive) bir ekonomik kategori olarak belirtilmesinin yanında onun temelde ekonomik hayat ile ilgili kararlarında özellikle 1500–1800 yılları içerisinde etkili olduğu gözlenen üç temel ilkesi bulunduğu da söylenebilir. Şimşek bunları; iaşe (provizyonizm), gelenekçilik (trandisyonalizm) ve gelirci (fiskalizm) (Şimşek,2008a:206-207) olarak sıralamaktadır. Osmanlı Devleti ekonomik dünya görüşünü belirleyen söz konusu üç ilkedен ilki olan iaşe (provizyonizm) ilkesi, toplumsal yapıda meydana gelen ekonomik faaliyete tüketici açısından bakan bir yaklaşım içermektedir. Bu ilkenin amacına göre devletin ekonomik açıdan ihtiyaç giderme gibi toplumsal sorumluluğu bulunmakta; mal ve hizmetlerin mümkün olduğunca bol, kaliteli, ucuz olarak üretilmesi anlayışı bulunmaktadır. Böylece üretilen mal ve hizmetlerin bol, ucuz, kaliteli bir biçimde gerçekleştirilmesi ile de piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması sağlanabilecektir. Bu bağlamda devletin üretim ve ticaret alanında sıkı bir müdahalecilik politikasını takip ettiği belirtilmektedir (Şimşek,2008a:207).

Osmanlı Devletinde ekonomik hayat bu üçlü çerçevenin (provizyonizm, fiskalizm ve trandisyonalizm) yön vermesine göre şekillenmiştir. Şimşek bu hususun; siyaset ve ideolojiden çok Osmanlı “bütüncül zihniyet” dünyasının ekonomiye ait algılayışının bir

sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla Yazar; bu üç ilkeyi Osmanlı bütüncül zihniyeti ile ekonomik dünya görüşü arasında iç içe geçmiş bir alana oturtmanın daha doğru olabileceği kanısındadır (Şimşek,2008a:211).

Osmanlı iktisat zihniyetini şekillendiren hedefin toplumda huzur ve dengeyi sağlamak olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda sayılan üç ilke üzerinden yürütülen politikalar bir bütün olarak değerlendirildiklerinde; kaynakların “insan mutluluğunun sağlanması-iktisat” etkileşimi üzerinden toplumsal dengeyi sağlayacak şekilde bölüşülmesi, üretimin devamlılığının sağlanması yoluyla toplumsal huzurun kalıcı hale getirilmeye çalışılması amaçları görülebilecektir. Osmanlı iktisat zihniyeti bağlamında hedeflenen amaçlara yönelik en tipik uygulama örneklerini ise Osmanlı Devletinde toprak rejimi ve tarımsal faaliyetlerin organizasyonu özelinde görmek mümkündür.

4.1.1.1. Osmanlı Devleti’nde arz yönlü iktisat anlayışı bağlamında toprak rejimi ve tarım

Osmanlı Devletinde tarım ekonomisini ve kırsal nüfusu kontrol altında tutmasını sağlayan esas unsurun hâkim toprak rejimi olan mir-i toprak rejimi olduğu belirtilmektedir. Modern dönemlerden farklı olarak Osmanlı döneminde toprağın köylü ailesinin mülkü olmadığı ve mir-i arazi adı altında farklı bir statüye sahip olduğu ifade edilmektedir. Mir-i arazi, “devletin mutlak mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazi” olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada mir-i arazilerin bütün tarım topraklarını değil sadece hububat ekimi yapılan tarlaları kapsadığı da vurgulanmaktadır (İnalcık, 2018:15).

Mir-i tapulu arazi sisteminin Akdeniz ve Orta Doğu’da toplumların tarihine yön vermiş bir sistem olarak Osmanlı’da da varlığını sürdürdüğü, toprak ve köylüler üzerinde feodal güçlerin baskısına karşı merkezi devlet gücü ile bu ikisinin kontrol edildiği ve köylülerin dışsal tehlikelere karşı “himayesi gerekli” bir kesim olarak ele alındığı aktarılmaktadır. İnalcık, Osmanlı toprak rejimini özetlerken “bir çift öküz ve onun işleyebilecek kadar toprak“ ile bunları tasarrufu altında bulunduran köylü ailesinden oluşan sistem olarak rejimin ana hatlarının altını çizmektedir. Vergi defterlerinde bu ünite bir vergi ünitesidir ve çift resmi denilen bir vergi sistemine tabiidir (İnalcık, 2018:16-18). Bu doğrultuda İnalcık’ın açıkladığı üzere Osmanlı çift haneli sisteminde çift kelimesi; “bir çift öküz”ü

temsil etmekte, çiftlik ise bir çift öküzün işleyebildiği tarlalara denmektedir. Bu sistemde vergi de çiftliğe göre alınmaktadır (İnalcık, 2018:19).

Osmanlı toprak sisteminde özel mülkiyetin sınırlandırılmış olmasının nedenini Tabakoğlu İslam dininin miras hükümleri ile açıklamaktadır. İlgili hükümlere göre ölen kişinin toprağı miras hükümlerince mirasçılar arasında parçalanacak ve tarım arazileri küçülecektir (Tabakoğlu,2012:296). Tarım arazilerinin küçülmesi sonucunda ise; hem tarımsal üretim sekteye uğrayabilecek hem de bu yolla geçinen çiftçilerin gelirlerinde azalma meydana gelebilecektir. Devletin bu noktada tarımsal üretimi korumak amacıyla özel mülkiyeti sınırlandırdığı yorumunu getirmek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde ülke genelinde tarım faaliyetlerini gözetim altında bulunduran, olası her türlü kıtlık için önlemler alan ve bunları raporlayan, bakanlık adı altında olmasa da “Arpa Eminliği” “Arpa ve Saman Emaneti” adı altında yapılan birtakım örgütlerin bulunduğu bilinmektedir (Birişik, 2019: 57). Bu bağlamda, Devlet kuruluşundan itibaren tarımı kontrol altına tutmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti’nde mir-i toprak rejimiyle birlikte uygulanan tımar sisteminin Selçuklu iktisadi sisteminin devamı olduğu kabul edilmektedir. Tabakoğlu tımar sistemini Osmanlı iktisadi yapısının esası olarak nitelendirmektedir. Yazara göre, “Bu sistem, tarım teknolojisinde bir gelişme olmamasına rağmen, ülkedeki yüksek zirai üretim için gerekli ortamı sağlamıştır.” (Tabakoğlu,2012:292).

Tımar sisteminin iyi işlediği zamanlarda ülke ihtiyacını karşılayacak kadar zirai üretim ve şehirlerin etrafında yoğunlaşan bağcılık ve bahçecilik faaliyetlerinden söz edilmektedir (Tabakoğlu,2012:315). Öte yandan Osmanlı Devletinde buğday-arpa ekiminin de öncelikle ordu ve şehirlerin iâşesi ardından nüfusun büyük kısmının geçim kaynağı olması ve yokluğunda açlık riski ortaya çıkmasından ötürü önemli bir yer tutmuş olduğu ve devlet tarafından kontrol altında tutulmak istendiği belirtilebilir. Bu bakımdan devlet mir-i toprak rejimi sayesinde buğday-arpa ekiminin sürekliliğini sağlanabilmiştir. Osmanlı toprak sisteminde, çeşitli nedenlerle boş kalmış, işlenmemiş toprakların atıl durumda kalmaması için devlet bu toprakları “kiralama yoluna” gitmiştir. Bu sistemin mir-i arazi sisteminin ikinci arazi kategorisi olan mir-i mukataalı araziler olduğu belirtilmektedir (İnalcık, 2018:15-17).

Osmanlı iktisadi ve sosyal hayatının en önemli aktörlerinden biri olan vakıflar tarım alanına da etki etmişlerdir. Osmanlı kırsal alanlarında kurulan vakıfların genel olarak iki amaçla kuruldukları belirtilmektedir. Buna göre birinci amaç, ekilmemiş toprakların iskân edilmesidir. Bu bağlamda ekilmemiş topraklar iskân edilmek üzere kendilerine tahsis edilen vakıflar bu alana su getirmekte, ekim dikim yapmakta ve bölgeyi canlandırmaktadırlar (Aysu,2020a:219). Osmanlı kırsalında kurulan vakıfların ikinci amacının ise “yol güzergahlarında ve derbentlerde güvenliği temin etmek” olduğu aktarılmaktadır. Toprakları çok geniş coğrafyalara uzanan Osmanlı Devletinde kırsal alanın kalkındırılması ve güvenliğinin sağlanması amacıyla vakıfların önemli bir görev üstlendikleri ortaya çıkmaktadır (Aysu,2020a:220).

Osmanlı Devleti’nde başta hububat olmak üzere, pirinç, pamuk, dut, kendir, kenevir, zeytin, susam ve çeşitli yağ bitkilerinin üretimleri vergi indirimleriyle teşvik edildiği aktarılmaktadır. Özellikle buğday ve zeytin gibi stratejik tarım ürünlerine ihracat yasağı ve içerde stok sistemi gibi yollarla tarımsal üretimin sekteye uğradığı zamanlarda dahi üretim arzı ve fiyat istikrarı sağlamak üzere çeşitli politikalar izlediği belirtilmektedir (Tabakoğlu,2012:315-316).

16. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı tarımında işlerin yolunda gittiğini üretilen tarımsal ürünü iç piyasa talebini karşılanmaya hem de ihracat yapmaya imkânı tanıdığı belirtilmektedir. Askeri alanda başlayan bozulmaların etkisinin iktisadi hayat ve tarım üzerinde de olumsuz etkileri bu dönemden itibaren görülmeye başlandığı belirtilmektedir. Fetihlerin durmasıyla birlikte ekilebilir yeni topraklar elde edilememesi, baharat yolu kazancının düşmesi, nüfus artışı gibi nedenler ile Devletin maliye sorunları neticesinde artan vergi oranları köle üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Yine bu dönemde gelirlerinin azalması neticesinde tımarlarını terk eden faillerin ortaya çıktığı beklenmektedir (Aysu,2020: 92).

17. yüzyıldan itibaren tımar sistemi bozulmaya ve tımar toprakları mir-i topraklara dönüştürülmeye başlanmıştır (Tabakoğlu,2012:303). Osmanlı devletinde 17-18. yüzyıllardaki bozulmalara kadar köylerin tarım ve hayvancılıkla uğraşıp sipahiye vergisini ödediği ve kendi kendine yeter bir görünüm çizen istikrarlı bir sistemden söz etmek mümkündür. Öte yandan tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte hem köy hayatında huzursuzluklar hem de zirai faaliyetlerde aksaklıklar ortaya çıktığı aktarılmaktadır. Öyle ki

18. yüzyılda taşrada artan huzursuzluk ve güvenlik endişeleriyle köylerden şehirlere göçler olduğu da eklenmektedir (Tabakoğlu, 2012: 242-243).

İltizam sistemi, tımar topraklarının hazine toprağı haline getirilerek bir iltizama devredilmesi ve bu toprak üzerinden mir-i mukataa adı verilen bir vergi alınması olarak açıklanabilir. Öte yandan iltizam sistemiyle birlikte ziraatte verimsizleşme başlayınca alternatif bir çözüm olarak malikane sisteminin getirildiğı belirtilmektedir (Tabakoğlu, 2012: 303). Öte yandan Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren tarımla ilgili ilim çalışmalarına da rastlanmaktadır. Draman'ın aktardığına göre; “ziraat veya tarım bilim tarihinde bilimlerin sınıflamasını ilk defa yapan Aristoteles'in yapmış olduğu tasnifte yer almamışken; İslam medeniyeti ve kültürünün teşkili ile Müslüman ilim insanları kendi ölçülerine uygun olarak yeni ilim tasnifleri yaptılar ve bunlara yeni disiplinler ilave ettiler. Yeni ilave edilen bilim disiplinlerinden biri de tarım idi.” (Draman, 2001). Tarihçiler Osmanlı döneminde gelişen tarım literatürünü Osmanlı'da yeni bir ziraat biliminin mevcudiyetini gözler önüne sermektedir şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu bağlamda hem çeviri eserler hem de orijinal eserlerden oluşan bir ziraat literatüründen söz edilmektedir (Watson, 2013).

4.1.1.2. Osmanlı Devleti'nde “çalışma” kavramı bakımından tarımsal emek

Osmanlı toplumu bir tarım toplumuydu. Tarım hem en büyük iktisadi faaliyetken hem de nüfusun önemli bir bölümünün geçim kaynağı ve hayat tarzını oluşturmaktaydı. Bu bağlamda; yukarıda izah edildiğı gibi Osmanlı toprak sisteminin kendine has özellikleri neticesinde şekillenen ve Devletin kontrolü altında gerçekleşen tarımsal faaliyetin aktörü olan çiftçiler; aynı dönemde Batıdaki çiftçilere kıyasla daha fazla hak ve serbestiye de sahiptiler.

Osmanlı Devleti'nde tarımla uğraşan köylülerin bir şekilde “kendi kendine yeten” bir hayata sahip oldukları kabul edilmektedir (Aysu, 2020a: 205). Osmanlı kanunlarında köylünün emeğinin bir yandan kontrol altında tutulurken diğer yandan da emek ve hürriyetinin garanti altına alındığı ve köylünün emeğinin kimse tarafından “sömürülemeyeceğinin” devlet tarafından sağlandığı bir arazi rejimi olduğu belirtilmektedir (İnalcık, 2018: 16). İnalcık'ın aktardığına göre, Osmanlı toplumunda evli, çocuk sahibi, köylü erkeğin hane reisi olduğu aile; hâkim aile tipi ve bu ailenin tarımda

ortaya koyduğu emek de tarım sektörünün temel emek birimi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı tahrirlerine dayanarak evli erkeğin önemli bir yer tuttuğunu aktaran İnalçık, eşi ölen kadınların eğer erkek çocukları yoksa ellerindeki tarlanın onlardan alındığını aktarmaktadır (İnalçık, 2018: 14).

Osmanlı Devleti'nde uygulanan tımar sistemi ve mukataa sistemini karşılaştıran görüşler tımar sisteminde üretimde sürdürülebilirliği sağlamak açısından tımar sahiplerinin köylülere ağır vergiler koymadığını, öte yandan kendisine yetki alanı olarak tanınan toprağı en fazla üç yıllığına gelir elde edebilecek olan mültezim ise en yüksek karı elde etmek için köylülere baskı kurduğundan bahsedilmektedir (Aysu, 2020a: 64). Diğer yandan çoğunlukla sipahilere verilen tımar topraklarını işletme hakkı ve reaya üzerindeki yetkilerin kadılarca denetlenmekte olduğu ve sistemin birtakım hukuk kuralları çerçevesinde işlediğinin altı çizilmektedir (Tabakoğlu,2012:293).

Tımar sisteminde zirai üretimin devamlılığını sağlamak için birtakım kurallar bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan başlıcaları, toprağını ekmeyen köylünün ödemekle yükümlü olduğu çift bozan resmî ve bu köylünün o toprakla ilişkisinin en az on yıl süreyle kesilmesi, toprağını üst üste üç yıl ekmeyen köylünün elinden toprağının alınması olarak sıralanmaktadır (Tabakoğlu,2012:296). Yukarıda sözü edilen kuralları sathîce yorumlayarak Osmanlı köylülerini toprağına bağlı Avrupalı serflere benzer bir statü içinde olduğunu varsaymanın doğru bir düşünce tarzı olmadığına Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmalarında ortaya konulduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda; toprağı işlemek istemeyen köylülerin buna zorlanmadığı; fakat iktisadî bir yaptırımla bundan çekilebilecekleri; onun da toprağı elinden alıp işlemeye razı başka bir köylüye vermek olduğu aktarılmaktadır. Toprağını terk edip giden köylü çift bozan resmiyle bir nevi tazminat karşılığı bu yükümlülüğünden kurtulabilmektedir (Genç, 2007). Bu açıdan toprak üzerinde mülkiyet kurma durumu kısıtlanmış olmakla birlikte; Osmanlı'da tarımda kölelik, serflik, zorla çalıştırma vb. zorlamalara maruz kalmadığının altını çizmek gerekmektedir.

Tabakoğlu Osmanlı tımar sisteminin bir başarısının da Osmanlı'nın Balkanlar'da hızlı yayılmasına yardımcı olmak olduğunu iddia etmektedir. Yazar bu görüşünü fethedilen topraklardaki feodal düzenin kaldırılması ve Hristiyan serflerinin azat edilmesi oluşuyla açıklamaktadır (Tabakoğlu,2012:297).

Osmanlı Devletinde küçük köylü ile merkezi devlet arasında güven ve adalet ideolojisinin mevcut bulunduğunu belirten İncelik; köylünün yerel güçler, ekabir, tekalif-i şakka ve angaryalar ile sömürülmesine karşı devletin daima küçük köylüyü koruyucu bir rol üstlendiğini ve bunun Anadolu köylerinden Balkanlar'daki köylere kadar tüm devlet toprakları için bulunduğunu ifade etmektedir. Özellikle sipahiler ile köylüler arasından bazı çatışma konularına değinen yazar; bu gibi durumlarda köylünün mahalli kadı mahkemesine ve önemli durumlarda doğrudan sultana başvurma hakkı olduğunu belirtmektedir (İncelik, 2018: 22). Diğer taraftan 16. yüzyıl dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmelerin tımar sisteminin bozulmasında ya da kabuk değiştirmesinde etkin rol oynadığı belirtilmektedir. Coğrafi keşiflerle ticaret yol ve dengelerinin değişmesi, sömürgelerden Avrupa'ya akan altın ve gümüşün oluşturduğu enflasyon baskısı, 16. yüzyıl sonlarındaki nüfus artışı gibi etmenler, Osmanlı maliyesini sarsmaya başlamış ve bunun etkileri tımar sistemine de yansımıştır. Osmanlı tımarlı sipahi birliklerinin Avrupalı modern silahlar kullanan birlikler karşısında savaşlar kaybetmeye başlamasının ardından devlet daha fazla sayıda yeniçeri istihdam etmeye başlamış ve bunların ekonomik yükü maliye üzerinde baskı yaratmıştır (Tabakoğlu, 2012: 236).

Tımar sisteminin çökmesi ve tımarların terk edilmesiyle kırsalda köylünün can ve mal güvenliğinin yeterince sağlanamaması, çiftçi kesiminin toprak sistemindeki çözülmeyle paralel olarak Celali isyanlarının beraberinde getirdiği ortamın da etkisiyle yerel güçler ve vergi tahsildarlarının zulmüne maruz kalması, ulaşım imkânlarının yetersizliği, sıklıkla karşı karşıya kalınan kuraklıklar, vergi yükünün önemli ölçüde çiftçinin üzerinde olması gibi faktörler tarım üretiminde bir takım sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Karaboğa, 2012: 314).

Tarımda küçük aile işletmelerine dayanan sistemin 17. yüzyıldan itibaren büyük çiftliklerin oluşması ile yavaş yavaş değişme eğilimine girdiği belirtilmektedir. Ancak bu yeni çiftliklerin genellikle yerleşme alanları dışında kalan boş arazilerde geliştiği; küçük aile işletmelerinin yerleşmiş olduğu köylerde bu gelişmenin daha yavaş ortaya çıktığı eklenmektedir. Bazı yazarlara göre; büyük çiftliklerin karşısında köylüler direndikleri gibi devlet de bu tür çiftliklerin teşekkülünü meşru saymayarak köylülere yardım etmeye çalışmıştır (Genç, 2007).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde toprak sisteminde yaşanan değişikliklerle birlikte tarımda büyük toprak sahiplerinin baskınlığın arttığı; ancak bu kesimin tarımsal üretimi geliştirmekle ilgilenmedikleri belirtilmektedir. Buna göre; Avrupa'ya benzer biçimde tarımda yeni aletlerin veya üretim tekniklerinin geliştirilmesiyle yeterince ilgilenmedikleri, tarımdan kazandıkları gelirleri küçük toprak sahiplerine borç olarak verip borcunu ödeyemeyenlerin topraklarına el koydukları bir tür tefecilik sistemi geliştirdikleri iddia edilmektedir. Sözü edilen bu büyük toprak sahibi tefeci kesimin Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürdüğü eklenmektedir (Aysu,2020a: 85).

Devlet idaresindeki topraklarda tarım yaparak bunun karşılığında vergi veren Osmanlı çiftçisi ile Avrupa'da feodal sistemde toprak kiralayarak tarım yapan çiftçileri karşılaştıran bazı yazarlar, Osmanlı çiftçisinin Avrupalı çiftçilerden daha fazla hakka sahip olduğunu, toprağı işlemeye ve vergi vermeye devam ettikleri sürece oradan tahliye edilemediklerini belirtmektedirler. Bu bakımdan Osmanlı tarım sisteminin ne Asya tipi ne de Avrupa feodalitesi tarzı bir üretim sistemi içerisinde değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir (Beinin, 2019: 53-54).

Küçük aile işletmesine dayanan çiftlik sisteminin yanında Osmanlı Devleti'nde tarımda ücretli emekten de söz etmek mümkündür. Bazı kaynaklar 15 ve 16. yüzyıllarda Batı ve Güney Anadolu'da kimi çiftliklerde ücretli tarım işçisi çalıştırılmaya başlandığı belirtilmektedir. Ancak tarımda ücretli işçilerin sık rastlanmayan istisnai bir durum olduğu da eklenmektedir (Aysu, 2020a: 52).

Osmanlı Devleti'nde tarımda ücretli emeğin varlığına ilişkin bir başka görüşü de Makal aktarmaktadır. Yazara göre Osmanlı Devleti'nde “toprakların az sayıda elde toplanmamış olması” küçük çiftliklere de yani köylülere de üretim alanı tanınmış olması anlamına gelmekte; böylece bu kişilerin büyük çiftliklerde ücretli tarım işçisi şeklinde çalışmak zorunda kalmamaları sonucunu doğurmuştur. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde kapitalist tarıma uygun şartların olmadığını belirten yazar; köylü ziraat yapabilecek toprak bulabildiği ölçüde ücretli emek veya ortaklıkta arz kıtlığı olduğundan söz etmektedir (Makal,1997:135). Öte yandan Osmanlı Devleti'nde tarımda ücretli işçilikten söz ederken sürekli biçimde olmasa da geçici nitelikli çalışma biçimlerinden bahsedilmektedir. Makal'ın aktardığına göre tarihsel kaynaklarda Çukurova'da mevsimlik pamuk işçiliği

veya bazı çiftliklerde çalışmak üzere bir yıllığına kiralanen işçilerden söz edilmektedir (Makal,1997:136).

Bir tarım devleti olan Osmanlı Devletinde tıpkı toprak rejimi ve tarımın organizasyonu konusundaki farklılıklar gibi tarımda çalışma bakımından da farklı biçimlerden söz etmek mümkündür. Esasen devletin ziraatte uğraşmak isteyen herkese bu hakkı tanıyan bir yapı içinde tarım faaliyeti için toprak kullanma imkânı tanıdığı, Devletin son dönemlerine kadar tarımda ücretli işçiliğin sık görülmemesi sebebinin de bu olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

4.1.2. Avrupa’da Feodalizmden Kapitalizme Dönüşüm Bağlamında “Ekonomi Zihniyeti”

Her şeyden önce “Avrupa” kavramının görece modern bir kavram olduğunu belirterek başlamak yerinde olacaktır. Dolayısıyla antik çağlarda Avrupa kavramının kültürel ya da siyasi bir birlikteliğe işaret ettiğini söyleyebilmenin oldukça güç olduğu belirtilmektedir. Hristiyanlık ile Avrupa kimliğinin temellerini oluşturduğu iddia edilen Batılı devletlerin hiçbirinin kendilerini Avrupa kavramı çerçevesinde tanımlayıp Avrupalı olduklarını iddia etmedikleri aktarılmaktadır. Bu ortamda Avrupalı devletleri birleştiren tek faktör din, yani Hristiyanlık olarak görülmektedir. 20. Yüzyılın başında Avrupa tarihiyle ilgili çalışan bazı yazarlar aslında bir Doğu dini olan Hristiyanlığın farklılaşmaya, Avrupalı yöneticiler için “meşrulaştırıcı ve birleştirici ideoloji” halini almaya başladığını belirtmişlerdir (akt. Delanty, 1995). Bu bağlamda Topçu da Avrupa’yı yaratan ve ayakta tutan iki unsur olduğundan bahsetmektedir. Topçu’ya göre bunlar Hristiyanlık ve 17. Yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketleridir, bu iki unsur olmadan Avrupa’nın “iflasa mahkûm” olduğunu savunmaktadır (176-178).

Tarihçilerin dünya tarihinde erken modern olarak kabul ettikleri ve yaklaşık 15. yüzyıldan 18. Yüzyıllar arasını kapsayan dönem Avrupa’da Rönesans’tan aydınlanmaya ve erken endüstriyel ve bilimsel devrimlere uzanan gelişmeleri, erken modern koşulların üretimindeki başlıca taşıyıcılar olarak aldığı belirtilmektedir. Esenbel, bir toplumun erken modern görüntüsünü analiz etmek için kullanılabilecek bu soruları şu şekilde sıralamaktadır. Birinci olarak federatif veya feodal olarak adlandırılabilen sistemin giderek merkezi bir yönetim ve mutlakiyetçilik olarak değişmesi belirtilirken ikinci olarak

ise mal ve hizmet ticaretinin hem iç pazarlarda artması hem de Merkantilist bir çizgi içinde dış pazarlarda da gelişmesi dönemin ikinci karakteristik unsuru olarak belirtilmektedir (Esenbel, 2015:24-25). Yukarıda anlatılan çerçeveden hareket edilecek olursa; Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi bir yönetim ve sistem bütünlüğü/istikrarı Avrupa'da 13-20. yüzyıllar arasında bulunmamaktadır. Sözü edilen dönemin başlangıcında hâkim olan feodal düzen ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yıkılırken; bir yandan da mevcut ekonomik düzen değişmekte ve “kapitalizm” olarak adlandırılan sistemin ortaya çıktığına şahit olunmaktadır.

Kapitalizm kelimesinin kökeninin İtalyanca “capitale” kelimesinden geldiği ve anlam olarak “emtia stoku, para yekûnu veya faizli para” gibi kavramları karşılamak üzere kullanıldığı kabul edilmektedir. Kapitalizm kelimesinin ilk kullanım zamanlarında, İtalya'da dönemin ticaret şirketlerinin sermaye değerlerini ifade ederken 1300'lü yıllardan itibaren ise giderek para sermayesi anlamında kullanılmaya başlandığı aktarılmaktadır (Braudel, 1991: 128-129).

Sombart'a göre; tüm örgütlenmeler insan ürünü olduğundan insan ve insana özgü zihniyet onlardan önce var olmak durumundadır. Bu bağlamda Sombart'a göre kapitalist bir örgütlenme kapitalist bir zihniyetin oluşumuna yol açamaz, kapitalist bir zihniyet var olduğu için kapitalist bir sistem kurulmuştur (Sombart, 1913/2017: 380). Sombart, Avrupalı kapitalist zihniyetin gelişmesini iki döneme ayırmaktadır. Birinci dönem 15. yüzyılın sonuna kadar, ikinci dönem ise o dönemden itibaren olan zaman dilimini kapsamaktadır. Buna göre, birinci dönemde henüz yeni oluşan kapitalist zihniyet töreler, ahlak, özellikle de Hristiyan ahlakın öğretileri ve talimatlarının etkisi görülmektedir. Kapitalist zihniyetin ikinci döneminde ise özellikle 19. yüzyıldan itibaren ahlaki ve dini unsurların etkisinin gevşediği belirtilmektedir (Sombart, 1913/2017: 394-395).

Kapitalizm tarihi üzerine eserler veren Wallerstein ise “Tarihsel Kapitalizm” (1984) adlı eserinde, kapitalizmin sadece onu var eden mantıktan hareketle açıklanamayacağını ileri sürmektedir. Buna göre, kapitalizm onun ortaya çıkışı ve gelişimini etkileyen unsurları göz ardı ederek açıklanamamalıdır. Wallerstein; kapitalizmin geleneksel ayırt edici özelliklerinden bahsetmekte ve onları; “geniş çaplı mal üretimi, kar elde etme amacıyla kurulan girişimler, ücretli emek ve ileri teknoloji” olarak sıralamaktadır. Fakat bu kavramlar esasen “ön kapitalizm” olarak görülmekte ve bunların kapitalizm için gerekli

olduğu fakat yeterli şartlar olmadıklarını da eklemektedir. Wallerstein’a göre kapitalizmin en tipik edici özelliği “kesintisiz sermaye birikimi” olmakta ve bu durum, ilk kez Avrupa’da on altıncı yüzyılda ortaya çıkmış gözükmemektedir (1991/2003:528-529).

Giddens’a göre; feodalizmin sarsılmaya başlamasıyla birlikte, mutlakıyetçilik Avrupa üzerinde birleştirici olmaktan çok bölücü bir etki yaratmıştır (Giddens, 2008b:121). Avrupa’da feodal düzende bulunan küçük prenslikler ve yönetenle yönetilen arasındaki iki kutuplu uçurum yerini piramitsel bir düzene bırakmıştır. Yazara göre ulus devlet her şeyden önce modern toplumlara özgü bir kavramdır ve bu anlamda ulus devleti “bir toplumun yöneticilerinin başarılı bir biçimde, şiddet araçlarının denetimini tek elde topladıkları ve bu denetimin, sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yönetimlerini destekleyen başlıca yaptırım olduğu siyasi yönetim kurumlarını kapsayan bir devlet” olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2008b: 146). Bu sınırlar üzerinde devlet; yazarın dağıtımsal ve yetkesel kaynaklar olarak ikiye ayırdığı güç kaynaklarını kullanacaktır. Dağıtımsal kaynaklar; “doğal çevre ve fiziksel maddeler de içinde olmak üzere, gücün yaratılışında yer alan maddi kaynaklardır. Doğa üzerindeki insan egemenliği ile elde edilirler.” (Giddens, 1999, 458). Yetkesel kaynaklar ise; “gücün yaratılmasında yer alan, insanların etkinliğini yöneltme yeteneğinin sonucu olan maddi kaynaklardır.” (Giddens, 1999:462). Dolayısıyla Avrupa’da ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte insan-doğa ilişkileri değiştiği kadar devlet-doğa ilişkileri de değişmiş; doğanın üzerinde hakimiyet kurulması gereken bir unsur olduğu düşüncesi yönetim zihniyeti halini almıştır. Sözü edilen bu hakimiyet kurmanın en tipik örnekleri ise; Avrupalı devletlerin diğer kıtalarda bulunan sömürgelerindeki faaliyetlerinde görülmüştür.

Erken modern dönemde Avrupa’da kısmen sömürgelerden gelen değerli metallerin akışından ve aynı zamanda ticaret ve bankacılıktaki gelişmelerden kaynaklanan servetin büyümesi, para kavramının gelişmesi, pazarların büyümesi, yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi ve yeni teknolojilerin geliştirilmesi gibi gelişmeler sonucunda sanayinin geliştiği ve sanayi devrimi öncesi de kısmen var olan bir ekonomik düzen kurulmuş olduğu belirtilmektedir (Kranzberg ve Hannan 2017).

Doğa ve toplum kelimelerinin İngilizcede bilinen anlamlarını ancak 1550’den sonra 16. yüzyılın ilerleyişi sırasında kazandığı belirtilmektedir. İngiltere, İspanya ve Portekiz sömürgelerinin ve Avrupa kapitalizminin geliştiği yerlerde doğayı üretken bir şeye ve bu

retkenliği zenginliğe dönüştürme kapasitesine sahip olunduğu aktarılmaktadır. Bu kapasitenin arkasında ise; toplumun karşıtı olarak doğa fikrinin gç, ticaret ve teknolojinin kendine özgü karışımıyla birlikte bulunduğundan bahsedilmektedir. Bu düşünce sayesinde; Avrupalılar tarafından fetih ve yağmanın bir yaşam biçimine dönüşmesinin ortak akıl haline geldiği eklenmektedir (Patel ve Moore, 2019: 57).

Sombart, Avrupa halklarının başlangıçtan itibaren altın akı ve girişimcilik ruhuna sahip olduklarını belirtirken, bu eğilimlerinin onları dışa yönelik fetih ve girişimlerde bulunmaya ittiğini eklemektedir. Bu girişimlerin sonucu olarak kurulan kolonilerin -Sombart'ın deyimiyle- zamanla "kapitalizmin tohumlarının atıldığı fıdanlıklara" dnmtr (Sombart, 1913/2017: 393-394).

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi farklı Avrupa lkeleri bakımından iktisadi faaliyetlere bakış ve hedefler benzemektedir. Kıta içinde ticaret, kıta dışında ise sömürgecilik faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte erken dönemden itibaren Avrupa lkeleri arasında ekonomik bir rekabet ve bu rekabette daha kazançlı taraf olmak adına verilen bir mücadele olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, ele alınan dönem itibariyle Avrupa lkeleri açısından iktisat zihniyetinin daha çok kazanma hedefi ile şekillendiği belirtilebilir.

4.1.2.1. Avrupa'da toprak rejimi ve avrupa sömürgeciliği bağlamında tarım

Ele alınan dönem itibariyle Avrupa'da toprak rejimi açısından ne çıkan üç husus bulunmaktadır. Buna göre; dönemin başlangıcında hâkim olan feodal düzenin toprak rejimi, ulus devletler ve kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla birlikte değişen toprak rejimi ve dönem boyunca Avrupalı devletlerin kıta dışında kurdukları sömürgelerde uyguladıkları sistem, 13. ve 20. yüzyıllar arasında tarımsal üretimi farklı şekillerde etkilemiştir.

Büyük toprak mülkiyeti ya da senyrlk denilen kavramla ortaçağ boyunca bütün Avrupa lkelerinde karılaılmaktadır. Senyörlük her şeyden önce ekonomik bir yapı demektir. Bu ekonomik yapının unsurları; başkalarının emeğinden diğer bir deyişle sırtından geçinen büyük toprak sahipleri ve bunların yönlendirdiği bir ekonomiden oluşmaktadır. Sombart'a göre bu durum "ortak bir i yapabilmek amacıyla pek çok kişinin bir araya getirilerek çalışma biçiminin örgütlenmesi" demektir. Böylesine büyük ölçekli bir ii örgütlenmesi ve büyük toprak mülkiyeti Sombart açısından sonraki dönemdeki kapitalist gelişmeler

açısından hayati öneme sahip olacaktır (Sombart, 1913/2017: 79-80). Senyörlük sisteminde çalışma biçiminin zorunlu çalışma şeklinde olduğu söylenebilir. Köylüler bağımlı oldukları senyör için bazı angarya işler yapmak ya da aynı katkılarda bulunmak zorundadırlar. Bu örgütlenme biçiminin belli bir zihniyetin ürünü olduğu ve kapitalizmin oluşmasında büyük katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Sombart, 1913/2017: 80).

Bugün bilinen büyük kırsal işletmelerin ilk örnekleri olarak; 16. yüzyıldan sonra İngiltere'de ve Almanya'da görülmeye başlanan büyük toprak sahiplerinin işlettiği çiftliklerden söz edilmektedir (Sombart, 1913/2017: 98). Ortaçağ Avrupası'nda ağır sabanla yapılan nadaslı tarım yöntemlerinin gelişmesi, artan nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak 16. yüzyıl dan sonra Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika ve Amerika'ya giden Avrupalılar orada Avrupa'dan getirdikleri tarımsal üretim yöntemlerini kullanarak söz konusu yerlerde yaşayan yerli halktan daha fazla miktarda nüfuslarını arttırabilirmişlerdir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 72).

15. ve 18. yüzyıllar arasında Braudel'in "bütün endüstrilerin en eskisi" olarak tarif ettiği tarımsal ürünlere yönelik değerlendirmelerde; tarımda başlangıcından itibaren her seferinde egemen bir bitkinin üzerine oynanmış olduğunu, her şeyin bu egemen bitkiye bağımlı olduğunu belirtilmektedir. Egemen tarım ürünlerine örnek olarak; "buğday, pirinç, mısır" verilmektedir. Bu ürünlerin 21. yüzyılda bile tarıma uygun topraklarının paylaşımı konusunda mücadele halinde oldukları ve uygarlık bitkileri oldukları savunulmaktadır (Braudel, 1986/2017: 96). Braudel "buğday batıdır" sözleriyle; 19. yüzyıl itibariyle Güney Amerika'dan Afrika'ya ve Kanada'ya kadar olan buğday varlığını Avrupa'nın yayılmasının bir ifadesi olarak görmektedir (Braudel, 1986/2017: 97 98).

Tarımın endüstri öncesi Avrupa'nın en büyük endüstrisi olduğu kabul edilmektedir. Fakat tarım, sürekli olarak güçlük içinde olan bir endüstridir ve kıtanın farklı bölgelerinde farklı zorluklar söz konusudur. Kuzeyin gıda üreticisi büyük ülkelerinde bile, yeni tarıma açılan topraklar uzun dönemde etkinliği olmayan bir ekonomik atılımdır. Araştırmacılara göre, Avrupa'da buğday tarımını yaygınlaştırmak giderek azalan verimlere sebep olmaktadır. Bu bağlamda İngiltere'nin 18. yüzyılda otçul ekinler ve hayvancılık üzerine oynayarak tahıl verimlerini de çarpıcı bir şekilde arttırdığı belirtilmektedir (Braudel, 1986/2017: 111). Bu bağlamda Polonya'nın özel durumuna dikkat çeken Braudel, 18. yüzyılda Polonya köylülerinin ürettikleri buğday ve arpanın büyük çoğunluğunu ihraç ettiklerini, kendilerine

tüketim için buğdayın en kötü kısmının ve çok az bir miktarının kaldığından bahsetmektedir. Polonya'da soyluların büyük toprak sahipleri buna karşın köylülerin ise tarımda çalışan köleler olduklarını ve tüm Polonya köylülerinin Avrupa'nın herhangi bir şehrinden daha az buğday tükettiğini aktarmaktadır (Braudel, 1986/2017: 113). Diğer yandan Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerinden bahseden Smith, öncelikle bu sömürgeciliğin eski Yunan ve sömürgelerin kurulmasından farklı olduğunu, eski dönem sömürge yerleşimlerinin küçük topraklarda artan nüfusu barındırma imkânının olmamasından kaynaklı bir zorunluluk olduğunu savunmaktadır (Smith, 2010: 605). 14-15. yüzyıldan itibaren ise Venediklileri ticaretle elde ettiği büyük kazançlara ortak olmak isteyen Portekiz'in yeni ticaret yolları ve pazarları aramasıyla başlayan keşifler süreci sonunda İspanya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Danimarka sömürgeler kurmuşlardır (2010: 610-616). Smith, sömürgeciler için toprağı bol ve ödenen verginin Avrupa'dakinden az olması gibi nedenlerle yeni sömürgelerde refahın kaynağı olarak görmektedir. (Smith, 2010:617). Kalın, bu noktada Avrupalıların kendilerini merkez aktör olarak görerek sömürgeciliğı meşrulaştırmak için batı dışı toplumları gayri medeni olarak tanımlama eğilimi içerisinde olduklarını belirtmektedir (Kalın, 2018: 39). Bu bakımdan Avrupa sömürgeciliğini meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanılan “medeniyet” kavramının beraberinde batılı olmayan toplumları modernleştirmek için batıda ortaya çıkan bilimsel teknolojik ve sanayi alanındaki gelişmeleri alarak batılılaşma yoluna girmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir (Kalın, 2018: 45).

Öte yandan sömürgeci faaliyetlere ilişkin literatürde öne çıkan alanlardan birisi de “sömürgeleştirilmiş öteki” ye Batılıların bakışı hakkındaki varsayımlardır. Beyaz bir kişinin, diğer deyişle bir batılının; medeniyet ve vahşet arasındaki ayrımı ya da ilkinin Avrupalılarla ve ikincisinin yerli halkla olan ilişkisini sorgulamadan, uygar insanların toprağı nasıl doğru kullanacaklarını bildikleri ve vahşilerin bilmediğı ön kabulüne sahip oldukları aktarılmaktadır. Bu varsayımlardan ötürü Batılıların, Avrupalılar gelene kadar sömürge ülkelerdeki arazinin çoğunun atıl durumda olduğı ya da yerli halkın açıkça kullandığı yerlerde de kullanımlarının yetersiz olduğı sonucuna varıldığı belirtilmektedir (Harris, 2004). Tüm bu aktarılanlar, Avrupalıların sömürgeciliğı kendi zihinlerinde “meşru ve iyi” bir faaliyet olarak görmek için olguya hangi açılardan yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda toprağın işlenmesi, modern tarım tekniklerinin kullanımının öğretilmesiyle batılı beyaz adam yerli halklara iyilik yaptığını düşünmüştür.

Tarihçilere göre; İspanyollar tarafından Amerika'ya götürülen buğday bitkisi, daha sonra bu topraklarda Amerikan yerlileri tarafından Avrupa köylülerininki ile aynı teknik ve araçlarla yine Avrupa toplumları için üretilmiştir (Braudel, 1986/2017: 156). Diğer bir deyişle, Avrupalılar gittikleri sömürgelerden Avrupa'ya yeni tarım ürünleri getirdikleri gibi; Avrupa'dan da bu topraklara yeni tarım ürünleri götürüp bunların üretimi için yerli halkları kullanmışlar ve bu ürünleri Avrupa'ya ihraç etmişlerdir.

Tarihsel kanıtlar, hem geniş bir yelpazede farklı kolonizasyon türleri olduğu hem de Avrupalı yerleşimcilerin varlığının veya yokluğunun sömürgeciliğin aldığı biçimin temel belirleyicisi olduğu fikrini desteklemektedir. Denoon (1983)'un çalışmasına dayanarak yerleşimci kolonilerinin, yerleşimcilerin istediklerini ve istediklerinin özgürlük ve ticaret yaparak zengin olma yeteneği olduğunu destekleyen temsili kurumları olduğu vurgulanmaktadır. Bu kolonilerin yapısında toprak ve çiftlik hayvanlarının özel mülkiyeti çok erken kurulduğu ve kapitalist bir zihniyetin var olduğu belirtilmektedir. (Acemoğlu vd., 2001).

Avrupa'dan sömürge ülkelere giden Avrupalı “yerleşimciler”; gittikleri ülkelerde Avrupa benzeri kurumların kurulmasını ve sosyal ve siyasi haklara sahip olmayı istemişlerdir. Böyle bir talep karşısında örneğin, İngiliz hükümeti ilk başta bu taleplere dirense de; zaman içinde yerleşimcilerin ısrarı üzerine sömürge ülkelerde Avrupalı bir sosyal ve siyasi hayat düzeni tahsis edilmeye başlanmıştır. İspanyol ve Portekiz sömürgeciliğinin temel amacı, Amerika'dan altın ve diğer değerli eşyaları elde etmektir. İspanyol hükümdarlığı bu bağlamda yerlilere de toprak edinme ve çalışma hakkını (encomienda) tanımış ve kolonilerden kaynak çıkarmak için karmaşık bir merkantilist tekel sistemi ve ticaret düzenlemeleri kurmuştur. (Acemoğlu vd., 2001). Öte yandan o dönemlerde yerli insanların ne kadar çabuk asimile edilebileceği ve dolayısıyla onlara ne kadar arazi tahsis edilmesi gerektiği konusunda da tartışmalar bulunmaktadır. Bazı yerleşimcilerin, yerlileri son derece tembel, üretkenlikten çıkmış ve kurtarılamaz olarak gördükleri, çok az yerleşimcinin ise yerli insanlara karşı iyi niyetli davrandığı aktarılmaktadır. Bu noktada John Locke tarafından emek mülkiyet teorisinde güçlü ve etkili bir şekilde detaylandırılan düşünceler, yerlilere tanınan haklar ve bakışın çerçevesini çizmiştir. Locke, Tanrı'nın insanlığa armağan ettiği toprakların, yalnızca ona emek harcandıkça değer kazandığını ve emeğin bireysel mülkiyet haklarını haklı çıkardığını düşünüyordu. Bu düşünce çerçevesinde Avrupalı yerleşimciler gelmeden önce Amerika'nın arazide emek vermeyen

yerli halklarının, yabancı doğada çok az verim veren ve ortak olan topraklarda dolaşıp durdukları, dolayısıyla kendilerinin araziye emek vererek oraları hak eden insanlar oldukları ifade edilmiştir. Böylelikle; toprak, emeğin toprağa harcanmasından ve bundan elde edilen faydalar sayesinde daha önceki durumu olan yabancı bir doğal alan olmaktan çıkabilecektir (Harris, 2004). Başlangıçta egzotik ve pahalı baharatları güvence altına almak için keşif ve kolonizasyon gerçekleştirilmiş olsa da, bu ürünlerin Avrupa'daki iş organizasyonu üzerinde çok az etkili olduğu; bununla birlikte, ılıman bölgelerden gelen buğday, yün ve etin uluslararası bir iş bölümüne yol açtığı ve Yeni Dünya kolonilerinin Avrupa'daki üretici ülkelere tarımsal ürünler sağladığı aktarılmaktadır (Kranzberg ve Hannan, 2017).

19. yüzyılın başlarında Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci ülkeler İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerine, bir ölçüde kontrol etmeye çalıştıkları değerli tarım ihracat ürünleri sebebiyle yeniden ilgi göstermeye başlamışlardır. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi her ne kadar 1800 yılında dağılmışsa da, Hollanda hükümetinin coğrafi kontrolü 19. yüzyıl boyunca Endonezya takımadalarının neredeyse tamamını kapsayacak biçimde genişlemiştir. Bu kapsamda tütün ve çayı da içine alan ihraç ürünlerinin zorla toplanması ile birlikte kahvenin de zorla toplanmasının 1917 yılına kadar devam ettiğini aktaran kaynaklar bulunmaktadır (Watson, 2013). Bu bağlamda Avrupa sömürgeciliğinin, sadece toprak ve tarımsal ürünlere el koyma değil; zorla çalıştırmayı da kapsayacak şekilde neredeyse 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmüş olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.2.2. Avrupa'da çalışma kavramına yaklaşım bakımından tarımsal emek

İncelenen dönem itibarıyla Avrupa'da tarımda çalışan insanlar bakımından da birbirinden farklı çalışma biçimlerinden söz edebilmek mümkün olmakla birlikte; bir genelleme yapmak istenirse tarımda çalışan köylü ya da serflerin dönemin hâkim ekonomi zihniyetinin yönlendirmesine tabi olduğu; bunun çıkar ve amaçlarına uygun olarak çalışma biçimlerinin şekillendiği görülmektedir. Ele alınan dönemin başlangıcında; Avrupa'da nüfusun büyük bir kısmı, farklı yasal ve sosyal statülere sahip çiftçilerden oluşuyordu. Çoğu serfler, atalarının sürdüğü arazilere bağlıydı ve karşılığında kendilerine korumayı sağlayan malikanenin efendisine hizmet veya mal sağlıyorlardı (Kranzberg ve Hannan 2017).

Erken modern Avrupa'da, Orta çağda olduğu gibi, ekonomiye tarım egemen olduğundan ve nüfusun yüzde 80 ila 90'ının kırsal alanlarda yaşamasından ötürü özellikle kırsal işgücünün çoğunun arazide çalıştığını söylemek mümkündür. Erkekler, kadınlar ve çocukların hepsi başta tahıl olmak üzere meyve ve sebzeler gibi gıda maddeleri, kereste şeklinde yakıt ve yün, keten ve deri gibi hammaddeler üretmek için tarımda çalışmışlardır. Ancak tarım, Avrupa'daki ana çalışma biçimi olmasına rağmen, kırsal yaşam herkes için aynı görülmemektedir. Farklı alanlarda farklı tarım türleri uygulanmış ve birçok kişinin klasik toprak tarımından ziyade kırsal endüstrilerde çalışmaya başlaması gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır. Erken modern dönemde tarımsal çalışma teknikleri pek değişmezken, çiftçilikte gelişmeler yaşanmıştır. Çiftçiler, artan gıda talebine karşı yeni tarım uygulamaları (otlatma ve mahsul yetiştirme gibi) ile ekime daha fazla arazi getirerek ve en ucuz işgücü kaynaklarını arayarak kendilerince başarılı bir şekilde yanıt vermişlerdir.

Avrupa'da pek çok 18. yüzyıl işçisinin, Ortaçağ meslektaşlarıyla aynı meslekleri takip ettiği ve aynı teknikleri kullandığı belirtilirken bu tarımda da kısmen geçerlidir. Öte yandan, bu dönemde Avrupa ekonomisinin büyümesi ve büyük ölçüde nüfus artışının bir sonucu olarak, üretim ve tüketimin de arttığına şahit olunmuştur. 16.ve 18. yüzyıllarda hızlı nüfus artışı dönemlerinde, artan insan sayısı yiyecek, giyecek vb. için daha büyük bir talep yaratmış ve fiyatlar yükselmiştir. Ancak iş arayan daha fazla insanın olduğu ve aynı zamanda mevcut ücretlerin de düştüğü belirtilmektedir. Bu, yoksulların çoğunun hayatta kalma mücadelesini ortaya çıkaran yeni bir döneme kapı açarken; ayrıca, daha fazla mal satın almak için daha uzun saatler ve daha yoğun çalışmaya istekli insanlarla çalışma tutumlarında bir değişiklik de ortaya çıkarmıştır. Bu değişiklikleri bazı tarihçilerin "çalışkan bir devrim" olarak tanımladıkları görülmektedir (Kranzberg ve Hannan, 2017).

19. yüzyıla kadar tarım sektörünün Avrupa'da istihdam edilenlerin en az dörtte üçünü barındırdığı tahmin edilmektedir. 1850'lerden itibaren başlayan tarım sektörü düşüşleri nüfusun hızla artması nedeniyle sayısal olarak esasen düşmemiştir. Buna göre esas düşüş 19. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa'da başlamıştır (Grigg, 1975). 19.yüzyılın başında tarımsal işgücünün, Kuzeybatı Avrupa dışında dünyanın her yerindeki işgücünün %70'in üzerinde olduğu belirtilmektedir (Grigg, 1975).

1870'te her yedi İngiliz işçisinin altısının tarım dışı bir alanda istihdam edildiği ifade edilmektedir. Bu işçilerin kapitalist işverenleri ve yönetim zihniyeti açısından ucuza

doyurulmaları gerekiyordu. Bu bağlamda Avrupa'nın Amerikan tarımından yararlandığı bilinmektedir. Bu dönemde Amerika'dan Britanya'ya tahıl ihracatının 40 misli arttığını belirten kaynaklar bulunmaktadır. Bu büyük artış, tarım tekniklerindeki yeniliklere bağlanmaktadır. Orak biçme ve diğer basit çiftçilik makineleri ile 1840'larda mütevazı şekilde başlayan ve sonraki onlarca yıl boyunca hızla gelişen, çiftliklerdeki büyük çaptaki makineleşme ve mekanikleşme beraberinde üretim artışlarını getirmiştir (Patel ve Moore 2019: 108). Bahsedilen dönemde Amerikan tarım ihracatı yükselirken tahıl fiyatlarının da neredeyse yarı yarıya düştüğü ve sonunda gıdanın ucuzladığı belirtilmektedir. Fiyatlardaki düşüşün ise özellikle Güney ve Doğu Avrupalı köylüleri yıkıma uğrattığını belirten yazarlar bulunmaktadır (Patel ve Moore 2019:109).

İngiltere özelinden Avrupa tarımına bakıldığında; Ortaçağda çiftçiliğin, bireysel çiftçilerin veya kiracı çiftçilerin dağınık arazi şeritleri ettikleri açık tarlalar olarak bilinen geniş tarlalara dayandığı görülmektedir. Ancak 12. yüzyılın başlarından itibaren tarım arazileri kapatılmaya başlandığı, başlangıçta, gayri resmi anlaşma yoluyla gerçekleşen kapatmaların, 17. yüzyılda bir Parlamento Yasası ile yasal dayanağa kavuştuğu da eklenmektedir. Çitlemenin sonunda daha fazla araziye etkili tarımsal kullanıma sokarak 18. yüzyılın sonlarından itibaren çiftliklerin tarımsal üretkenliğini büyük ölçüde artırdığını belirten görüşler olduğu gibi; çitlemenin, kırsal toplumun en alt kesimindekileri, yani tarım işçilerini, kasabalarda iş aramak için topraktan kalıcı olarak terk etmeye zorlama boyutunu vurgulayan tarihçiler de bulunmaktadır (UK Parliament, 2020).

15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında İngiltere'de köylüler tarafından tarım yapılan açık alanlar çitlerle kapatılmıştır. Tarihte çitleme hareketi (enclosure) olarak bilinen bu uygulamanın gerek tarım ve sanayi gerekse de işgücü üzerinde çok önemli etkileri olmuştur. Çitlemeden önce, yalnızca yetiştirme mevsimi boyunca ve belirli bir yıl için hasat tamamlanıncaya kadar tek tek yetiştiricilerin kontrolü altında çok sayıda, dağınık tarım arazisi bulunmaktaydı. Bir sonraki ekim dönemine kadar arazi, köy hayvanları tarafından otlatmak ve diğer amaçlar için köylüler tarafından serbestçe kullanılıyordu. Ortak otlatma ve diğer faaliyetlerin bu arazi üzerinde yapılmasını önlemek için bu açık arazinin bir kısmının etrafına çit koyulması "çitleme/kapatma/çevirme" olarak bilinen uygulamayı ifade etmektedir (Allen, 1982). More, tarafından Ütopya'da insanları yiyen koyunlardan bahsederken İngiltere'deki çitleme hareketine gönderme yaparak yün endüstrisinin gelişmeye başlamasıyla giderek artan toprak çevirmelerinin köylü kesim üzerindeki

‘özgürleştirici’, başka bir deyişle mülksüzleştirici yönünü vurguladığı belirtilmektedir (Parlak ve Öztürk, 2018). Kapatmalar, arazi sahipleri tarafından, parlamentonun çıkardığı yasalara dayanarak, kiracı çiftçilerinin arazi kapatıldıktan sonra daha yüksek kira ödeyeceğini ummaları neticesinde başlatılmıştır. Bu uygulamalar neticesinde, gelirin çiftçilerden toprak sahiplerine büyük ölçüde yeniden dağılımının olduğunu belirten tarihsel ampirik araştırmalar bulunmaktadır (Allen, 1982). Toprağı kapatan uygulamalar sonucunda yerlerinden edilmiş köylüler başka iş bulmak durumunda bırakılmışlardır. Bu kapsamda Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllarda bu kişiler ücretli çalışmaya yönlendirilmişlerdir (Patel ve Moore, 2019: 102-103). Bu doğrultuda Marx’a göre de, tarımsal nüfusun topraktan toptan mülksüzleştirilmesi, sanayi için gerekli “özgür” işgücü arzını yaratmıştır (Harris,2004). Çitleme hareketinin, 1750-1850 döneminde sadece Birleşik Krallık’taki manzarayı değiştirmekle kalmadığı, aynı zamanda kapitalizm öncesi kırsal bir toplumdaki kapitalist ve endüstriyel bir topluma geçişi de sağladığı aktarılmaktadır. Bu hareketin sonunda kırsaldaki işçiler için ortaya çıkan toprak kaybının, ücret oranında bir artış ve tarımsal işgücü talebinde bir artışla telafi edildiği belirtilmektedir. Bu bağlamda çitlenen toprakların en çok dokunduğu kişiler günlük tarım işçileri ve köylüler olarak belirtilmektedir (Chambers, 1953).

Başaran tarafından, Marx’ın eserlerine atıf verilerek Avrupa’da tarımsal küçük üreticilerin özellikleri şu şekilde özetlemektedir: tarımsal küçük üreticiler benzer yaşam koşullarına ve kültürel özelliklere sahiptir. Bu bakımdan kendileri dışındaki toplumsal kesimlere karşı ayrı bir sınıf olabilecekleri; diğer yandan ise aralarındaki toplumsal iş bölümünün sınırlılığı ve çıkarlarının birbirinden farklılığı ekseninde ayrı bir toplumsal sınıf olmadıkları belirtilmektedir. Başaran, Marx’ın sözü edilen bu görüşlerin küçük tarımsal üreticileri kapitalizm öncesi özellikler barındırdığı ve kapitalist ilişkiler geliştikçe tasfiye edileceği varsayımına dayandığını da eklemektedir (Başaran, 2017:36).

Tarımın sanayileşmesi, küçük çiftliğin yerini daha büyük birimlerin alması anlamına gelmektedir ve bu durum tarımsal emek üzerinde derin sonuçlar doğurmuştur. Antik çağlardan beri hüküm süren küçük ölçekli işletmede, belki de birkaç işe sahip olan çiftlik ailesi, hasat gibi yoğun dönemlerde komşuların birbirlerine yardım etmesiyle, mahsulün ekilmesi, bakımı ve hasadı için tüm işleri yapmıştı. Ancak sanayileşmenin ortaya çıkışı, işçileri çiftliklerden şehirlere çekti ve makineleşmedeki artış, yıl boyunca daha az çiftlik işçisi gerektirdi. Bununla birlikte, ekim ve hasat sırasında birçok ele, özellikle aynı

zamanda olgunlaşan ve hala elle hasat gerektiren meyve ve sebze mahsullerine hala ihtiyaç vardı (Kranzberg ve Hannan 2017).

Avrupa’da tarımda çalışmaya değinirken Avrupalıların sömürgelerindeki tarım emeğinden de kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda; sömürgelerde zorla çalıştırmanın yaygın olduğu ve zamanla arttığı; özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ihracat tarımının genişlemesi ile yoğunlaştığı belirtilmektedir. Bu bağlamda örnekler verilmek istenirse; Brezilya’da köleliğin 1886’ya kadar devam ettiği, Meksika’da zorla çalıştırmanın 1910’a kadar devam ettiği, Guatemala ve El Salvador’da özellikle kahve yetiştiriciliği için emek sağlayan zorla çalıştırmanın neredeyse 20. Yüzyılın ortalarına kadar sürdüğü tipik örnekler olarak öne çıkmaktadır (Acemoğlu vd., 2001).

Ele alınan dönem boyunca yarı özgür olarak nitelendirilebilecek köylülerin yaptığı Avrupa tarımı sanayileşmeyle birlikte bir dönüşüm geçirmiştir. 19. yüzyıldan itibaren tarım işçiliğinin, el sanatından endüstriyel seri üretime geçişe benzer yaşadığı bir dönüşüme şahit olunmuştur. 19. yüzyılın başında çiftçilik esas itibariyle asırlık tekniklere ve iş organizasyonuna dayanan bir aile işletmesiyken, tarımda yeni aletlerin kullanılmasıyla geleneksel tarım emeği biçimlerinden uzaklaşmaya başlandığı görülmektedir (Kranzberg ve Hannan, 2017).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle; Avrupa’da tarımda çalışmanın tarihi ele alındığında; bir bakıma Sanayi Devrimi sürecinde dahi etkileri gözlemlenen iktisadi ve sosyal gelişmelerden söz edildiğini gözlemlemek mümkündür. Kırsal alanda emeği sömürülen çiftçiler, çeşitli nedenlerle kırsal alandan uzaklaşmak ve şehirlere göç etmek durumunda kaldıklarında yine emeklerini bir sömürü düzeni içinde sunmak zorunda kalmışlardır.

4.2. Modernleşme ve Sanayileşmenin Etkileri Bakımından Osmanlı Devleti ve Avrupa İlişkileri Ekseninde Tarım

Önceki bölümlerde ayrı ayrı Osmanlı Devleti ve Avrupa iktisadi yapısı ve tarım/toprak rejimi üzerine açıklamalar getirilmişti. Her iki tarafın birbiriyle sınırlı ticari ilişkilerinin bulunduğu bir dönemin ardından gelen; birincil tarımsal ürün, hammadde ve tarımsal ürünlere dayalı nihai ürün ticareti çerçevesinde ticari ilişkilerin artması Osmanlı Devleti tarım sistemi ve iktisadi durumu ile Avrupalı devletlerin sanayi üretimini doğrudan

etkilemiştir. Bu bağlamda; sanayileşmenin Avrupa tarımı üzerindeki etkilerinin bir bakıma Osmanlı Devleti’ni de doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. İlerleyen kısımda bu karşılıklı etkileşime dair açıklamalar yer almaktadır.

4.2.1. Sanayileşmenin Etkileri Bakımından Avrupa’da Tarımsal Dönüşüm

Sanayi devrimi ile dönemin Avrupa’sında tarım alanında yaşanan gelişmeler birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin başlangıcı daha önceki kısımlarda anlatıldığı gibi kırsal alandan ve tarımdan tasviye edilen köylü ve çiftçilerin şehirlerde atölye ve fabrikalar için gerekli işgücünü sağlamak üzere bir bakıma yönlendirilmiş olmalarıdır. Öte yandan tarımda mekanizasyon ve endüstrileşme geliştikçe verimlilik artışları üzerinden sağlanan üretim artışları bir yandan sanayileşme arttıkça artan hammadde ihtiyacını karşılamış diğer yandan gıda fiyatlarının ucuzlaması üzerinden sanayi işçilerinin yaşam maliyetlerini azaltarak işveren açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Bir görüşe göre sanayi devrimi, “organik olmayan enerji dönüştürücüleri kullanmak suretiyle insanın büyük ölçüde yeni enerji kaynaklarını fethetmesi” olarak tanımlanabilir. Sanayi devriminin 16. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayan bir düşünce devriminin sonucu ortaya çıktığını da ekleyen yazar bu noktada bilgi birikimine de vurgu yapmaktadır (Cipolla, 1969/2012: 43-44). Bu bağlamda sanayi devrimi döneminin bir özelliği de kömür madeninin kullanılması olarak belirtilmektedir. Kömürün kullanılmaya başlanmasıyla elde edilen büyük enerji miktarları sayesinde ekonomik büyümeyi tetiklemiştir. Ekonomik büyüme arzusu ise bir yandan bilimsel faaliyetleri teşvik etmiş, ardı ardına icatlar ve keşiflerle yeni enerji kaynakları bulunmuştur. Buna göre kömürle başlayan süreç, elektrik, güneş enerjisi, su, manyetik enerji kaynakları ve nükleer enerji gibi enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle devam etmiştir (Cipolla, 1969/2012:45-47). Sombart özellikle demirçelik sanayisi ile tekstil sanayisinin büyük toprak sahiplerinin işletmelerinin gölgesinde oluştuğuna dikkat çekmektedir (Sombart, 1913/2017: 101-102).

İlk olarak, endüstriyalizm, üretim sürecinin cansız kaynakların kullanımıyla belirlendiği, malların üretimi ve dolaşımını dönüştüren bir olgudur. Endüstriyel devrim her şeyden önce buhar gücünün ekonomik amaçlarla kullanımını içerir. Endüstriyelleşmenin beraberinde getirmiş olduğu makineleşme, maddi gücün cansız kaynaklar tarafından düzenli bir biçimde işlenmesidir. Endüstrileşme, aynı zamanda insan emeğinin kullanımını içerdiği

gibi, iş süreçlerinin mekanizasyonunu ve iş gücünün karşılıklı bağımlılığını gerektirir. Dolayısıyla, Giddens'a göre; maddi dünyanın yeniden üretimi bu anlamıyla hem insan hem de maddi gücün organizasyonu dolayımıyla belirlenmektedir (Giddens, 2008b: 187-188). Sözü edilen dönemde Marksist analiz, tarımsal üretim ilişkilerine dair ilk incelemelerinde, İngiltere'deki toplumsal dönüşümleri ele almış, sanayi alanında gerçekleşen üretim araçlarının mülkiyetinin tekelleşmesi ile ortaya çıkan sınıfsal bölünmenin, kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişerek olgunluğa erişmeleri ile tarımsal üretim alanında da gerçekleşeceği öngörüsünü ortaya koymuştur (Başaran, 2017: 301).

Eli Whitney'in 1793'te pamuk çırçırını icat etmesi, pamuğu tekstil üretiminde temel malzeme olarak kullanılabilecek kadar ucuz hale getirmiştir (Kranzberg ve Hannan 2017). Bu bağlamda dönemin Avrupa'sında sanayileşme anlamında yaşanan gelişmelerin tarımı iki boyutta etkilediği söylenebilir. Birincisi; modern tekniklerin tarımda kullanılmasıyla yaşanan üretim artışıyken; ikincisi artan sanayinin buna paralel artan hammadde ihtiyacı sonucunda Avrupalıların dış dünya ile ilişkileri bağlamında ortaya çıkmıştır. Sözü edilen dönemin hemen öncesinde de; pulluk ve ekim makinesi gibi bazı teknolojik yeniliklere rağmen, tarımsal çıktı nispeten küçük olarak değerlendirilmektedir. Oysa 19. yüzyılın sonlarında ve özellikle 20. yüzyılın sonlarında, çiftçi başına üretimin, teknolojik açıdan en gelişmiş ülkelerde, küçük bir çiftçi azınlığının neredeyse tüm nüfusa gıda sağlayana kadar hızla arttığı belirtilmektedir (Kranzberg ve Hannan 2017) Tarımda kullanılan iyileştirilmiş güç kaynakları, ve biçerdöver gibi mekanik cihazlar, bitki ve hayvan yetiştiriciliğine bilimsel bir yaklaşım, daha iyi gıda işleme ve koruma, daha etkili gübre ve böcek ilaçları ve endüstriyel yönetim uygulamaları gibi bir dizi ilerlemeyle birlikte bu dönemde Avrupa'da tarımsal üretimde ilerlemeler sağlanmıştı (Kranzberg ve Hannan 2017).

19. yüzyılın ortalarında Amerika'da yaşanan gerginlik İngiltere'nin pamuk hammadde temin etmesini tehlikeye düşürünce İngilizler sanayide kullanılmak üzere ihtiyaçları olan tarım ürünlerini tedarik etmek için Osmanlı topraklarına ilgi göstermeye başladıkları aktarılmaktadır. 1857 yılında İngiliz tüccar ve sanayicileri tarafından Manchester Pamuk Alımı Birliğinin kurulduğu ve bu birlik aracılığıyla Anadolu'nun batısında pamuk üretimi için girişimler başladığı eklenmektedir. Bu aşamada İngiltere'nin fizibilite çalışmaları yaptığı gerekli teknik destek ve Amerikan tohumu kullanılması neticesinde pamuk üretilbileceğini belirlemesi üzerine Hükümetin de desteğiyle İzmir ve Aydın'da başlayan pamuk üretimi zaman içinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki pamuk üretiminin

ihracatının gerisinde kalsa da bölgede pamuk üretiminin başlamış olması bakımından önemli görülmektedir (Aysu, 2020a:138). Benzer şekilde Anadolu'daki yabancı girişimcilerin 1870'lerden itibaren pamuk yerine üzüm, incir, tütün, buğday üretimine yöneldikleri belirtilmektedir (Aysu, 2020a: 139).

Avrupa'da 18.yüzyılın sonları ile 19.yüzyılın başları arasında görülen ekonomik büyümenin Ortadoğu'nun tarım ürünlerine olan talebi arttırdığını ve Ortadoğu'nun tarım ürünlerinin Avrupa'ya ihracatının bu dönemin belirleyici bir ekonomik gelişmesi olduğunu belirtmektedirler (Beinin, 2019: 59). Bu bağlamda dönemin Batı Avrupa zihniyetinin Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkiler de bu ticari ve ekonomik amaçlar çerçevesinde yönlendirilmeye çalışılmıştır.

4.2.2. Avrupa ile İlişkiler Ekseninde Osmanlı Devletinde Modernleşme ve Batılılaşma

18. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Osmanlı toplumunun Avrupalı etkilerle yeniden şekillendirildiğini belirten Beinin, bunun direkt olarak Osmanlı Devletinin dağılmasına yol açmasa bile bu yoldaki gelişmelere zemin hazırladığını ve etkilediğini de kabul etmektedir (Beinin, 2019: 47). Beinin, modern Ortadoğu'nun başlangıcını oluşturan olay ve gelişmeler olarak, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı 1841 Londra Sözleşmesini saymaktadır (2019: 50).

Vural (2019:391), Batı medeniyeti olarak adlandırılan medeniyetin, 15. yüzyılda Rönesans, 16. yüzyılda Reformasyon çağı, 17. yüzyılda Bilimsel Devrim çağı, 18. yüzyılda Aydınlanma çağı, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi çağının yaşanması sonucunda gelişen sosyal ve fikri hareketler neticesinde oluştuğunu belirtmektedir. Buna karşın; Tanzimat'tan itibaren bir anlamda batıya kapılarını açtığı belirtilen Osmanlı Devleti'nde, romantizm, yeni pozitivizm, yeni realizim, tarihsel metaryalizmin, sezgicilik, evrimcilik, fenomenoloji gibi çeşitli felsefi akımlarla bu dönemden sonra karşılaşıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, özellikle pozitivist, naturalist ve materyalist düşüncelerin Osmanlı düşünce ve siyasi hayatında etkili olduğu vurgulanmaktadır. (Vural, 2019:392-393).

Osmanlı aydınlarının kendi manevi değerleri ve geleneklerine bağlı kalarak modernleşmek istediğini belirten Kalın, en batıcı aydınların bile İslamiyet'ten vazgeçmeden modernleşmenin bir yolunu aradıklarını belirtmektedir (Kalın, 2018: 57-58). Buna göre

Osmanlı aydınlarının batılı dünya görüşünü ve varlık anlayışını bütünüyle kabul etmek istemediği sadece teknik ve günlük yaşama ilişkin metotları alarak modernleşmenin gerçekleştirilebileceğinin düşünüldüğü belirtilmektedir (Kalın, 2018: 86).

İnalcık Osmanlı İmparatorluğunda devlet idaresinde modernleşmenin esas başlangıcı olarak 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir. Yazar, bu görüşünü, geleneksel yerel güçlere karşı merkezi otoritenin o dönemin batıcı bürokratları tarafından şekillendirilmiş merkezi otoriteyi ve bürokrasiyi güçlendirmeye çalışan maddelerine dayan dayandırmaktadır (İnalcık, 2018:333). İnalcık'ın dilini sadeleştirerek özetlediği Tanzimat Fermanı "Osmanlı Devletinin doğuşundan beri Şerî'at'a son derece bağlı olduğundan saltanat kuvvetli ve halk refah içinde idi. Fakat 150 yıldan beri birbiri ardından gelen gaileler ve çeşitli sebepler yüzünden şeriata ve kanunlara uyulmadığından, eski kuvvet ve zenginlik, güçsüzlük ve fakirliğe dönmüştür." İfadeleriyle Devlete ilişkin bir durum tespiti ile başlamaktadır. (İnalcık, 2018:340).

Öte yandan İnalcık muhafazakar kesimlerin tepkilerini azaltmak amacıyla bilhassa kanunların şeriata uygunluğunun vurgulandığını ve bir bakıma şeklen gelenekçi bir üslup taşıdığını da belirtmektedir. (İnalcık, 2018:346). Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, İnalcık Tanzimat fermanını şeriata ve geleneksel devlet anlayışına saygı göstermekle beraber batıdan alınan modern kavramlar ihtiva ettiğini ve sonrasındaki gelişmelerle birlikte ele alındığında başta laiklik olmak üzere Bir çok batılı modern idare prensibinin kaynağının bu fermanla dayandırılabilceğini belirtmektedir (İnalcık, 2018:348-349).

Tanzimat süreci ile birlikte Osmanlı sanayileşmesi yeni bir aşamaya girmekte olduğu, dönemin yönetici ve bürokrasisinin yeni süreç vasıtasıyla batıdaki fikir ve düşünce hayatının ithal edilmesi ve onların iktisadi sistemlerinin benimsenmesi yoluna gidilerek, Osmanlı toplumunun üretim ve gelirinin artırılacağına inandığı belirtilmektedir (Şimşek,2008:272).

Tanzimatla birlikte eğitim almak üzere çeşitli batı toplumlarına gönderilen öğrenciler ile beraber Osmanlı Devletinde "aydınlanma düşüncesi, romantizm, yeni pozitivizm, yeni realizim, tarihsel materyalizm, sezgicilik, evrimcilik, materyalizm, fenomenoloji, egzistansiyalizm, romantizm" gibi çeşitli felsefi akımlar da girmiştir (Vural,2015: 135).

Tanzimat sonrası başlayan batılılaşma uygulamalarının yanlışlık ve yetersizliklerine karşı muhafazakar düşüncenin şekillenmesinde Said Halim Paşa ve Ziya Gökalp gibi düşünürlerin öne çıktığı belirtilmektedir (Vural,2015: 137). Bu bağlamda Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu medeniyet ve hars ayrımına dayanan görüşe göre batıdan teknoloji ve üretim yöntemleri alınabilir ancak bir ulusa özgü olan harsın değişmeden korunması gerektiği, ancak bu şekilde bir yandan ulusal kimlik muhafaza edilirken diğer yandan gelişmenin verilebileceği ifade edilmektedir (Vural, 2015: 137-138).

Tabakoğlu Tanzimat döneminde yabancıların Osmanlı'da toprak satın almak ve “liberal bir toprak sistemini” istediklerini belirtmektedir. Toprak sistemindeki bu liberalleşme esasen tımar sisteminin kaldırılması ve toprakların tapulu hale getirilmesiyle 1841 ve 1847 nizamnameleriyle kısmen başlatılmıştır. (Tabakoğlu,2012:305). Tanzimat'la birlikte zirai ürünlerin satış ve pazarlanmasının da liberalleşmeye başladığı belirtilmektedir (Tabakoğlu,2012:318). 1750 ve 1839 yılları arasındaki gelişmeleri ele alan Bein, bu dönemde siyasi istikrar, güçlü yerel yöneticiler ve taşradaki fiziki güvenliğin artması sonucunda Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerinde tarımsal üretimde büyük artışlar ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu dönemde, Makedonya, Trakya, Aşağı Mısır, İzmir ve çevresi ile Akka ve Celile gibi bölgelerde tarımsal üretimin artması ve Avrupa'ya ihracatı sonucunda iktisadi bir büyüme ortaya çıktığından bahsedilmektedir (Bein, 2019: 59).

Dünya sistemleri kuramı; Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin tarım ürünlerine olan talebi arttıkça bazı yerel ayanların büyük ticari çiftlikler kurduğunu ve buralarda çalışan çiftçilere daha ağır emek kontrol biçimleri uygulandığını ileri sürmektedir. Buna karşın, bu görüşün Balkanların bazı bölgeleri için geçerli olabileceği; fakat Osmanlı Devletinin geneli için bu durumun geçerli olmadığı; çoğu çiftliğin küçük ölçekli olduğu ve yerel ayanların çiftçi emeğini denetleyecek kapasiteye sahip olmadığı belirtilmektedir (Bein, 2019: 60). Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki Anadolu ve Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölgenin çoğu için özel mülke ait çiftliklerin azınlıkta olduğu, Bursa ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde aile çiftlikleri ile küçük ticaret çiftliklerinin bir arada bulunduğu belirtilmektedir (Bein, 2019: 61).

Avrupa'dan gelen tarım ürünleri talebinin Osmanlı Devleti'nde küçük çiftçi-büyük özel mülkiyete ait çiftlik-devlet ilişkilerini dolayısıyla tarımsal ve toplumsal ilişkileri değiştirdiğini ileri süren görüşlere karşın kaynaklar Osmanlı Devleti'nin tarım ürünleri

ihracatının çoğunlukla özel mülkiyete ait büyük ticari çiftliklerden ziyade küçük çiftliklerin üretim fazlasından oluştuğunun altını çizmektedir (Beinin, 2019: 62). Bu gelişmeler sonucu Osmanlı tarım sektöründe, Avrupa'nın 19. Yüzyılda artan tarımsal ürün talebine serbest ticaret ortamı ve hükümet politikalarının teşviki ile cevap vermeye çalışan, piyasa sinyallerine duyarlı bir tarımsal üreticilik belirlediği aktarılmaktadır (Baskıcı, 2003:32).

Avrupa'da gerek tarımsal gıda ürünlerine gerekse tarımsal hammaddeleri ihtiyacı arttıkça Osmanlı Devletindeki büyük toprak sahipleri ihracat yapabilmek ve bu ürünleri Avrupa'ya satabilmek için getirilen kuralların bir anlamda etrafından dolanarak toprakları mülkleştirme ve çiftlik haline getirmeye başlamışlardır. Bu gelişmelerin batıdaki sanayicilerin lehine olduğu böylece Osmanlı'dan ucuz hammadde elde ederek daha sonra bunu tekrar Osmanlı devletine sattıkları belirtilmektedir. (Aysu,2020:80).

1856 Islahat Fermanı'nda da bu kapsamda tarımla ilgili de bir düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre, ziraat ile ticaretin yayılmasını engelleyen sebeplerin ortadan kaldırılarak bu hususta Avrupalı kaynaklardan yararlanılması düzenlenmiştir (Beinin, 2019: 81).

1839'da Sultan Abdülmecid tarafından başlatılan Tanzîmât-ı Hayriyye ve 1876'da yeni bir anayasanın ilânını kapsayan ciddi girişimlerin olduğu bu modernleşme ve batılılaşma hareketinde; kırsal ekonomi için birtakım önemli reformlara da girişilmiştir (İnalcık, 2018). Osmanlı Devleti Napolyon Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde, önceki dönemlerine göre dışa daha açık bir sosyo-ekonomik yapıya geçerken ve Dünya ekonomisi Batı Avrupa merkezli bir hale gelmeye başlarken Osmanlı iktisadi yapısında da tarımdan kaynaklı bir iktisadi büyüme yaşandığı belirtilmektedir. Osmanlı tarım sektörü için önemli unsurlar, Avrupa'nın 19. yüzyılda artan tarımsal ürün talebi, Osmanlı Devleti'nin yeniden güçlü bir merkezîyetçi yönetimi ve iç güvenliğini sağlaması ve nüfus artışı olarak sayılırken; bu dönemde yapılan serbest ticaret anlaşmalarının tarımsal üretimi teşvik ettiğini belirten görüşler bulunmaktadır (Baskıcı, 2003:30).

Yukarıda anılan serbest ticaret anlaşmalarının ve tarım/toprak sisteminde batılılaşmanın etkileri yalnızca üretim artışı sağlamak olarak yorumlandığı takdirde eksik olacaktır. Bu bağlamda; esasen klasik Osmanlı toprak sistemi son bulurken; yeni bir zihniyetin yönlendirdiği tarımsal faaliyet biçimleri ilk defa olarak bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır.

4.2.2.1. 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması

1838 Balta Limanı İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin iktisadi bağımsızlığının sonu olarak nitelendirilmektedir (Aysu,2020:140). 1838 Serbest Ticaret Anlaşması ile iktisadi liberalizmin koşulları sağlanırken, bir yıl sonra gündeme gelen Tanzimat reformları ile de siyasi liberalizmin temellerinin atıldığı ve 19. Yüzyıl boyunca devam eden Batılılaşma hareketlerinin arka planında hep İngiltere'nin yoğun baskısının bulunduğu aktarılmaktadır (Eşiyok, 2010: 83). Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile 1838'de yaptığı Ticaret Antlaşması, Osmanlı toplumu açısından Tanzimat ile ekonomik liberalizmin benimsenmesinin ilk aşamasını oluşturmaktadır (Şimşek,2008a:275).

Osmanlı-İngiliz Balta Limanı Ticaret Anlaşmasının maddelerine göre; Kapitülasyonlarla Osmanlı Devleti tarafından Britanya gemi ve mallarına tanınmış tüm haklar, ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar devam edecek; bunun da ötesinde mevcutta veya gelecekte başka yabancı güçlere tanınan hak ve imtiyazlar aynen Britanya gemi ve mallarına da uygulanacaktır. Britanyalı tacirler, Osmanlı topraklarının tamamında malın cinsi ne olursa olsun istisnasız tüm malları satın alabilecek; Osmanlı devleti tarım ürünlerinde tüm tekelleri ortadan kaldırmak için resmen angaje olacak; gerek tarım ürünleri gerekse diğer mallar için Osmanlı topraklarında bu maddeye aykırı hareket eden yerel yönetimler olması hali Anlaşmanın ihlali sayılacak ve bunu yapanların cezalandırılması ve Britanyanın bu anlamda uğradığı zararlar tazmin edilecektir. İmal veya zirai Türk malları, Britanyalı tüccarlar tarafından Türk topraklarında iç ticaret amacıyla da alınıp satılabilecek; bu anlamda ödenmesi gereken yükümlülükler mevcut en imtiyazlı yerli kesimin ödediğiyle aynı oranda belirlenecektir (GB Treaties, 1389: 3-4).

1838'da imzalanan ve Baltalimanı Anlaşması olarak bilinen İngiliz-Osmanlı serbest ticaret anlaşması ile, Osmanlı Devleti'ndeki tüm korumacı devlet uygulamaları ile yerel tekeller ortadan kaldırılmış ve Osmanlı Devleti'nin gerçekleştireceği tüm ithalatta %5'lik bir oranda vergi konulması kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak; Avrupa'lı tüccarların taraf olduğu anlaşmazlıklar için özel mahkemeler kurulması da getirilen düzenlemeler arasındadır (Beinin, 2019: 82).

Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'ya ihraç ettiği başlıca tarım ürünleri pamuk ve mısır olarak belirtilmektedir. Bu ürünlere ek olarak, tahıl grubu, meşe palamudu,

kızılkök ve cehri, afyon, tütün, kuru üzüm ve incir de önemli ihraç ürünleri arasında sayılmaktadır. 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti Britanya'nın en büyük ikinci ithalat pazarı haline gelirken, bu noktada büyük ticaret ortağı olarak Fransa'nın yerine Britanya'nın geçtiği görülmektedir (Beinin, 2019: 82-83). Anlaşmanın devamında Britanyalı tacirlerin ihraç ettiği Osmanlı mahsullerinden alınacak resimler dördüncü madde ile; Boğazlar'dan geçecek Britanyalı ticaret gemilerine verilecek izinlerin hızla verilmesi beşinci madde ile; anlaşmanın Asya ve Afrika'daki bütün Osmanlı ülkeleri ve Mısır'da tatbik edileceği de altıncı madde ile düzenlenmiştir. Yedinci maddede ise yapılacak tarifinin yedi yıl süreyle yürürlükte kalacağı, müddetin bitiminde taraflardan birinin müracaatı üzerine yenileneceği, aksi halde süresinin yedi yıl daha uzayacağını belirtildiği aktarılmaktadır (Kütükoğlu, 1992: 38-39).

Yabancıların da Osmanlı ülkesinde Osmanlı esnafı statüsünde faaliyet göstermeleri prensibinin kabul edildiği bu anlaşmadan sonra 25 Kasım 1838'de Fransızların da aynı şartları ihtiva eden bir ticaret anlaşması imzaladığı; bunu 1839'da Hansa şehirleri, Sardinya, 1840'ta İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Zollverein hükümetleri, 1841'de Danimarka ve 1843'te Portekiz gibi ülkelerin takip ettiği aktarılmaktadır (Kütükoğlu, 1992: 40).

1838 Anlaşması ile; Osmanlı üretici ve girişimcisini yüksek oranda dâhili gümrük ödemek zorunda bırakılmış, Avrupa girişimci-tüccarı, Osmanlı pazarlarına ucuz makine mamullerini düşük gümrükle yığma imkânını elde edebilmiştir. Şimşek'e göre de Osmanlı girişimcisi, zaten yüksek olan yerli mamullerinin maliyetlerine bir de yüksek iç gümrük ödeyerek Avrupa malları ile rekabet edemez konuma getirilmiştir. Osmanlı iktisadi hayatında öteden beri var olan devlet kontrolü, bu antlaşma ile kısmen kaldırılarak ülke Avrupa mallarına açık bir pazar haline getirilmiştir (Şimşek,2008a:275).

Pek çok yazar tarafından Osmanlı iktisadi yapısının liberalleştirilmesinin ilk adımı olarak nitelendirilen Baltalimanı Ticaret anlaşmasının bu yönü; sözü edilen liberalleşme ile aslında klasik dönem korumacı ve müdehaleci Osmanlı iktisat zihniyetinin terk edilmesi anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda Baltalimanı Ticaret anlaşması yalnızca ticareti yapılan mamüller bazında Osmanlı Devletindeki üreticilere bir dezavantaj oluşturmakla kalmamış, arz yönlü iktisat politikaları ile toplumsal denge ve huzuru korumaya çalışan

yönetim zihniyetinin terk edilmeye başlanması bakımından da bir dönüm noktası oluşturmıştır.

4.2.2.2. 1858 Arazi Kanunnamesi ve 1868 İstimlak Nizamnamesi

Osmanlı devleti toprak mülkiyeti konusundaki parçalı kuralların birleştirilmesi ve toprak düzeninin statüsünü sağlamlaştırılması amacıyla 1858 tarihinde Arazi Kanunnamesi hazırlanmıştır. 132 maddeden oluşan bu Kanunnamenin, Osmanlı-Türkiye tarihindeki ilk toprak reformu olduğunu belirten görüşlerden bahsedilmektedir. Buna göre ilk defa toprağın alım satımının serbest bırakılıyor oluşu Kanunnameye bu özelliği yüklemektedir (Aysu,2020: 73). 1858 Arazi Kanunnamesi ile “zirai topraklarda özel mülkiyet” hakkı tanınmış ve tımar sistemi kesilmeye başlanmıştır (Tabakoğlu,2012:305). Modern kanun tekniğine göre yazılan kanun, imparatorluktaki coğrafi ve kavramsal olarak kapsamlı ilk arazi kanunudur (Aytekin, 2005).

Avrupa’da gerek tarımsal gıda ürünlerine gerekse tarımsal hammaddelere ihtiyaç arttıkça Osmanlı Devletindeki büyük toprak sahipleri ihracat yapabilmek ve bu ürünleri Avrupa’ya satabilmek için getirilen kuralların bir bakıma etrafından dolanarak toprakları mülkleştirme ve çiftlik haline getirmeye başlamışlardır. Bu gelişmelerin batıdaki sanayicilerin lehine olduğu böylece Osmanlı’dan ucuz hammadde elde ederek daha sonra bunu tekrar Osmanlı devletine sattıkları belirtilmektedir (Aysu, 2020:80).

1868 yılında ise ilk defa olarak yabancılara taşınmaz satın alma hakkı “İstimlak Nizamnamesi” ile tanınmıştır. Bu gelişmeyi önceki süreçlerle birlikte değerlendiren görüşler, ilk önce kapitülasyonlar, daha sonra 1838 Ticaret Anlaşması ve Duyun-i Umumiye kurulmasından sonra batılı devletlerin Osmanlı devletine mali yardımda bulunma koşulu olarak yaptığı dayatmalardan birisi olduğuna dikkat çekmektedirler. Sefer kanunu olarak da bilinen bu kanunla sadece gerçek kişilere -Hicaz hariç olmak üzere- Osmanlı devletinin arazilerinde satın alma imkanı getirilmekteydi (Aysu,2020:83-84).

Keyder’den aktarıldığına göre, Osmanlı arazi hukukunun gelişimi de bu duruma tanıklık etmektedir. Bu bağlamda ilgili kanunnamenin Osmanlı tarımsal yapısındaki mevcut durumu değiştirmemiş olduğu belirtilmektedir. Buna göre; toprakta alınır satılır mülkiyet tanınmış, ancak, Yazara göre “gerek devlet ve köylüler arasındaki sözleşmenin

dayanıklılığı ve gerekse merkezî bürokrasinin bağımsız köylülüğün korunması yönündeki misyonundan vazgeçmemesi yüzünden”, bu tarihten sonra Osmanlı köylülerinin özel mülkiyeti kabul etmeleri yine de uzun sürmüştür (akt. Aytekin, 2005).

Tıpkı Baltalimanı Ticaret Anlaşması gibi 1858 Arazi Kanunnamesi ve 1868 İstimlak Nizamnamesi de sadece içerdiği hükümler bakımından konusuna giren alanları etkilememiş; bu hükümlerin arka planında yatan zihniyet değişiminin yansımaları bakımından düşünüldüğünde geniş anlamda etkileri olan gelişmeler olmuşlardır. Osmanlı Devleti toprak rejiminin liberalleşmesinin yalnızca toprağın artık özel mülkiyet konusu olması bakımından değil; aynı zamanda toprak üzerinde gerçekleştirilen tarım faaliyetini kontrol eden devletin bu üretim kontrolünden de çekilmeye başlaması bakımından tarımsal sistem üzerinde etkilere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4.2.2.3. 19. Yüzyılda Batılılaşma girişimleri bağlamında tarımda eğitim ve mali kurumların geliştirilmesi

Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana tarım faaliyetleri ve bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesini sağlayan kurumlar daima önemli görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde diğer iktisadi faaliyetler gibi tarımın da tamamıyla devlet kontrolü ile yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, bu dönem tarım faaliyetlerinde teşkilatlanmanın başladığı dönem olarak kabul edilmektedir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 4).

Merkezi açıdan tarım hizmetlerinin kurumsallaşması Tanzimat dönemine denk gelmektedir. Bu bağlamda bu dönemde tarımsal açıdan birtakım faaliyetlerin yürütülebilmesi için 1838 yılında kurulan ilk teşkilat “Ziraat ve Sanayi Meclisi” olmuştur. (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 32).

1839 yılında bu meclisin görev alanı genişletilmiş ve meclis “Meclis-i Umuru Nafia” adını alarak Ticaret Nezaret’ine bağlanmıştır. Kuruluş fonksiyonel ve icrai özelliklerinden ziyade tarım ve sanayi sorunlarının tartışılması konusunda çeşitli öneriler getirmekle sınırlı kalmıştır. Ancak bununla birlikte bu gelişmelerin, tarımsal konuların ilk kez örgütsel bir disiplin çerçevesinde tartışılması bakımından oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 33).

1846 yılına gelindiğinde ise tarımsal kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve teşkilatlanması için ilk adım atılmış ve Ziraat Nezareti (Tarım Bakanlığı) kurulmuştur (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 34). Takip eden dönemde birçok yenilik hareketi gözlenmiş ve tarımsal kredinin ilk kooperatifleşme hamlesi gerçekleştirilmiştir. Devamında ise 1863 yılında Mithat Paşa tarafından “İkraz Sandıkları” kurulmuş, 1867 yılında ise Memleket Sandıkları nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. 1883 yılında merkezi otoriteye bağlı olarak “Menafi Sandıkları” kurulmuş, 1888 yılına gelindiğinde ise tüm sandıklar yeniden gözden geçirilerek birtakım görevleri yerine getirmek amacıyla “Ziraat Bankası”na dönüşmüştür (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 35).

1888’de Ziraat Bankası’nın kurulmasından sonra çiftçilere sağlanan ucuz kredi miktarında büyük bir artış yaşandığı, 1892’de Halkalı Ziraat Mektebi’nin kurulması ve bu arada iki tarım ilkokulunun açılması, bazı vilâyetlerde model çiftliklerin oluşturulması ve bazı gençlerin tarım eğitimi için Avrupa’ya gönderilmesi şeklindeki faaliyetlerin sonucunda tarım eğitiminde de ilerleme kaydedildiği aktarılmaktadır. Bu dönemde pamuk, üzüm, tütün ve ipek gibi özel kırsal ürünlerin üretiminin arttığı gözlemlenmektedir. (İnalcık,2017).

Türkiye’de tarım sektöründe mesleki eğitim ele alındığında, 19. yüzyıla kadar gitmek mümkündür. Bu kapsamda, 1840’lı yıllarda tarım alanında mesleki eğitim veren okulların açıldığı görülmektedir. Tarımsal üretimin modernize edilmesi amacıyla 1848 yılında Ziraat Mektebi kurulmuştur. Takip eden dönemde İstanbul, Bursa ve Adana’da da ziraat mektepleri açılmıştır. Bu okullarda istihdam edilecek yabancı ve bu alanda temayüz etmiş Türk hocalar nezaretinde yetiyecek elemanlar ülkeye dağılarak öğrendiklerini üreticilere öğretmeleri amaçlanmıştır (Önsoy, 2001:482). Ayrıca Avrupa’da geliştirilen modern alet ve makineler de okula getirtilerek bunların kullanılması öğrencilere öğretilip böylece Türkiye’de ilk kez modern tarım aletlerinin kullanıldığı yerlerin bu eğitim kurumları olduğu; ayrıca bunların halka da teşhir edilerek; üreticilerin makineli üretime geçmelerinin teşvik edilmeye çalışıldığı belirtilmektedir (Önsoy, 2001:482).

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise; İttihat ve Terakki’nin yönlendirdiği iktisat politikaları Balkan Savaşı öncesi liberal bir anlayıştayken savaş sonrası dönemde devlet eliyle milli bir burjuvazi yaratmaya dönük politikalar uygulandığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda; başlarda radikal bir görüntüye sahip tarım ve toprak reformları uygulanmaya çalışılmışsa

da zamanla özellikle büyük toprak sahiplerinin etkisi altında onların çıkarları doğrultusunda politikaların uygulandığı belirtilmekte ve İttihat ve Terakki'nin tarım ve toprak rejimi politikalarının Cumhuriyet döneminin bu konudaki politikalarını da belirlemede etkin olduğu kabul edilmektedir (Ballı, 2015). Görüldüğü gibi; 19. Yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı Devletinde hemen her alanda yaşanan modernleşme ve batılılaşma girişimlerinin tarım sektörü üzerindeki yansımaları bir yandan modern kanunlar ve ikili anlaşmalar ile oluşturulan liberalleşme iken; bu adımlar tarım sektörünü doğrudan etkileyen batılı kurum ve kuruluşların tesis edilmesiyle de desteklenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu dönemdeki gelişmeleri bir bütünlük içinde yorumlamak gerekmektedir. Bu bütünlük içinde; batılı örneklerden yararlanılan eğitim kurumları yoluyla tarımsal üretimin modernleşmesi sağlanmaya çalışılırken; yine batılı örneklerden yola çıkarak tarımsal üretim ve ticaret için gereken mali destek kurulan modern bankaların üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ve Avrupalı ülkeler arasındaki ilişkilerde yaşanan gelişmeler, bu dönem boyunca devletin iktisadi ve sosyal düzene dair politikalarını etkilerken bir bakıma da iktisadi yapısı tarımsal ağırlığını koruyan Osmanlı Devletinin tarımsal yapısını da doğrudan etkilemiştir.

5. 20. YÜZYILDA KÜRESEL TARIMIN DÖNÜŞÜMÜ VE 2006 YILI SONRASI DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ İLE TÜRKİYE’NİN TARIM POLİTİKALARININ MUKAYESELİ GELİŞİMİ

20. yüzyıl tarımsal anlamda; hem dünya ölçeğinde hem de Türkiye’de dönüşüm yaşanan bir dönemi ifade etmektedir. Türkiye’nin tarihsel ve kültürel farklılıklarına rağmen; tarımsal yapı ve politikalarının Batılı toplumlara benzemeye başlaması bir yanda; diğer yanda da esasen küresel olarak tek tip bir tarımsal yapı, tarım ürünleri ticareti sistemi ve tarım politikası oluşturmaya yönelik çabaların olduğu bu dönemde yaşanan gelişmeler aşağıdaki başlıklar altında sistematik olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

5.1. 20. Yüzyılda Küresel Tarımın Dönüşümünün Nedenleri

Önceki dönemde Batı Avrupa’da başlayan pozitivist bilimsel ilerleme eşliğinde şekillenen teknik ve endüstriyel dönüşümün 20. Yüzyıl boyunca Avrupa sınırlarını aşarak dünya geneline yayıldığı, bu yayılmada öncülük eden unsurun Batılı devletler olduğu görülmektedir. Yüzyılın hemen başında ve ortasında olmak üzere yaşanan iki dünya savaşı sözü edilen yayılmanın hızına sekte vurmamakla birlikte, Batılı toplumların dünyayı şekillendirme isteklerinin son bulmadığı; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde uluslararası yardımlar ve kuruluşlar aracılığıyla siyasi ve iktisadi araçlar kullanılarak Batılı yenedünya düzeninin tesis edilmeye çalışıldığı bilinmektedir.

İki kutuplu dünyada var olan sosyalist Sovyet tehdidine karşın, liberal-kapitalist Batılı ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri, kendi müttefikliğine çekme çabalarını da içeren bu yenedünya sisteminde tarım da önemli alanlardan birisi olarak görülmüştür. 20. Yüzyılın Batılı pozitivist liberal-kapitalist sanayileşme zihniyetinin özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası anlaşmalar ve uluslararası kuruluşlarca ulusal tarım politikalarını neden ve ne şekilde yönlendirmeye çalışması meselesi, bu kısmın konusunu oluşturmaktadır. Bu dönemde tarım, içerdiği sosyal ve kültürel anlamlar dışlanarak, salt ekonomik bir faaliyet ve sektör olarak görülmüş; tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılmasına yönelik bilimsel ve teknik gelişmelerden mümkün olduğunca yararlanılması görüşü ortaya çıkmıştır. Tarıma yönelik Batılı sanayileşmeci kapitalist yönlendirmenin arkasında yatan nedenlerin bazıları; demografik yapı değişimi gibi bir zorunluluk sonucu ortaya çıkmışken; bazıları ise dünya tarımsal ürün ticaretini ve tarımsal ürün fiyatlarını

kontrol etme isteğinden kaynaklanmaktadır. İleride detaylarıyla açıklanacak olan bu hususlar incelenirken dönemin hakim düşünce yaklaşımı olan pozitivizmin ve dönemin sonlarına doğru ortaya çıkan gelişmelerde ise hermeneutizmin etkilerini de gözlemlemek mümkündür.

5.1.1. Demografik Değişim ve İşgücü Yapısındaki Değişikliklerin Tarım Politikalarına Yansımaları

Nüfus yapısındaki değişimlerin tarımı etkilememesinden söz edilemez. Nüfus, hem tarım ürünlerine olan talep tarafını oluşturması bakımından hem de tarım ürünlerini üreten işgücü arzını oluşturması bakımından tarımı etkilemektedir. Bu bağlamda bir yandan, artan nüfus gıda ürünlerine ihtiyacı artırırken diğer yandan tarımla uğraşan nüfusun yaşlanması ise işgücü arzında sorunlara yol açabilecektir.

20. yüzyılda dünya nüfusunda meydana gelen artışları açıklamak üzere “demografik dönüşüm” teorisi olarak bilinen ve çok sayıda taraftar bulmuş bir teoriden söz edilmektedir. Demografik dönüşüm teorisini modernleşme kuramının bir türevi olarak ele almak mümkündür. Çünkü demografik dönüşüm kuramının temel savları ile modernleşme kuramının söylemleri arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Tarihin tek bir yönünün bulunduğu varsayımını yapan modernleşme düşüncesinin temsilcileri tarafından tüm toplumların belirli bir aşamada geleneksel oldukları ve sonunda kaçınılmaz olarak Batı’nın geçmiş olduğu aşamalardan geçerek Batılılaşacakları yani modernleşecekleri varsayılmaktadır. Benzer şekilde demografik dönüşüm kuramı da Avrupa ülkelerinin demografik deneyimlerini genelleyerek, Avrupa ülkelerinin demografik tarihi üzerinden demografik olayların akışında düzenli bir sıra ve diğer toplumlar için de ortak bir yol tespit edilebileceğini ve bu sayede dünyanın başka ülkelerinde gelecekte yaşanması muhtemel demografik değişimlerin tahmin edilebileceği belirtilmektedir (akt. Işık Erol, 2016).

Yukarıda ele alınan perspektifte bakıldığında; Birleşmiş Milletler Dünya Nüfus Tahminlerinin 2019 Raporuna göre, dünya nüfusunun 2019 yılı itibariyle yaklaşık 7,7 milyar kişi iken; 2030 yılında bu sayı 8,5 milyara, 2050 yılında ise 9,7 milyara ulaşması beklenmektedir. Raporda aktarıldığına göre; 2018 yılında tarihte ilk kez 65 yaş ve üstü kişilerin dünya çapındaki sayısı beş yaşın altındaki çocukların sayısını geçmiştir. Bu tespit

dünya nüfusunun artmakla birlikte aynı zamanda yaşlanmakta olduğunu da altını çizmektedir (BM, 2019: 1).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yaşlılık tanımı : “yaşamsal fonksiyonların sürekli azalması, tüm organizmanın verimliliğinde görülen azalma, çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalması” şeklindedir. DSÖ, 65 yaşın üstünü yaşı olarak kabul etmektedir. Fakat 65 yaşın üstündeki her yaşı aynı biçimde ele alınmamakta ve yaşlılık üç evre içinde sınıflandırılmaktadır. Buna göre; 65-74 yaş arasında olanlar genç yaşı, 74-85 yaş arasında olanlar orta yaşı, 85 yaşın üstündekiler ileri yaşlılık döneminde olanlar olarak sınıflandırılmaktadır (DSÖ [WHO] internet sitesi).

Sanayi toplumuna kadar genel nüfus içinde yaşı nüfusun oranı çok düşük olduğu belirtilirken 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Batı ülkelerinde ve Japonya’da yaşı nüfusun oranının giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu verilerin de anlattığı gibi, yaşı nüfusun toplum içinde dikkat çekecek bir orana ulaşması aslında son yüzyılda ortaya çıkan yeni bir durumu ifade etmektedir. Bu yeni durumun günümüzün kapitalist ekonomilerinde “belli yaştan sonra insanı ıskartaya çıkaran” anlayış karşısında sorunlar ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Fakat yaşlanma ve yaşlılık meselelerine getirilen toplumsal ve akademik yaklaşımların yeni olduğu göz önünde bulundurulduğunda insanın yaşlılık dönemine anlam kazandırıcı bir bakışın henüz tam manasıyla ortaya çıkmadığı ve meselenin eksik anlaşıldığını düşünen yazarlar da bulunmaktadır (Dülger, 2012: 31). Bu çerçevede yaşlılık ve yaşlanma tamamen aynı anlama gelmemektedir. Bu kavramlar arasındaki farkı ise şu şekilde açıklamak mümkündür; yaşlılık kavramı bir durumdur ve toplumda kabul edilmiş belli bir yaştan üzerinde olan insanları anlatır. Yaşlanma kavramı ise, sadece bir durumu değil aynı zamanda toplumsal boyutları olan bir süreci de anlatmaktadır (Uyanık, 2017).

İnsan ömrünün artması, bebeklikte ölüm oranlarının azalması gibi başlıca nedenlerden kaynaklanan küresel ölçekte nüfusun yaşlanması karşısında bir takım ekonomik ve sosyal sorun alanları da oluşmuştur. Bu çalışmanın konusu içine giren sorun alanları ise her şeyden önce artan dünya nüfusunun nasıl doyurulacağıdır. İkinci olarak ise; tarım kesiminde çalışan işgücünün yaşlanması ve yerine ikame edilebilecek genç işgücü bulmakta yaşanan zorluklar 21. yüzyıl tarım politikalarının aşması gereken en önemli sorunlardan birisi olarak öne çıkmaktadır.

5.1.1.1. Gıdanın artan önemi bağlamında gıdayla ilgili yeni kavramsallaştırmalar

Önümüzdeki 50 yıl için öngörülen küresel gıda talebinin ikiye katlanması tahmini, hem gıda üretiminin hem de kırsal nüfusun topluma sağladıkları hizmetlerin sürdürülebilirliği için büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Tilman vd, 2002). Tarımın, dünya çapındaki insanları beslemek, doğal kaynakları yönetmek, tarımsal üreticileri istihdam etmek ve yeterli ücretlendirmek şeklinde üç zorluğun üstesinden gelmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda 2050'de 9 milyar insanı doyurmak için tarımın gıda arzını %70 artırması gerektiği hesaplanmaktadır (Rouillé d'Orfeuil, 2012).

Öte yandan nüfus artışıyla birlikte sadece gıda talebinde bir artış yaşanmamaktadır. Dünya genelinde, temel gıda maddelerinin daha çeşitli şekillerde tüketilmesi ve beslenme alışkanlık ile düzenlerinde büyük değişiklikler meydana geldiği kabul edilmektedir. Bu değişimlerin sosyo-demografik faktörler ve diğer tüketici özelliklerindeki farklılıkların bir sonucu olabileceği düşünülürken; şehirleşme ve gıda endüstrisi pazarlaması gibi diğer faktörlerin de göz önüne alınması gerekmektedir (Kearney, 2010). Bu bağlamda toplumların beslenme alışkanlıklarında kendi geleneksel özelliklerinden uzaklaşarak kendi kültürleri açısından farklılaştığı, öte yandan küresel ölçekte ise birbirine daha çok benzeştiği ve bir tek tipleşmeye doğru gidildiğinden söz edebilmek mümkündür.

Artan nüfus ve gıda talebi karşısında yeni oluşturulan bir kavram da “gıda güvencesi” kavramı olmuştur. Bu kavram ile ifade edilmek istenen durum sağlıklı ve faal bir yaşam sürdürebilmek için toplumun bütün fertlerinin ekonomik ve fiziki açıdan yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşabilmesinin sağlanmasıdır. Gıda güvencesinin sağlanabilmesi için yeterli gıdanın var olması, herkesin erişebilmesi, beslenme gereksinimlerini karşılayabilmesi ve tüm bunların süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Tüm bu açılardan düşünüldüğünde gıda güvencesi bir üretim meselesi olduğu kadar bir bölüşüm meselesidir.

1960 yılı ile 2010 yılı arasındaki dönemde dünyanın toplam nüfusu yaklaşık iki buçuk kat artarken toplam tahıl üretimi yaklaşık 2,78 kat, toplam tahıl verimi ise yaklaşık 2,64 kat artmıştır. Kısacası üretim artışı nüfus artışının üzerindedir (Bor, 2014:89). Fakat bölüşüm açısından ele alındığında dünyada halen asgari düzeyde gıdaya ulaşamayan ve kıtlık içinde yaşayan insanlar olduğu bilinmektedir. Yeterli miktarda besleyici gıdaya erişim eksikliği olarak tanımlanan “gıda güvensizliği”, birçok hanede karşılaşılan bir zorluktur. Bazı

hanelerde gıda güvensizliği yani gıdaya erişmekte güçlük yaşanan dönemlerin günler, haftalar veya yıllar sürebildiği çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur (Long vd. 2017).

Rasmusson ve diğerleri, yaptıkları literatür taramasına dayanarak gıda güvensizliğinin göstergeleri arasında beslenme açısından dengeli yiyecekleri karşılayamamak, satın alınan yiyeceklerin tükeneceğinden endişe etmek ve yiyecek kıtlığı nedeniyle öğün boyutlarını kesmek veya öğün atlamayı belirtmişlerdir. Gıda güvensizliğinin daha ciddi belirtileri ise, tüm gün boyunca öğün atlanması ve bilerek yiyeceğe erişim eksikliği nedeniyle birinin düşündüğünden daha az yemek yenmesi olarak belirtilmiştir (Rasmusson vd., 2018). Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde, dünyada gıdanın bölüşümüne dair bir açıklama girişimde bulunulmak istendiğinde bu meseleyi kolaycı bir yöntemle sadece nüfus ve talep artışına dayandırmak eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu doğrultuda tarımsal üretim arzındaki artışa rağmen tarımsal ürünlerin talebindeki artış daha fazla olduğu için gıda krizi yaşandığını öne süren yaklaşımların eksik olduğunu belirten yazarlar da bulunmaktadır. Buna göre büyük sermaye ilişkilerini göz ardı eden ve tarımda da gözlenen finansallaşmanın gıda-üretim ve tüketim ilişkilerine ne biçimlerde eklendiği de üzerinde düşünülmesi gereken konular olarak ön plana çıkmaktadır (Bor, 2014:89).

Yukarıda açıklandığı gibi, gıda güvencesizliğinin küresel dünyadaki bölüşüm adaletsizliğinden kaynaklandığı ve konunun bu çerçevede ele alınması gerektiğine dair görüşlerin ilgili literatürdeki ağırlığı artmaktadır. Öte yandan demografik değişim ve çevre kaynaklı sorunların tarım sektörüne yansımaları da ülkeler açısından gıda güvencesini sağlamada tehdit unsurları olmaya devam etmektedir. Özellikle 2020 yılında yaşanan Covid-19 salgını, ulusal gıda güvencesini sağlamanın önemini göstermiştir. Dolayısıyla gelecekte ulusal tarım politikalarının gıda güvencesini sağlamaya yönelik daha çok hedef içereceğini öngörmek yanlış olmayacaktır.

5.1.1.2. Tarım istihdamının azalması politikalarının getirdiği paradoks: genç çiftçi problemi

Günümüzde hem Dünyada hem de Türkiye’de tarım sektörünün en önemli sorunlardan birisi, dünya nüfusunun yaşlanması ile birlikte tarım istihdamının da yaşlanması ve gelecekte yerine ikame sağlanabilecek vasıflı genç işgücünün yeterli düzeyde olmaması olarak öne çıkmaktadır.

Tarımın sanayileşmesiyle beraber, bir yandan tarımdaki mevcut istihdamın azalması diğer yandan tarım sektörüne yeni girecek olan çiftçilerin sayısının düşmesi beklenen bir olgudur. Öte yandan; istatistikler sektöre yeni giren gençlerin sayısının beklenenin çok altında olduğunu göstermiş ve bunun üzerine başta Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkelerde “genç çiftçi” problemi olarak adlandırılan konunun tartışılmaya başlandığı görülmüştür. Bu bağlamda araştırmalar, Avrupa’da son 30 yılda yaklaşık olarak 3 milyondan fazla çiftçinin tarım sektöründen ayrıldığını tahmin etmektedir. Genç çiftçi problemi kavramıyla kastedilen husus, en genel ifadesiyle; “nüfusun yaşlanmasıyla beraber kırsal alanda yaşayan ve çoğunlukla tarım sektöründe çalışan bireylerin çalışmayı bırakması ve yerlerine ikame edilebilecek genç çiftçilerin nispeten az sayıda olması” olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak mevcut çiftlik sahiplerinin yaş ortalaması da genç çiftçi probleminin bir parçası olarak görülmektedir. Avrupa’da mevcut çiftçilerin yüksek bir oranının 65 yaş üzerinde olmasına dair istatistikler sözü edilen bu duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda; bazı yazarlarca Avrupa ülkeleri arasında farklılıklardan da söz edilmektedir. Zagata ve Sutherland’in 2015 yılında yayımlanan çalışmalarında, “Almanya, Fransa, İsviçre, Finlandiya, Avusturya, Çekya ve Polonya’da genç çiftçi açığı bulunmazken; küçük ölçekli çiftliklerin yaygın olduğu İtalya, Portekiz, Romanya ve Yunanistan gibi ülkelerde” genç çiftçilere dair belirgin bir açıktan söz ettikleri aktarılmaktadır. Bu ülke farklılıklarına rağmen ortalamalar dikkate alındığında; Avrupa Birliği genelinde tarım sektörü istihdamı içinde 35 yaşın altındaki çiftçilerin payı %6, buna karşın 65 yaş ve üzerindekielerin payı ise %30 olarak belirtilmektedir (Karakaş ve Çevik, 2016).

Zagata ve Sutherland (2015), genç çiftçi probleminin akademik olarak ele alınırken nüfusun yaşlanması kadar çiftçiliğin geleceği ve yapısındaki değişimleri de içerecek şekilde bir tartışma yapılmasının önemine dikkat çekmektedir. Buna göre, genç çiftçilerin desteklenmesinin nedeni yalnızca tarım sektöründe gençlerin oranının sayısal olarak artırılması değil; verimlilik artışı, inovasyon, daha yüksek üretim düzeyleri ve ekonomik gelişmenin sağlanması gibi amaçlarla birlikte düşünülmektedir. Dolayısıyla bu kavramın tarım sektörünün geleceğine yönelik bir boyutu olduğu aktarılmaktadır (Karakaş ve Çevik, 2016).

Uluslararası kurumların projeksiyonlarına göre Avrupa'nın yaşlanan nüfusu nedeniyle göç alacak olmasının, Avrupa'nın kendi nüfusu içinde olan genç işgücünü olumsuz etkileyeceği; bunun nedeni olarak da Avrupa'daki istihdam imkânları ile Avrupa'nın mevcut genç işgücü potansiyelinin örtüşmemesi ve bu nitelikte işgücünün dışarıdan göç ile karşılanacağı belirtilmektedir (Uyanık, 2017:89-90). Avrupanın dışarıdan işgücü alacağı sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir.

Genç çiftçi probleminin nüfusun yaşlanması kadar genç nüfusun tarım istihdamında kalmak istememesi boyutu da bulunmaktadır. Ekonomistler bu durumun nedenini ekonomik değişkenler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre neo-liberal yaklaşımlara göre tarım istihdamının düşme nedenleri 3 başlık altında toplanmaktadır: Birinci olarak; tarımda emek verimliliğinin artmasıdır: Yeni teknolojilerin tarımsal üretim aşamalarına hızlı adaptasyonu sonucu emek verimliliğinin daha da artacağı ve tarım istihdamının azalacağı beklenmektedir. Sözü edilen teknolojik gelişmelerin gelişmiş ülkelerde finansal nedenlerden ötürü daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Tüm bu sayılan sebeplerden ötürü tarım istihdamının azalacağı öngörülmektedir. İkinci olarak; toplam üretim içinde tarım üretiminin payının düşmesidir: Gelişmekte olan bir ekonomide toplam üretimin tarımsal üretimden daha hızlı büyüdüğü (Engel Yasası) ve bu sebeple tarım istihdamının toplam istihdam içindeki oranının azaldığı belirtilmektedir. Üçüncü olarak ise; gıda fiyatlarının düşmesinden söz edilmektedir: Tarım sektöründe emek verimliliğinin artmasıyla birlikte ortaya çıkan üretim artışlarının talepten fazla olması sebebiyle oluşan tarımsal arz fazlasının gıda fiyatlarının düşmesine yol açtığı ve bunun da tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payının azalmasına yol açacağını bekleyen görüşler bulunmaktadır (Arendonk, 2015: 14-15).

Bir başka yaklaşıma göre, tarım sektöründe yüksek verimlilikle üretim yapan büyük işletmelerin karşısında küçük köylü işletmeleri rekabet etmekte zorlanmakta ve bu durum tarım sektörü krizini tetiklemektedir. Bu bağlamda küçük işletmelerin tarım sektöründen çekilmesiyle tarımda oluşacak istihdam kaybının ekonominin diğer sektörleri tarafından istihdam edilmesi oldukça zor olduğundan bu durumun işsizlik ve yoksulluğun yayılması sonucunu doğuracağı iddia edilmektedir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 28).

Neo-liberal yaklaşımların bir sonucu olarak uygulanan tarım politikaları neticesinde azalan tarım istihdamı; gençlerin sektöre ilgilerinin az olmasından dolayı gelecekte üretimin

devamlılığının sağlanmasını tehlikeye sokan bir boyuta gelmiştir. Bu bağlamda neo-liberal politikaların kendi oluşturduğu yapısal sistemsel soruna çözüm arayışı olarak yine salt ekonomik politika ve desteklerle gençleri sektöre çekmeye çalıştıkları görülmektedir.

5.1.1.3. Modernleşmeci kapitalist yeni çiftçi tipinin ortaya çıkması

Tarımsal nüfus dönüşümü görünümünün en belirgin olanı yeni çiftçi tipinin ortaya çıkmasıdır. Yalnızca Türkiye’de değil dünyanın her yerinde asırlardır köylülük ve kırsal yaşamla özdeşleşmiş küçük aile işletmesi biçimindeki çiftçiliğin önceki bölümlerde anlatılan büyük çiftliklere dönüşme eğilimi 20 yüzyılda hızlanmıştır.

Geleneksel aile çiftçisi, sürdürülebilir tarım yapan, doğrudan tüketim için üretim yapan, tek tip ürün yerine birçok ürün yetiştiren, hayvancılık meyve sebze üretimi arasındaki ilişkileri destekleyen bir bütünlükçü yapıda zihniyete sahip çiftçi olarak tanımlanmaktadır. Oysa bunun karşısında; İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkan gelişmeler neticesinde öncelikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yeni çiftçi tipi; yüksek mekanizasyona dayalı, daha az işgücü kullanan, verimlilik ve karlılık odaklı, bir işletmecinin becerilerine sahip olması beklenen ve küresel rekabete dayalı üretim yapan kapitalist bir işletmeci görünümüne sahip odluğu belirtilmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan tarım sektöründeki yüksek verimlilik tarımsal gıdaların reel fiyatlarında düşmelere yol açmıştır (Mazoyer ve Roudart, 2016: 27). Böylelikle tarımsal üretim için yetersiz donanımına sahip ve düşük verimlilikle üretim yapan üreticiler gelirlerinin azalması ile karşı karşıya kalmışlardır. 2000’li yılların başına gelindiğinde gelişmiş ülkelerdeki küçük ve orta tarım işletmelerinin büyükçe bir kısmının sektörden çekilmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Benzer durum gelişmekte olan ülkeler için de söz konusudur. Yetersiz donanımlı, küçük ve çoğunlukla köylü işletmeleri sektörden çekilmek zorunda kalmış böylelikle bu ülkelerde kır ve kent yoksulluğunda ve işsizlikte artışlar gözlemlenmiştir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 27).

Dünyanın çoğunlukla kuzey yarımkürede yer alan gelişmiş ülkeleri ile güney yarımkürede yer alan yoksul ülkelerinin tarımsal verimlilikleri kıyaslandığında iki farklı durumla karşılaşılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin yüksek verimlilikte üretilen ve düşük fiyatlı gıda ürünleri yoksul ülkelerin pazarlarını ele geçirmekte ve bu ülkelerin insanları için tarımsal

faaliyeti sürdürmeyi anlamsız kılmaktadır. Bu noktada görüşler ikiye ayrılmaktadır; bu durumu küçük üreticilerin, diğer bir deyişle köylülerin tarımsal üretimden tasfiyesi sürecini olumlu bulan görüşler olduğu kadar olumlu bulmayan görüşler de bulunmaktadır. Küçük çiftçilerin sektörden dışlanması olumlu bulan görüşler bunu ekonomik gelişmenin ve ilerlemenin doğal bir sonucu olarak yorumlamaktadırlar. Olumsuz bulan görüşler ise bunu kapitalist düzenin yıkıcı bir etkisi olarak nitelendirmektedirler.

Yüzyıllar boyunca, çiftçiler daha fazla verim elde etmek için daha fazla teknolojiyi benimsedikçe, "daha büyük daha iyidir" inancı çiftçiliğe hâkim hale gelmiş olduğu belirtilmektedir. Bu durumun küçük ölçekli operasyonları kullanışsız hale getirdiği belirtilirken teknolojik gelişmelerle birlikte özellikle akıllı robotların, çiftçiliğin ekonomik modelini değiştirerek yeniden küçük üreticiliği verimli hale gelmesi potansiyeli olduğu ifade edilmektedir (King, 2017: 21). Gelişmiş ülkelerdeki modern tarımın öne çıkan özellikleri olan yüksek sermaye ve az emekten yararlanma (Mazoyer ve Roudart, 2016: 23) karşısında, gelişmekte olan ülkelerin çiftçilerinin sermaye yetersizliği neticesinde; yeni teknolojilerin pahalı olması ve küçük çiftçilerin bunun finansmanını nasıl sağlayabileceği, modernleşmeci yaklaşımların cevapsız bıraktığı sorun alanları olarak dikkat çekmektedir.

5.1.2. Tarıma Etkileri Bağlamında Küreselleşme

Batı toplumlarına ait maddi ve manevi unsurların dolaşıma girmesi ve Batı dışı toplumlara taşınması süreci olarak ifade edilebilecek küreselleşme kavramının özünde Batı merkezci eğilimlerin bulunduğu belirtilmektedir. Buna karşılık Batı dışı toplumların küreselleşmenin etkilerine karşı yeni savunma mekanizmaları geliştirmek zorunda kaldığı ve İslam dünyası, Çin ve Hindistan gibi medeniyetlerin modernleşme karşısında özgün kimliklerini geliştirmelerinin zorunlu hale geldiğinden, küreselleşmenin Batılı değer yargılarını benimsetmek isterken Batı dışı toplumlarda kendi medeniyet idraklerini güçlendirmelerinin paradoksal yönü olduğundan bahsedilmektedir (Kalin, 2018: 10).

Giddens, modernliği incelediği gibi küreselleşme olgusunu da çok boyutlu olarak değerlendirmektedir. Buna göre “küreselleşme, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla uzak yerleşimleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır” (Giddens, 2008b: 69).

Hardt ve Negri'ye göre, Giddens'in belirttiğinin aksine, küreselleşmeyi temsil eden merkezi öge, endüstriyel toplumdan daha ziyade post-endüstriyel toplumdur ve modern kurumların dünya genelinde radikalleşmesi değil; post-modern yapı ve kurumlardır. Bu anlamıyla, küreselleşmenin temelinde post-endüstriyel üretim biçimi hâkim olarak bulunmaktadır. Endüstriyel emek biçimlerinden hizmet sektörüne doğru geçişle karakterize olan post-endüstriyel üretim biçimi kapitalist ilişkilerin temelini değiştirmektedir. Maddi malların üretiminden çok, maddi olmayan malların üretimi merkezi konumdadır. Maddi olmayan emeğin toplumsal kuruluşu, ağlar oluşturma mantığını üretim sürecinin asli ögesi haline getirmektedir. Dolayısıyla üretim biçimindeki ağ mantığı, küreselleşme süreciyle birlikte dünya genelinde bütün toplumların ortak ögesi haline gelmektedir. Bu noktada Şimşek, üç husus üzerinden uluslararası rekabetin genişlemesi bağlamında ekonomik küreselleşmeyi açıklamaktadır. Bu bağlamda birinci husus; daha önce sosyalist sistemde yer alan ülkelerin serbest ticaret piyasasına girmesi, uluslararası spekülâtif sermayenin etki derecesinin artması ve çok uluslu şirketler ile uluslararası kuruluşların ekonomik ilişkilerde artan egemenliği olarak sıralanmaktadır (Şimşek, 1999).

Küreselleşmenin az gelişmiş ülkeleri etkileme sürecinde en önde gelen etkenin, uluslararası kuruluşlar güdümünde uygulamaya konan ve ekonomik yaşamın hemen her alanında kapsamlı ve köklü etkiler yaratan neo-liberal yapısal uyum programları olduğu belirtilmektedir. Bu programlar 1980 sonrası dönemde az gelişmiş ülkeler arasında giderek yaygınlaşmış ve ülkelerin ekonomi politikalarını “serbest piyasa ağırlıklı dışa açık” bir şekle sokma yolunda ilerlemiştir (Ay, 2014: 59).

Smith ve Riley postmoderniteyi “modernitenin ötesinde olduğu düşünülen bir toplumsal gelişim aşaması” olarak tanımlamakta ve postmodern dönemin, post endüstriyel ekonomik özelliklerine vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda yazarlar postmodernite ile küreselleşme kavramı arasındaki örtüşen ilişkilerden de bahsetmektedirler (Smith ve Riley,2016: 301). Postmodern dönemin kültür ve toplum yaşantısına ilişkin genel kabul görmüş özellikler sıralanırken kentsel yaşam biçiminin kırsal yaşam biçimine hâkim olduğu aktarılmaktadır. Bu bağlamda kentsel yaşam biçimi ekonomik üretimden daha çok tüketim temeline dayanan bir karakterde tasvir edilmektedir (Smith ve Riley,2016:302). Şimşek; ülkelerin ekonomik kalkınma potansiyeli çerçevesinde mümkün olduğu kadar tarım ve sanayi ile birlikte ele alıp milli üretimi gerçekleştirme yoluyla vatandaşlarının yaşam standardını yükseltmeyi amaçladıklarını belirtmektedir. Buna karşın yazara göre, uluslararası kalkınma

projesinin ise ülkelerin küresel olarak bir araya gelerek dünya ekonomisini yeniden şekillendirme amacı taşıdığı belirtilmektedir. Sözü edilen küresel birleşmenin ise Bretton Woods ve Birleşmiş Milletler gibi kurumların katkısıyla olacağı düşünülmektedir (Şimşek, 1999). Yukarıda ifade edilen dışa açık ve küresel piyasalarla bütünleşmiş bir ekonomi için öncelikle ulusal ekonomilerin “kendi kendine yetme” anlayışını terk etmeleri ve “görece avantaja sahip olunan” sektör ve alanlarda uzmanlaşmaları önerilmektedir (Ay, 2014: 60). Bu noktada görece avantaja sahip olunan sektör tanımlamasıyla Ricardo’nun 19. yüzyılın başlarında ortaya koyduğu mukayeseli üstünlükler teorisine bir atıf yapıldığı da açıkça görülmektedir.

Küreselleşmenin tarıma etkileri öncelikle tarım ürünlerinin uluslararası ticareti ve ticaret hacmindeki artışa bağlı olarak üretim artışı şeklinde ortaya konabilir. Küresel tarım ürün üretimindeki artışın beraberinde küresel ölçekte bir nüfus artışı getirdiği de belirtilmektedir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 72).

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), küreselleşme sayesinde tarımın iç tüketim hacminden önemli ölçüde daha hızlı büyümesini mümkün kılarak, düşük gelirli ülkelerde büyümenin motoru olarak tarımın rolünü büyük ölçüde artırabileceğini belirtmekte ve küreselleşme bağlamında rekabeti karakterize eden üç özellikten söz etmektedir. Tarımda maliyet düşüşü ve buna bağlı üretim artışı, maliyet düşüşünün çoğunlukla teknolojik gelişmeden kaynaklanması ve tarımsal araştırma kapasitelerini hızlı bir şekilde genişletmeyen ve geliştirmeyen düşük gelirli ülkelerin maliyet düşüşleri gerçekleştiremeyip rekabet bakımından dezavantajlı konuma gelmeleri ve son olarak Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) kurallarının ülkelerin kendilerini ne ölçüde koruyabileceklerini kısıtlıyor oluşu, FAO’ya göre tarımda küreselleşmeyi açıklamaktadır (FAO, 2003).

FAO, küreselleşme ile birlikte yüksek değerli tarımsal emtia ihracatı arttıkça düşük gelirli ülkelerde bile, tarımsal üretimdeki artışların önemli bir kısmının hem ihracat hem de yurtiçi kullanım bakımından yüksek değerli bahçecilik ve hayvancılık ürünlerine yöneleceğini ve sonuç olarak tahıl üretiminin rolünün nispeten daha az önemli hale geleceğini belirtmiştir (FAO, 2003). Sonraki dönemlerdeki çalışmalar FAO’nun tahminini doğrularcasına küreselleşmeyle birlikte talep edilen tarımsal ürünlerde de farklılaşmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; gelir artışı ve küreselleşme ile yerel ürünlere ilgi yeni bir biçim almıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki tüketiciler yerel yiyeceklerle

ilgilenirken, yerel çiftçiler bu durumu ürünlerini pazarlamak ve üretimini korumak için potansiyel bir yol olarak görmektedirler (Swinnen, 2018).

Tarım politikalarının sektörün kendi özelliklerinden ötürü bir süre yerelliğini korumakla birlikte, diğer tüm ekonomi politikaları gibi küreselleşmeyle birlikte farklılıklarından arındırılmış ve bu konuda birbirinin aynısı politikalara sahip ülkelerin ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Şahinöz,2014:411). Bu görüşe göre; 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren “küreselleşmenin tarımda müdahaleciliği tasfiye eden kurallar koyması” ile birlikte bu zamana kadar devlet ve çiftçi eksenli geliştirilen tarım politikalarına artık yeni aktörler de eklenmiştir (Şahinöz, 2014:414). Uluslararası kurumlar ve küresel ölçekte faaliyette bulunan ulus ötesi şirketler sözü edilen bu yeni aktörler olarak ön plana çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin uluslararası kurumlardaki lobi faaliyetleri neticesinde küresel tarım politikalarını istedikleri şekilde yönlendirdikleri; küresel tarım ürünleri rekabetini kendilerinin lehine olacak şekilde etkiledikleri belirtilmektedir (Öztürk, 2014: 35). Bu bağlamda; tarım ürünlerindeki küresel rekabetin sadece tarımsal dış ticareti etkilemediğini ve iç piyasaya da etkilerinin olduğunu açıklamak gerekmektedir. Küresel rekabet; gıda ürün fiyatları, ham madde fiyatları, pazarlama ve ithalat gibi pek çok alanda yerel üreticileri de etkilediğinden küresel tarımdaki gelişmeler en nihayetinde küçük üreticileri de etkileyebilecektir (Öztürk, 2014: 37).

Küresel gıda fiyatlarının küçük üreticileri zor duruma sokacak ölçüde büyük düşüşler göstermesi sonucunda küçük üreticilerin sektörden çekildiği; küresel gıda üretiminin giderek “küresel tekeller”in hakimiyetine girdiği iddia edilmektedir (McMichael, 2015: 71). Bu bağlamda; gıdanın üretildiği tarladan son tüketiciye hazır olarak ulaştığı raflara kadar olan işleme, dağıtım ve pazarlama süreci pek çok safhadan oluşmakta ve pek çok sosyal ve ekonomik ilişkiyi içermektedir. Sözü edilen bu ilişkilerin tamamen kapitalizmin gelişme sürecine paralel olarak dönüşmekte olduğunu iddia eden görüşler bulunmaktadır (Bor, 2014:83).

Tarımda sözü edilen bu tekelleşme; liberalleşme ve özelleştirme politikalarının yerel pazarlara etkilerinin bir sonucu olarak artan tarım ürünleri ticareti ile beraber tarımda şirketleşme eğilimiyle başlamıştır. Kar oranlarının yüksek olduğu ve ulusal sübvansiyonlarla desteklenen bu alanda tekelleşmeyi başaran firmalar) 21. yüzyıl dünya

tarım üretimini yönlendirmekte ve küresel bir gıda sistemi oluşturmuş bulunmaktadır(McMichael, 2015: 77).

Günümüzdeki tarım ve gıda sistemini, “kurumsal gıda rejimi” olarak adlandıran yaklaşımlardan da söz edilebilir. Bu yaklaşıma göre kurumsal gıda rejimi, “çiftlikten tabaktaki yemeğe kadar” gıda arzını kontrol eden küresel şirketlerin yükselişini yansıtacak şekilde adlandırılmıştır. Bu bağlamda 1970'lerin ortasından itibaren Batılı bankalarda biriken Petro dolarlarının bu bankaların Güney ülkelerinde veya üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerde ekonomik gelişme ve kuzeyin teknoloji ve uzmanlığını satın almaları karşılığında borç olarak aktarıldığı ifade edilmektedir (Holt-Gimenez, 2020:50-51).

Tarımın dünya çapındaki dönüşümünü ele alan yazarlar, ilerleyen yıllarda tarımsal üretimin mega çiftliklerin eline geçeceğini, buna karşılık kırsal alanda yaşayan 2,5 milyar köylünün bu sektörden çekilmek zorunda kalacağını tahmin etmektedir. Bu bağlamda dünya nüfusunun yaklaşık olarak üçte birinin istihdam sorunuyla karşı karşıya kalacağını, işsizliğin yanı sıra düzenli göç gibi sorunların da söz konusu olabileceğini aktarmaktadırlar (Holt-Gimenez, 2020:141-142).

Görüldüğü gibi, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla küresel tarımsal ürünler ticareti kontrol edilip fiyatlar yönlendirilirken; tarım zaman içinde tamamen liberal kapitalist rekabetçi bir zihniyetin yönlendirdiği alan konumuna gelmiştir. Küresel ticaretin bir sonucu olarak; çiftçiler için bir ürünü üretmek satın almaktan daha maliyetli hale geldikçe çiftçiler üretimden uzaklaşmıştır. Bu sayede küresel tarımsal dönüşüm, rekabet avantajına sahip büyük çiftlikler lehine bir değişme göstermiştir.

5.1.3. Çevre ve İklim Değişikliğinden Kaynaklı Sorunlar

Günümüzde çevre sorunlarına çözüm arayışları sadece doğa bilimlerinin konusu olmaktan çıkmıştır. İçine sadece doğa bilimlerini alan ekolojiden daha geniş bir şekilde çevre bilimleri de sosyal bilimlerden çeşitli disiplinlerle ilişkiler içindedir. Sosyoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi gibi disiplinlerin çevre konusunu da kapsayan çalışmalar yapmaya başlamalarının nedeni hem insanın ve ekonomik sistemlerin çevreye etkileri, hem de

çevrenin insan ve toplum yaşamına ve iktisadi hayata etkilerinin öneminin anlaşılmasıdır (Keleş, vd., 2005:7-8).

Çevre sorunlarının genel olarak iki boyutu olduğundan söz edilebilir. Bunlar çevrenin kirlenmesi ve çevrenin doğal yapısının bozulmasıdır. Çevre sorunlarının nedenleri ise; hızlı nüfus artışı, çarpık ve düzensiz kentleşme, sanayileşme ve bilinçsiz teknoloji kullanımı olarak sayılmaktadır (Keleş, vd., 2005:9-17). Yenilenemeyen enerji kaynakları olan petrol, kömür gibi yakıtların yakılmasıyla havaya salınan karbon dioksit, ve kükürt dioksit en büyük hava kirleticileri olarak sayılabilir (Keleş, 2013:27). Sanayi ve konutlarda yakılan yakıtlarla birlikte araçların egzozları hava kirliliğinde en büyük paya sahiptir. Su kirliliğinin nedenleri arasında da yine başta sanayi ve konut atıklarının doğrudan suya bırakılması gelmektedir. Bunun yanı sıra, ziraaı ilaçlar, madencilik ve gemicilik de diğer kirlenme nedenleridir. Öte yandan belirtmek gerekir ki temiz içme ve kullanma suyuna erişim hakkı Birleşmiş Milletler tarafından tanınan bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir (Keleş, 2013: 36-37).

Doğal kaynakların tahrip edilmesi, başta gıda ve su kaynaklarının tükenmesi nedeniyle insan varlığı ve refahı için önemli bir sorun oluşturmaktadır. 2020 yılında dünya çapında biyolojik çeşitliliğin %20'sinin kaybedileceği tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, 1990'dan beri küresel karbon salınımı %50 artmış, dünya kıyılarının ancak %14'ü koruma altına alınabilmiş ve halen 748 milyon insan uygun su kaynaklarına erişimden mahrumdur (BM, 2020).

İnsanoğlunun çevreye verdiği zarar sadece kirletme boyutuyla sınırlı değildir. Dünya üzerindeki çöllerin çok az bir bölümü doğal çöl olma özelliği taşımaktadır. Geri kalan bölümü ise, insan eliyle çölleştirilmiş alanlardır. Yanlış arazi kullanımı ve kentleşme bu çölleştirmenin ve doğal havzaların bozulmasının nedenleri arasında sayılabilir (Duygu, 2014).

Belirli bir coğrafyadaki “periyodik atmosfer değişiklikleri” iklim kavramı ile ifade edilmektedir. Dünya yüzeyinin ortalama sıcaklığının sanayi devriminden itibaren hızla arttığını ortaya koyan bilimsel araştırmalar, iklim değişikliği ve küresel ısınma konularını gündeme getirmiştir (Keleş, 2013: 112-113). Dünya Meteoroloji Organizasyonu'nun (World Meteorological Organization-WMO) raporuna göre; küresel iklim değişmekte ve

insanoğlunun buna doğrudan etkisi bulunmaktadır (WMO,2020). İnsan kaynaklı iklim değişikliği; sanayi sera gazı emisyonları, ulaşım, tarım ve diğer hayati ekonomik sektörlerin etkisi ile oluşmuştur. Karbondioksit en büyük zarara yani etkiye sahiptir. Fosil yakıtlar olan kömür, benzin, doğalgaz karbondioksitin, karbondioksit ise küresel iklim değişikliği etkilerinin artmasına neden olan en büyük faktörlerdir (UNDP,2020).

Son yıllarda sosyal bilimlerde küresel iklim değişikliği ve sosyal meseleler arasındaki ilişki kuran çalışmaların sayısında artış gözlemlenmektedir. Bunlardan bir tanesinde yazarlar; küresel iklim değişikliği ile sosyal politika disiplininin sanayi devrimi kastedilerek “aynı tarihsel süreçten beslenerek” ortaya çıktıklarını tespit etmektedirler. Buna göre günümüzde ise; pek çok etkisinden dolayı iklim değişikliğinin “toplumsal barışı ve sistemin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokan” niteliğinden ötürü; bu sosyal zararların tazmini için gittikçe daha çok sosyal politika tedbirine ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir (Karakuş ve Özaydın, 2019).

Doğal kaynakların hızla tüketilmesine vurgu yapmak üzere pek çok kavramsallaştırma denenmekle birlikte bunlardan öne çıkan bir tanesi olan ekolojik ayak izi kavramı; “Toplumların-ülkelerin biyolojik kapasitesi ile bu biyolojik kapasite tarafından onlara sunulan kaynakları tüketim seviyelerini kıyaslayan “bir ölçü birimini ifade etmektedir. Bu ölçü birimi hektar ölçüsüne dayanmaktadır. Bu miktar ölçüsü üzerinden, gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında kıyaslama yapan yazarlar, gelişmiş sanayileşmiş ülkelerin kişi başına kullandıkları biyolojik kapasitenin, dünya ortalamasının ve gelişmemiş ülkelerin ortalamasının çok üzerinde olduğunu, bununla da yetinmeyen gelişmiş ülkelerin; geliştirmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarını da kullanma yollarını aradıklarını aktarmaktadır (Amin,2015:85-86).

Çevre sorunlarına yönelik eleştirel toplumsal yaklaşım, sürekli ekonomik büyüme baskısının bu sorunların kaynağı olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre büyümesi gereken unsur ekonomi değil, dünyadaki flora ve fauna çeşitliliğidir. Bu bağlamda, sürekli ekonomik büyüme baskısı insanı doğa karşısında konumlandırmış; toprak, bitki örtüsü ve su kaynaklarının kontrolsüz biçimde tüketildiği bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda post-endüstriyel küresel ekonomi aktörlerinin yükselişinin küresel iklim değişikliği ile paralel seyrettiğini de belirtmektedir (Roje, 2014: 32-33).

Ekonomik hedefler, sosyal ve çevresel hedeflerden öncelikli tutulduğunda toplum için esasında birincil önemde işleri yapan ve hizmetleri sunan kesimlerin desteklenmesi gerektiği halde ihmal edildiği, toplum için ikincil önemdeki işleri yapanların ise en yüksek parasal menfaatlere ulaştığı iddia edilmektedir (Roje, 2014: 33). Çevre sorunlarını indirgemeci bir yaklaşımla ele almanın yanında sanayileşme, hızlı nüfus artışı, hava, su ve toprak kirliliği gibi faktörleri çevre sorunlarının sebepleri olarak göstermenin yerine analitik bir yaklaşımla bu nedenlerin ötesinde ve sorunun kökenine inen bir tartışmanın yürütülmesi gerektiğini belirten yazarlar bulunmaktadır (Mutlu, 2014: 37). Bu yaklaşım, insan-doğa ilişkisinin tarihsel olarak incelenmesini gerektirmektedir. İnsanın doğaya bakışının değişmesi ve insanın doğayla ilişkisinin bozulması çevresel sorunların esas nedeni olarak belirtilmektedir (Mutlu, 2014: 39).

Doğal kaynakların yer yer sömürüye kaçan ölçüde kontrolsüz biçimde kullanılmasının engellenebilmesi için ortaya atılan çözüm önerilerinden birisi ahlaki duyarlılığa sahip” işletmelerin ve “sürdürülebilir çevre dostu” üretim esasına dayalı girişimlerin desteklenmesidir. Bu bağlamda öncelikli amacı kar elde etmek olmayan ve yukarıda bahsedilen duyarlılıklara sahip girişimlerin desteklenmesi de söz konusudur (Rose, 2014:37).

Tarım faaliyetinin nasıl gerçekleştirildiği çevre sorunları ile yakından ilişkilidir. Tarım faaliyetinin çevre ve toplumla ilişkisi bakımından diğer endüstriyel üretim alanlarından farkının göz ardı edilmesi ve onun sıradan bir endüstriyel üretim süreci olarak yorumlamanın önce toprakların, daha sonra ise toplumun fakirleşmesine yol açtığı belirtilmektedir. Burada fakirleşen toplumla anlatılmak istenen, topluma ait medeniyetin bazı unsurlarını yitirmesidir. Verimsizleşen tarım arazileri neticesinde üretilen tarımsal gıdaların çeşitliliğinin azaldığı, hayvan türlerinin kayıplara uğradığı ve genel anlamda hava, su ve toprak kirliliği de dikkate alındığında her yıl Dünyadaki kaynakların kendini yenileyebileceği oranın üzerinde bir tüketimin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bu durum insanoğlunun girdiği “ekolojik borç” olarak nitelendirilmektedir (Rose, 2014: 54). “Toprak, bitki, hayvan ve insan sağlığının tek bir dinamik döngünün birbirinden ayrılmaz parçaları olduğunu” belirten yazarlara göre; bu zincirin halkalarından birisine zarar geldiğinde zincirin diğer parçaları da “enfekte” olmaktadır (Rose, 2014: 61-62). Öte yandan, iklim değişikliğinin tarımdaki işler gibi doğrudan doğaya bağlı işleri ve gıda üretimini tehdit eder boyutlara gelmesinin; göç olgusunu gündeme getirdiği de

belirlenmektedir (Karakuş ve Özaydın, 2019). Dolayısıyla gerek çevre sorunları gerekse iklim değişikliğinden kaynaklanan nedenlerle tarımda yaşanan değişimlerin etkileri, sadece tarım sektörünü değil bütün toplumu etkilemesi bakımından önemlidir.

Çevre ve iklim değişikliğinden kaynaklı sorunlara bir çözüm olarak tarım alanında organik tarım ve koruma tarımı olarak ifade edilen yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Organik tarım olarak adlandırılan sistem; endüstriyel tarım teminin tam karşısı değildir. Organik tarım metotları hem köylüler hem büyük endüstriyel tarım yapan çiftçiler tarafından uygulanmaktadır. Kısaca endüstriyel tarımın sebep olduğu doğa tahribatı, sağlık sorunları gibi sorunları en aza indirgeyecek organik tohumlar, organik ilaçlar ve gübrelerin kullanıldığı veya bunların hiç kullanılmadığı üretim sistemi olarak tanımlanabilecek organik tarım; çoğunlukla küçük çiftçiler tarafından değil bu organik ilaç gübre ve tohumların aynı zamanda üreticisi ve dağıtıcısı konumundaki şirketler ve onların beraber çalıştığı endüstriyel tarım uygulayan çiftliklerde uygulanmaktadır.

1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve yayılan koruma tarımı ise; toprak işlemenin azaltılması ve toprağı korumaya yönelik uygulamaları yansıtmak için kullanılan bir terimdir. Başlangıçta Güney Brezilya, Arjantin ve Paraguay tarımında 1990'larda bu alanda yaşanan gelişmeler böylelikle FAO başta olmak üzere uluslararası kuruluşların ilgisini çekmiş, bundan sonra da dünyanın başka bölgelerine de yayılabilmektedir (Fredeich vd, 2012: 6). Koruma tarımı ilkelerine dayalı tarımsal üretim sistemlerinin 21.yüzyıl tarımını yönlendiren bir boyuta erişebileceğini tahmin eden yazarlar bulunmaktadır (Fredeich vd,2012: 1). Koruma Tarımı uygulamalarının benimsenmesinin önünde ise bazı engeller bulunmaktadır. Buna göre; nasıl yapılacağına dair bilgi, zihniyet, yetersiz politikalar, uygun ekipman ve makinelerin ve yabancı ot ve bitki örtüsü yönetimini kolaylaştıracak uygun herbisitlerin bulunmaması bu engellerin başlıcaları olarak sıralanmaktadır (Frederich vd, 2012:8).

Materyalist pozitivist düşünce anlayışının bir sonucu olarak doğaya yaklaşım ve salt verimlilik artışı odaklı tarım anlayışının dünyanın doğal kaynaklarına verdiği tahribat fark edildikçe bu düşünce yumuşatılmaya çalışılarak; ahlaki ve kültürel değerleri de içerecek şekilde tarım üretim yöntemleri ve bunları destekleyen politikalar geliştirildiği görülmektedir. Sürdürülebilirlik kavramını bu bağlamda hermeneutik düşüncenin çevre sorunlarına bakışı çerçevesinde yorumlamak gerekmektedir. Hermeneutik düşüncenin

disiplinler arası çalışma ve araştırmayı teşvik eden yaklaşımına paralel olarak, çevre sorunlarına sosyal bir bakış geliştirilmeye çalışıldığı da eklenmelidir.

5.1.4. Bilimsel ve Teknolojik Yeniliklerin Tarıma Yansımaları

Literatürde tarımdaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin başlıca iki başlık altında incelendiği görülmektedir. Birincisi tohumculuk alanında gerçekleşen yeniliklerken; ikinci başlık üretim yöntem ve aletlerinde yaşanan teknolojik gelişmelerdir.

1970’te Norman Borlaug isimli bir bilim insanının geliştirdiği yüksek verimli buğday melezleri ve yetiştirme tekniklerinin pirinç başta olmak üzere diğer ürünlere uygulanması sonucunda elde edilen diğer melez tohumlar, sulama yöntemleri, gübre çeşitleri ve zirai mücadele ilaçlarının genel olarak Amerika Birleşik Devletleri’nden gelişmekte olan ülkelere yayılması “yeşil devrim” olarak tanımlanan süreci ifade etmektedir. Tarımın modernleşmesinin, ekonomik gelişme stratejisinin büyük bir parçası olarak görüldüğü bu dönemde; yeşil devrim, Uluslararası Tarımsal araştırmalar danışma grubuna ait araştırma merkezlerinin yardımı ile yüksek verimli tohum, sentetik gübre, böcek ilacı, sulama ve tarım makinalarının kullanılmasına dair baskı yapmıştır. Bu baskılar sonucunda; 1960-1980 yılları arasında yaşanan ve yeşil devrim olarak adlandırılan bu dönemde milyarlarca dolarlık kalkınma yardımı ile, kuzey tarım teknolojilerini geniş pazarlara açmayı ve küresel pazarları bu ülkelerin gıda ürünleri ile doldurmayı başarmış olduğu ve gıda arzındaki fazlalığın fiyatların istikrarlı bir şekilde düşmesine neden olduğu aktarılmaktadır (Holt-Gimenez, 2020: 46-47).

Teknolojik anlamda oldukça önemli olan yeşil devrimin, 17. ve 18. yüzyılların tarımsal geçişinde köy tarımının yerine geçmeyi amaçlayan gelişmiş İngiliz çiftçiler ile aynı özellikleri taşıyor olduğu belirtilmektedir. İnsanların imalat ve endüstri alanlarında çalışmaları için kırsal kesimlerden ayrılmaları gerektiğini savunan kapitalist gelişim, en geniş ve en zengin toprak parçalarında tarım yapmaya odaklanmıştı. Bir görüşe göre; yeşil devrim sadece köylü topraklarını değil köylü tohumlarını da etkilemiş; melez tohumlar köylüler tarafından binlerce yıldır geliştirilen genetik malzemeyi özelleştirmiştir (Holt-Gimenez, 2020: 47-48).

20. yüzyılın ikinci yarısında tarım sektöründe yaşanan gelişmeler ise “çağdaş tarım devrimi” olarak adlandırılmaktadır. "Büyük motorlaşma-makineleşme, güçlü randıman potansiyeline sahip hayvan ve bitki türlerinin seleksiyonu, gübre, yoğunlaştırılmış hayvan yemleri ve evcil hayvan ve bitkilerden sağlanan ürünlerden geniş çaplı yararlanma" olarak sıralanan aşamaların özellikle gelişmiş ülkeler bakımından tarım sektöründeki üretkenliği artırdığı belirtilmektedir. Sektörün üretim aşamasında yaşanan gelişmelere ek olarak ülkelerin tarımsal destek politikaları ve reel tarım fiyatlarının yüksek olması sonucunda özellikle gelişmiş ülke tarımcılarının yüksek kar düzeyleri yakaladıkları belirtilmektedir. Fakat yüksek karlılık bütün işletmeler için geçerli olmamıştır. İşletmelerin yaklaşık olarak %10'u için yukarıdaki açıklamalar geçerli olurken teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan yaklaşık %90'ı kesim bu işletmelerin verimlilik düzeyi ile rekabet edemez duruma gelmişlerdir (Mazoyer ve Roudart, 2016:, 13).

Artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak için tarımsal verimliliğin artırılması amacıyla araştırmalar yapan tarım endüstrisi, sensör sistemleri ve kablosuz sensör ağları, makinelerin yönetimi, seraların izlenmesi ve kontrolü ve yönetiminde IoT (internet of things) nesnelerin interneti olarak adlandırılan sistemden faydalanmakta; böylelikle üretimi artırmanın ve kaynakları daha verimli bir şekilde tahsis etmenin mümkün olabildiği belirtilmektedir (Kim ve diğerleri, 2020:2).

Modern çiftlikler ve tarımsal operasyonlar, öncelikle sensörler, cihazlar, makineler ve bilgi teknolojisi de dahil olmak üzere teknolojiye gelişmeler nedeniyle eskisinden çok daha farklı işlemektedir. Modern tarım, robotlar, sıcaklık ve nem sensörleri, havadan görüntüleme sistemleri ve GPS teknolojisi gibi karmaşık teknolojileri rutin olarak kullanmaktadır. Bu gelişmiş cihazlar ve hassas tarım ve robotik sistemleri, işletmelerin daha karlı, verimli, daha güvenli ve daha çevre dostu olmasını sağladığı iddia edilmektedir (USDA, 2020).

Çiftçilikte teknolojik bir devrim robotik ve algılama teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte; zararlıları ortadan kaldırabilen ve tarım kimyasallarının doğaya verdiği ikincil zararı azaltabilecek modern teknolojilerin de gelişmeye devam etmesiyle tarım sektöründe üretim maliyetlerinin de düşürülebileceği savunulmaktadır (King, 2017:22). Endüstri 4.0 trendinin tarım dahil olmak üzere tüm sektörlerin üretim yeteneklerinin dönüşümü üzerinde etkisi olduğu, bu dönüşümün en önemli parçasının nesnelerin interneti ve bağlantı

olduğu vurgulanmaktadır. Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri, Yapay Zekâ ve dijital uygulamaların tarımda daha çok kullanılmasıyla birlikte; çiftçiler arasında iş birliği, hareketlilik, açık inovasyon gelişeceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda “tarım 4.0” yaklaşımıyla; birbirine bağlı çiftlikler, yeni üretim ekipmanları, ağa bağlı traktörler ve makinelerin kullanımıyla birlikte üretimde hali hazırda bir artış sağlanmakta olduğu; fakat bunun da ötesinde tarımda değer zincirinde ve iş modelleri üzerine daha fazla bilgi toplama ve analize ihtiyaç duyulan yeni bir dönüşümü de içermekte olduğu belirtilmektedir (EC, 2017:2-3). Tarım 4.0 ve tarımsal üretimin geçirdiği dönüşümün başlıca alet ve araçları; birbirine bağlı traktörler, robot ve benzeri araçların kullanımıyla artan otomasyon, yeni ölçüm araçları, nesnelerin interneti şeklinde sayılabilmektedir (EC, 2017:2).

Nesnelerin İnterneti, kablolu ve kablosuz internet ağına dayalı makineden makineye iletişim kurmak için kullanılan bir cihaz ağıdır. Tarımda nesnelerin interneti ise, yıl boyunca tarımsal üretimde yönetim sistemleri, izleme sistemleri, kontrol sistemleri, insansız makinelerin kontrolünde kullanılan bir teknoloji olarak ifade edilebilmektedir (Kim ve diğerleri, 2020:1).

21. yüzyılın başı itibari ile ulaşılan üretim teknolojisi paralelinde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da toplam nüfusun %5'inden daha az olduğu belirtilen tarım üreticilerinin kullanmış oldukları teknoloji sayesinde toplam nüfusu beslemek için yeterli üretim kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde tarım üretimi yapan üreticilerin büyük çoğunluğu hala el aletleri kullanmaktadır (Mazoyer ve Roudart, 2016: 77). Bu noktada tarımın gelişmesini sadece modern makinalarla yapılan tarım olarak algılamanın yanlış olduğunu belirten kaynaklar bulunmaktadır. Buna göre, modern tarım tekniklerinin daha da yaygınlaşacağını kabul etmekle birlikte, tüm dünyada yayılabileceğine ve uzun süre sürdürülebileceğine katılmayan bu görüş dayanağını fosfat rezervlerinin tükenmesi olasılığına bağlamaktadır (Mazoyer ve Roudart, 2016: 23). Bu bakımdan tarım sektörüyle ve tarım sektörünün geleceğiyle ilgili analizler yapılırken konuyu sadece üretim biçimlerinin değişmesi olarak ele almak yerine, tarımın toplumsal ve ekonomik etkilerini yakalamak, dünyanın farklı yerlerinde ve zamanlarında insan yaşamının oluşumundaki rolünü ve dönüşümünü açıklayabilmek şeklinde bütünlükçü bir yaklaşım ile ele alınması önerilmektedir (Mazoyer ve Roudart, 2016: 24).

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin tarım alanındaki en büyük etkilerinden birisi de işgücü üzerindeki etkisidir. Genel kabul gören açıklamaya göre; tarımda artan oranda makine-teknoloji kullanımı ve otomasyon nedeniyle işgücüne olan talep ve istihdam azalmıştır. Bu bağlamda teknoloji etkisiyle tarım istihdamının düşme nedenlerini üç başlık altında aşağıdaki gibi açıklayan görüşler bulunmaktadır (Arendonk, 2015: 14-15);

- *Tarımda emek verimliliğinin artması:* Yeni teknolojilerin tarımsal üretim aşamalarına hızlı adaptasyonu sonucu emek verimliliğinin daha da artacağı ve tarım istihdamının azalacağı beklenmektedir. Sözü edilen teknolojik gelişmelerin gelişmiş ülkelerde finansal nedenlerden ötürü daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Tüm bu sayılan sebeplerden ötürü tarım istihdamının azalacağı öngörülmektedir.

- *Toplam üretim içinde tarım üretiminin payının düşmesi:* Gelişmekte olan bir ekonomide toplam üretimin tarımsal üretimden daha hızlı büyüdüğü (Engel Yasası) ve bu sebeple tarım istihdamının toplam istihdam içindeki oranının azaldığı belirtilmektedir.

- *Gıda fiyatlarının düşmesi:* Tarım sektöründe emek verimliliğinin artmasıyla birlikte, ortaya çıkan üretim artışlarının talepten fazla olması sebebiyle oluşan tarımsal arz fazlasının gıda fiyatlarının düşmesine yol açtığı ve bu da tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payının azalmasına yol açmaktadır.

Görülebileceği gibi; tarımsal üretim ve tarımsal emek ile teknoloji ve bilimsel gelişmeler birbirlerini birden fazla alanda etkilemekte ve dönüştürmektedirler. Sürekli artan tarımsal verimlilik sayesinde gıda fiyatlarının ucuzlaması toplumun lehine olan bir durum yaratırken; özellikle gelişmekte olan ülkelere transfer edilen modern teknolojiler bir yandan yeni iş imkanları yaratılmadan istihdamdan kopan tarımsal emeği işsizlik riski ile karşı karşıya getirmekte; diğer yandan da modern teknolojilere adaptasyon için gerekli finansman kaynağına erişme noktasında çiftçiler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Son olarak ise modern aletlerin büyük çaplı çiftlikler için verimli olduğu; küçük toprak sahibi çiftçiler için esasen bu aletlerin maliyetine katlanmanın söz konusu olamayacağı da eklemek mümkün görünmektedir.

5.2. Tarım Politikalarının Neo-liberal Dönüşümü ve Uluslararası Kuruluşların Etkileri

20. yüzyıl ortalarından itibaren tarımın geçirdiği dönüşümü; gelişmiş ülkelerin pozitivist düşünce yaklaşımları çerçevesinde uluslararası kuruluşlar ve serbest ticaret anlaşmaları üzerinden şekillenen dünya iktisadi sistemi içinde yorumlamak gerekmektedir. Söz konusu hakim pozitivist düşünce üzerinden ekonomi-insan ve ekonomi-tarım ilişkisine yönelik gelişmelerin aktarılırken pozitivist düşünce yöntemine göre üretilen bilgi aklı ile ele alındığının bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda; öncelikle neo-liberalizm kavramı üzerinden dünya ekonomik sisteminde yaşanan gelişmeler özetlenerek; bunların tarım sektörü ve ulusal tarım politikalarına yansımaları açıklanacaktır.

5.2.1. Neo-Liberalizm ve Tarımsal Dönüşümün Tarımsal Politika ve İstihdama Yansımaları

1970’lerde görülen stagflasyon ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçten bu döneme kadar devam eden ve kapitalizmin altın çağı olarak ifade edilen dönemin sona erdiği belirtilmektedir. Özel finansal piyasaların giderek öneminin ve küresel bir aktör olarak etkinliğinin arttığı bu yeni dönemde; uluslararası kuruluşlar güdümünde uygulanan neo-liberal politikaların yönü azgelişmiş ülkeler olmuştur (Uyanık, 2008). Neo-liberalizmin başlangıcı olarak çoğu yazar 1970’ler ya da spesifik olarak 1973-1974 yıllarını işaret etmektedir. Literatürdeki bu ortak tanımlamanın birkaç sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan en öne çıkanı 11 Mart 1973 tarihinde Bretton Woods sisteminin sona ermiş olması olarak belirtilmektedir (Fülberth, 2008/2011: 259).

Sözü edilen bu yeni dönem, IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ile çok uluslu şirketlerin önderliğindeki teknolojik devrimlerle şekillenmiştir (Uyanık, 2008). Dönemin bir başka özelliği ekonominin ağırlık merkezinin üretim sektöründen finans sektörüne kaymasıdır. Literatüre finansallaşma veya finansal kapitalizm olarak giren bu dönemden itibaren kapitalist işletmelerin karları içinde finansal karlar giderek daha fazla pay elde etmeye başlamışlar, neo-liberal politikalar eşliğinde oluşturulan serbestleşme dalgası ile de finansal sermayenin küresel ölçekte hareket edebilmesi ve özellikle gelişmekte olan ülkelere kredi verebilmesi için gerekli ortam sağlanmıştır.

Çalışmanın modern toplumlarda bireysel, toplumsal ve sistemle ilgili merkezi bir konuma sahip olması bakımından yaşamı şekillendirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda; 1970’li yıllara kadar tam istihdam yaklaşımıyla çalışmaya bakan devletler; 1980’li yıllardan itibaren “işgücünden tasarruf eden” bir teknolojik atılım ve yüksek ekonomik büyüme sonucunda neoliberal politikaların “işsizliğin önlenmesi ve istihdamın artırılması” hususunda da çözüm merci olarak özel sermayeyi işaret ettiği; fakat bu politikaların istihdamla ilgili sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Uyanık, 2008).

Toplumun önce tarım toplumundan sanayi toplumuna, ardından sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümünün işgücü ve istihdam üzerinde de yansımaları olmuştur. Buna göre; özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin bu ülkelerde işsizliği ortaya çıkardığı; gelişmiş ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise post sanayi toplumuna dönüşme sürecinde ortaya çıkan yeni mesleklerin vasıfsız işgücüne olan talebi azalttığı ve bu ülkeler için işsizliğin “kısa süreli ve devresel olma özelliğini kaybederek yapısal bir sorun” haline geldiği belirtilmektedir (Uyanık,2008).

İstihdamın sektörler arasındaki değişimi bu dönemde hizmetler sektörü lehine olmuştur. Dünya ekonomisi hizmet sektörünün hakim olduğu bir ekonomik sistem haline gelirken “sanayisizleştirme” (deindustrialization) olarak ifade edilen yeni bir kavram da ortaya çıkmıştır. 1980’lerin başlarında öncelikle Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda’da gelişen ve üretim sektöründeki toplam çıktı büyüdüğü halde üretim sektöründe istihdam edilenlerin azalışını anlatan bu kavram ilerleyen yıllarda A.B.D. ve tüm gelişmiş ülkelerin de karakteristiği haline gelmekteydi. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise; sanayisizleştirme ilk dönemler itibariyle istihdam azalması şeklinde olmayıp sanayi üretimindeki üretim oranı büyümesinin benzeri bir artışın istihdamda yaşanmaması şeklinde görülmekteydi (BM,2007:18-19). Tüm bu eğilim neticesinde küresel ölçekte 2000’li yılların başında ilk defa olarak hizmet sektörü istihdamı, tarım istihdam oranını geçerek %40’lar seviyesine ulaşmıştır (BM, 2007:15).

1990’lı yıllar boyunca küresel çapta gözlenen tarım politikalarına ilişkin bazı yazarların “kalkınma paradoksu” olarak adlandırdığı çelişkili bir durumdan da söz edilmektedir. Buna göre; tarım zengin ülkelerde sübvansede edilmekte oysa fakir ülkelerde vergilendirilmektedir. Bu görüşün dayanağını 1990’lı yıllarda yapılan ve çiftçilerin nüfusun çoğunluğunu

oluşturduğu ülkelerde düşük gelirli ülkelerde vergilendirilirken, azınlık oldukları yüksek gelirli ülkelerde çiftçilerin sübvansede edildiğini gösteren araştırmalar oluşturmaktadır (Swinnen, 2018).

Bazı yazarlar; tarım ürünleri ticaretinin dünyadaki ilk uluslararası piyasalar olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda, tarım ticaretinin gıda üreten koloni ve sömürgelerde üretilen gıdanın Avrupa'ya transferini sağlamak üzere İngiliz hegemonyasında 1870-1914 döneminde geliştirildiği, 1940-1970'ler arasındaki dönemde ise A.B.D. hegemonyasında tarım ürünleri piyasasının işlediği belirtilmektedir. 1970'ler ortasında başlayan ve 1980 sonrası dönem sonrası ise neo-liberal küresel sistemle birlikte ise “şirketlerin tarım rejimi” olarak ifade edilen kavramsallaşmadan söz edilmektedir (Bor, 2014:92).

1990 yılı sonrasında yaşanan gelişmeler sonrasında tarım politikalarında yeni yaklaşımların etkisini daha güçlü bir şekilde göstermeye başladığı belirtilmektedir. Sözü edilen bu gelişmeler; 1993 yılı McSharry Reformu ile Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının değişmesi ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütünün kurulması ve Tarım Anlaşması olarak sayılmaktadır (Akder, 2014: 173). Avrupa birliği, ABD ve uluslararası kuruluşların yürüttüğü politikalar ile şekillenen tarım politikalarının özellikle küçük çiftlikler ve topraksız köylüler açısından yoksulluk, kayıt dışı çalışma, kentsel göç ve işsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya bıraktığı savunulmaktadır. Bu bağlamda yoksulluğu sadece ekonomik yetersizlikler olarak ele almayıp çevreye etkisi ve diğer siyasi ve kültürel etkileri bakımından altı çizilmektedir (Gülçubuk, 2005: 2).

Modernizasyon ve ticarileştirmenin de özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki tarım sektörü için eşitsizlikler üretme eğiliminde olduğu, çünkü bu gelişmelerden en çok fayda sağlayan kesimin büyük ölçekli çiftçiler ve tarımsal-endüstriyel şirketler, olmasının kırsal yoksulluk başta olmak üzere bir takım sorun alanları yarattığı da kabul edilmektedir (BM,2007:16). Bununla birlikte bazı görüşler kapitalist tarım kavramının kullanımına çekingen yaklaşmaktadır. Buna göre bir şirket açısından çiftçilere girdi, tohum alet makine gübre satmak ve çiftlik ürünlerinin ticaretini yapmak oldukça kazançlı bir işken tarımın kendine has özellikleri ve doğal risklerden ötürü kapitalist bir yatırıma esasen uygun olmadığı belirtilmektedir. Bunu bağlamda; yün, deri, pamuk, tütün, kahve, çay ve şekerin sömürge ticareti hariç tarıma doğrudan çok az miktarda kapitalist yatırım yapıldığı ileri sürülmektedir (Holt-Gimenez, 2020: 115).

Şimşek'in ifadesiyle sanayileşmiş ülkelerde yüksek mekanizasyon nedeniyle ortaya çıkan arz fazlasını ihraç edebilmek için uluslararası kuruluşlar üzerinden ulusal politikaların yönlendirilmesi yönünde gelişmelerin yaşandığı bu dönemde (Şimşek, 1999), söz konusu uluslararası kuruluşların bu çalışmanın konusu bakımından tarım politikaları üzerindeki etkilerini açıklayabilmek için kuruluşların yapısı ve genel ekonomik yaklaşımlarından da söz etmek gerekmektedir.

5.2.2. Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'Nun Tarıma Bakışı

1944'te kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası kısa süre sonra Dünya Bankası (WB) adını almıştır. Başlangıçta, bankanın kredilerinin hedefinin İkinci Dünya Savaşı'ndan harap olmuş ülkelerin yeniden inşasına yardımcı olmak iken; zamanla odak, barajlar, elektrik şebekeleri, sulama sistemleri ve yollar gibi altyapıya yoğun bir vurgu yaparak “kalkınma”ya kaymıştır. Uluslararası Finans Kurumu'nun 1956'da kurulmasıyla kurum, gelişmekte olan ülkelerdeki özel şirketlere ve finans kuruluşlarına borç verebilmeye başlamıştır (DB, 2020).

Uluslararası Para Fonu (IMF), Temmuz 1944'te Birleşmiş Milletler Bretton Woods Konferansı'nda tasarlanmış, 1945'te faaliyetlerine başlamıştır. Kuruluş motivasyonu konferansa katılan 44 ülkenin uluslararası ekonomik işbirliği için bir çerçeve oluşturmaya ve 1930'ların Büyük Buhranına katkıda bulunan rekabetçi para birimi devalüasyonlarını tekrar etmekten kaçınmaya çalışması olarak belirtilen kurumun birincil misyonu, ülkelerin ve vatandaşlarının birbirleriyle işlem yapmalarını sağlayan döviz kurları ve uluslararası ödemeler sistemi olan uluslararası para sisteminin istikrarını sağlamak olarak belirtilmektedir (IMF, 2020).

ABD'nin New Hampshire eyaletinin bir kasabası olan Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Bretton Woods konferansı ile tasarlanan bu iki uluslararası kuruluş bu nedenden ötürü Bretton Woods kuruluşları olarak anılmaktadır.

Şimşek'e göre 1980'lerden itibaren Breton Woods kuruluşlarının “yapısal uyum programı” başlığı altındaki müdahaleleri ile milli devlet kurumları etkisizleştirilmeye çalışılmış, ülkelerin istihdam ve ekonomik aktiviteleri geriletme amacı taşıdığı görülmüştür. Bu bağlamda gelişmiş sanayi ülkelerinde aşırı üretim sonucunda ortaya çıkan mal fazlası,

gelişmekte olan ülkelerin hiç piyasalarına sunulmak istenmiştir. Yeni girilen piyasalarda işleyiş ise, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kapatılmaya çalışılması veya uluslararası bir dağıtımçı için üretime devam etmesi, tarım kesiminde çalışan üreticilerin ise yoksullaştırılması şeklinde işlediği belirtilmektedir (1999:125).

Yapısal uyum terimi, uluslararası alanda kullanıma Dünya Bankasının 1980’de yeni bir kredi biçimi olarak yapısal uyum ödünçlerini (Structural Adjustment Loans, SALs) geliştirmesiyle girmiştir. Petrol şoku ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin yavaşlamış olması bu borçların oluşturulma sebepleri olarak sayılmaktadır. İmar ve kalkınma amaçlı krediler veren Dünya Bankası, kredi ilişkisine gireceği ülkelerin ekonomi politikalarını yakından takip etmektedir. Buna göre Dünya Bankası, kredi vermeden önce “koşulluluk kuralı” adını verdiği kuralların krediye talip olan az gelişmiş ülke tarafından kabul edilmesini ve yerine getirilmesini zorunlu tutmaktadır (Ay, 2014: 61-62).

Yapısal değişim teorisi az gelişmiş ekonomileri geleneksel geçimlik tarıma ağırlık veren içe dönük ekonomik yapılardan, daha modern, daha kentleşmiş, daha sanayi ağırlıklı çeşitlenmiş imalat ve hizmet sektörlü ekonomiye dönüştüren mekanizmaya odaklanmaktadır. Bunun için neo-klasik fiyat ve kaynak dağılım teorisi araçlarını ve bu dönüşüm sürecinin nasıl olacağını açıklamak için modern ekonometrik teknikleri kullanır (Ay, 2014: 59). Neo-klasik okulun tarım ve beşeri sermayenin önemini vurgulayan görüşüne paralel olarak, Dünya Bankasının tarım kesimine yönelmesi, ödünçlerini tarım ve sosyal alanlara kaydırması söz konusu olmuştur (Ay, 2014: 65).

Yapısal uyum programı ve uluslararası tarım işletmelerinin düzenleme ve denetlemeleri kıtlık ile doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda yapısal uyum programları ve tarım sektörüne olumsuz etkilerini izah edebilmek için başvurulmuş ülke örneklerinden

birisi 1980 sonrası Somali’dir. Aktarıldığına göre Somali 1970’lere kadar gıda açısından kendine yeter bir ülke iken ve geleneksel olarak ekonomisi göçebe çobanlar ile küçük çiftliklerden oluşan bir tarım ekonomisi iken, yapısal uyum politikaları sonucunda “tarımsal ekonominin tüm toplumsal dokusu çözülmüştür.” (Şimşek 1999).

Dünya Bankası'nın tarıma bakışının zaman içinde değişmekle birlikte bu bakışta ortak paydanın, neo-klasik ekonominin kendi teorik ve metodolojik seçimleri ile piyasa yanlısı neo-liberal ideoloji olduğu belirtilmektedir (Oya, 2011: 3).

Dünya Bankası ve IMF politikaları, gıda ve tarımın finansallaşması için temel destek olmuş ve bu finansallaşma süreci, gıda sistemlerini derinden etkilemiştir. Yüksek fiyat oynaklığı ve tarımsal iş ve iklime zarar veren endüstriyel tarımın genişlemesi bağlamında, gıda ve tarım Dünya Bankası ve IMF'nin özel bir yetki alanı olmasa da bunların politika tavsiyesi ve kredi koşulluluğu neticesinde küresel çapta istenen uygun ortamın oluşturulmasına çalışılmıştır. Ülkelerin gıda güvenliği ve gıda sistemleri, çiftçilerin uzun vadede geçim kaynakları ve ekolojik sürdürülebilirlik sağlama kapasitesi, özellikle de küresel iklim değişikliği gibi konular altında bu grubun politikalarından söz edilmektedir (Sonkin, 2020:1).

1980'lerden itibaren yaşanan bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan kıtlık ve yoksulluk sorununa karşı ise, Dünya Bankası destekli kredilerin "yoksullukla mücadele yerine büyük ölçekli hidroelektrik ve tarımsal-sanayi projelerine aktarıldığını, bunun sonucunda zorunlu göç, çevre tahribatı ve ormansızlaşma gibi etkiler ortaya çıktığı belirtilmektedir. Tahıl piyasaları, Dünya Bankası'nın kontrolünde kuralsızlaştırılmış ve böylece zengin ülkeler, azgelişmiş ülkelerdeki köylülüğü tahrip ederek ve bunların ulusal gıda tarımını istikrarsızlaştırmaya çalışmışlardır (Şimşek,1999:131).

Dünya Bankası yapısal uyum kredileri aracılığıyla, kapitalizmin yaşadığı finansallaşma sürecini tarım alanına dâhil ederken, kredilerin kullandırma şartları aracılığıyla da piyasayı istediği şekilde düzenleyebilmiştir. Diğer ekonomik sektörler gibi tarıma ve gıdaya maddeci bir bakışın tezahürü olarak işleyen bu grubun politikalarının kırsal yapıya ve küçük aile çiftliklerine verdiği zarar, materyalist ekonomik büyüme bir anlayışla sanayileşme ve gelişmenin doğal bir sonucu olarak yorumlanmıştır.

5.2.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Tarımsal Ürün Ticaretinin Dönüşümü

Ülkelerin tarım ürünleri ticaretinde uygulayacakları kota ve vergi düzeylerini etkilemesi bakımından tarım politikalarını en çok etkileme gücü olan uluslararası kuruluşun Dünya Ticaret Örgütü (WTO/DTÖ) olduğu genel kabul görmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan barış ikliminden istifade ederek ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari işbirliklerini geliştirilerek uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1945 yılında imzalanmış, yürürlüğe girdiği 1948 yılından yerini Dünya Ticaret Örgütüne bıraktığı 1994 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Kacara, 2003: 84-85). Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ise 1994 yılında Marakeş Anlaşması diğer bir adıyla Uruguay Turu Anlaşması ile kurulmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün 164 üyesi bulunmakta ve bu üyelerin dünya ticaretinin yaklaşık %98'ini gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir (DTÖ,2020).

1994 yılında imzalanan ve 1995 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması tarım politikaları üzerindeki devlet müdahalelerini azaltıp tarımsal üretim ve ticareti serbest piyasa mekanizmasına bırakılması eğilimi öne çıkartılmıştır. Tarım anlaşması ülkeleri özelleşmiş bir tarımsal ürün üretmeye yönlendirme eğilimindedir. Sistemin ana mantığı; temellerini Ricardo'dan aldığını belirtebilecek mukayeseli üstünlükler teorisine göre her ülkenin avantajlı olduğu bir tarımsal ürününde uzmanlaşması ve bunu ihraç etmesi, kendi yetiştiremediklerini de ithal ederek sistemin varlığını sürdürmesine dayanmaktadır. Bunun ülkelerin tarımda kendine yeterli politikalarını terk ederek dışa bağımlı konuma gelmelerine zemin hazırlayıp hazırlamadığı ise bu tarihten itibaren üzerinde tartışılan ana meselelerden birisi olmuştur.

Tarım Anlaşması'nın amacı, sektördeki ticarete reform yapmak ve politikaları daha piyasa odaklı hale getirmektir. Bunun hem ithalatçı hem de ihracatçı ülkeler için öngörülebilirliği ve güvenliği artıracığı iddia edilmektedir. Tarım Anlaşması, hükümetlerin kırsal ekonomilerini desteklemelerine tercihen ticarete daha az bozulmaya neden olan politikalar aracılığıyla izin vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler kadar sübvansiyonlarını kısmak veya tarifelerini düşürmek zorunda kalmamakta ve yükümlülüklerini yerine getirmeleri için bunlara fazladan süre verilmektedir. Öte yandan “en az gelişmiş” statüsündeki ülkeler bunu kısıtlamayı uygulamak zorunda değildirler (WTO,2020).

DTÖ açısından, yurt içi fiyatları destekleyen veya üretimi başka bir şekilde sübvansiyon eden politikalarla ilgili temel şikayet aşırı üretimi teşvik etmeleridir. Bunun ithalatı baskı altına alıyor veya ihracat sübvansiyonlarına ve dünya pazarlarında düşük fiyatlı dumpinglere yol açıyor olduğu iddia edilmektedir. Tarım Anlaşması, üretimi doğrudan teşvik eden destek

programları ile doğrudan etkisi olmadığı düşünülen destek programları arasında ayırım yapmaktadır. Anlaşmaya göre; üretim ve ticaret üzerinde doğrudan etkisi olan iç politikaların kesilmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler, 1995'ten başlayarak bu rakamları altı yıl içinde %20 azaltmayı kabul etmişler; buna karşın gelişmekte olan ülkeler, 10 yıl içinde %13 kesinti yapmayı kabul etmişlerdir. Anlaşma, en az gelişmiş ülkelerin sübvansiyonlarında herhangi bir kesinti yapmasını düzenlememiştir (WTO,2020).

Öte yandan Tarım Anlaşmasına göre ticaret üzerinde minimum etkiye sahip önlemler serbestçe kullanılabilir. Araştırma, hastalık kontrolü, altyapı ve gıda güvenliği gibi devlet hizmetlerini bu önlemler arasında sayılmaktadır. Ayrıca, doğrudan gelir desteğinin belirli türleri, çiftçilere tarımı yeniden yapılandırmalarına yardımcı olmak için yardım ve çevresel ve bölgesel yardım programları kapsamında doğrudan ödemeler gibi üretimi teşvik etmeyen doğrudan çiftçilere yapılan ödemeler de serbesttir. Ayrıca, çiftçilerin üretimi sınırlandırmaları gereken durumlarda çiftçilere belirli doğrudan ödemelere izin verilir. Gelişmekte olan ülkelere tarımsal ve kırsal kalkınmayı teşvik etmek için belirli hükümet yardım programları da anlaşmaya göre serbesttir (WTO, 2020).

Tarımsal dönüşüm olarak tanımlanan sürecin endüstrileşme ile beraber tamamlanacağı varsayılmaktayken zaman içinde gelişmiş sanayileşmiş ülkelerin tarıma önem vermeye devam etmesi ve tarımsal gelişmelerin sürüyor olması, endüstrileşmenin tarımın önemini azaltacağı düşüncesinin yanlış olduğunu gösterdiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin Doha Turları olarak adlandırılan müzakere süreçlerinde dış ticaretle birlikte önemli bir diğer müzakere başlığını oluşturan tarım açısından kalkınmayla ilgili yeni bir yaklaşım ortaya konmaya çalışıldığı da belirtilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler tarımda reform sürecini başlatırken, iç pazardaki desteklerin uluslararası kurallara bağlanması, sürdürülebilir çevre ve kırsal kalkınma gibi hedeflerin tarım politikasına eklemlenmeye çalışılması gelecek dönemde tarım sektöründe yaşanabilecek gelişmelerin bu yaklaşımlar çerçevesinde şekilleneceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır (Akder, 2014: 171).

Küresel tarım ürünleri ticaretinin arka planında yatan ve Chenerry'e göre; karşılaştırmalı üstünlükler temeline dayanan uluslararası işbölümünün az gelişmiş ülkelerin aleyhine olduğunu belirtilmektedir. Buna göre; az gelişmiş ülkeler açısından hammadde ve besin maddeleri ihracının sağlayacağı gelirin, ağır sanayi yatırımlarından elde edilecek gelirden

daha fazla olacağı savunulmakta ve az gelişmiş ülkelerin emek yoğun ürünleri üretmesi, sermaye yoğun ürünlerin ise ithal edilmesi tavsiye edilmektedir (Ay, 2014: 65).

Öte yandan sözü edilen uluslararası ticaret ve işbölümünün sorunları olduğu da kabul edilmektedir. Bu bağlamda öne çıkan sorun gıda fiyatları artışıdır. 1999 yılı aralık ayında küresel gıda fiyatlarının enflasyona göre ayarlanmış tüm zamanların en düşük seviyesine ulaştığından beri yükseliş eğiliminde olduğu ve 2000'ler boyunca devam eden fiyat artışlarının ve 2010'ların başında ticaret politikalarının hali hazırda mevcut sorunlarını artırdığı belirtilmektedir (Swinnen, 2018).

Bu gelişmelerle birlikte DTÖ'nün küresel tarım ürünleri ticaretindeki işlevinin zayıfladığını belirten görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre; gıda ve tarım politikalarının daha önce hiç görülmemiş bir hızda değişmekte; Dünya Ticaret Örgütü'nün baskın rolü zayıflarken; küresel değer zinciri yaklaşımı bağlamında geliştirilen standartların ve bu kapsamda “tarife dışı engeller” olarak sayılan çevre, işgücü ve gıda güvenliği endişelerini ele alan yaklaşımların tarım ticaret politikasında daha büyük bir rol oynamaya başladığı belirtilmektedir (Swinnen, 2018). Dünya Ticaret Örgütü'nün, tarım politikalarını etkileme kapasitesinin azaldığını belirten yukarıdaki gibi görüşler mevcut olmakla birlikte, ileride görülebileceği gibi örgüt Avrupa Birliği Tarım Politikasına etkisini sürdürmektedir. Avrupa Birliği'nin dünya tarımsal ürünler ticaretindeki payı düşünüldüğünde örgütün gelecekte de küresel etkinliğini devam ettireceği düşünülmektedir.

5.2.4. Birleşmiş Milletler ve BM Gıda Ve Tarım Örgütü'nün Sürdürülebilirlik

Yaklaşımı Ekseninde Tarım

1945 yılında kurulan Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ/FAO), açlığı yenmek için uluslararası çabalara liderlik etme misyonu taşıdığını belirten Birleşmiş Milletler'in uzman bir kuruluşudur. “Herkes için gıda güvenliğini sağlamak ve insanların aktif, sağlıklı yaşamlar sürmek için yeterli yüksek kaliteli gıdaya düzenli olarak erişmelerini sağlamak” amacıyla olduğunu ifade eden FAO, 194 üye devletle dünya çapında 130'dan fazla ülkede çalışmaktadır (GTÖ,2020).

Pek çok geleneksel tarım uygulamasının ve özellikle toprağın derinlemesine sürülmesinin etkilerine dair artan endişeler ışığında, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 'koruma tarımı' başlığı altında bir toprak koruma uygulamaları paketini teşvik etmeye başlamıştır (Knowler ve Bradshaw, 2007). FAO'nun ortaya koyduğu “sürdürülebilir üretim yoğunlaştırma” paradigması, aynı zamanda doğal kaynak tabanını ve çevreyi koruyan ve geliştiren ve çevresel hizmetlerin kullanılmasına olumlu katkıda bulunan verimli ve kazançlı bir tarıma duyulan ihtiyacı kabul etmektedir. FAO bu bağlamda koruma tarımı olarak ifade edilen kavrama başvurmakta ve bunun kaynak tabanını ve çevreyi korurken ve geliştirirken gelişmiş ve sürdürülebilir üretkenlik, artan kar ve gıda güvenliği için tarımsal ekosistemleri yönetmeye yönelik bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir (Frederich vd, 2015: 2-3).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ise 1987 Birleşmiş Milletler Brundtland Raporu ile tanıtılmıştır. Bu rapora göre sürdürülebilir kalkınma; gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını yok etmeden bugünkü ihtiyaçların karşılanabilmesi olarak tanımlanabilir (Mengi ve Algan, 2003:2-4). Sürdürülebilir kalkınma kavramının geliştirilmesinin arkasında yatan mantık bilim ve teknolojiye ilerlemeler ile çevre sorunlarının çözümlenebileceği inancıdır. Bu varsayıma göre sürdürülebilir kalkınma ile sadece doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı başarılmakla kalmaz aynı zamanda küresel ölçekte yoksullukla da mücadele edilebilir (Keleş, 2013: 108).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı beraberinde ekolojik iktisat ya da yeşil ekonomi olarak da anılan bir akımı da getirmiştir. Bu akımı savunanlara göre, üretim “insan emeği ve teknoloji tarafından karşılanmayacak üretilmez kaynaklara bağımlı”dır. Bu bağlamda, doğa ile ekonomi arasındaki ilişki iyi okunmalı ve doğal kaynakların kullanımı sürdürülebilir kalkınma ilkelerine göre planlanmalıdır. “Kirlenen öder” prensibine dayalı çevre vergileri gibi politikalar da bu bağlamda başvurulabilecek araçlardandır (Satır Reyhan, 2014). Çevre ve ekonomik hayat arasındaki bağın iki önemli unsuru bulunmaktadır: Ekonomik faaliyetler için gerekli kaynakların (hammadde vb. üretim girdileri) çevreden elde edilmesi ve üretim ve tüketim faaliyetlerinin çevreye etkileri (Keleş, vd., 2005:42). Dolayısıyla yeşil bir ekonominin bu iki unsur arasında dengeli ve sürdürülebilir bir ilişki kurmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bu yorumu yaparken ise, yeşil ekonominin esasında kapitalist bir ekonomik model içinde, kapitalizmin çevreye

verdiği zararın tazminine yönelik kapitalist sistemin kuralları ekseninde geliştirilmiş bir kavram olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Sürdürülebilir tarımın sonuçlarının, gıda üretkenliği, azalan pestisit kullanımı ve karbon dengeleri için olumlu olabileceğini düşünen yazarlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde daha sürdürülebilir tarımsal üretim biçimlerinin daha geniş bir şekilde ortaya çıkmasını desteklemek için ulusal ve uluslararası politikalar geliştirmeye yönelik önemli zorlukların olduğu da kabul edilmektedir. Sözü edilen yaklaşımlar çerçevesinde tarımsal sistemlerde sürdürülebilirlikle ilgili endişeler, çevresel mal ve hizmetler üzerinde olumsuz etkileri olmayan, çiftçiler için erişilebilir ve etkili olan ve gıda verimliliğinde iyileştirmelere yol açan teknolojiler ve uygulamalar geliştirme ihtiyacına odaklanmaktadır. Biyolojik ve ekolojik süreçleri gıda üretimine entegre edecek, çevreye veya çiftçi ve tüketicinin sağlığına zarar veren yenilenemeyen girdilerin kullanımını en aza indirecek, çiftçilerin bilgi ve becerilerini verimli bir şekilde kullanacak yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu; tarımsal sistemler için doğal; sosyal; insani; fiziksel; ve finansal sermayenin de sürdürülebilirlikle geliştirilebileceği düşünülmektedir (Pretty, 2007).

Görüldüğü gibi, materyalist pozitivist düşünce yöntemi üzerinden “insan-doğa-ekonomi” ilişkisini kurgulayan Batı toplumlarının; doğaya verilen zararın farkına varmasıyla birlikte pozitivist doğa algılamasına dair “düşünce yöntemi”nde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Hermeneutik bir açılımla insanın içinde yaşadığı dünyaya ve çevreye karşı ahlaki sorumlulukları olduğu, doğal kaynakların sonraki nesillere de aktarılacak üzere sürdürülebilir kullanılması gerektiği gibi düşünceler yaygınlık kazandıkça, bu düşüncelerin tarımsal üretim sistemleri ve politikalara da uygulanması gerektiği kabul edilmiştir. Bu bağlamda, uluslararası kuruluşların gündeme getirdiği sürdürülebilirlik yaklaşımlarını; düşünce yöntemindeki bu farklılık göz önünde bulundurarak yorumlamak gereklidir.

5.3. 20. Yüzyılda Tarımsal Dönüşüm Bağlamında Türkiye ve Avrupa’da Tarım Politikalarının Gelişimi

Bu bölüme kadar, çalışmanın konusu olarak seçilen Avrupa Birliği ve Türkiye tarım politikaları mukayesesi konusuna bir alt yapı hazırlamak amacıyla detaylı olarak tarım ve tarım politikalarının tarihsel olarak nasıl bir dönüşüm geçirdiği aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde ise; önce Türkiye, ardından Avrupa Birliğinde tarım politikalarının gelişimi tarihsel gelişmeler üzerinden aktarılıp mevcut tarımsal duruma dair istatistiksel göstergeler kullanılarak nicel bir mukayese yapılacaktır.

5.3.1. Türkiye’de Tarım Politikalarının Gelişimi

Türkiye’de, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarıma yönelik yaklaşımın değerlendirilmesinde; yöntem itibarıyla modernleşmeci pozitivist düşünce bağlamında bir ele alış gerekmektedir. Cumhuriyetin batılılaşmacı modernleşmeci iktisat ve kalkınma anlayışı bu bağlamda tarım politikalarını da etkilemiştir. Benzer şekilde Cumhuriyet tarihi boyunca kırsal alanın başat iktisadi faaliyeti olan tarımsal üretimin dönüşümünün, kapitalist üretim biçiminin Türkiye’deki gelişiminin asal bir parçası olduğu ve ancak onun bütünlüğü içerisinde anlaşılabilceği de belirtilmektedir (Önal,2014:284). Bu bağlamda, tarihsel süreç içinde Türkiye’nin tarım politikalarında yaşanan gelişmeler, dönemin hâkim iktisat anlayışına ilişkin uygulamalar çerçevesinde yorumlanacaktır.

5.3.1.1. Cumhuriyet dönemi ve planlı kalkınma döneminde kurumsallaşma ve modern tarım politikaları oluşturma

Türkiye Cumhuriyeti düşünce planında İttihat ve Terakki Partisinin kendi içindeki ilk döneminde uygulamaya çalıştığı batılı pozitivist felsefi kökenli liberal iktisat düşüncesinden hareket ederek ekonomik zihniyetini bu iktisat anlayışının araçları bağlamında geliştirdiği belirtilmektedir. Buna göre Türkiye’de takip edilen ekonomik kalkınma modeli, “temelde kapitalist” Batı Avrupa’nın 19. yüzyıl boyunca kullandığı bir model olmakla birlikte; çeşitli yönleri ile de özgün bir model olarak tanımlanmaktadır (Şimşek,2008:305).

İnalcık, Türkiye’nin ana ekonomi karakteri ve sosyal yapısının “Osmanlı imparatorluğundan miras kalan milli toprak rejimi ve çiftthane sisteminin sonucu olarak gelişmiş küçük köylü aile işletmeleri” ne dayanan sosyoekonomik bir yapı olarak özetlemekte ve bu yapının 1950’lere kadar sürdüğünü belirtmektedir. Bu dönemden sonra tarımda mekanizasyon ve tarım sektörüne piyasa ekonomisinin girmesiyle beraber sadece tarımın değil Türkiye’nin tüm sosyo-ekonomik yapısının köklü bir değişim sürecine girdiğini belirtmektedir (İnalcık, 2018:13). Bu bağlamda İnalcık Osmanlı toplumundan

gelen küçük köylü aile işletmeleri sisteminin 20. yüzyıla kadar büyük ölçüde korunduğunu belirtmektedir (İnalçık, 2018:16).

Cumhuriyetin kurulmasından önceki dönemde, Anadolu köylüsünü savaşa ikna etmek için Ankara Hükümeti'nin bazı önlemler almak zorunda kaldığı, bu bakımdan 11 Ekim 1920 tarihli Baltalık Kanunu ile orman köylülerinin orman sahibi edilmesi amacıyla her köylü ailesine 2 hektar orman arazisinin mülkiyetinin verilmesini öngören yasal düzenleme tarıma yönelik ilk devlet müdahalelerinden birisi olarak sayılmaktadır. Fakat bir görüşe göre, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile birlikte yoksul köylülere olan ihtiyaç azaldığından bu kanunun uygulanması Lozan Barış anlaşması ile birlikte durdurulmuştur (Önal, 2014:289).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki on yıllık dönemde, ülkenin nüfus ve sosyo ekonomik yapısı dikkate alınarak köylü yanlısı politikaları uygulandığı, özellikle aşar vergisinin kaldırılması ile tarımsal üretimin özendirildiği ve ekili alanların artırılmasının başarıldığı belirtilmektedir. Yine bu dönemde devlet tarım sektörüne finansman sağlanması noktasında da rol üstlenmiş; çiftçilere özellikle traktör, tohum ve gübre gibi girdilere erişebilmeleri için Ziraat Bankası üzerinden kredi verilmesi sağlanmıştır. Devletin tarıma yönelik kamu örgütlenmesi de 1924 yılında Ziraat Vekaleti adıyla kurulan bakanlık ile başlamıştır (Rehber, 2013:237). Türkiye'de tarım alanında kapitalizmin yerleşmeye başlamasını 1930'lardaki gelişmelere dayandıran görüşler bulunmaktadır. Buna göre Ziraat Bankası'nın kurulması ve işleme biçimi, tarımsal hammadde kullanan sektörlerle devlet yatırımları, traktör kullanımının yaygınlaştırılmasına çok yönelik teşvikler büyük toprak sahiplerinin kapitalist ilişkiler geliştirerek piyasa içinde etkinliklerinin artmasını sağlamıştır (Önal, 2014:293).

1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması, 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü sonucu çiftçilerin toprak mülkiyeti hakkı kazanması cumhuriyet döneminin tarım alanında gerçekleştirilen ilk önemli politikaları olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra 25.03.1924 tarih 432 sayılı kanun ile Ziraat Vekaleti ve Ticaret Vekaleti kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım ile ilgili gerçekleştirilen pek çok mevzuat düzenlemeleri de bulunmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 35).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, tarım politikalarında çoğunlukla büyük toprak sahiplerinin lehine olacak düzenlemelerin ağırlıkta olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda aşar vergisinin kaldırılması, toprak mülkiyetinin merkezileşmesi ve toprak reformu tartışmalarının bertaraf edilmesi büyük toprak sahiplerinin lehine olan gelişmeler olarak değerlendirilmektedir (Önal, 2014:289).

İkinci Dünya Savaşı ile planlı dönem olarak adlandırılan altmışlı yıllara kadar olan dönem arasında iktisadi anlamda devletçilik yerine liberal politikalar benimsense de tarım sektörü için devletin müdahaleci ve korumacı yaklaşımı devam etmiştir. Yüksek enflasyon sonucu artan gıda fiyatları nedeniyle tüketicileri korumak amacıyla başta hayvansal ürünler olmak üzere, pirinç, buğday gibi tarımsal ürünlere fiyat müdahaleleri gerçekleştirilmiş, fındık, üzüm, incir gibi bazı ürünlerin devlet tarafından desteklenmeye başlanması bu dönemde olmuştur (Rehber, 2013:238).

Türkiye Cumhuriyeti için tarımsal dönüşümün ise 1950'lerden sonra meydana gelen şehirleşme süreciyle birlikte hız kazandığı aktarılmaktadır. Bu bağlamda Türkdoğan, bunu bir “metodoloji yanılgısı” olarak değerlendirmektedir. Yazara göre; “tarımın modernize edilmesi amacıyla 1950'lerden sonra genişletilen kredi hacmi, artan traktör sayısı – Marshall Planıyla- küçük köylü işletmelerinin yerine büyük işletmelerde çalışan çiftçilerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur”. Tarım sektöründen kopan işgücünün de köylerden büyük kent merkezlerine göçü gerçekleştirdiği aktarılmaktadır (Türkdoğan, 2014: 101). Buna ek olarak bazı yazarlar, Türkiye'nin tarımda bir makineleşme hamlesi yapması ve tarımsal ürün ihracatçısı haline gelmesinin esasen Türkiye'ye Marshall Planı çerçevesinde biçilen rol ve emperyalist güçlerin beklentileri sonucunda yaşandığını, bu bağlamda Demokrat Partinin yalnızca bir aracı ve uygulayıcı olduğundan söz etmektedirler (Önal, 2014: 295). Bu bağlamda bir başka yazar ise, ikinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kapitalizmin dünya genelinde yeni işbölümü projesi tanımladığını, Truman doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde bunun siyasi ve iktisadi koşul ve hedeflerinin belirlendiğini ve Türkiye'ye de bu çerçevede sanayileşme planından vazgeçip tarıma yüklenmesini öneren bir rol tanımladığını belirtmektedir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile desteklenen Türkiye'nin bu yeni rolüne göre Türkiye tarım ürünlerinde görece ihracat avantajına sahip olduğu için bu sektöre yoğunluk vermelidir (Günaydın, 2014:515).

Batılılaşma ve sanayileşme konusunda Avrupa'nın taklit edilmesinin sonuçlarına değinen Topçu da köyden büyük şehirlere göç olgusunu ele almaktadır. Bu bağlamda büyük şehirlerin üretim yeri olmaktan ziyade batılı ülkelerin pazar yeri haline geldiğini ve Topçu 20. Yüzyılın sömürge pazarları olarak betimlediği bu pazarlarda takas edilenin el emeği ile fabrika üretimi olduğunu “Bu pazarda Anadolu köylüsünün bir yıllık alinteri ve taban nasırlarıyla elde ettiği şeylerin, yabancı milletlerin fabrikasında, birkaç dakika da imal edilen eşya ile değişimi yapılıyor” cümlesiyle ifade etmektedir (Topçu, 2018: 272). Bu bağlamda köyleri "vatanın varlığının özünü teşkil eden” yerler olarak betimleyen Topçu, köyden kente göç ile birlikte köylerde yaşayanların sayısının azalmasının sonucunda Anadolu topraklarının arıklaşması gibi Anadolu'nun manevi hayatının da gerilediğini savunmaktadır (Topçu, 2018: 277). Köyden büyükşehirler göçün bir sebebi de kırsal alandaki alt yapı yetersizlikleri olarak sayılmaktadır. Bir görüşe göre, yaşadıkları köy ve kasabalarda 20. yüzyılın yaşam standartlarını yakalamaya imkan veren “içtimai teşkilat” bulunmaması Anadolu insanının köyden kente göçünü hızlandırmıştır (Topçu, 2018: 272-273).

1950’li yıllarda dikkat çeken gelişme Marshall Planı ile alınan kredilerin tarımda makineleşmede kullanılması olmuştur. Bu dönem boyunca traktör ithal edilmiş; 1948 yılında 1750 olan traktör sayısı, 1958’de 42.527’ye, 1948’de 994 olan biçerdöver sayısı 1958’de 6592’ye yükselmiştir. Bir görüşe göre, yoksul köylüler ve tarım işçileri için ücretli emek kırsal alanda yaşayabilmenin yegâne koşulu olduğundan, bu alanda makineleşme yaygınlaştıkça kendilerine olan ihtiyaç azalmış ve yoksul topraksız köylüler kırsal alanı terk etmek durumunda kalmışlardır (Önal, 2014:296).

Gelişmiş ülkelerde savaş makinelerini üreten fabrikaların, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından dönüştürülerek traktör üreten fabrikalar haline getirildiği; Marshall yardımları sayesinde de çevre ülkelere traktör satımı ve karayolları yapımı için dış yardımlar sağlandığı aktarılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de 1950-1953 döneminde tarım sektörünün %10’un üzerinde büyüme yakaladığı son dönem olduğu vurgulanmaktadır (Günaydın, 2014:515).

Türkdoğan Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşundan itibaren kalkınmada tarım sektörü yerine sanayileşmeci bir yaklaşım ortaya koymuş olduğunu ifade etmektedir (Türkdoğan, 2015: 697). Bu dönemin tarım politikaları kalkınma planları üzerinden incelendiğinde

görülmektedir ki, her plan döneminde farklı bir önlem/politika ön plana çıkmaktadır. Buna göre 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Kalkınma Planı döneminde fiyatlara müdahale etmek yerine üretim girdilerinin desteklenmesi benimsenmiştir. 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Kalkınma Planı döneminde ise tarımsal fiyat politikalarına ve tarımın desteklenmesine yeterince önem verilmediği belirtilmektedir. İlerleyen süreçte yer alan kalkınma planlarında ise genellikle tarımsal desteklerin ne şekilde gerçekleştirileceğine ilişkin hedef ve politikaların şekillendirildiği görülmektedir (Yavuz, 2005: 46-47). Planlı kalkınma döneminin başlangıcında Türkiye’de yalnızca 11 tarımsal ürün desteklenirken 1970li yılların sonunda destekleme kapsamına alan ürünlerin sayısının 30’a ulaştığı belirtilmektedir (Rehber,2013:238).

1961-1980 yılları arasındaki kalkınmacı devlet politikaları döneminde, kentlerde başlayan siyasi mücadele ve çatışmaların kırsala sıçramaması ve köylülerin politize edilmemesi için devletin tarım politikalarını bu doğrultuda şekillendirdiğini belirten görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda devlet bir yandan büyük tarım işletmelerinin çıkarlarına zarar vermemeye çalışırken, diğer yandan yoksul köylülerin yaşam koşullarını da iyileştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda 1960 yılında altı ürün destekleme kapsamındakiler zaman içinde desteklenen ürün sayısı artmış 1970’lerin sonunda 24 ürün destekleniyor olmuştur. Desteklenen ürün sayısının artmasının geleneksel olarak geçimlik tarım yapan küçük küçük ölçekli çiftçileri piyasa için üretmeye teşvik ettiği de belirtilmektedir (Önal, 2014:297-298). Dönem boyunca yapılan destekleme alımları, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tekel, Türk Şeker, Çaykur, Tarım Satış Kooperatifleri aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve kamunun bu müdahalesi sonucunda tarım ürünleri fiyatları belli bir düzeyin üstünde seyretilmiştir (Günaydın,2014:517).

Planlı dönemde çeşitli sebeplerden ötürü tarımı ve çiftçiyi destekleyen Türkiye tarım politikaları, 1980’ler ile birlikte büyük bir değişime uğramıştır. Planlı döneme karakterini veren kamu iktisadi teşebbüsleri ile devletin tarımsal ürün alımları sayesinde belirli bir gelir artışı yakalayan çiftçiler, ilerleyen dönemde bu uygulamaların uğradığı değişim neticesinde büyük gelir kayıpları ile karşı karşıya kalmıştır.

5.3.1.2. 1980’li yıllarda neo-liberal politikaların Türkiye’de tarım politikalarına etkisi

Genel bir değerlendirme yapıldığında tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nispi olarak azalma gösterdiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda tarımın GSYİH’deki payı %42.8 iken 1970’li yıllarda %36.0, 1985 yılında %25.0, 1990 yılında %16.0, 2000 yılında %13.5 oranında gerçekleşmiştir. 1980’ler Türkiye ekonomisi açısından dönüm noktası olarak nitelenen gelişmelerin gözlemlendiği yıllardır. Bu gelişmeler ilk olarak 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan İstikrar Tedbirleri ile başlamıştır. Bu noktada, Türkiye ekonomisinde yapısal bir dönüşüm başlatıldığı görülmektedir. “24 Ocak 1980 kararlarının, “IMF destekli Ortodoks istikrar politikalarından” oluştuğu” belirtilmektedir. (Köse, 2002) Bu görüşe göre, Kararda yer alan başlıca maddeler olan; sıkı para ve maliye politikası, kamu mal ve hizmetlerinin fiyatlarının artırılması ve ücretlerin baskılanması gibi öneriler ortodoks politikalar olarak değerlendirilmektedir.

24 Ocak kararlarının ardından tarımsal ürünlere yönelik destekleme alımlarının azaltılmasının küçük ölçekli çiftçilerin geçim imkânlarını oldukça olumsuz etkilediği belirtilmekte, bunun sonucunda Cumhuriyet tarihinin en büyük iç göç dalgasının başladığı aktarılmaktadır. Buna göre 1980-1990 yılları arasında kırsal nüfus yaklaşık 2 milyon kişi azalmıştır (Önal, 2014:301). 1980’li yıllarda, 24 Ocak kararlarında öngörülen özelleştirmelerin görece istenilen oranda gerçekleştirilememesi sonucunda devletin tarım politikalarındaki dönüşümün de sınırlı kaldığı belirtilmektedir. Buna ek olarak 1980’lerin sonunda ülke genelinde yaygınlaşan işçi hareketlerinin, devleti bir kez daha köylüleri bu mücadeleden uzak tutmak için onların geçim şartlarını iyileştirmeye yönelik politikalar geliştirmeye gittiği iddia edilmektedir. 1980’lerin sonundan itibaren 1990’lar ile devletin destekleme alımlarının kapsamını genişlettiği ve ödeme miktarını yükseltmesi bu görüş çerçevesinde yorumlanmaktadır (Önal, 2014:301).

24 Ocak kararlarının tarım sektörüne yansısı desteklerin azaltılması yönünde olmuştur. Bu bağlamda 1980 yılında 24 tarımsal ürün desteklenirken doksanlı yılların başında bu sayının aşamalı olarak sekize kadar düştüğü belirtilmektedir. Yine 24 Ocak kararları çerçevesinde Her türlü Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) tarafından üretilen mallardaki fiyat kontrolleri kaldırılmış, mümkünse bu KİTlerin özelleştirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu bağlamda ilk özelleştirilen tarım ve gıda alanında faaliyet gösteren KİT’ler SEK, YEMSAN, EBK gibi kurumlar olmuştur (Rehber,2013:238-239).

Türkiye'nin tarım politikaları açısından önemli bir gelişme ise 1999 yılında IMF anlaşması kapsamında uygulamaya konan Yeniden Yapılandırma Programının tarımla ilgili alanı olan “Tarım Reformu Uygulama Projesi” kapsamındaki uygulamalar olmuştur. Bu bağlamda Devlet tarafından yapılan destekleme alımları sınırlandırılmış, tarımsal kredi faizleri piyasa faizleri düzeyine yükseltilmiş ve üreticilere doğrudan gelir desteği adı altında tek bir tarımsal destekleme politikası üzerinden kaynak sağlanmaya başlamıştır (Rehber,2013:240).

1990'lı yıllarda yaşanan önemli bir gelişme olarak kabul edilen ve 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Gümrük Birliği anlaşmasında, temel olarak tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmış olmakla birlikte, işlenmiş tarım ürünleri kapsam dâhilindedir. Bu çerçevede Türkiye'nin rekabet üstünlüğü olan salça, meyve suyu gibi çeşitli alanlar dışında ki işlenmiş tarım ürünleri arpa birliği ile yapılan dış ticarete ilişkin gümrük birliği anlaşması kapsamına dahil edilmiştir. Öte yandan Avrupa Birliği ile yapılan ticarete ilişkin göstergelerin gümrük birliği anlaşmasının ticaret dengelerini Avrupa Birliği lehine değiştirdiğini belirten görüşler bulunmaktadır (Günaydın, 2014: 523).

Dönemin sonunda 1999 yılında IMF ile yapılan Stand -by anlaşmaları çerçevesinde verilen taahhütler de tarım politikalarını etkilemiştir. Buna göre IMF'ye verilen niyet mektubu tarım politikalarına ilişkin aşağıdaki maddeleri içermektedir (Günaydın, 2014: 523):

- Dünya fiyatları temel alınarak yerel destekleme fiyatları baskılanacak,
- Girdi ve çıktı ya dayalı destekleme sistemi terk edilerek doğrudan gelir desteği sistemine geçilecek,
- Tarım satış kooperitifi birlikleri işlevsizleştirilecek,
- Tarım alanında faaliyet gösteren KİT'ler özelleştirilecek
- Tarım sektörü liberal rekabete açılacak,
- Söz konusu reformlar Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredileri ile desteklenecek.

Bazı yazarlara göre; 1999 yılı sonunda IMF'ye verilen niyet mektubunda “var olan destekleme politikalarının safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir işçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmek” sözleriyle ifade edilen durum, Türkiye'nin pek çok liberal kapitalist politikayı uygulamayı taahhüt ettiği anlamına gelmekteydi (Önal, 2014: 302). 1990'lı yıllar gerek Avrupa Birliği ile olan ilişkiler gerekse IMF ile yapılan

anlaşmalar neticesinde Türkiye’de dışa açılma ve liberalleşmenin tam olarak kurumsallaştığı bir dönem olurken; dönemin sonundaki büyük iktisadi kriz uygulanan politikaların yanlışlığını da ortaya koymaktaydı.

5.4. 20. Yüzyılda Avrupa’da Tarım ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Gelişimi

Avrupa Kıtasının savaşlarla geçen geçmişine rağmen, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa uyumunun belirlediği, buna göre ulusal sınırlar ve politik ilişkilerin bu dönemden itibaren Avrupa’da dengeye dayalı bir sistemi sürdürmek üzere biçimlenmekte olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede, savaşlar veya savaş tehditlerinin bu dengeyi bozduğu dönemlerin ardından gerçekleştirilen barış anlaşmalarıyla sistemin korunmaya çalışıldığı eklenmektedir (Middelaar,2014:17). İlerleyen kısımda; 20. Yüzyılın ikinci yarısında bu ilişkiler ve denge sisteminin kurumsallaştırılması ile meydana gelen sonraki adıyla Avrupa Birliği’nin ortak politika alanlarından en başarılısı olarak gösterilen Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının tarihsel gelişimi ve özellikleri sistematik olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

5.4.1. Avrupa Birliği

Kıtanın uzun ve sıklıkla şiddetli tarihi boyunca çeşitli kişilerce dile getirilmiş bir fikir olduğu belirtilen Avrupa Birliği fikrinin Roma İmparatorları, Napolyon, Hitler ve diğer tarihi figürler tarafından, bazen şiddet ve savaş içeren çeşitli şekillerde ulaşılmaya çalışılan amacın temellendirilmiş bir kıta birliğine ulaşmak olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda

modern devletin ortaya çıkışından beri 17. yüzyılın ortalarından itibaren, filozoflar ve politik düşünürlerin de dar ulusal çıkarları ve bağlılıkların ötesinde birleşik bir Avrupa hayal ettiği belirtilmektedir (Dinan 2014:1). Avrupa Birliğini oluşturan ülkeler modern bir ulus devletin en karakteristik özelliği olan kendi egemenliği ilkesini ye devletlerin kolektif barış, ekonomik entegrasyon ve uluslar üstü yönetişim lehine sınırlamayı seçtikleri belirtilmektedir (Dinan,2014:1).

Avrupa Birliği tarihi ile ilgili çalışma yapan bir araştırmacı, ortak bir Avrupa tarih ve kültür alanı anlayışının neredeyse 300-400 yıldan beri var olduğunu fakat bunun coğrafi

sınırlarının net olmadığını ifade etmektedir (Middelaaar,2014:18). Sözü edilen bu ortak tarih ve kültür bilincine sahip ülkeler topluluğunun sınırları tıpkı Avrupa Birliğinin genişleme sürecinde olduğu gibi zaman içinde değişkenlik göstermiştir. 1950'den itibaren, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, kalıcı barışı sağlamak için Avrupa ülkelerini ekonomik ve politik olarak birleştirmeye başlamıştır. Altı kurucu ülke Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'dır. 1957'de Roma Antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) veya "Ortak Pazar" ı kurmuştur. Danimarka, İrlanda ve Birleşik Krallık, 1 Ocak 1973'te Avrupa Birliği'ne katılarak Üye Devletlerin sayısını dokuza yükseltmiştir. 1981'de Yunanistan AB'nin 10'uncu üyesi olmuş ve bunu İspanya ve Portekiz beş yıl sonra izlemişlerdir. 1986'da Tek Avrupa Senedi, AB sınırları boyunca serbest ticaret akışıyla ilgili sorunları çözmeyi amaçlayan ve böylece "Tek Pazar" ı yaratmayı amaçlayan geniş altı yıllık bir programın temelini oluşturan bir antlaşma olarak imzalanmıştır. 1993 yılında Tek Pazar, malların, hizmetlerin, insanların ve paranın dolaşımı 'dört serbesti' ile tamamlanmıştır. Zaman içinde genişlemeye devam eden Avrupa Birliği 28 üyeye ulaşmış ancak, Birleşik Krallığın ayrılmasıyla yeniden 27 üyeye düşmüştür (EU,2020).

5.4.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Gelişimi

Avrupa'nın tarımsal ürün üretimi konusundaki yetersizliklerini, tarımın stratejik önemi ve bir güvenlik ve bağımsızlık meselesi olarak ele alıp oluşturduğu politikalarla aştığı, üretimini yapamadığı tropikal tarım ürünlerini ise eski sömürgeleri olan ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları yoluyla karşıladığı belirtilmektedir (Tapan, 1999: 93). Bu bağlamda Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (Türkçe kısaltması ile OTP) 1962 yılında uygulamaya girmiş ve 1992 yılına kadar üretimi destekleyen bir görünüm sergilemiştir.

OTP, tüm AB ülkeleri için ortak bir politikadır. AB bütçesinin kaynaklarından Avrupa düzeyinde yönetilir ve finanse edilir. 1962'de başlatılan AB'nin ortak tarım politikası, tarım ile toplum ve Avrupa ile çiftçileri arasında bir ortaklıktır. OTP'nin amaçları: çiftçileri desteklemek ve tarımsal üretkenliği artırmak, istikrarlı bir uygun fiyatlı gıda tedariki sağlamak; Avrupa Birliği'ndeki çiftçileri makul bir yaşam sürmeleri için korumak; iklim değişikliğiyle mücadele ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine yardımcı olmak; AB genelinde kırsal alanları ve manzaraları korumak; tarım, tarımsal gıda endüstrileri ve ilgili sektörlerdeki işleri teşvik ederek kırsal ekonomiyi canlı tutmak olarak sıralanmaktadır (CAP,2020)

Ortak tarım politikasının yasal dayanağı, Avrupa Birliği'nin işleyişine ilişkin Antlaşma ile oluşturulmuştur. Ortak tarım politikası, Avrupa Komisyonu'nun tarım ve kırsal kalkınma departmanı tarafından yönetilmektedir. Avrupa Komisyonu, tarımı yöneten yasaları ve politikaları en iyi şekilde şekillendirmek için düzenli olarak sivil diyalog gruplarına ve tarım komitelerine danışır. Uzman grupları, örneğin adil olmayan ticaret uygulamaları üzerine tarım piyasası görev gücü gibi Avrupa Komisyonu'na girdi sağlar. AB Sayıştay'ı da tarımdaki harcamaların denetlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (EU, 2020).

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının “tek pazar ilkesi, topluluk tercihi ilkesi, mali dayanışma ilkesi” olarak sayılan üç temel ilke üzerine kurulu olduğu söylenebilir. OTP, AB bütçesinin bir parçası olarak iki fonla finanse edilmektedir: Avrupa tarımsal garanti fonu (EAGF) doğrudan destek sağlar ve piyasa önlemlerine fon sağlar; Avrupa kırsal kalkınma tarım fonu (EAFRD) kırsal kalkınmayı finanse etmektedir. Ödemeler, her Avrupa Birliği ülkesi tarafından ulusal düzeyde yönetilir. OTP ödemelerinin alıcıları hakkındaki bilgiler, her ülke tarafından AB şeffaflık kurallarına uygun olarak yayınlanır. Genel AB bütçesinden AB çiftçilerine sağlanan destek düzeyi, çiftçilere gelir desteği, iklim değişikliği eylemi ve canlı kırsal toplulukları sürdürme gibi işlevleri içeren yüksek kaliteli gıdaya sürekli erişim sağlamada yer alan birçok değişkeni yansıtır (EU, 2020).

OTP'nin politika araçları aşağıdaki gibi sayılmaktadır (CAP,2020):

1. Doğrudan ödemeler yoluyla sağlanan gelir desteği: Gelir istikrarını sağlar ve çiftçilere çevre dostu tarım ve kırsal alanların bakımı gibi normalde ödemesi yapılmayan kamu mallarının sağlanması için çiftçilere ödeme yapar.
2. Piyasa önlemleri: Sağlık korkusu nedeniyle talepte ani düşüş veya piyasadaki geçici aşırı arzın bir sonucu olarak fiyatlarda düşüş gibi zor piyasa durumlarıyla başa çıkmak için kullanılır.
3. Kırsal kalkınma önlemleri: Kırsal alanların karşılaştığı özel ihtiyaçları ve zorlukları ele almak için ulusal ve bölgesel programlarla birlikte yürütülür.

OTP reformlarının tarihçesini araştıran yazarların her bir reformun arkasında yatan düşünsel bir zemin olduğunu da belirtmektedirler. Buna göre; 1970'ler ve 1980'lerde, piyasa dengesini yeniden kurmanın bir yolu olarak ortak sorumluluk kavramı Komisyon tarafından tercih edildi. 1990'ların sonlarına doğru, iç AB tartışması, tarımın "çok işlevli olduğunu" yansıtan "Avrupa Tarım Modeli" ne atıfta bulunmuştur. Bu bağlamda 1992'den bu yana yapılan tüm reformların, fiyat desteğine dayalı orijinal politika araçlarının yarattığı

piyasa dengesizliklerini gidermeye çalıştığını belirten görüşler de bulunmaktadır. (Garcia-Duran vd, 2014).

1980'lerden beri OTP'nın genel bütçedeki ağırlığını sınırlamak için bilinçli bir çaba olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, OTP bütçesinde bazı mali kısıtlamalar yıllar üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Mali Disiplini tanıtan 2007-2013 Mali Çerçevesine ilişkin Mekanizmada, piyasa desteği ve doğrudan ödemeler için OTP harcamaları, 2006 seviyelerinde sabit kalmak ve yıllık maksimum yüzde bir artış izin verilecek şekilde belirlenmiştir. Yıllık tarım bütçesi tavanının aşılması durumunda çiftçilere yapılan doğrudan ödemeler azaltılacaktır. Bu anlaşmalar, OTP bütçesinde piyasa ile ilgili harcamalar ve doğrudan ödemelerde göreceli olarak bir düşüş sağlamıştır. Bu eğilime rağmen, yine de mutlak anlamda kaynakların 2007'ye kadar artmış ve o zamandan beri azalmanın çok küçük oranda olduğu aktarılmaktadır (Garcia-Duran vd, 2014).

Ortak tarım politikasının zaman içinde Avrupa'da yaşanan diğer sosyal ve ekonomik gelişmeler neticesinde kendini reforme ettiği belirtilmektedir. Bu bağlamda kırdan kente göç ve Ortak Tarım Politikası Uygulamalarının bir sonucu olarak tarımsal işletme büyüklüğü artınca 1992 yılındaki reformla “yeterli sayıda küçük aile işletmesinin devamlılığını sağlamak ve bu yolla doğal çevreyi korumak ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmak” amacı politikaları eklenmiştir (Rehber, 2013:291).

1997'de Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma AB hukukuna eklemiş, Daha sonra Lizbon Anlaşması ile Birliğin temel stratejilerinden ve hedeflerinden birine dönüştürülmüştür. Ayrıca, AB Komisyonu'nun partner ülkelerle yapılan her müzakeresinde Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma (TSD) dahil etme sorumluluğu ve yetkisi vardır (Ivanova, 2019: 156).

2003 yılında yeni bir OTP reformu, sübvansiyonlar ile üretim arasındaki bağlantıyı kesmiştir. Çiftçiler artık tarım arazilerine bakmaları ve gıda güvenliği, çevre, hayvan sağlığı ve refahı standartlarını yerine getirmeleri şartıyla bir gelir desteği alacaklardır. 2013 yılında OTP, sektörün rekabet edebilirliğini güçlendirmek, sürdürülebilir çiftçiliği ve yeniliği teşvik etmek, kırsal alanlarda işleri ve büyümeyi desteklemek ve mali yardımı arazinin verimli kullanımına yönlendirmek için yeniden düzenlenmiştir (CAP,2020).

2014-2020 dönemi için Ortak Tarım Politikası çiftçilere doğrudan destek sağlayacak ve piyasa önlemlerini finanse edecek şekilde iki başlıkta düzenlenmiştir. Doğrudan destek ve piyasa önlemleri tamamen ve yalnızca AB bütçesi tarafından finanse edilecektir. OTP'nin ikinci başlığı belirli çevresel kamu malları sağlayacak, tarım ve ormancılık sektörlerinin rekabet edebilirliği, belirli bölgeler de dahil olmak üzere kırsal alanlarda ekonomik faaliyet ve yaşam kalitesi sorunlara finansman ayrılmasına yöneliktir (EU, 2013: 25).

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde OTP, Avrupa tarımının hızla toparlanmasını sağlamıştır. Ancak bu yüksek destek miktarları ve korumacılık uluslararası alanda tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmiş, “desteklemelerin tetiklediği üretim fazlası ve bütçe üzerinde oluşturduğu mali yük ile petrol krizi sonrası dış piyasalarda yaşanan dalgalanmaların neden olduğu Topluluk içi arz fazlası” nedeniyle gerek Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması çerçevesinde gerçekleştirilen çok taraflı ticaret görüşmeleri gerekse Topluluğun genişleme sürecinde yaşanan gelişmeler, 1980'li yıllarda başlayan tarım politikası reformlarına yön veren başlıca unsurlar olarak görülmektedir (ABB, 2020).

Günümüzde yaklaşık 500 milyon tüketiciye ve 12 milyon çiftçiye hitap eden OTP'nin, 2013 reformu ile birlikte genel hedefleri;

- Yeterli düzeyde gıda üretimi,
- Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve iklim değişikliğine yönelik tedbirler
- Dengeli bölgesel kalkınma olarak aktarılmaktadır.

OTP'in özellikle reform sonrası dönemde çevre ve iklim konularına yoğunlaşması dikkat çekmektedir. Bu dönemde OTP'nin finansmanı için 2014-2020 arasında yaklaşık 400 milyar Avronun üzerinde bütçe ayrıldığı eklenmektedir. (ABB, 2020).

Toplamda OTP, 2020 AB bütçesinin% 34,5'ini oluşturmaktadır (58,12 milyar Avro). Avrupa Birliği bütçesinin tarımsal harcamalardan kaynaklanan payı son yıllarda istikrarlı bir şekilde azalmaktadır. Avrupa Birliğinin 2014-2020 Yıllık Bütçe Çerçevesinde, 2014-2020 yılları arasında Birliğin toplam 1 milyar 82 milyon Euroluk bütçesi olacağı bunun içinde; 312 milyon Euro direkt ödemeler ve piyasayla ilgili harcamalar olmak üzere 420

milyon Euronun sürdürülebilir büyüme doğal kaynaklar başlığı altında tarıma aktarılmasının planlandığı belirtilebilir. (EU, 2013: 47).

Avrupa refah devleti olarak adlandırılan kavramın aslında sadece tek bir sektör ve tek bir meslek grubu için geçerli olduğunu, bunun da tarım sektörü ve çiftçiler olduğunu belirten görüşler bulunmaktadır. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının üretici desteklerinin çiftçilerin sayısındaki azalmaya rağmen azalmaması, yüksek oranlarda verilen arz fazlası nedeniyle desteklerin gerekliliğinin tartışılması, büyük çiftlik sahiplerine destek verilmesi gibi durumlar her ne kadar desteklerin miktarının sorgulanmasını gündeme getirmişse de Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasından taviz verilmemesi bazı yazarlarca Avrupa refah devletinin bir uygulaması olarak nitelendirilmektedir (Middelaar, 2014:348-350). Zaman içinde desteklerin bütçe içindeki oranı azalmakla birlikte Avrupa Birliği'nin tarım politikaları, yenilenen hedef ve uygulamalarla Birlik içindeki baskın konumunu sürdürüyor görünmektedir.

5.5. Tarımsal Dönüşümün Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Tarım Politikalarına Yansımaları

Daha önceki bölümlerde ele alındığı üzere; tarım sadece Türkiye'de değil tüm dünyada bir dönüşüm içindedir. İçsel ve dışsal pek çok unsurun etkilediği bu dönüşüm özellikle küresel tarım ürünleri ticareti ve işletme tipi çiftliklerle karakterize olmaktadır. Küresel rekabet ve serbest ticaret anlaşmalarının getirdiği kurallar çerçevesinde şekillenen tarımsal arz artmaktayken; tarımsal gelirler aynı oranda artmamaktadır. Tarımsal üretim artmasına rağmen, teknik gelişmeler ve sağlanan verimlilik artışları sayesinde tarımsal katma değer ve tarım istihdamının düşmesi süreci tarım sektörünün dönüşümü olarak tanımlanmaktadır (Akder, 2014: 172). Bu bağlamda; sektörün dönüşümü ve ortaya çıkan sorunlara dair bazı önemli hususlar detaylıca aktarılmaya çalışılacaktır.

5.5.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İlişkiler Bağlamında Tarım Politikasını Ortak Tarım Politikasına Uyumlaştırma Girişimleri

Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olma konusundaki ilk adımı 1959 yılında yapılan ortaklık başvurusudur. 1 Ocak 1996 yılında ise Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği anlaşması ile gümrük birliği sağlanmıştır. "17 Aralık 2004 tarihinde

gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde ise AB ile Türkiye arasında müzakerelere başlanabileceği” belirtilerek 2005 tarihi itibarıyla “Katılım Müzakereleri” resmen başlamıştır. Katılım uzakeresine başlayan ülkeler için genel bir analitik inceleme anlamına gelen tarama sürecinin başladığı belirtilmektedir. Tarama sürecinin ardından, her müktesebat başlığı için Birlik Komisyonu tarafından ayrı bir "tarama raporu" hazırlanmakta ve Konseye sunulmaktadır. Bu kapsamda 35 müzakere faslından 3'ü Tarım ve Orman Bakanlığı sorumluluğunda yürütülmektedir. Bunlar;

“-Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

-Fasıl 12: Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı

-Fasıl 13: Balıkçılık fasıllarıdır” (TOB,2020).

Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA), “Avrupa Birliği'nin aday ve potansiyel aday ülkelere AB üyelik sürecinde yapısal reformlar için sağladığı” bir finansman sistemi olarak tanımlanırken; 2007-2013 yıllarını kapsayan ilk döneminin bitmesinin ardından 2014-2020 yılları arasında yürütülmek üzere IPA-II döneminin başladığı aktarılmaktadır. IPA II dönemine ait katılımcı ülkeler arasında finansman kaynaklarının dağılımına dair istatistiksel göstergeler incelendiğinde IPA II fonlarından en büyük payı yaklaşık 4,5 milyar Avro ile Türkiye'nin aldığı görülmektedir (TOB, 2020).

Avrupa Birliği'nin kırsal kalkınmaya verdiği önem çerçevesinde kırsal kalkınma desteklerinin Türkiye'de yönetim ve organizasyonunu sağlamak amacıyla bir kurum kurulması fikri gündeme gelmiş ve 2007 yılında bu amaçla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu kurulmuştur. Övgün'e göre; bu dönemde “benimsenen kırsal kalkınma politikasının temelini daha önceki politikalardan farklı olarak tarım oluşturmamakta ve kırsal alanda tarım dışı sektörlerle önem verilmektedir.”. Bu bakımdan, tarımsal yapıdaki dönüşümün ve bunun sonucu ortaya çıkan istihdam sorunları ve göç sorunu gibi sorunları yönetebilmek kırsal kalkınmanın hedefi olarak görülmektedir (Övgün, 2010:106).

5.5.2. Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarımsal Üretim

Tarım sektörüne ilişkin bir takım istatistiksel verilerin ülke ekonomisi içindeki yeri bakımından bilgi vermekle birlikte esas olarak tarımın o ülkenin sosyo-ekonomik yapısı

içindeki yerini belirlemenin güç olduğu belirtilmektedir (Gülçubuk, 2005: 2). Türkiye ekonomisinde tarım; nüfus politikaları ve istihdam politikaları, tarımsal üretim ve gıda politikaları, tarımın sanayiye olan katkısı, tarımsal ürünlerin ihracatı, milli gelir ve ödemeler dengesi açısından önemini sürekli koruyan bir sektör konumundadır.

Bir sektörün ülke ekonomisi içindeki yerini tanımlamak için ilk başvuru olan gösterge o alanın ülkenin toplam hasılası içindeki payı olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ile AB ülkeleri arasında, tarımın GSYH içindeki payı ve tarımsal üretimin yıllık büyüme oranı üzerinden sayısal veriler ışığında bir kıyas yapabilmek mümkündür.

Türkiye ekonomisinde tarımın payı Avrupa ülkelerine oranla daha yüksektir. AB ülkelerinde GSYH’de tarımın payının yüksek olduğu ülkeler ise son katılan grupta olan yüzde 6 oranıyla Bulgaristan ve oranı yüzde 8 olan Romanya’dır. Tarım sektörünün en düşük oranına sahip AB ülkeleri ise yüzde 0,4 ile Lüksemburg ve 2020 sonu itibarıyla birlikten ayrılan yüzde 0,9 oranıyla İngiltere’dir¹. Aşağıda görüldüğü gibi Türkiye’de tarım sektörünün payı AB’ye kıyasla yüksek meydana gelmektedir. Türkiye’de GSYH’nin yüzde 8,6’sını tarım oluştururken, AB’de bu oran yüzde 1,6lar seviyesindedir (WB, 2020).

¹ Birleşik Krallık, 2020 yılı itibarıyla AB üyeliğinden ayrılmış olmakla birlikte, bu tarihe kadar olan göstergeler içinde yer almıştır. Bu nedenle AB 28 ifadesi, İngiltere’nin de dahil olduğu 28 AB üyesini kast etmektedir.

Çizelge 5.1. Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarımın GSYH İçindeki Payı ve Yıllık Büyüme Oranı

Yıllar	Türkiye		Avrupa Birliği (EU28)	
	GSYH içindeki pay	Yıllık Büyüme Oranı	GSYH içindeki pay	Yıllık Büyüme Oranı
2006	8,161853	1,549477	1,682909	-0,56335
2007	7,518461	-6,21836	1,694326	1,763311
2008	7,484181	4,525029	1,634095	5,04675
2009	8,129998	4,128173	1,501749	0,314879
2010	9,026067	7,669955	1,624538	-2,84576
2011	8,235213	3,43976	1,706879	3,034694
2012	7,752759	2,195399	1,697054	-4,93245
2013	6,725325	2,319044	1,746945	3,580825
2014	6,589728	0,593016	1,713692	5,389374
2015	6,903474	9,372748	1,661896	-0,57779
2016	6,183746	-2,57935	1,619599	-1,25726
2017	6,082121	4,914603	1,713201	1,485556
2018	5,817503	1,904682	1,662637	0,943796
2019	8,161853	1,549477	1,682909	-0,56335

Kaynak: Data from database: World Development Indicators, Last Updated: 10/15/2020

Öte yandan tarımsal hasılanın yıllık büyüme oranlarına bakıldığında; Türkiye için de AB için de oldukça dalgalı bir eğilim gösterdiği söylenebilir. Tarımsal hasılanın yıllık büyüme oranının bazı yıllar eksi yönde olmakla birlikte genel anlam itibariyle de azalma eğiliminde olduğu her iki taraf için de görülmektedir.

5.5.3. Demografik ve İşgücünün Dönüşümü Çerçevesinde Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarım İstihdamı

Tarım faaliyeti çoğunlukla kırsal alanda gerçekleştiği için önce kırsal nüfus istatistiklerinden söz etmek yerinde olacaktır. Kırdan kente gerçekleşen büyük nüfus akışı 2006 yılında tarihte ilk kez kentsel nüfusun kırsal nüfusu geçmesine yol açmıştır. 2018 yılı verilerine göre dünya genelinde kırsal nüfus %44,7'dir. Amerika Birleşik Devletleri için %19, Avrupa Birliği ortalaması olarak da yaklaşık olarak %28'lik bir orandan söz edinilebilir. Türkiye için ise bu oran yaklaşık %8 düzeyindedir.

OECD verilerine göre ABD’de toplam istihdam içerisinde tarımsal istihdamın payı yüzde 1,4’tür. Bu oran Fransa’da yüzde 2,6, Almanya’da yüzde 1,3, Danimarka’da yüzde 2,2, Hollanda’da yüzde 2,1, İtalya’da yüzde 3,8’dir. Türkiye’de, 2000’li yılların başında %40’a yakın olan toplam istihdam içindeki tarımsal istihdam oranı, 2005 yılında %25,9 iken; 2016 yılı itibarıyla %20’nin altına gerilemiştir. Son olarak, 2019 yılında ise bu oran %18,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2020).

Aşağıdaki tabloda ise Türkiye ve AB için toplam istihdam ve tarım istihdamdaki kişi sayıları birlikte verilmiştir. Buna göre; her iki taraf için de toplam istihdamın sayısal olarak arttığı; buna karşın AB’de tarımda istihdam edilenlerin sayısının 2006-2018 yılları arasında yaklaşık 3 milyon kişi azalırken Türkiye’de az da olsa sayısal bir artış olduğu görülmektedir. Öte yandan tarım istihdamındaki sayısal bu artış istihdam oranları açısından bakıldığında ise; hem Türkiye’de hem AB’de olarak tarım istihdamı oranlarının azalmakta olduğu görülmektedir.

Çizelge 5.2. Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Tarım İstihdamı

Yıllar	Türkiye		Avrupa Birliği (EU28)	
	Toplam İstihdam	Tarım İstihdamı	Toplam İstihdam	Tarım İstihdamı
2006	20 433.2	4 893.82	214 689.4	12 531.40
2007	20 749.8	4 847.23	220 164.5	12 207.53
2008	21 193.0	4 994.18	222 684.8	11 551.67
2009	21 270.7	4 881.15	218 741.8	11 364.65
2010	22 592.7	5 355.45	216 039.5	11 208.45
2011	24 099.3	5 822.05	216 214.8	10 793.75
2012	24 819.3	5 846.40	215 812.9	10 705.42
2013	25 519.8	5 850.10	215 432.4	10 368.45
2014	25 930.7	5 467.52	218 347.2	10 261.00
2015	26 618.5	5 431.85	220 915.0	9 924.95
2016	27 215.6	5 307.32	224 255.1	9 545.52
2017	28 196.6	5 465.57	227 581.1	9 467.95
2018	28 733.7	5 295.82	230 327.0	9 208.95

Kaynak: OECD Emp. Stat.<https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm#indicatorchart>

Tarım sektöründe istihdamla ilgili kullanılan bir başka indikatör “işçi başına tarımsal katma değer” verisidir. Bu veri; tarımsal üretkenliğin bir ölçüsü olarak kabul görmektedir. Tarımda katma değer, tarım sektörünün çıktısını, ara girdilerin değerini çıkararak ölçer. Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılığın yanı sıra mahsul yetiştiriciliği ve hayvancılık üretiminden elde edilen katma değeri içermekte ve. sabit 2010 ABD doları cinsinden hesaplanmaktadır (World Bank, 2020).

Çizelge 5.3. 2010 Sabit Fiyatlarıyla İşçi Başına Tarımsal Katma Değer, ABD Doları Cinsi

Yıllar	Türkiye	AB
2006	12979,6	18229,46
2007	12280,84	19198,13
2008	12728,26	21677,79
2009	13320,78	22169,91
2010	13046,08	21420,8
2011	12443,45	22956,98
2012	12711,13	22012,29
2013	12938,15	23488,17
2014	13905,47	25220,2
2015	15199,49	25844,05
2016	15067,32	26505,79
2017	15340,94	27141,68
2018	16017,66	28116,65
2019	16808,73	28935,62

Kaynak: World Bank database: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.EMPL.KD>

Türkiye ile AB ülkeleri işçi başına tarımsal katma değer verisi üzerinden kıyaslandığında; 2006-2018 döneminde Türkiye’de bu değer yaklaşık 4000 ABD doları artarken; AB ortalamasında ise yaklaşık 10bin ABD doları bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye’de tarımsal istihdam oranının AB’ye kıyasla fazla olması işçi başına hesaplanan katma değer miktarını azaltmakla birlikte; Türkiye’de tarım emeğinin verimliliğinin genel anlamda düşük olduğu da literatürde ortaya konan diğer araştırmalarla desteklenmektedir. Örneğin Tunca ve diğerleri, 1991-2006 dönemi için AB ülkeleri ile Türkiye’nin tarımsal üretim verileri üzerinden gerçekleştirdikleri dinamik veri zarflama analizi sonucunda; ilgili dönem açısından karşılaştırıldığında Türkiye’yi en düşük etkinlik skoruna sahip ülkeler arasında hesaplamışlardır (2014: 99).

5.5.4. Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımsal Desteklerin Dönüşümü

Neredeyse gelişmiş bütün devletlerin bir politika aracı olarak tarımsal destekler verdiği bilinmektedir. Kentlerdeki gelir ve refah düzeyinin kırsal alanlarla karşılaştırıldığında oldukça yüksek olması ve dolayısıyla tarım alanında faaliyet gösteren kişilerin bu sektörü terk ederek kente göç etmeleri tarım sektörünü desteklemenin en önemli nedeni olarak görülmektedir (Birişik, 2019: 143). Aşağıdaki tabloda Türkiye’de uygulanan çeşitli tarımsal ve gıda destekleri türleri görülmektedir:

Çizelge 5.4. Çeşitli Tarımsal ve Gıda Destekleri

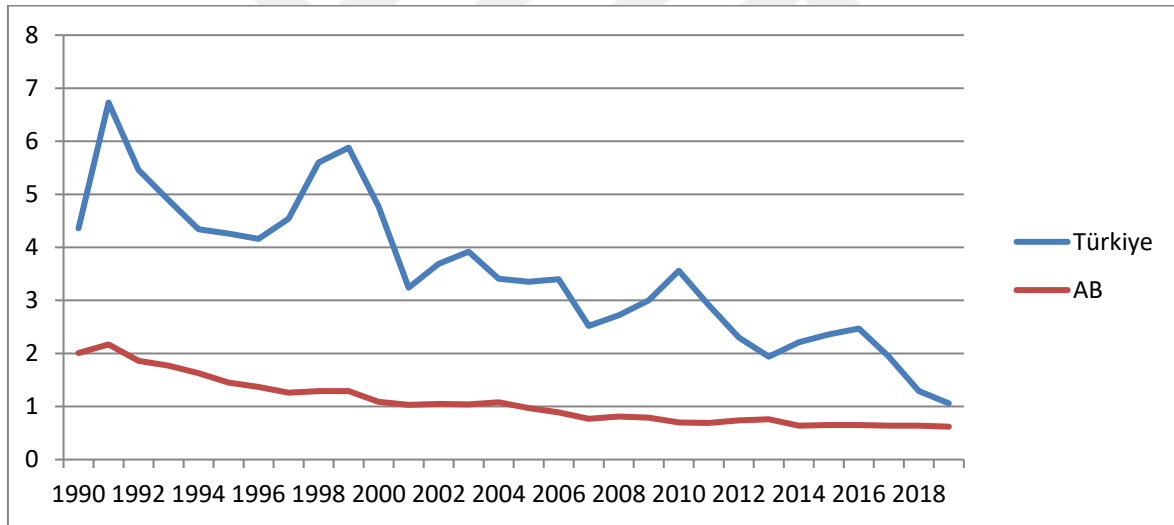
Tarımsal Destekler	Gıda Destekleri
Yatırım destekleri: Hayvancılık, seracılık	Yatırım Destekleri: Gıda sanayisine verilen yatırım destekleri
Ekosistem destekleri: Organik Tarım, İyi Tarım, ÇATAK	Doğrudan Yapılan Gıda Yardımları: Aş evleri, belediyeler, Kızılay vb.
Kırsal Kalkınma Destekleri: TKDK, Kalkınma Ajansları, Bölge kalkınma idareleri	Dolaylı Gıda Yardımları: Okul sütü, okul üzümü, üniversite yemek kartı.
Girdi Destekleri: Mazot, Gübre, Yem, Elektrik, tohum, fide, fidan, damızlık vb.	Sağlık Amaçlı Gıda Yardımları: Tıbbi amaçlı özel beslenme ürünleri
Verim Destekleri: Havza bazlı prim ödemeleri.	Dolaylı Destekler: Vergisiz ithalat, kotalı ithalat, dahilde işleme rejimi (DİR)
Alan Bazlı Destekler: Fındık, çay vb.	
İşletme Destekleri: Kredi Desteği ve örgütlenme destekleri	
Dolaylı Destekler: Yüksek gümrük tarifeleri, ihracat sınırlamaları, alt yapı yatırımları.	

Kaynak: Birişik, 2019: 145.

Türkiye’de tarım sektörüne yönelik farklı destekleme uygulamalarından söz etmek mümkündür. Bakanlığının kurmuş olduğu Çiftçi Kayıt Sistemine kayıt yaptıran çiftçiler doğrudan destek kapsamında alan bazlı desteklerden, biyolojik ve biyoteknik mücadele desteğinden, fark ödemesi desteklerinden, hayvancılık desteklemelerinden ve diğer tarımsal amaçlı desteklerden yararlanma imkânına sahip bulunmaktadırlar. Tarım Bakanlığı’nın kendi destekleme bütçesini kullanma amaçları ise; “tarımsal üretim ve kaliteyi artırmak, yeni bazı tarımsal ürün veya yöntemlerin yaygınlaşmasını sağlamak ve zararlı olan bazı uygulamaları azaltmak için geliştirdiği politikaların sahaya aktarılması” şeklinde sıralanabilmektedir (Birişik, 2019: 145).

Görülebileceği gibi; Türkiye hem tarım hem de gıda alanında birbirinden farklı konu ve başlıkları içermek üzere destekler düzenlemiş bulunmaktadır. Esasen Türkiye’ye gerek AB gerekse de serbest ticaret anlaşmaları ile tavsiye edilen husus destek çeşitlerinin azaltılıp doğrudan gelir desteği üzerinden tarımın desteklenmesi iken; Türkiye desteklerde çeşitliliğini muhafaza etmeyi şu ana kadar kısmen de olsa başarmış görünmektedir.

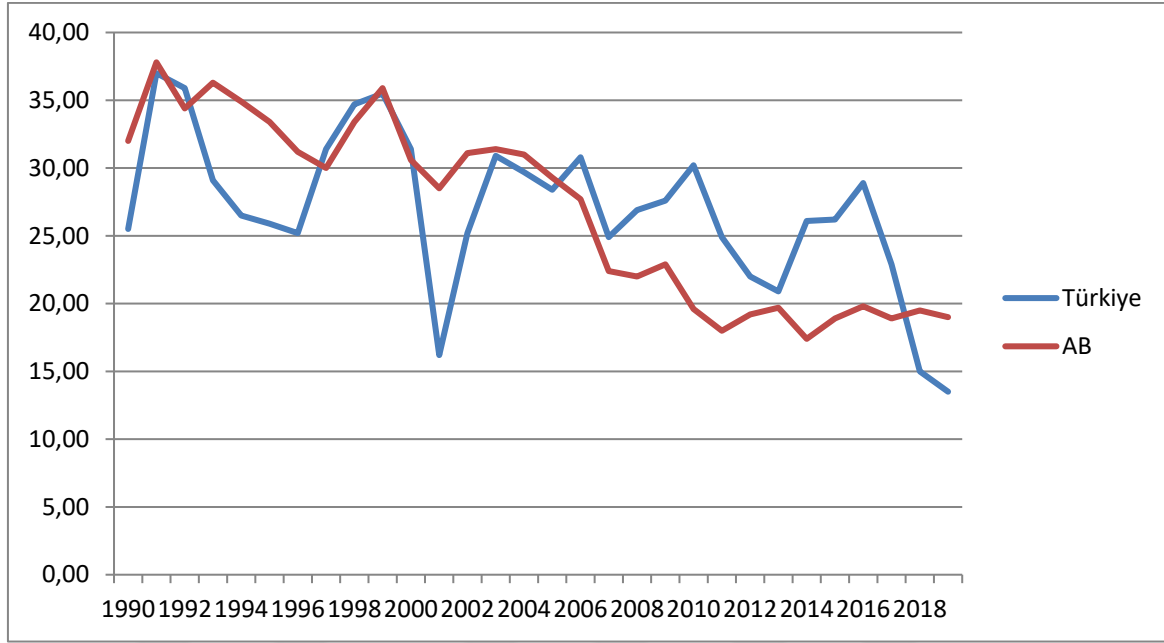
“Üretimi gerçekleştirilen ürünlerin çeşit ve miktarlarından bağımsız olarak tarımsal faaliyeti gerçekleştiren çiftçiye yapılan sabit gelir desteğini” ifade eden doğrudan gelir desteği dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımsal destekleme biçimleri arasında başlıca desteklerden biri olarak belirtilmektedir. Bu desteğin yaygınlaşmasında, uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunması ve piyasaya etkisinin minimum düzeyde olmasının katkı sağladığı düşünülmektedir (Yavuz, 2005: 51). Öte yandan prim ödemeleri ve alternatif ürün desteği biçimleri yine ön plana çıkan politikalardan bazılarıdır.

Şekil 5.1. Tarımsal Toplam Desteklerin GSYH İçindeki Oranı, % (1990-2018)

Kaynak: OECD (2020), Agricultural support (indicator). doi: 10.1787/6ea85c58-en verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Desteklerin biçimleri kadar miktarı da önemlidir. Avrupa Birliği ve Türkiye’nin toplam tarımsal desteklerinin GSYHları içindeki oranının yıllar itibariyle gelişimine bakıldığında; bu oranın AB için yavaş bir azalmayla 30 yıllık süreçte %2 seviyelerinden %1’in altına gerilediği; Türkiye için ise daha belirgin bir azalma ve dalgalanma eğilimi göstererek %1 seviyelerine geldiği görülmektedir.

Şekil 5.2. Üretici Desteklerinin Brüt Çiftlik Gelirleri İçindeki Payı, %, (1990-2018)

Kaynak: OECD (2020), Producer support (PSE), % of gross farm receipts, 1990 – 2019. verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tarımsal desteklere ilişkin yaygın olarak kullanılan bir başka sayısal gösterge bu desteklerin toplam çiftlik gelirleri içindeki payına dairdir. Bir diğer ifadeyle; bir çiftçinin bir yılda elde ettiği gelir içinde tarımsal desteklerin payıdır. Bu gösterge bakımından AB ile Türkiye'nin durumuna birlikte bakıldığında; ortalama bir Avrupalı çiftçinin gelirleri içinde tarım desteklerinin payının Türkiye'deki bir çiftçiden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu oran 30 yıllık dönemde Türkiye için oldukça dalgalı seyretmiş özellikle 2000-2001 ekonomik kriz yıllarında belirgin bir azalış göstermiştir. Zaman içinde de dalgalı eğilimini devam ettiren bu oran 2019 yılı için %13,5 olarak gösterilmiştir.

Nicel verilerin mukayesesi Türkiye ile Avrupa Birliği tarım sistemlerinin birbirinden farklılıklarını ortaya koymuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliğinden ayrıldığı en temel nokta tarımsal istihdam büyüklüğü ve tarımın GSYH içindeki payı bakımından öne çıkmaktadır. Türkiye'de tarımsal istihdam Avrupa Birliği ortalamasının yaklaşık dört kat fazlasıyken; tarımsal verimlilik ve dış ticaret göstergeleri Avrupanın gerisindedir. Zaman içinde hem Avrupa Birliğinde hem de Türkiye'de destekleme oranlarının azaldığı görülmekteyken; Türkiye'de dışarıdan empoze edilen bu azalışa rağmen, Avrupa'nın tarımsal desteklerini daha yavaş bir hızda azalttığı dikkat çekmektedir. Tarımsal yapıya ve politika çıktılarına

ilişkin bu farklılıkların ardında yatan zihniyet mukayesesi ise bir sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

6. ZİHNİYET TEMELLERİ ÜZERİNDEN MODERNLEŞMECİ TARIM POLİTİKALARININ POLİTİKA UYGULAMALARINA KÜLTÜREL İZAFİLİK AÇISINDAN BAKIŞ: AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARI MUKAYESESİ

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen “Zihniyet Temelleri Üzerinden Modernleşmeci Tarım Politikalarının Politika Uygulamalarına Kültürel İzafilik Açısından Bakış: Avrupa Birliği Ve Türkiye Tarım Politikaları Mukayesesi” konulu nitel araştırmaya ilişkin detaylar, tezin metodoloji bölümünde yer bulmuştur. Konuya ilişkin Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratları ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerden elde edilen bulgular; açık kodlama tekniği ile kodlanmış ve temalar belirlenmiştir. Bu bağlamda, araştırma bulguları sonucunda öne çıkan tema ve bulgular aşağıdaki başlıklar halinde sunulmaktadır.

6.1. Zihniyet ve Kültür Kavramlarına İlişkin Mukayese

Sosyal bilimlerde kavramlara dair belirli tanımlamalar üzerinde genel bir uzlaşa sağlanması oldukça zor bir konudur. Özellikle tartışılan kavramlar daha çok soyut muhtevalar içeren zihniyet, kültür gibi kavramlar olduğunda kesin tanımlar yapmak sosyal bilimciler için bile zor görülmekte ve farklı yaklaşımlar içeren farklı tanımlamalar getirilmektedir. Öte yandan kavrama yaklaşım biçimi; diğer bir ifadeyle kavramı hangi boyutlardan ele alıp hangi ilişkileri çerçevesinde tanımlandığı da başlı başına bir metodolojik varsayım gerektirmektedir. Bu bağlamda sosyal bilimciler takip ettikleri ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlar neticesinde kavramları tanımlar ve kullanırlar.

Yukarıda ifade edilen durum sadece sosyal bilimciler açısından geçerli değildir. Soyut kavramlara ilişkin insan zihninde uyanan imge ve düşünceler esas itibarıyla onun genel düşünce yaklaşımı ve sahip olduğu değerler sisteminin bir uzantısı olarak görülebilir. Bu açıdan araştırmada katılımcılara yöneltilen zihniyet ve kültür kavramlarına dair ne düşündükleri; nasıl tanımladıkları sorusuna da birbirinden farklı yanıtlar alınmış ve katılımcıların genel itibarıyla farklı düşünce dünyalarına sahip olduklarına dair ipuçları yakalanmıştır. Örneğin Katılımcı-1, bu iki kavrama ilişkin zorlanmadan net birer tanım yapmıştır:

“Zihniyet bireyin içinde yaşadığı toplumun değer yargıları sonucu oluşmuş yaşama bakış açısıdır. Kültür uzun yıllar bir arada birlikte yaşamış toplulukların ürettikleri maddi ve manevi değerler bütünüdür.” (K-1)

Bir başka katılımcı da zihniyeti bütüncül bir bakış açısıyla ele almış ve;

Zihniyet olarak ben de çağrıştırdığı anlam bir kişinin veya bir meslek sahibinin çalışması esnasında çalışmasına yön veren düşünceler, fikirler varmak istediği sonuçlar, etmenler olarak siyasi, sosyal, kültürel bunların hepsi zihniyet. Bunu çağrıştırıyor bana. Zihniyetin önemi... Zihniyet önemli tabi insanların hedeflerine gitmeleri, toplumla ilişkileri, iş arkadaşlarıyla, işle ilişkileri, her şey aslında zihniyetin bir parçasıdır. (K-4)

İfadeleriyle zihniyetin çalışma ve işle ilişkisini kurarak; bu esnada davranışlara yön veren etmenlerin bütünü olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte katılımcıların çoğunun zihniyet kavramına yönelik bir çağrışımı veya tanımı ifade etmekte güçlük çekerek soruyu yanıtsız bırakmak istedikleri görülmüştür. Çok zorlanan bir katılımcı bir süre düşündükten sonra “Zihniyet... tarım toplumu olarak belli kalıplar altında bir zihniyetimiz var.”(K-3) şeklinde bir ifadeye bulunmuştur.

Zihniyete yönelik kavramlaştırmanın görece yanıtsız kalmasının ardından katılımcılardan kültürün anlamı, kültür ve zihniyet değişiminin anlamı gibi konularda düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir. Bu noktada; katılımcıların kültüre yönelik anlamları daha kolay ortaya koydukları ve daha uzun yanıtlar verdikleri görülmüştür. Örneğin Katılımcı-5 kültürü tarihsel olarak ele almış ve kültürün millilik ve dini değerlerden etkilenen boyutlarına değinmiştir:

Yani şöyle kültür bir milletin bir toplumun ortak kümesi diyelim oluşturduğu bir aurası diyelim o şekilde değerlendirelim. Bu milletin yaşadığı coğrafya, çalışma şartları, inançları efendime söyleyeyim gelenekleri örfleri adetleri bütün bunları aldığınızda zamanla değişse bile toplumsal problemlere yol açabilecek ama değişmediği takdirde de toplumsal problemlere yol açabilecek canlı bir mekanizma olarak düşünmek gerekir kültürü. Yani bakıyorsunuz bizim medeniyetimiz, kültürümüz yeri geldiğinde işte bakıyorsunuz Kara Kuvvetleri Komutanlığı logosunda Milattan önce ikibin kaç yıl yazar. Yani Metehan’dan beri bir düzenin varlığından bahis..... 800lü 1000’li yıllarda İslam Medeniyeti ile tanışmışız. Bunlar ortaklaşa birbirinin içerisinde yoğrularak bizim yaşam şeklimizi oluşturmuş. Buna ben kültür diyorum. Zihniyet biraz daha dinamiktir. Daha ileriye bakar zihniyet. Yaşamın daha çok içindedir. Şöyle de diyebiliriz zihniyet de kültürün bir yüzü ve dışa yansımadır diyebiliriz. Benim kanaatime göre tabi. En nihayetinde biz sosyal bilimci değiliz.... (K-5)

Bir başka katılımcı ise kültürü kır-kent ayrımına dayanarak izah ederken; diğer bir katılımcı da yerleşik hayat ve medeniyet - tarım ilişkisi üzerinden tarihsel olarak bu iki kavramın birlikteliğine vurgu yapmaktadır:

“Kültür Mukaddimenin ilk bölümüdür. İbn-i Haldun kültürün şehirde olduğunu söyler. Şimdi artık şehir kır ayrımı kalktı. Kır-kent kültürü farkı kalktı. Bu durum biraz iyi biraz kötü aslında. Kültürün iki anlamı vardır. Bunlar bir yaşam biçimi iki üretim biçimidir.” (K-8)

“Köylülükten ziyade, yerleşik hayata geçmiş medeniyet o kadar güçlü olur, bu ikisi birbirini tetikler. Tarih boyunca ilk yerleşimlerde bile insanların tarım faaliyeti ile uğraştığı görülüyor, tarım alet edevatı kalıntılarına rastlanıyor. Demek ki tarım ve medeniyet tarihi boyunca hep vardı.”(K-6)

Öte yandan bir toplumun zihniyeti zaman içinde değişebilir. Bu zihniyet değişimini Muchielli toplumsal değişimin bir parçası olarak yorumlamakta ve bir toplumsal değişimin incelenmesinin temelde; o değişimi tetikleyen zihniyet değişimi ve bunun diğer toplumsal ilişkileri etkilemesi olarak ifade etmektedir. Bu noktada yazara göre iktisadi, toplumsal, teknolojik ne şekilde olursa olsun bir toplumsal değişim incelenirken zihniyet değişiminin incelenmesi de göz ardı edilmemelidir (Muchielli, 1991:59).

Bürokratlar, kendilerinden kavramlara yönelik tanımlar getirmeleri istendiğinde çekingen kalmakla birlikte; bu kavramların değişimine, tarımla ilişkisine ve toplumlar arasındaki farklılıklarına ilişkin daha fazla yorum getirmişlerdir. Bir katılımcı;

“Evet değişebilir. Bireyin Fizyolojik değişimi gibi toplumu da canlı bir organizma olarak düşünürsek çağın koşullarına göre zihniyet ve kültürel yapılarında değişim olabilmektedir.”(K-1)

İfadeleriyle toplumların zamanla kültür ve zihniyet yapılarında değişiklik olabileceğini belirtirken; bir başka katılımcı Türk toplumu için tarımın önemini tarihsel olarak kültür ve tarım ilişkisi üzerinden açıklamaktadır:

Tarım, İngilizce karşılığı olan agriculture ifadesinde karşılığını bulan insanoğlunun ürettiği tüm kültürel değerleri içinde barındırır. Bu anlamdan ülkemizin kültürel

kodlarımızı incelediğimizde tarımın çok önemli bir toplumsal gücünün olduğunu görüyoruz. Bunun en önemli kaynağının orada Asya'daki toprak-insan ilişkisinin 1071 Malazgirt Zaferi ile birlikte Anadolu'da var olan 12.000 yıllık tarım geçmişinin harmanlanması sonucu ortaya çıkmıştır. Avrupa ile kıyaslırsak Türk toplumu için tarımın çok başat bir etkisi vardır”(K-1)

Bir başka katılımcı ise; kültürü gündelik hayata dair maddi ve daha dar bir kapsamda ele alarak; Türkiye’de tarım kesiminde çalışan ve kırsal alanda yaşayan insanların tarımı bir hayat tarzı olarak ele alıp Avrupalı çiftçilerden farklı yaşadıklarını ifade etmektedir:

Biz de kültürle tarım birbirinin içine geçmiş durumda. İnsanımızın hayat tarzı olmuş... Avrupa’da çiftçilik yapar akşam sosyal bir faaliyete katılabilir. Biz de bu durum yoktur. En büyük sorun ise bu. Ülkemizde tarımla uğraşanların kültürel hayatla bağları zayıf oluyor. Sosyal aktivitelere katılım oranları farklı oluyor.(K-2)

Diğer bir katılımcı da benzer bir yaklaşımla tarım faaliyetinin, Avrupa’da Türkiye’deki gibi bir bütüncül bir hayat tarzı ve kültür halini almadığını;

“Avrupa’da sadece kültürle de ilgili değil... Sanayi devriminden sonra toplumun genel geçim kaynakları sanayi ve ticaret şeklini almış. Tarımsal üretim toplumun temel geçim kaynağı olmaktan çıkartılmış, toplumun tüm istihdam içerisinde tarımda istihdam %2lere 3lere kadar düşürülmüş.” (K-10)

Sözleriyle belirtmektedir. Katılımcı-3 ise; kültürün muhafazakâr yönünün tarımla ilişkisini kurarak bunu teknolojik yeniliklere ve yeni üretim tekniklerine uyum sağlamada bir takım olumsuzluklar doğurabileceğini belirtmektedir:

Kültür... Tarım toplumu olmamız geçmişten gelen güçlü bir tarım kültürüne sahibiz. Ta ki ilk yapıldığı topraklar Anadolu’dan başlayarak tarım kültür ve medeniyeti şekillendirmiş. Bu topraklarda bu kültürün birikimleri ile bugünlere geldik. Zaman içinde teknoloji, Ar-Ge inovasyon bilim gelişti. Geriye dönüp baktığımızda en güçlü yönlerimizden bir tanesi tarımsal kültürümüzdür. İnsan kaynağımız, sosyal sermayemiz... Diğer yandan aslında en büyük engel muhafazakâr kültürümüz. Tarımı engelliyor. Yenilikleri kabullenme de bu muhafazakâr kültürün büyük etkisi oluyor. Bu da tarımsal gelişimimizi belli noktalarda etkiliyor. Yani özetle bir yandan kadim kültür ve bilgi birikimi, diğer yandan teknolojik gelişmelerin önünde bu engel olabiliyor. çiftçiler alışmakta zorluk çekebiliyor. (K-3)

Katılımcı-6'da benzer şekilde sahip olunan kültür sisteminin tarımı etkileyeceğini düşünmektedir. Buna göre, zaman içinde kültür, üretim ve yaşama biçimlerine dair birlikte hareket eden ve birbirini etkileyen ilişkiler olduğu düşünülmektedir:

Kültüre göre tarım gelişir. Teknik kültüre göre gelişir. Toplayıcılıktan itibaren tarım kültüründen söz edilebilir. Kültür kendisi bir tekniktir. Bitki kültürü aldık diyoruz, burada teknik bir durumu ifade ediyoruz. Yerleşik hayata geçince tarım kültürünün sosyal boyutu oluştu. Ürün yetiştirme, yetiştirilen ürünü sahiplenme başlamıştır. İçinde insan varsa kültür, medeniyet vardır. İnsan yaşıyor, çalışıyor emek harcıyor üretiyor bunların hepsi bir medeniyeti ifade eder. (K-6)

Araştırmada tartışılan kavramların Türkiye ve Avrupa açısından farklılıklarına dikkat çeken katılımcılar da olmuştur. Buna göre Katılımcı-4

Son derece açık farklılıklar var karmaşıktan değerlendirecek olursak tarımda Avrupa'nın zihniyet yapısıyla Türkiye'ninki farklı tabi bunu biraz şeyden alabiliriz ataerkil bir toplum olmamızdan da alabiliriz Türkiye'nin tarihini göz önüne alırsak toprakla çok uğraşan geçimini sağlayan, ondan sonra toprağı birinci hayat felsefesi yapan bir toplumuz. Daha çok bu manada kültürümüzün ana şeyini toprağı yönelik tarıma yönelik uygulamalar... Buna duygusallığı da katabiliriz, yani tarım açısından kıyaslarsak Türkiye'de tarım yönünden Avrupa'yla, biraz daha geleneksel atadan gelen bir anlayış toprağı bağlılık, mekanikliği teknolojiye... Biraz o konuda ayrılıyor kültür olarak da... (K-4)

İfadeleriyle tarım zihniyeti ve kültür bakımından Avrupa ile temel farklılığın toplumsal yapı ve geleneklerden kaynaklandığını belirtmektedir. Bir başka katılımcı da öncelikle tarımın kültürel anlamları açısından tarihsel bir kıyaslama yaptıktan sonra, bu bağlamda Türkiye ile Avrupa arasındaki benzerliklere vurgu yapmaktadır. Katılımcı-2'ye göre; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş noktasında Türkiye ile Avrupa benzer süreçleri yaşamıştır:

Tarım aslında tamamen sosyolojik bir olaydır. Yerleşik hayata geçme tarım faaliyetinin başlamasıyla birlikte başlamıştır. Tarımın kültürel anlamları... Batıda da ülkemizde de tarım toplumuydu öncelikle. Sonra sanayiye geçildi. Makineleşme nedeniyle tarımla geçinen insan sayısı hızla düştü. Bizde hala yüksek. Benzer bir şey yaşıyoruz. Avrupa'da da sorunlar var. Yeni nesil tarımda çalışmak istemiyor. Kârlılık oranı, geliri yüksek bile olsa şehirde yaşamayı tercih ediyor. Bunun nedeni şehrin imkanları... Köy daha sade... Şehir daha canlı... Şehrin eğitim ve sosyal imkanları daha yüksek. Avrupa'da avantaj şu; orada kırsalın imkânları yine de biraz daha fazla.(K-2)

Bazı katılımcılar da tarım kültürünü üretim teknikleri ile aynı anlamda ele almış ve tarım kültürünün “bilgi” ile ilişkisini kurarak; üretim tekniklerine ilişkin bilgiye sahip olup olmama üzerinden bir yorum getirmiştir:

“Tarım kültürü dendiğinde iki şey var... Birincisi bilenler-bilmeyenler. Tarım kültürü tarımsal faaliyetini bilinçli yapıp yapmamasını ifade ediyor... İkincisi ise geleneksel tarım yapan ve profesyonel tarım yapan ayrımı. Yani eski usul veya bilimsel usul.”(K-7)

“Tarım kültürü... Avrupa ve Türk toplumu kültürü arasında ne farklılıklar vardır... Tarım toplumuyuz aynı zamanda... Kaç bin yıl önce bu iş zaten yapılmış. Geçmişimizin farkında olarak tarıma bakabilmeliyiz. Mesela Osmanlı’da Abdülhamit tarım okullarını açmıştır. Temel tarım ürünleri Balkanlardan gelemeyince Anadolu’da tarım yapabilmek için bilginin artırılması için tarım okulları öyle açılmış.”(K-8)

Tarım kültürünün üretim biçimi ve bilgi ile ilişkisini kuran bir başka katılımcı ise buna ek olarak kültürünün tarımı etkileme yönlerinden birisinin de geleneksel açıdan toprağa bağlılık ve bu bağı sürdürme tutumu olduğundan söz etmektedir:

Tarım sonradan kullanılan bir kavram oldu, eskiden kültür teknik diye geçiyordu, evet tarımın tabii ki kültürle bir ilgisi var. Avrupa’da tarımla uğraşan insan geçimden yola çıkarak faaliyet yürütüyor. Oysa bizde bir toprak varsa, atadan dededen bir toprak miras kalmışsa toprağa namus gibi bakılıyor. Boşta dursa da kimseyi sokmuyor, benim toprağım diyor. Avrupa’daki insan ise nasıl daha çok kazanabilirim diye bakıyor. Ama yavaş yavaş ülkemizde de toprak kiralama toprak paylaşma uygulamaları başladı.(K-9)

Araştırma katılımcılarının bazılarının tarım kültürü bakımından Türkiye ile Avrupa arasında bir kıyas yaparken üretim biçimleri üzerinden konuyu ele aldıkları görülmektedir. Buna göre;

Avrupa ile Türk toplumu arasında fark var tabi. Biz tarımı çok büyütüyoruz. Tarım işkolu değil de yaşam biçimi gibi algılanıyor. Tarım aslında gelir getirici bir faaliyet. Ticari bir faaliyet aslında... Sonuçta bir çiftçi evine ekmek götürmek için tarım olmasa başka bir sektöre yönelecek. Demek ki tarım da gelir getiren bir ticari faaliyet, bir sektör. Esas sıkıntı buradan kaynaklanıyor. Biz bunu bir ekonomik sektör olarak oturtamadık. Tarım bir işkolu, ticari ama sürdürülebilir olması da gerekli...(K-6)

Ülgenere göre, kanaatkârlık, çalışmak, ölçülü tüketmek, paylaşmak kaynağını İslam dininden alan ve zaman içinde dönüşerek Türk İslam medeniyetinin zihniyet yapısı

unsurları içinde yer alan değerler olarak görülmektedir (Evkuran, 2011: 401). Sayılan bu değerlerin Türkiye’de çiftçiler için halen geçerli olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Şöyle söyleyeyim öncelikle tarım alanında ülkeler arasında Avrupa’da daha çok kâra yönelik insanların daha çok kâr etmesi, daha çok mal satması, daha çok para kazanması... bizim ülkemizde ise kanaatkardır çiftçilik. Şu anda bizde de o uyanış oldu ama Anadolu’da kırsalda hala belli bir hedefi vardır, borçlarını kapatmak, geçimini sağlayacak, onun biraz daha üstüne çıkarabilme imkânı ihtimali... Ama Avrupa’da ne kadar çok kazanabilirsek ne kadar çok ülkeye ürün ihracat edebilirsek kârdır anlayışı var. Şimdi buna benzer şeylerin Türkiye’de olması gerekiyor ama geçiş sürecinde sıkıntı var Türkiye’nin. Şu anda mesela tarım politikamız biraz ona, yani ihracata yönelik daha çok şeyleri üretelim satalım, hatta bunun için mesela ne yapıyoruz tarımda ileriye gitmiş birçok ülkenin firmalarını ülkemize çekiyoruz. Bir açıdan da bir kopukluk ortaya çıkarıyor... Nasıl bir kopukluk bu? kırsalda Anadolu çiftçisi diyeceğimiz insanlarda bu zihniyet oluşmadığı için kazanımları azalıyor. Kazanımları azalınca bu insanlar tarımı terk ediyor. Çünkü bu zihniyet bir kere oluşmadı, oturmadı Avrupa’daki kar amaçlı zihniyet.(K-4)

Sözleriyle Katılımcı-6 ve Katılımcı-4 tarıma bakış açısının Avrupa ve Türkiye’de farklı olduğundan ve Türkiye’de tarımın halen bir ekonomik sektör, bir faaliyet olarak görülmediğinden söz ederken; Katılımcı-5 de bu görüşü destekleyerek Türkiye’de de tarıma Avrupa’dakine benzer bir bakış açısının oluşturulmasının ekonomik kalkınma açısından daha faydalı olacağına dair düşüncelerini açıklamıştır:

Tarıma bakış açıları Avrupalıların... Evet tarım vazgeçilmez, gıda vazgeçilmez, tarımsal üretim yapacağız ama kalkınmanın yolu sanayi veya bilişim teknolojileri veya ticaretten geçer şeklinde bir yaklaşımları var. İşte baktığımız zaman bu toplumda aslında yanlış anlaşılan bir konu biz tarımsal konularda biraz Hollanda ile kıyaslanırsınız. Aslında Hollanda bizimle kıyas götürmeyecek kadar küçük bir ülke. Tarımsal konularda muhatap olmayı hak etmeyen bir yapıda ama tarımsal ticaretinden dolayı, tarım ürünlerine kattığı katma değerden dolayı onların pazarlamasından dolayı müthiş bir gelir elde ediyor ve Hollanda toplumunun milli gelirinin 40.000 dolarlarda olması, refah seviyesinin olması bu ticaretten kaynaklanıyor fakat bu Hollandalıların da bir mucizesi değil veya bilgi birikimi değil birilerinin Hollanda’ya verdiği bir rol Hollanda’ya verdiği bir imtiyaz olarak karşımıza çıkıyor. Şimdi Avrupa devletleri tarımsal üretimde daha çok modern teknikler kullanıyorlar, tarımda istihdamı azalttıkları için çiftçilerinin ve tarımdan geçinen insanların gelir seviyeleri diğer insanlarla eşit duruma gelmiş ondan sonra da cazip yapılması lazım ama tarımı ana bir kalkınma dalı olarak görmemişler ama Türkiye’ye baktığımızda ülkemizin kurucusunun “milli ekonominin temeli tarımdır” diye bir ifadesi vardır bizim bütün Bakanlığımızın birimlerindeki Atatürk fotoğrafların altında bu yazı yazar. Elbette ki 1920li yıllarda sanayisi olmayan savaştan yeni çıkmış bir Türkiye’den milli ekonominin temeli tarımdı ziraattı. Ama milli ekonominin bunda olduğuna ısrar edersek ne kadar kalkınabiliriz ne kadar

ileri gidebiliriz bunu da görüyoruz. Bizim on tane çiftçimizin bir ay çalışarak ürettiği ürünleri Avrupa'da Amerika'da bant üzerinde saniyede çıkan bir şeyle-iphone'la değişebiliyoruz. Yani tarımı vazgeçilmez yapacağız tarımdan geçinen insanların yerini yükselteceğiz ama tarımı kalkınmanın ana unsuru olmadığını da çıkartacağız. Kalkınmak için tarıma muhtaç olmayacağız, tarıma sadece beslenmek için ve var olmak için muhtaç olacağız ama kalkınmak için olmayacağız gibi düşünüyorum. (K-5)

Maddeci kültür değerlerine dayanan batılı girişimcilerin temel hedefinin fayda maksimizasyonu sağlayarak kapitalist tekel gücüne sahip olmak olduğu belirtilmektedir. Bunun karşısında Türk sosyo-kültürel sisteminde ise kanaat zihniyetinin olduğu, bu kanaat zihniyetinin çalışmama değil helal kazanç, tekele karşı paylaşımcı iktisadi faaliyette bulunma, ve sosyal bütünleşme hedefleri olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2011: 214-215). Bu bağlamda Türkiye'de halen daha çiftçilerin maddeci, kar maksimizasyonu peşinde koşan zihniyette olmadığı ve özgün zihniyet yapısının korunmaya devam ettiği belirtilebilir.

Avrupa ile Türkiye arasında tarıma bakış ve zihniyet yönünden mukayese getirmek isteyen Katılımcı-7 ise; çiftçilerin kurallara uyma durumları bakımından bir farklılıktan söz etmiştir:

Avrupa ve biz farklıyız. Biz daha çok geleneksel tarıma yönelmişiz. Avrupa ve Türkiye iki farklı yapı... Onların işletmeleri profesyonel, mevzuat ve kurallar daha bağlayıcı... Avrupa Birliğinde kurallar katı. Avrupa Birliğinde çiftçiler her istediğini ekemez. Aynı zamanda orada üretim için belirli bir eğitim almak zorundasın. Biz de eğitim zorunluluğu yoktur. Ekime dikime üretilecek ürüne karışılmaz. Bizde bu konuda yeni yeni kısıtlamalar getirilmeye başlandı. Avrupa Birliğinde ise her şeyin bir kuralı vardır. Aynı zamanda orada çiftçiler devletten daha çok korkuyor, kurallara daha çok uyuyor. Biz de çiftçiler kafasına göre karışık tarım yapmaktadır. Çiftçiler her şeyi devletten bekliyor.(K-7)

Turhan Türkiye'de köylerin ve köylerde gerçekleştirilen iktisadi faaliyet olan tarımın çok basit bir biçimde ele alındığını belirtmektedir. Bu bakımdan öncelikle Türkiye'de tek bir köy tipi olmadığını, Türkiye'nin farklı coğrafyalarında birbirinden farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip köyler bulunduğunu ifade etmekle başlayan Turhan, köylerde gerçekleşen zirai faaliyetlerin de basit tedbirlerle geçiştirilmemesi gerektiğini beklemektedir. Turan köyün iktisadi bakımdan basit görünmesinin "onun bütün içtimai faaliyetler ve karşılıklı münasebetleri içine alan kendine has bir içtimai bünyeye sahip oldukça müstakil bir varlık olduğu" gerçeğini gözardı edilmesi tehlikesini barındırdığını düşünmektedir. (Turhan, 2018: 118)

Son olarak tarım kültürü bakımından toplumlar arasında farklılıklar olduğu gibi bir toplumun farklı coğrafyalarında yaşayan kesimleri açısından da göreceli bir durum olduğunu belirten Katılımcı-8;

“Yaşanılan coğrafya da tarımı etkilemektedir. Biz de de öyledir dünyada da öyledir. Tarım biçimi anlayışı şeklinde coğrafya tarımı etkilemektedir. Kırsal alanda yeknesak bir anlayış vardır diyemeyiz, değişen bir sosyoloji vardır kırsalda.” (K-8)

Sözleriyle yaşanılan coğrafyanın getirdiği üretim tarz ve tekniklerinin tarım kültürü ve kırsal alan kültürünü etkilediğini düşündüğünü belirtmiştir.

6.2. Modernleşme ve Tarım İlişkisi Bağlamında Bulgular

Modernleşmenin tarıma etkileri konusunda katılımcıların konuya yaklaşım tarzlarının verimliliği arttıran yeni üretim teknikleri üzerinden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bazı katılımcılar şu sözlerle düşüncelerini ifade etmişlerdir:

Modernleşme bir anlamda Sanayi Devrimi ruhunda var olan tarımın ikinci plana itilmesi sonucu Avrupa’da olduğu gibi ülkemizi de etkilemiştir. Özellikle bio çeşitlilik, gıda güvenliği ve güvenilirliği açısından çevresel sorunlar anlamında modernleşme hem Avrupa’da hem de ülkemizde tartışmalı bir noktaya gelmiştir. Modernleşme tarımsal üretim ve hasılayı arttırırken bu pozitif bir delil olarak düşünülmelidir. Öte yandan elbette bazı sonuçları tartışmalıdır. (K-1)

Tarımda modernleşme genellikle, tarımdaki istihdam seviyesinin çoğu gelişmiş ülkede son derece düşük ve birçok nesildir istikrarlı bir şekilde düşmekte olması; ek olarak diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde de önemli ölçüde azalmakta olması şeklinde ifade edilmektedir. Bir görüşe göre; tarımsal üretim artarken, tarımda dünya istihdamının azalması, kısmen, tarımı “modernize etme” ve ihracata yönelik üretime geçme çabalarını genellikle tarımsal yapısal uyum programı faaliyetlerin bir parçası olarak bu programları savunan görüşleri yansıtmaktadır. (BM, 2007:15).

Modernleşme... Genelde tarımla geçinen insanların azalması politikası istenir. Çünkü bunların sanayide istihdam edilmesi istenir. Ülkemizde kârlılık düşük, maliyetlerin artması nedeniyle gelir küçük kalıyor. Miras nedeniyle toprağın bölünmesi gelirleri azaltıyor. Bir çiftçinin üç tane çocuğu varsa 100 dönüm arsası varsa kişi başı arazi azaldıkça maliyet artıyor, kârlılık düşüyor. İnsanlar şehre inmek istiyor. O yüzden araziler bölünmesin, maliyetler düşürülsün kârlılık yükselsin, verimli üretimin gerçekleştirilmesi amaçlanıyor. Mekanizasyon üretim

maliyetlerini azaltıyor gelişmiş ülkelerde uygulanan politika bu. Modern tekniklerin uygulanmasıyla tarımda da hem üretim miktarı kalite ve verimlilik artacaktır.”(K-2)

Bir başka katılımcı da; modernleşme ile teknolojiyi aynı bağlamda ele alarak konuyla ilgili yorumlarını bu açıdan yeni teknolojilerin tarımsal üretimde sağlayacağı avantajlar üzerinden getirmiştir:

Teknoloji çağımızda büyük bir fırsat alanı. Bunu yakalamak zorundayız. Teknoloji birçok alanda kolaylık ve ekonomik avantaj sağlıyor. Verimliliğe etkisi çok yüksek. Bunu yakalamalıyız. Birçok tarımsal uygulama daha basit hale geliyor. Bu da en büyük avantaj... Tarım teknolojisi sadece mekanizasyon anlamında değildir. Yeni bir tohumun geliştirilmesi de teknolojidir. Tarım sektöründe en ince ayrıntısına kadar teknolojiye ayak uydurmalıyız. Mesela telefon uygulamaları, erken uyarı sistemleri ile hava değişimlerinden kaynaklı riskler erkenden yakalayabiliyor avantaj sağlanıyor... (K-3)

Öte yandan teknolojik gelişme ve kapasite artırımına pahalı olmasın sadece küçük çiftlikleri etkilemediği, çok uluslu gıda şirketlerinin de mali riskleri azaltma açısından birleşmeler ve ortak girişimler yoluyla daha gelişmiş teknolojilere sahip olmaya çalıştıkları aktarılmaktadır. Bu bağlamda Keyder, bir detayın altını çizmektedir. ABD merkezli çok uluslu şirketlerin fikri ve sınai varlıkları, daha açık ifadeyle bu şirketlerin teknoloji yatırımlarını kaynak ülkede üretimde bulunarak ihracat yapmak üzere kullanmadıklarını, dış pazarlara açılarak girdikleri piyasalarda kendi fikri ve sınai varlıklarının avantajını kullanarak üretim yapmak olduğunu saptayan araştırmalardan söz edilmektedir.(Keyder, 2015:125). Bu bağlamda çok uluslu şirketlerin sahip oldukları fikri ve sınai varlıklarını, diğer ülkeler üzerinde bir teknoloji tekeli oluşturmak yönünde kullandıkları belirtilebilir. Bu bağlamda, tarımda çok uluslu şirketlerin kendilerine ait teknolojileri ne ölçüde paylaşmak isteyecekleri tartışmalı bir konu olarak öne çıkarken; tarımda modernleşme sağlanmak istiyorsa bunun temellerinin yerli kaynaklardan, buluş ve inovasyondan kaynaklanması gerektiği belirtilebilir.

Katılımcı-5 de benzer şekilde modernleşmeyi modern tekniklerin tarımda kullanılması olarak ele alarak, tarımın doğası gereği doğal kaynakların kısıtlı olmasından kaynaklanan nedenlerle üretim artışı sağlamanın yegâne yolunun bunlardan faydalanmak olduğunu belirtmektedir.

Tarım kıt kaynaklara bağı bir üretim şeklidir, kıt kaynak da topraktır yani arazi... Toprağınız ne kadarsa o kadar alanda yetiştirme yaparsınız, şimdi araziye ranza gibi yapmak peşindeyiz dikey tarımla birim alanda daha fazla üretim yapmak için birim alanı daha fazla kullanmak için akıllı tarım tekniğı kullanılıyor. Akıllı tarımla üretimin her aşamasında takip etme alınan verileri doğru işleyerek kaynak kaybına sebep olmadan zaman kaybına sebep olmadan bu şekilde üretimi arttırmak... Çünkü alanı arttıramayacağımız için alandaki verimi arttırmamız lazım... Bu da modern tarımın bize sağladığı en büyük imkân. Daha önce de sağlamış sağlamaya da devam edecek.(K-5)

Yeni teknolojilere ve üretim tekniklerine yaklaşım açısından Türkiye’de çiftçilerin eskiden daha çekimser olduklarını zaman içinde bu uyumun sağlandığını belirten Katılımcı-9 bunu

“Teknolojiye adaptasyon ilk başta sıkıntılıydı. Atadan gördükleri gibi yapıyorlardı... Dedemden böyle gördüm mantığı vardı. Zaman içinde uyum ve teknolojiye güven başladı.”(K-9)

Sözleriyle ifade etmektedir. Öte yandan Katılımcı-3 ise bu çekingenliğin daha yararlı olduğunu belirterek bilimsel ve teknolojik yeniliklere çok boyutlu bakarak meselenin etik ve toplum sağlığı boyutlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini aktarmaktadır:

Çevre faktörleri ile sağlanan verimlilik artışları sınırlıdır. Mesela biyoteknoloji, GDO çalışmaları... Standart buğday dekara 300kg ürün verirken GDOlu buğday bunu kat be kat artırıyor. Bundan sonra ise sağlık açısından etik mi, zararlı mı tartışması başlıyor... Ülke olarak biraz daha çekingen olmalıyız. Beklemeliyiz. Kontrollü uygulanması ile teknoloji daha faydalıdır. (K-3)

Modern tekniklerin tarımda daha yaygın kullanılmasının olumlu sonuçlarından birisinin sektöre yönelik ilgiyi artırmak konusunda olabileceğini belirten katılımcılar da vardır. Buna göre Katılımcı-6 özellikle gençler ve kadınların sektöre bu alan üzerinden çekilebileceğini düşündüğünü belirtmektedir:

“Modernleşme, teknolojik gelişmeler ile birlikte de gelecekte gençlerin ve kadınların bu alana daha çok katılmasını bekliyoruz. Tarımsal işletme mantığının oturtulması ve bunun bir ticari faaliyet olarak görülmesi gerekmekte. Çiftçilik bir meslektir. Bu görüşün kadın ve gençlere aktarılması gerekiyor.”(K-6)

Benzer şekilde düşünen bir başka katılımcı daha gençlerin yeni teknolojiler kullanmaya daha yatkın ve geleneksel tarım biçimlerine soğuk bakıyor olmaları nedeniyle, modern

tekniklerin bu alana uygulanmasının gençlerin tarıma çekilmesi için bir fırsat olabileceğini düşünmektedir:

“Yeni nesil ile ilgili, gençler veya yeni nesil mekanik tarım veya bilişim teknolojilerinin kullanıldığı tarımı tercih ediyor. Çünkü eline bel, kazma kürek almak istemiyor. Geleceğin tarımı gençler için daha cazip olacaktır.”(K-2)

Anadolu insanının ve köylülerinin yenilikleri ve teknolojik gelişmeleri kolayca benimsediğini ve hayatına aldığını belirten görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden birine göre, Anadolu köylerinde yaşayanlar -özellikle de gençler- yeniliklerin merkezi olarak gördükleri büyük şehirlerde yaşamaya isteklidir. Köyde yaşayarak çiftçilik yapmaktansa Topçu’nun ifadesiyle “fabrikanın esirleri olmayı” tercih eden Anadolu insanlarındaki bu tutumun nedeni batının teknik üstünlüğünü hayranlık derecesinde karşılayan ve halka bu şekilde aktaran aydınlardır (Topçu, 2018: 278). Bu bağlamda, araştırma katılımcıları açısından tarımda modernleşmenin de gıpta edilen ve başarılmak istenen bir durum olduğu belirtilebilir.

6.3. Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Üzerinden Tarım Politikaları

Avrupa Birliği ile ilişkiler ve Türkiye’nin adaylık süreciyle ilgili Tarım faslının en çok ilerleme kaydedilen fasıl olduğu bilinmektedir. Bu konuda Bakanlık bürokratlarının kendi görev alanları açısından sürecin geldiği noktayı tarım politikalarının belirli açılarından başarılı görürken; genel itibarıyla Türkiye’nin AB adaylığına ilişkin ise farklı tahmin ve düşünceler yürüttükleri görülmüştür. Konuya tarihsel ve kültürel açıdan yaklaşan bazı katılımcılar, Türkiye’nin AB aday üyelik sürecinin zorluklarından bahsetmektedirler:

Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkisini iki pencereden görmek mümkündür. Birincisi Avrupa Birliği’nin kendi içinde yaşadığı krizlerin Birliği nereye götüreceği konusunda soru işaretlerinin olmasıdır. Türkiye açısından düşünüldüğünde, Avrupa Birliği’nin gerek kültürel önyargılar gerekse demografik yapı ve gelişmişlik ölçütleri göz önüne alındığında Türkiye’nin üyelik süreci konusunda karamsar bir tablo olduğu kanısındayım.(K-1)

Şimdi Avrupa Birliği... İletişimin başlaması için insanın karşısındakinin varlığını kabul etmesi lazım. Avrupa dediğimiz topluluk ya da kıta 1950’li yıllarda 52 milyon insanın ölümüne sebep olacak yani çok büyük tarihin en büyük savaşını yaşamış. Çünkü birbirinin varlığını kabul etmemiş, birbirinin varlığı ağır gelmiş. Aynı insanlar Savaş bittikten beş on yıl sonra İtalya, Almanya, Belçika, Fransa

Avrupa Kömür ve Çelik Birliğini kurmak istemiş bugünkü Avrupa Birliği'nin temeli. İngiltere bunlarla dalga geçmiş, ne yapıyorsunuz siz her seferinde birbirinizi öldürüyorsunuz ben geliyorum müdahale ediyorum... Hakikaten bunları ciddiye almamış ve katılmamış. Çünkü işin içinde hem Fransa hem Almanya var. Tarih boyunca birbirini katleden iki millet... Bugün tarihin en büyük medeniyet hareketlerinden birisi haline gelmiş Avrupa Birliği. En büyük insan hakları standartları haline gelmiş. Bu da iletişimin doğru kurulması, insanların karşısındaki insanların varlığını tanınmasıyla oluşmuş. Evet, ben varım ama o da var. Avrupa Birliği bu noktada şu anda ama maalesef Avrupa Birliği birbirine karşı böyleyken bize karşı hala o iletişimi sağlayamadı. İşte son hareketlerini görüyoruz Avrupa Birliği'nin en önemli aktörlerinden birisi Fransa diyor ki evet siz Anadolu'da varsınız ama Anadolunun 1 km açığında denizde yoksunuz orada ben varım. Sen neden varsın kardeşim? 2000 km öteden geliyorsun ve ben varım diyorsun yani halen daha Avrupa Birliği bizim varlığımızı hazmedemedi bizim bu bölgedeki hâkimiyetimizi bu bölgedeki gücümüzü hazmedemedi bu hazmedemeyiş veya bu varlıkları tanımama bizim entegrasyonumuzu birleşmemizi nasıl sağlayacak ben de bu konuda çok tereddütlüyüm. Şöyle diyeyim, insan hakları standartlarında kendi içerisinde... Ben asla Avrupa Birliği'nin insan haklarının dünya genelinde sahip olduğuna inanmıyorum. İşte Aliya İzzetbegoviç'in çok büyük bir vecizesi var sözü var diyor ki ben Avrupa'ya girerken her zaman başım dik girdim hiç başım önüme eğilmedi çünkü biz kadın öldürmedik biz çocuk öldürmedik biz ibadet yerlerine saldırmadık. Ama onların hepsi bunları yaptı ve batı medeniyeti adına batının gözü önünde... Şimdi ben Avrupa'nın dış dünyaya medeniyete karşı insan hakları kaygısı olan bir topluluk olduğuna inanmıyorum... Hollanda örneği halen Kolombiya'da yetişen bir çiçek Amerika Birleşik Devletlerine satılırken 1 dolara satılıyorsa okyanus üzerinden Hollandaya gelip Hollanda borsasından geçip tekrar Amerika'ya vardığında 20 dolara satılıyor bu katma değeri Avrupa medeniyeti dediğimiz insanlar yiyor, Kolombiyalılar yemiyor. Şimdi burada Avrupa medeniyetinin bize bakışı çok önemli yahut da biz Avrupa'ya ne kadar doğru bakabildik tarih boyunca? Biz de Avrupa'ya devamlı Osmanlı döneminde de fetih zihniyetiyle baktık yani biz de Avrupa'ya karşı evet herkes yerinde dursun demedik. Ama şu an için kendi sınırlarımız içerisinde çekilmişiz. Ama o zaman da bile biz bu kadar kabuğunuza çekilmişken bile Avrupa bizim burada kalmamızı doğru dürüst hazmedemedi şu anda da görüyoruz yani işte her işimize karışıyorlar... Şimdi bu bakış açılarıyla ne kadar beraber olabiliriz onu da zaman gösterecek yani ben Avrupa Birliği'nin bize karşı samimi olduğuna inanmıyorum. Avrupa Birliği ile ... konusunda uyum yasası çalışmalarına katılmışım ya Allah aşkına ne kadar güzel konuşuyorsunuz uyum sağlayalım yasalar şu, mevzuatı çıkartalım beraber hareket edelim diyorsunuz da siyasette farklı konuşuyorsunuz. Yani bu şekilde ne kadar birleşebilirsek...(K-5)

Bazı araştırmacılar tarafından; Avrupa devletleri arasında, Avrupa Birliği kurulmadan çok önceki dönemlerde bile ortak hareket etmeye dayalı bir Avrupalı ilişkiler sistemi olduğundan söz edilmektedir. Avrupa'da neredeyse 16-17. Yüzyıllardan itibaren sözü edilen bu ilişkileri düzenleyen erken dönem uluslar arası hukuk ve ortak haklar oluşturulduğu buna karşın bu hakların ve yasaların yalnızca kıta içinde uygulandığı; sömürge ülkelerde bunlara riayet edilmediği de aktarılmaktadır(Middelaar,2014:17). Araştırma katılımcılarının yukarıda verilen görüşleri; literatürde yer alan bu görüşe

benzerlik göstermektedir. Bürokratların, Avrupa toplumlarının kendileri ve Avrupalı olmayanlar olarak tanımladıkları toplumlar arasında hak, hukuk, siyasi ilişkiler gibi konularda ayrımcılık yaptığını düşündükleri görülmektedir.

“Öncelikle Avrupa Birliği ile sürecinde en başarılı sektörlerden birisinin tarım sektörü olduğunu söylemek mümkün. Özellikle yasal mevzuat Avrupa mevzuatı ile uyumlu bir hale çok kısa bir sürede getirilmiştir. Avrupa Birliği’nin hayvan refahı, biyoteknoloji uygulamaları, kırsal kalkınma gibi konularda ülkemize olumlu yansımalarının olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, tarım destekleri, işletme büyüklüğü, küçük çiftçiler, gıda güvenliği konularında uygulamadan kaynaklı sorunlar bulunmaktadır.”(K-1)

AB ile tarım politikalarının uyumlaştırılması konusunda ise bazı katılımcıların daha olumlu düşüncelere sahip oldukları ve Türkiye ile AB OTP arasında çok büyük uyumsuzluklar bulunmadığını belirttikleri görülmektedir:

“Mesela GDO konusuna yaklaşım konusunda Avrupa birliği ile aynıyız. Kesinlikle tarımsal mekanizasyon uygulandı. Uyumlaştırma tam sağlandı. Avrupa Birliğinin katkısı çok fazla oldu. Kalkınma zihniyetine hasıl, uyumlu ülke olduk. Bu noktada gelişmiş ülkelerin derslerinden yararlanmak çok önemli”(K-3)

Bazı görüşlere göre, Türkiye’nin tarım politikasının değişiminde ve dönüşümünde IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası örgütlerin temel etkisi bulunmakta ve AB’nin etkisinin bu konuda dolaylı bir konumda olduğu belirtilmektedir. Bu görüş bir bakıma doğruluk payı taşımakla birlikte, bir bakıma da eksik kalmaktadır. Çünkü Türkiye’nin tarım politikasında yaşanan değişimde AB de, IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası örgütlerle aynı ekonomik hedefleri paylaşmaktadır. Bir başka ifadeyle; AB, Türkiye’nin tarım politikasını IMF, DB, DTÖ ve OECD’nin öngördüğü ekonomik yapılanmaya uygun olarak değiştirmesi gerektiğini salık vermektedir (Övgün, 2010:93). Bu konudaki düşüncelerini belirten Katılımcı-1’in ise yukarıda açıklanan ilk grupta yer alan düşüncede olduğu görülmektedir:

Avrupa Birliği normlarının milli tarım politikamıza engel olduğunu düşünmüyorum. Bu konuda küresel ölçekteki tarımsal ticari kurumların -Dünya Ticaret Örgütü gibi- daha fazla etkili olduğu kanısındayım. Avrupa Birliği’nin uygulamalarının kendi tarımsal gücümüz ile harmanlandığında başarılı bir sonuç alacağına inanıyorum. Bazı konularda daha iyiyiz. Avrupa Birliği normlarında onların aksine bazı konularda daha iyiyiz. Mesela GDOLu ürünler noktasında hem üretim hem piyasa arzında Avrupa Birliği ülkelerine göre daha sıkılaştırıcı ve zorlayıcı bir mevzuata sahibiz.(K-1)

Türkiye ve AB arasındaki tarım alanında görülen farklılaşmaların temel kaynağı yapısal sorunlar olarak görülmüştür. Türkiye ve AB, özellikle tarım alanında çalışmakta olan işgücü sayısı ve tarımsal işletmelerin büyüklüğü bakımından önemli farklılıklar sunmaktadır. Tarım sektörü istihdamı yalnızca %2'ler seviyesinde olmasına rağmen AB'nin tarım destek miktarlarının yüksek olması ise ikinci farklılık alanı olarak belirtilmektedir(Övgün, 2010:95-96). Katılımcı-2 ise, üretim yöntemleri ve teknoloji kullanımı bakımından bir benzerliği vurgularken, destekler konusundaki farklılaşmaya katılmaktadır:

Avrupa Birliği ile fark yok üretim ve teknoloji kullanımı konusunda. Sadece tarımsal destek konusunda Avrupa ile anlaşılmadığınız uygulamalar yapılması istendi. Avrupa Birliği alan bazı destekler veriyor.. Bizde ise daha ziyade üretim birim bazlı verilmesi ülkemiz açısından daha uygun olacaktır. Bakanlık, Tarım Bakanlığı pilot Bakanlık oldu. Tarım faslında çok ilerleme kaydedildi.(K-2)

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin geçmişine gidildiğinde; sürecin başlangıcında topluluk üyelerince dönemin Avrupa'sında tarım ürünleri üretimindeki yetersizliklerin giderilebilmesinde faydalı olacağı düşüncesiyle Türkiye'nin ortaklığına olumlu yaklaşıldığını belirten yazarlar bulunmaktadır. Öte yandan ilerleyen dönemde Avrupa topluluğu içinde uygulanan tarım politikalarının neticesinde kendine yeterli olmaktan çıkıp tarım ürünleri ihraç eden konuma geçilmesiyle zaman zaman Türkiye'yi de bu ihraç ürünlerinden özellikle canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatı yapma baskısına maruz bıraktığı, bu bağlamda Türkiye nüfusunun tarım işçileri olarak görülmekten çıkıp potansiyel tarım ürünleri pazarı olarak görülmeye başlandığı aktarılmaktadır (Tapan, 1999: 93). Benzer şekilde katılımcıların çoğu tarım faslında ilerlemelere rağmen; konuya biraz daha çekimser yaklaşarak AB OTP'na uyum konusunda bazı zorluklara değinmişlerdir. Örneğin Katılımcı-8 “Avrupa Birliğine uyum için bizim zamana ihtiyacımız var.” derken, diğer katılımcılar da Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinin tarımsal yapı farklılıklarının politikaların uyumlaştırılmasını zorlaştıracığını belirtmektedirler:

Avrupa Birliği ile Türkiye'nin şartları örtüşmüyor. Türkiye'de miras diye bir kavram var. Tarım yapacak büyük çaplı topraklar parçalanıyor. Türkiye'de tarım arazilerinin parçalanması 5403 sayılı Kanun ile engellenmeye çalışıldı. Avrupa'da tarım arazilerinin parselleri büyüktür. Burada bir çiftçi üretimi yapınca rahatlıkla geçimini sağlayabilecek gelir elde edebilmektedir. Bizde de ilgili kanunda asgari geçim sınırları belirlenmiştir. Türkiye'nin her bölgesinde bu sınırlar farklı farklı belirlenmiştir kanuna bakılabilir. Bu kanunla ve diğer uygulamalarla köyden kente

göçü de engellemek amaçlanmaktadır. Aynı zamanda Avrupa ile bizim aramızda iklim parametreleri, çevresel olaylar bunlara bağlı üretim biçimleri çok farklı. Sonuçta iklim ve çevresel olaylar da tarımsal üretimi etkilemektedir. Avrupa’da kayıtlılık yüksektir biz de kayıt dışılık fazla. Türkiye’de tarım istatistikleri noktasındaki eksiklikler tarımla ilgili plan ve programlara da engel oluyor.” (K-9)

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasını iki başlıkta düşünebiliriz. Bir doğrudan destekler iki kırsal kalkınma başlığı altında. Avrupa aslında net ithalatçı iken tarım sübvansiyonlarıyla üretimlerini artırmışlardır. Zaman içinde oluşan tarım kotaları arz fazlasından ileri gelmiş... Avrupa Birliği siz bize uyun diyor... Arka planda olan düşünce ise temel üretim şeklini desteklememiz. Avrupa Birliği bu desteği üretimden ayırın diyor. Mesela et ithalatı... Kamuoyunda en çok tartışılan alan... Avrupa Birliği kırsal kalkınmayı başarin diyor fakat onlara taahhüt ettiğimiz meyve vs konusunu da gerçekleştirin diyor. Türkiye bazen taahhütlerini gerçekleştirmedi çünkü. (K-8)

Avrupa ile çiftçiliğe bakış açımız açısından önemli iki problem görmekteyim. Birincisi toprak rejimimizden kaynaklanıyor. Bölünmüş araziler bizlere çok büyük bir dezavantaj. Yine çiftçi desteklerimizde yeterince bu oturtamadığımız havza ve ürün bazlı destek sistemimiz ile dezavantajlı durumdayız. Ancak biyo çeşitliliğimiz, hayvan gen kaynağımız... harekete geçirilmesi halinde ülkemizi çok önemli bir noktaya getirecek avantajlara da sahibiz. Türkiye sahip olduğu biyo çeşitliliği ve gen kaynakları ile yine aynı zamanda insan gücü çok önemli avantajlara sahiptir. Son yıllarda Bakanın öncülüğünü yaptığı teşvikler ve özel sektörün yatırım kabiliyeti ile tarımsal üretimde Avrupa’nın ve dünyanın en önemli ülkelerinden biri haline geldik.(K-1)

AB’nin tarım politikalarına uyum konusunda katılımcıların Türkiye’nin milli çıkarlarının öncelik göstermesi gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Bu bağlamda özellikle AB üyesi ülkelerin esas itibarıyla AB OTP uygulamaları için mali destek alırken; Türkiye’nin üye olmadığı için bu mali destekten yararlanamamasına rağmen politikalarını OTP’ye göre şekillendirmesinin Türkiye için dezavantajlı bir durum oluşturduğu belirtilmektedir:

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası zor bir konu. Ülkeler kendi çıkarlarını öne çıkarmak istiyorlar. Ülke tarımını geliştirici, çiftliklerin gelirlerini arttırıcı unsurlarını kabul etmek gerekiyor. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve ülkelere destek oluyor. Avrupa Birliği bütçesinin %50 birine üye ülkelere destek olarak aktarıyor. Diğer ülkeler parasal destek aldıkları için Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına geçiş yapılıyor. Ama biz üye olmadığımız için biz destek almıyoruz. Biz hem destek almıyoruz hem de bizim onların bütün kurallarına uymamızı bekliyorlar. Dolayısıyla biz öncelikle kendi çıkarımızı korumak zorundayız...(K-6)

Türkiye ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki çiftçilerin tarıma ve tarımda çalışmaya olan farklı bakışları üzerinden, Türkiye’nin tarım politikalarının AB’ye uyumlaştırılmasının

zorluklarına değinilmektedir. Bu bağlamda; Avrupa’da çiftçiliğin bir meslek olarak algılanması ve çiftçilerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olması temel farklılık olarak öne çıkarken; Avrupalı çiftçilerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olmaları; tarım istihdamının az olması, örgütlülük ve diğer politikalar üzerinden izah edilmektedir:

“Tarım istihdamı gelişmiş ülkelerde %2 olsa bile aslında nüfusun büyük kısmı kırsalda yaşıyor. Bizim kırsalımız hem köylülüğü hem tarımı ifade ediyor. Ama onlarda her zaman bunu ifade etmiyor. Onlarda her kırsalda yaşayan köylü değil çiftçi değil.”(K-10)

Çok aşırı farklılık göstermese de günümüz koşullarında çalışma ve emek algısı birbirlerine yakındır. Bunun temel etmeni gittikçe küreselleşen dünya yapısından kaynaklanmaktadır. Geçmiş yüzyılları düşünürsek bu farklılıklar çok fazlaydı. Bunun temel nedeni Avrupa’daki işçi hareketlerinde yaşanan yoğun mücadeleydi. Türk toplumunun bir anlamda kaynağını buluşturan Osmanlı’da çalışma ve emek konusu yönetim otoritesi tarafından belirli bir sistematik yapı gözüne alınarak kurulmuştu.(K-1)

Batılı ülkelerde bu... Özellikle bizimki gibi İslam ülkeleri biraz daha geleneksel kültürü olan ataerkil ülkeler yani kendi değerlerine göre gelişmekte olan ülkelerde iyi bir pazar tarımsal açıdan... Toprak olarak da iyi bir toprak özellikle verimlilik açısından, nüfus da fazla, parasal olarak da müşteri şimdi burada kendi ürününü alıp satarsa mesela... Türkiye’de herkes özellikle tarım alanındaki ithalattan rahatsız, çiftçisi de rahatsız tüketici de rahatsız... Üretici de devleti yönetenler de rahatsız... Devleti yönetenlerin hepsi de bu konuda tedbir almak için uğraşıyor, bunun için çeşitli politikalar ürettiler. Avrupa’da bunu biliyor, bunu bildiği için de ne yapıyor direkt satış yapmak yerine ben geleyim sizin ülkenizde üretelim... Bunu da başardı aslında şu ana kadar yabancı ülkeler Türkiye’de çok ciddi manada ülkelerin firmaları çok ciddi manada tarımsal şey yapıyor... Türkiye’nin gelirine katkıda bulunuyor ama Türkiye bundan 10 Lira kazanıyorsa onlar 20 Lira 30 lira belki 100 Lira kazanıyor.(K-4)

“Avrupa Birliğinde çiftlikler, her biri bir ticari işletme, bir ekonomik birim. Bizim de öyle tanımlamamız lazım. Girdileri kullanacak, üretim yapacak, para kazanacak. Hedef, katma değerli üretim yapan işletme tarımı yapısını oluşturmak...”(K-5)

Orada çiftçiler tarım desteklerinden şikâyetçiler. Fakat karlılıkları yüksek olduğu için gelirleri yine de yüksek. Bizde kayıtlılık sıkıntılıdır. Avrupa Birliğinde her şey kayıt altında. Avrupa Birliğine uyum içinde en büyük sıkıntı kayıt anlamındadır. Bizim çiftçimizin yapısı gereği kayıtlı olamıyorlar. Çünkü en gariban, en geliri düşük ve yaş ortalaması en yüksek kesim çiftçilerdir. Bunlar sıkıntı... Bunun dışında bize uymayan mevzuatı var ama bunlar çok sıkıntı değildir.(K-7)

Bazı Katılımcılar tarafından çiftçi örgütlerinin Avrupalı çiftçilerin yüksek gelir elde etmede en önemli avantajlarından birisi olduğu vurgulanırken; üretim planlaması, satış ve pazarlama ile makine teçhizat paylaşımı gibi farklı alanlarda çiftçilerin örgütler/kooperatifler üzerinden kendilerine fayda sağladıkları ifade edilmektedir:

Türkiye'nin sorunlarından birisi de kooperatifler, çiftçilerin örgütleri. Avrupa'da küçük çiftçiler üretimlerini kooperatifler üzerinden satmaktadırlar. Hem girdi sağlama hem pazarlama üzerinde destek veriyor kooperatifler. Avrupa'da makine kooperatifleri var. Herkes traktör almaya çalışmıyor. Kooperatif üzerinden yararlanıyorlar... Biz de ise herkes traktör almaya çalışıyor, buna para yatırıyor ama karşılığını alamıyor.(K-10)

Avrupa'da sivil toplum kuruluşları üretim aşamasında etkilidir bundan dolayı kayıt dışılık azdır. Çiftçilerde karlılık nasıl arttırılır mantığı vardır. Biz de ise toprak boş kalmasın diye plansız bir üretim biçimi var. Biz de tarlayı izleme istatistik farklıdır. Kayıtlılık olmadığı için aslında bizim çiftçilerimiz maliyetlerini de kontrol edemiyorlar. (K-9)

Literatürde Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının, çiftçilere görece yüksek destekler vermesinin bir nedeni olarak; Birlikteki çiftçi örgütlerini gören görüşlere rastlanmaktadır. Buna göre çiftçi örgütlerinin faydaları yalnızca üretim aşamasında maliyetlerin azaltılması ve satış ve pazarlamaya yardımcı olmakla sınırlı değildir. Avrupa'daki çiftçi örgütleri gerek faaliyetleri gerekse üyesi olan çiftçilerin çıkarlarını temsil etme ve bu konuda yöneticilere baskı oluşturma kabiliyeti bakımından da başarılı görülmektedir (Middelaar, 2014: 350). Türkiye'de ise çiftçi örgütlerinin etkinliğinin pek çok bakımdan geliştirilmeye ihtiyacı olduğu açıktır.

6.4. Türkiye'nin Milli Tarım Politikası Geliştirmesi Bakımından Öneriler

Tarım politikası bir ülkede tarımın yapılandırılması, yönlendirilmesi ile ilgili olarak devlet ve diğer ilgili kurum ve örgütlerin meydana getirdikleri etkinlikler bütünü olarak tanımlanırken İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde tarım politikalarını ulusal tarım politikaları ve uluslar arası tarım politikaları olmak üzere iki başlıkta inceleyenlerin de olduğu görülmektedir. Buna karşın bu iki alanın da aslında birbirinden bağımsız olmadığı, Dünya bankası, IMF ve Dünya ticaret örgütü gibi örgütlerin tarım politikalarının ulusal politikaları etkileme gücünden dolayı ayrı bir başlık altında toplanmalarına gerek olmayıp, ulusal tarım politikalarını etkileyen faktörler arasında sayılmaları gerektiğini belirten görüşler de bulunmaktadır (Rehber,2013:227).

Literatürde, tarım politikalarını; fiyat politikaları, yapısal politikalar ve sosyal politikalar olmak üzere üç alt başlık altında sınıflandıran veya yapısal, sosyal, pazar ve destek politikaları olarak sınıflandıran görüşler bulunmaktadır. Öte yandan bu sınıflandırmaların çeşitlendirebileceği, bazı sınıflandırmalara göre doğrudan gelir desteği politikaları fiyat politikalarının altında tartışılırken; bazı görüşlere göre ise gelir desteğinin esas itibari ile bir sosyal politika aracı olduğunu belirten görüşler de mevcuttur (Rehber,2013:228).

Özellikle son yirmi yıldır Türkiye'nin uygulamakta olduğu tarım politikası birçok açıdan eleştiriye uğramakta ve ortak tarım politikasına uyum sağlayabilme amacı, Türk tarım politikasının birincil hedefi olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin son yirmi yıllık tarım politikasının; IMF, DB, DTÖ ve OECD gibi uluslararası örgütlerin de yönlendirmeleri doğrultusunda özellikle AB'den politika transferi şeklinde gerçekleştiğini belirten görüşler mevcuttur (Övgün, 2010:107).

Türkiye'nin tarım politikalarının ne ölçüde "milli" olduğu, AB'ye aday üyelik süreci ve uluslararası ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin tarım alanındaki çıkarlarını etkileyip etkilemediği üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Araştırmanın katılımcıları bu tartışma bağlamında Türkiye'nin politikalarının milli çıkarların önceliği gözetilerek oluşturulduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı-2, öncelikle Türkiye'nin tarımda net ihracatçı olduğunu belirterek;

Safsatalar var kendi kendine yeten ülke değil diye... Biz dışarıdan buğday alıyoruz, katma değer katıp satıyoruz. Ama bunlar çarpıtılıyor. Saman ithalatı meselesi... Tarımsal hasıla olarak Avrupa birincisiyiz. Net ihracatçıyız. Ar-Ge kısmında mesela İsrail ile bağımlıyız meselesinin de aslı yok. Biz kendi tohumumuzu kendimiz üretiyoruz. Tohumluk satışında da net ihracatçıyız.(K-2)

Sözleriyle kamuoyunda bu konuda bir yanlış algı oluşturulmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bir başka katılımcı da; AB tarım politikalarının Türkiye'ye uygulanması aşamasında milli çıkarların önceliğini savunarak tüm diğer dayatmalara karşın Türkiye'nin tarımı desteklemesi gerektiğini vurgulamaktadır:

Onlar kendi çiftçilerine şimdiye kadar belirli bir seviyede desteklemişlerdir. Şimdi piyasayı bozmayacak şekilde kırsal kalkınmayı başarmak istiyor. Biz o pozisyonda değiliz. Bizim üretimimizi arttırmamız gerekiyor. Bizim tarımı desteklememiz gerekiyor. Bazı alanlarda ithalatçı olsak bile kırsal sosyolojiyi bozmadan üretimi arttırmalı ve bir denge sağlamalıyız. Yerine göre yağlı tohum, et, yem ithalatı yapabiliriz. Önemli olan üretim ve ithalat dengesini sağlamamız. Bu kolay bir şey

değil. Bunun için farklı gruplardan kesimler bir araya gelmeli. Farklı bakanlıklar bir araya gelmeli. Tarım bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bir araya gelerek ortak bir politika çerçevesi çizilebilir.(K-8)

Tarımın önemi ve Türkiye'nin bu alandaki potansiyelinin Bakanlıkça farkında olduğunu ve Bakanlık projelerinde toplumun yapısı ve tarımın sürdürülebilirliği gibi unsurlara dikkat edildiğini aktaran Katılımcı-9, bunun başarılması için özellikle kadın ve gençlere yönelik projelere önem verildiğini de eklemektedir:

Tarım Bakanlığının projeleri ile kadın çiftçiler ve gençler kırsala yönlendirilmeye çalışılıyor. Mesela genç Çiftçi Projesi... Kırsal kalkınma destekleri çok fazla var. Burada tarımda potansiyel fazla. Tarım kuşaktan kuşağa aktarılacak bir faaliyettir. Tarım Bakanlığı politikalarını belirlerken bunu göz ardı etmiyor. Tarım sadece gıda değil sanayiye hammadde katkısında da önemlidir. Bu bakımdan potansiyelinin geliştirilmesi ülkemiz için çok önemlidir.(K-9)

Tarım politikalarında millilik bir anlamda özgünlük de içermektedir. Bu bağlamda Dışarıdan alınan unsurların özgün kültür içinde dönüştürülerek uygulamaya aktarılması gerektiği belirtilmektedir. Araştırmanın katılımcılarından birisi de bu konuya dikkat çekmiş ve özellikle tarım eğitimi konusunda dışarıdan öğrenilen yöntem ve tekniklerin Türkiye'ye uyarlanması noktasında, ülkenin özgün şartlarına uyarlanması hususuna dikkat edilmediği takdirde oluşacak başarısızlıkların yabancıların bu alanda Türkiye'de daha kolay faaliyette bulunmalarına yardım edebileceği uyarısında bulunmaktadır:

Tarım biliminde araştırma anlamında bile oraya giden arkadaşımız orayı görüyor sonra Türkiye'de böyle olmalı diyor ama Türkiye'nin şartlarına ne kadar uygun Türkiye'nin şartlarına ne kadar uygulanabilir olduğunu çok düşünmüyor. Zaten belki tarımın en büyük handikabı da bu. Böyle olunca motamot getirme diye bir şey oluyor. Bu sefer şöyle bir sorun ortaya çıkıyor; Avrupa'daki o işi yapan insanlar geliyor Türkiye'deki rolü de üstlenmek istiyor. Siz bunu çiftçilere benimsetemezsiniz o görevi de ben yapayım diyor. O görev yapmak için gelmiyor aslında, yani Türkiye'nin şartlarını onun hiç bilmesi mümkün değil, bu kanalla aslında Türkiye'deki tarımda söz sahibi olmak maksadıyla geliyor.(K-10)

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında Türkiye'nin tarım politikalarının "milli" olma ve kendi çıkarlarını öncelemesi gerektiği belirlendikten sonra tarım politikalarının içermesi gereken diğer hususlar;

- gıdanın artan öneminin farkında olunması,
- kırsal alana yönelik olumsuz bakışın kırılması ve kırsal alanlardaki sosyal koşulların iyileştirilmesi gerektiği,

- tarımda çalışmaya yönelik toplumda hakim olan olumsuz bakışın düzeltilmesi,
- tarımda gelişen teknolojilerin tarım istihdamı açısından fırsata çevrilmesi,
- mevcut sorunların çözümü bağlamında tarım istihdamının geliştirilmesi,
- tarımda eğitimin artan öneminin farkında olunması,
- üretim planlaması, fiyat dengesinin sağlanması, kalite ve verimlilik gibi tarımsal üretimin diğer sorunlarının çözülmesi olarak sıralanmaktadır.

6.4.1. Gıdanın Stratejik Önemi

Artan dünya nüfusu ve azalan doğal kaynaklar gıda üretiminin sürekliliğinin sağlanması konusundaki riskler olarak öne çıkmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin milli tarım politikasının önceliklerinden birisinin bu durumu farkında olarak; tarımsal üretim potansiyelini geliştirici uygulamalar geliştirmek olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda Katılımcı-2 doğal kaynakların kısıtlı olmasına vurgu yapmaktadır:

Tarım her zaman önemli olacaktır. Gıda-enerji-su geleceğin dünyasının önemli konularıdır. Tarım alanları azalıyor, nüfus artıyor. Gıda her zaman önemli olacak. Gelecekte gıdaya hâkim olan Dünyaya hakim olacak. Türkiye potansiyeli bakımından kendi nüfusunu besleyebilecek kapasitesi var. Modern yöntemler artı planlama ile tarım öncelikli kalmaya devam edecektir.(K-2)

Katılımcı-5 ise, gıdanın stratejik önemini hem artan dünya nüfusu hem de Türkiye'nin nüfus yapısındaki gelişmeler ekseninde yorumlamaktadır:

Şu anda Dünya nüfusu 8 milyar civarında sanırım, bu 2050 yılında 10 milyar olması bekleniyor. Ve insanların beslenme alışkanlıkları değiştiği için nüfusta yüzde yirmilik bir hareketlilik olacak ama gıda ihtiyacında da yüzde altmışlık bir artış olacağı öngörülüyor. Ülkemiz özelinde şöyle geçmişten gelen bir istatistik söyleyeyim. Kurtuluş Savaşı'ndan çıktığımız yıllarda 1930'lu yıllarda Türkiye'nin nüfusu 13- 15 milyon civarında. Türkiye'nin yüzölçümü 780 bin kilometre² sonradan Hatay bizim topraklarımıza katıldı. Topraklarımız aynı sınırlarımız aynı hala fakat o dönemde Türkiye'de tarımsal üretimin yeterli olmadığından dolayı kıtlık var açlık var. Bugün Türkiye nüfusu 80 milyon, 5 milyon mültecisi var, 30 milyon turisti var, artı Türkiye'nin bir hinterlandı var. Kuzey Irak olsun Azerbaycan olsun Nahcivan olsun gıda temin ettiğimiz yerler var. Bunların hepsine gıda yetiştiriyoruz. Artı Avrupa'nın da net sebze tedarikçisiyiz, meyve tedarikçisiyiz. Şimdi bu kadar üretimde artışa gitmişiz yani modern tarım teknikleri bizi bu noktaya getirdi, üretimde müthiş bir artışa gitmişiz ama bu doyum noktası değil... Yine biz aynı yüzölçümü üzerinde işletme yapacağız tarım yapacağız. Hatta tarımsal arazilerimiz zaman zaman azalıyor. Değişik faktörlerle işte bu imara açılması değişik sebeplerle sanayi açmak olsun tarım topraklarımız azalıyor. Buna rağmen tarımsal üretimin artması lazım bunun için de modern tarım tekniklerine müthiş şekilde ihtiyacımız var.(K-5)

Çevre sorunları ve iklim değişikliği üzerinden doğal kaynakların tehdit altında olması ve artan dünya nüfusu dışında 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sebebiyle gıda arz ve tedarikinde yaşanan aksamalar ve beraberinde gıda fiyatlarında oluşan artışlar; gıdanın stratejik öneminin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dünyada serbest ticaret ekseninde yürütülen liberal tarım politikalarının gelecekte daha korumacı ve müdahaleci gerekli görülen gıda ürünleri için dış satıma kapalı uygulamalar içerebileceği düşünülmektedir:

“Gelecekte tarım ve gıdanın ne kadar önemli olacağının işaretlerini pandemi verdi. İleride ülkeler öncelikle kendi insanının gıda temini için agresif politikalar izlemeye başlayabilirler.” (K-2)

Katılımcı-2'nin ifade ettiği gibi olağanüstü koşullara hazırlıklı olmak ve gıda tedarikini aksatmamak üzere politikalar geliştirmek diğer ülkelerin olduğu kadar Türkiye'nin de tarım politikasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

6.4.2. Kırsala ve Tarımda Çalışmaya Yönelik Bakış

Türkiye’de kırsal alanlardaki çeşitli altyapı eksikleri, sosyal, eğitim ve sağlık imkânlarına erişimde yaşanan aksaklıklar genel olarak buralarda refah seviyesini düşürmekte ve kentsel göçü tetiklemektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de iç göçlerin yönünün gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, gelişmemiş bölgelerden, gelişmiş, sanayileşmiş bölgelere ve kırsaldan kentsel bölgelere doğru olduğu belirtilmektedir (Öztürk, 2010:248).

Tarım çoğunlukla kırsalda yapılan bir faaliyet olduğu için; kırsal alanlara yönelik toplumdaki olumsuz yargılardan kaynaklanı ve terk edilmiş buralardaki tarımsal üretimin devamlılığını tehlikeye sokmaktadır. Bu bağlamda yersiz sayılmayan bu olumsuz yargıların yok edilmesine yönelik çabalar Türkiye’nin tarım politikasının kapsamı gereken alanlardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Katılımcı-7 ve Katılımcı-5’in de ifade ettiği gibi; köylerle şehirler arasındaki hayat standartları açısından görülen farklar, kırsal alanlara yönelik olumsuz yargıların temelidir:

Türkiye’de sıkıntı şudur. İnsanlar şehir hayatına alışmış, köy hayatı onlara zor geliyor. Şehirde bazı lüksleri var. Köyde bunlar yok diye yaşamıyorlar. Çiftçilerin yaş ortalamasını ilerde düşürmek gerekiyor. Kırsalın modernize edilmesi gerekiyor. Onların şehirlerdeki bazı lükslerine kırsalda da sahip olmaları gerekiyor. Gençleri kırsalda tutmak için politika olarak bir çiftçi eğitimi, iki yaşam tarzının gelişmiş olması isteniyor. Bunlar sağlanırsa insanları kırsala getirebilirsin. Yoksa zor... (K-7)

Genel olarak tarım kesiminin yaşam ve refah düzeyini artırmaya yönelik politikalar tarımsal sosyal politikalar olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda tarımsal üretime ve tarımsal ürün pazarına müdahale dışında kalan tarım politikaları, diğer bir ifadeyle tarımsal kesimin gelir ve refahını artırmaya yönelik politikalar sosyal politikalar olarak görülmektedir. Bunlara ek olarak tarım istihdamı bakımından çalışma koşulları, örgütlenme hakları, Sosyal güvenlik hakları ve üretim risklerine karşı üreticinin zararının tazmin edilmesine yönelik uygulamalar da Türkiye’de tarımsal sosyal politikalar başlığı altında incelenmektedir. (Rehber, 2013: 242).

Temizlik işçisi olarak çalışıp asgari ücret almaya değişiyorsa burada bir sıkıntı var. Sosyal bir sıkıntı var. Köyde kalan insanlar maalesef itibar görmüyor, para kazansalar da... Ondan dolayı da gençler şehirlere kaçmak istiyor, köyde kalan veya üretim içerisinde kalan istihdam da daha çok yaşı fazla olan belli bir süre sonra zaten işgücünden de düşüp bu işi bırakacak... Kaliteyi arttırmak için hem eğitim hem de itibar meselesi üzerinde durulmalı...(K-5)

Kırsalda yaşamak ve çalışmak istememe çoğunlukla gelir düzeyinin azlığıyla da ilişkilendirilmiştir. Katılımcı-10’un da belirttiği gibi;

“Bu tarımın doğasıdır. Ülkemizde ortalama çiftlik geliri 3000 lira civarındır, ortalama gelir ortalama altındadır..... Gelişmiş ülkelerde de bu süreç böyle... Sosyal imkanlar, şehir imkanları da daha cazip geliyor köylüye...”(K-10)

Köylerde ortalama gelirin düşük olması diğer eksikliklere eklenince köylerin terk edilmesi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Katılımcı-7 toplumda yaygın olduğunu belirttiği bir söylem üzerinden meseleyi örneklendirmeye çalışarak “köyde yaşayana kız vermem” algısından bahsetmektedir:

Kırsalla ve çiftçilere yönelik küçümseyici bakış acısını kırmak önemli. Kırsalı güzelleştirmek lazım. Öncelikle bakış açısını kırmak lazım. Şu an insanlar köyde yaşayan birisine kızımı vermem diyor. Gelirden de bağımsız bu kırsala yönelik bakış acısını kırmak lazım. Atatürk köylü milletin efendisidir demiştir bu çok güzel

bir sözdür. Türkiye’de 23-24 milyon hektar tarım arazisi var. Boş duran birçok alan var. Tarım potansiyeli çok geniş... Bakanlık özendirici projeler yapıyor, gençleri özendirecek projeler... Genç Çiftçi Projesi vardı... Şimdi Uzman Eller Projesi var. Proje daha nitelikli iş gücünü kırsala çekmek için...(K-7)

Katılımcı-7’nin de vurguladığı Bakanlık projeleri hem kırsal alanların canlandırılması hem de nüfusun yaşlanması karşısında gelecekte tehlikeye gireceği düşünülen tarımsal üretimin devamlılığın sağlanabilmesi bakımından gençleri hedef almaktadır. Bu bağlamdaki düşüncelerini aktaran Katılımcı-8, bu projelerin kırsal alt yapı hizmetleri ile bütünlük içinde geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir:

Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması bir sorun. Yaşlı çiftçinin bu işi gençlere devretmesi için çok ciddi projeler var. Amerika’da da çok ciddi projeler var. Avrupa’da da çok ciddi projeler var. Gelişmiş ülkelerde tarımda bir dezavantaj var. Tarım istihdamları zaten dar bir nüfus var ve bu nüfus hızla yaşılanıyor. Nüfus büyük ama ne kadarı gerçekten tarımda kalmak istiyor, severek bu işi yapacak bu bilinmiyor. Mirasla kalan topraklar nasıl üretme kazandırılacak, nasıl tarım eğitimi verilecek belli değil. Topraklar ya satılacak ya da ortaklık kuracaksınız. Gençleri tarımı sevdirecek tarım bilgisini artıracak uygulamalar gerekli. Dolayısıyla kırsalı ihya etmek için tarımsal faaliyet ve kırsal mesken olarak inşa etmek gerekli. Bilişim teknolojilerini kırsala taşınmak gerekmekte. Sağlık eğitim internet hizmetlerine kolay erişilebilir bir yer haline getirmemiz lazım kırsalı.(K-8)

Türkiye’de geçmişte yaşanan iç göçlerin nedenlerinden birisi, tarım kesiminde yaşanan yapısal değişimler ve makineleşme olmakla birlikte, bu sürecin gelişmiş sanayileşmiş ülkelerdeki gibi sonuçlar ortaya koymadığı; Türkiye’de “sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleşmeyen iç göç” durumunun; diğer bir ifadeyle kırdan kente göç edenlerin sanayi kesiminde istihdam edilememesinin olumsuz sonuçları olarak marjinal ve kayıt dışı sektörlere yönelmenin söz konusu olduğu belirtilmektedir (Öztürk, 2010:253). Kırsal bölgelerin kalkınmalarını sağlayacak yatırımları çekmek için önerilen başlıca politika ve uygulamalar; vergi indirimi, vergi muafiyeti, yatırım teşviki, sosyal güvenlik primlerinin ödenmesinde sağlanacak kolaylıklar olarak sayılırken; tarımda atıl duran kaynakların istihdam ve gelir yaratacak şekilde değerlendirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Öztürk,2010: 262).

Gerek yukarıda sözü edilen göçlerin kentlerde yaratacağı olumsuzlukların giderilebilmesi gerekse de tarım sektöründe istihdam olanaklarının geliştirilmesi açısından tarım politikaları önem kazanmaktadır. Katılımcı-6’da bu bağlamda bir politika tercihten söz

ederek kırsal bölgelerdeki imkânlarının özellikle gençleri çekecek biçimde geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır:

Gençler için tarımda fırsat var. Kırsala gitmek istemedikleri için, orada yaşamak istemedikleri için bu potansiyeli hayata geçiremiyoruz. Kırsal alanı geliştirme Türkiye'nin tarım politikasıdır. Kırsaldaki imkânların iyileştirilmesi, insanların kırsalda tutulması... Kırsaldan kente göç eden insanlar için kentlerde ek maliyetler oluşuyor. Fakat biz bu maliyeti yerinde harcasak insanları yerinde tutsak bu maliyeti de kırsalda harcasak kırsalın kalkındırılması için harcasak hem kentler rahatlayacak hem de yerelde üretim artacak. Kırsal mahalle yasası ile birlikte Büyükşehir'e bağlı köyler kırsal mahalle statüsünü elde ettikten sonra buralara yönelik faaliyetler artacak.(K-6)

Gelişmiş ülkelerde, tarım sektörünün, çiftlik işçilerinin sağlığını ve haklarını koruma açısından sosyal olarak sürdürülebilir olması ve kırsal alanlarda insana yakışır yaşam standartları sağlaması için reforma ihtiyacı olduğu, özellikle de bu ülkelerde tarımda çok sayıda göçmen işçi istihdam edildiği ve bu işçilerin köleliğe benzer koşullarda çalıştırıldıkları ve yetersiz bir iş-hasat oranı ürettikleri aktarılmaktadır (Timmermann, 2020: 2). Tarımda yabancı göçmen işçilerin çalıştırılması Türkiye'de de gündeme gelmiştir. Türkiye'de kırdan ve tarımdan kopuşun bir diğer boyutu olarak; azalan işgücü arzının yabancı işçilerle kapatılmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin tarım politikasının bu işçilerin çalışma koşulları ve sosyal hakları gibi konular üzerinde de söz söylemesi gereği oluşmaktadır. Sektörde ara eleman ihtiyacının yabancı işgücüne "bağımlı" hale gelmesinin ise; gelecekte işgücünün devamlılığı noktasında bir kırılganlık oluşturduğunu Katılımcı-3 şu sözlerle ifade etmektedir:

"Ara işçi, mevsimlik işçi dediğimiz kesim yabancı uyruklular üzerinden dönmeye başladı. Ücretli işgücü olarak sektöre entegre oldular... Suriyeliler, Afganlar... Yerli işçi bulunamaması böyle giderse ne olacak? Şu an çalışıyorlar ama ya bu yabancı uyruklular da giderse ne olacak?"(K-3)

Bu bağlamda tespit edilen sorunlar ve çözüm önerilerinin ise bir bağlamda 18. Yüzyıl Avrupa'sında yaşanan gelişmelerin bir uzantısı olarak kent/urban ve rural/kırsal alanlar arasındaki derin ayrışmalar ekseninde olduğu görülmektedir. Ekonomisi tarım dışı etkilerde yoğunlaşan, salt ekonomi merkezli liberal kapitalist ilişkilerin hakim olduğu ve din-şehir ilişkisinden kopmuş bu kentlerin (Şimşek,2020:136) karşısında konumlanan kırsal alanların da görece kentlerden daha az olmakla birlikte tarihsel özelliklerinden

koptuğu ve tarımda da kapitalist ekonomi merkezli ilişkilerin hakim olduğu bir yapıya döndükçe, meseleye salt ekonomi açısından yaklaşan kırsal alan sakinleri için gelir düşüklüğü ve diğer alt yapı eksiklikleri kırsalın ve tarımın terk edilmesi için geçerli sebepler sunabilecektir. Oysa Türkiye'nin özgün milli tarım politikası geliştirmesi bakımından öncelikle Batılı rural/urban keskin ayrımlaştırmasından uzaklaşılması; toplum huzuru ve refahı için maddi ilişkiler kadar manevi değerlerin de gözetildiği şehir/kasaba/köy yapılanması içinde bu üçünün birbirini destekleyen bir bütünlükte yeniden kurgulanması gerektiği düşünülmektedir.

6.4.3. Tarımda Teknoloji Kullanımı ve Tarım İstihdamına Yönelik Fırsatlar

Sanayi devriminden bu yana tarımda mekanizasyon işgücü kayıpları olarak sonuç doğurmuş ve teknik ve bilimsel ilerlemeler tarım istihdamının karşısında bir tehdit olarak görülmüştür. Verimlilik artışları üzerinden açıklanan bu konuya ilişkin Katılımcı-6, detaylı örnekler vermektedir:

Tarım bir bilimdir. Ekonominin temel taşıdır. Sadece gıda üretimi için değil, diğer sektörlerle hammadde sağladığı için de devam etmesi gerekmektedir. Türkiye tarımsal üretimini artırmalıdır. Bunu verimlilik artışı, teknik gelişmeler ve sektör olarak büyüteceğiz. Tarım emek yoğun olarak yapılmaktaydı. Gelecekte daha çok teknoloji yoğun çalışma olacak, emek yoğun değil. Eskiden beş kişinin bir günde yaptığı işi şu an sadece bir biçerdöver, arkasında bir takım teknik ekipmanlar, bir biçerdöver operatörü belki bir de yardımcı yarım saatte yapmaktalar. Tarımda artık bilgisayar kullanımı çok önemli, akıllı telefonların kullanımı çok önemli, drone kullanmak çok önemli. Bakanlık akıllı telefonlarla meteorolojik bilgileri paylaşıyor. Tarımda mobil uygulamaların geliştirilmesi önemli.(K-6)

Turhan bu konuda fenni ziraat anlayışının Türkiye'de yanlış anlaşıldığına değinmektedir. Türkiye'de yaygın olarak traktör veya diğer tarım makinalarının kullanılmasını fenni ziraat sanıldığı oysa bunun aksine toprağın nasıl işlenmesi gerektiği nasıl tohum gübre ve aletler kullanılması gerektiğine dair bütüncül bir sistem olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda ilkel bir aletle toprağına süren bir çiftçinin bile eğer yeterince bilgi sahibi ise fenni ziraat metotlarını uygulayabileceğini belirtmektedir. (Turhan, 2018: 117). Bu bağlamda Turhan'ın da belirttiği üzere tarım ve tarım bilgisi ve tarımda yeniliklerin takip edilmesi sadece İthal tarım alet ve yöntemlerinin kullanılmasıyla mümkün değildir. Tarım faaliyeti daha bütüncül bir bilgi sistemi içinde gerçekleştirilmesi gereken aksi halde sadece kullanılan aletlerin yeni teknolojilerle değiştirilmesinden ibaret kalınacağını düşünmektedir.

Öte yandan tarım istihdamının çeşitli nedenlerle azaldığı 21. Yüzyıl itibariyle teknoloji tarım istihdamı açısından bazı fırsatlar da barındırmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle işgücünün niteliğinin değişeceği, tarımda daha nitelikli işler oluşturuldukça da gençler açısından sektörün cazibesinin artacağı iki katılımcı tarafından vurgulanmaktadır:

Akıllı işgücü temelli çalışmamız lazım... Tarım kaynaklı yeni iş imkanlarını arttırmak lazım. Birincil tarım ürünleri üretimi değil de, katma değerli tarım ürünlerine yönelik iş imkânlarını arttırmak lazım. Tarımdan artakalan işgücünü diğer faaliyetlere de yönlendirebilmek esas mesele. İşlenmiş katma değer oluşturulmuş tarım ürünlerine doğru yol haritası çizmek, değer zincirini kurmak önemli.(K-6)

Köydeki gençlerin üçte biri başkasının yanında olmayı tercih ediyor. Kendi işinin patronu olmak varken şehri tercih ediyor. Ama geleceğin dünyasında gıda güvenliğinin öneminin anlaşılması üzerine dijital teknoloji mekanizasyonu katkısıyla yeni nesil tarıma profesyonel bir şekilde iş olarak bakacak bu sektöre girecektir. Şimdi çocuklar babasının çiftçi olmasından utanıyor. Kızlar evlendikleri kişi çiftçilik yapsa bile köyde oturmak istemiyor.(K-2)

Gençlerin teknolojik yeniliklere adaptasyon konusunda daha açık olduğunu belirten Katılımcı-9, sektöre yeni girecek olan gençlerin riski azaltma anlamında da modern üretim teknik ve teknolojilerinden yararlandığını belirtmektedir.

Köylerde yaşlı nüfus kaldı. Genç nüfusta yavaş yavaş köyüne yönelme var. Bundan dolayı teknoloji kullanımı var. Çünkü o kişiler kırsala gitmeden önce araştırarak bilgi edinerek sektöre giriyor. Araştıracak uygulayacak. O yüzden gençler uygulanmış teknikleri alıyorlar. Tarımda deneme yanılma olmaz. Bu sene böyle yapayım seneye diğer türlü yaparım olmaz. Riskten kaçınmak için denenmiş uygulanmış bilgiyi kullanıyorlar. Bu şekilde bir bilgi aktarımı söz konusu.(K-9)

Gençlerin tarımda teknoloji ile buluşmasının ilk yolu çeşitli eğitim kanalları olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Katılımcı-2 ziraat fakültelerine yönelik bir eğilimden söz ederken; Covid-19 salgının da etkisi olduğunu altını çizmektedir.

“Bu sene Ziraat Fakültelerinin kontenjanları doldu. Bunun teyidini ÖSYMnin sitesinden yapabilirsiniz. Pandemi nedeniyle böyle bir yönelim oldu. Gelecekte tarımın önemli olacağının göstergesidir.” (K-2)

Tarımda katma değerli ürünlerin geliştirilmesi, gelişmiş teknolojilerin hem üretim hem de pazarlama ve satış kanallarına tam entegrasyonu ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda;

Gençleri bulunduğu yerde tutmak için başka faaliyetlere yönlendirmek gerekli. Tarımdan kaynaklı yeni sektörler oluşturmak gerekli. Kırsal kalkınma gençler ve kadınlar ile olur. Bunları birincil tarım ürünleri üretimi için değil tarım ürünlerine katma değer oluşturacak tarımdan kaynaklı yeni ekonomik faaliyetlere yönlendirmek böyle bir sektör oluşturmak gerekiyor. Yani esas tarım faaliyeti değil tarımdan kaynaklı katma değerli yeni faaliyetler...(K-5)

Sözleriyle Katılımcı-5 gelecekte teknolojinin getireceği verimlilik artışlarının yanı sıra tarımda katma değerli ürün geliştirmeye yönelik politikalar üzerinden gençler için kırsal alanda yeni fırsatlar oluşturulabileceğini ifade etmektedir.

Neo-liberal görüşlere göre de eğer küçük çiftlikler hayatta kalacaksa ve kırsal yoksulluk azalacaksa, kırsal nüfusun çiftlik gelirlerine olan bağımlılıklarını azaltmak ve çiftçiliğini çeşitlendirme ile birleştirmek ve / veya çiftlik dışı aktiviteler gerekmektedir. Ancak bu, yalnızca kırsal ve bölgesel kırsal alanların tarım dışı endüstrilere çekiciliğini artırabilecek kalkınma ve iş fırsatlarını artırarak olabilir. (Akkaraca Köse, 2012: 89). Bu bağlamda, Türkiye’de de Avrupa’dakine benzer bir kırsal kalkınma yaklaşımının tam manasıyla benimsendiğini belirtmek mümkündür. Gerek uygulamalar, gerekse nitel araştırma bulguları bu kanıyı destekler niteliktedir.

Avrupa Birliği, değişen kalkınma ve planlama anlayışına uygun olarak planlamanın kapsamlı bir şekilde olmasından ziyade stratejik önceliklerin ön planda olduğu ve çok aktörlülüğün geçerli olduğu yeni bir planlama anlayışına öncelik vermiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin kırsal kalkınma yaklaşımının da AB tarafından belirlendiği ve desteklendiği bunların arkasında yatan zihni unsurun ise 1980ler sonrası neoliberal politikalar olduğunu belirten görüşler de mevcuttur (Övgün ve Çolakoğlu, 2018).

6.4.4. Tarımda İstihdamın Geliştirilmesi

Binlerce yıldır köylü çiftçiler tarafından gerçekleştirilen tarımda çalışma, modernleşmeyle beraber tarım istihdamı üzerinden ifade edilmeye başlanmıştır. Tarım istihdamı kendi çiftliğinde çalışma şeklinde olabildiği gibi; bir başkasının yanında ücretli veya yevmiyeli çalışma biçiminde de olabilmektedir. Günümüz koşullarında; Kanunlarca düzenlenen hükümlerce çalışma biçimlerinin şekillendiği; sosyal güvenceye sahip olmanın sigortalı

çalışmaktan geçtiği toplumlarda doğal olarak tarım da bu düzenlemelerin dışında tutulamayacaktır.

Türkiye’de tarihten gelen yaygın bir bakışa göre, her köylü çiftçi, her çiftçi de köylü olarak nitelendirilmektedir. Oysa eski Tarım Bakanlarından Mehdi Eker’e göre, “köyde yaşayan her insan çiftçi değildir. Çiftçilik bir meslek ve sanattır. Eğitim, teknoloji, sermaye, altyapı ve daha birçok faktör gerektirir.” (Eker, 2015: 18). Bu bağlamda, 21. Yüzyıl itibariyle Türkiye’de de Batılı ülkelere benzer şekilde “çiftçili”ğin, “köylülük”ten ayrılarak profesyonel bir meslek dalı olarak görülmeye başlandığını belirtmek mümkündür.

Geleneksel yöntemlerle yapılan tarım faaliyetinin nitelik gerektirmemesi üzerinden tarım istihdamının da geliştirilmesi konusu gündemde çok yer tutmamıştır. 21. Yüzyıl tarımında ise; artan teknolojik bağımlılık, tarımda çalışmanın yeniden ele alınmasına ve eğitim konusundan itibaren yeniden düzenlenmesine ihtiyaç doğurmuştur. Araştırmaya katılanlardan bazıları bu bağlamda eğitimle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Ziraat meslek liseleri daha çok zeki köylü çocuklarının bu alanda eğitim görmesi amacıyla istihdam edilme kararı ile Tarım Bakanlığı’na bağlı olarak kurulmuştur. Şu an statüsü farklı. Şu an Anadolu Meslek Liselerinde bölüm olarak kaldı. Mezunlarına bir avantaj yok. Ondan dolayı şu an tercih edilmiyor. Eski tip liselerin açılması önemli olabilir. Yeni nesil bilişim teknolojileri geliştikçe gençler için cazip hale gelecektir. Tarıma yönelmek için gelirin iyi olması lazım. Bu kesime hitap edecek sosyo-kültürel ortamın da yeterli olması lazım... (K-2)

Katılımcı-6’da 21. Yüzyıl tarımında bilginin önemini vurgulayarak, Türkiye’de örgün ve yaygın eğitim kurumları üzerinden tarımda çalışmak isteyen herkesi kapsayıcı eğitimler düzenlendiğini belirtmektedir:

Tarım cahillerin işi değil. Tarım işi bilenlerin işidir. Tarımla uğraşan kişi hem tekniği hem bilimi kullanacak. Bakanlığın hedeflerinden biri sertifikasyon vermek. Tarımla uğraşabilir belgesi vermek. Bakanlığın Tarım Orman Akademisi var, burada eğitimler düzenleniyor. Gerek Bakanlık faaliyetleri, gerek İlçe Tarım Müdürlükleri aracılığıyla eğitimler düzenleniyor. Hasat, ekim planlaması bilgilendirmesi yapılıyor. Bakanlığın Uzman Eller Projesi var. Tarım alanında mühendis olmuş kişilere hibe desteği veriliyor, tarımla uğraşmaları destekleniyor. Genç ve kadınların tarım konusunda eğitilmelerine yönelik eğitim faaliyetleri yürütülüyor.(K-6)

Avrupa Birliğinde genç çiftçiler, tarımsal inovasyonun gerçekleştirilmesi için kilit aktör olarak görülmekte ve kendilerine “ürün farklılaştırması, yeni marketler bulunması, çevresel

ve sosyal duyarlılığı yüksek olan işletmeler kurulması ve makro anlamda rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirliğin sağlanması” gibi hedefler yüklenmektedir (Zagata ve Sutherland, 2015: 49). Bu bağlamda Türkiye’de de gençlerin sektöre girişleri ile artan teknoloji kullanımı, daha profesyonel tarım işletmeleri mantığı ve diğer yenilikçi uygulamaların Türkiye tarımına adapte edilebileceği beklentisi bulunduğu belirtilebilir.

Yaşlı nüfusun, yaşlılıktan kaynaklanan çeşitli nedenlerle ekonomik faaliyetlerin dışında kaldıkları veya işgücüne katılmalarının sınırlı olacağı belirtilmektedir. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte arz ve talep kavramları ile istihdam ve işsizlik olguları gibi kavramların doğrudan etkilendiğini vurgulamakta, bunların da beraberinde dolaylı sonuçlara da yol açmakta olduğunu eklenmektedir (Uyanık, 2017: 86). Nüfusun yaşlanmasının işgücü arzı üzerindeki etkilerinin en net görüldüğü sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Bu bağlamda, Katılımcı-3 Türkiye’de tarımda çiftçilerin yaş ortalamasının yüksekliğine dikkat çekerek, gençlerin bu alana çekilmesi için Bakanlığın desteklerinin öneminden söz etmektedir:

Genç nüfusun erozyonu devam ediyor. Geçmişte yerli sanayileşme politikaları büyük şehirlere akın edildi. Oralarda sorunlar ortaya çıktı. Şu an ülkemizde çiftçilerin yaş ortalaması 59 civarındır. 10 yıl sonra kim çalışacak tarımda? Geriye dönük göç için neler yapılmalı? Mesela genç çiftçi destekleri, uzman eller projesi destekleri uygulandı. Bunların başarısı tartışmalı olsa bile Bakanlığın büyük bir iradesi var. Şu anki nüfus eğilimi ile 10 yıl sonraki tarım üretimi zor. (K-3)

Katılımcı-10’un da ifade ettiği gibi Türkiye’de tarımda istihdamın geliştirilmesine yönelik en büyük sorun alanlarından birisi olarak tarımda kayıt dışılık ve ücretiz aile işçiliği ile mücadele edilmesi olarak sayılmaktadır.

“Türkiye için istihdam oranları açısından gizli işsizliği ortadan kaldırmak için... Ailede beş kişi yaşıyor, bunlar tarımla uğraşıyor ekip biçiyor, kadınlar var gençler var. Bunlardan biri çiftçi olarak kayıtlı, diğer dördü gizli işsiz. Ücretsiz aile işçisi dediğimiz... Hedefimiz mümkün olduğu kadar bunları aşağı indirmek.” (K-10)

Öte yandan çoğunlukla tarımda ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadınlar; üretici birlikleri aracılığıyla tarıma bağlı yan faaliyetlerde rol almaya başlamışlardır:

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da eğitim ve üretim faaliyetleri yapılmaktadır. Kadınların bir araya gelerek salça yapıp satması buna örnektir. Kadın girişimcilik

son yıllarda uygulanan kırsal kalkınma destekleri ile çok önemli bir noktaya geldi. Yıllar önce ücretsiz işgücü gibi düşünülen görülen kadın emeği istihdama dönüştü. Tarım kooperatifleri, tarım ekonomisi açısından önemli bir noktaya gelmiştir. Yine tarım teknolojileri konusunda hem bitki sağlığı, hayvan sağlığı hem de verimi açısından dünyanın gelmiş olduğunu son nokta teknolojiyi kullanmamız ekonomisi açısından pozitif bir değer olarak durmaktadır. (K-10)

Bernstein'a göre, dünyada tarımsal gelire ilave olarak tarım dışı kaynaklarla geliri çeşitlendirmek küçük meta üreticileri tarafından ayakta kalmanın bir yolu olarak giderek daha yaygın olarak benimsenmektedir (Bernstein, 2009). Türkiye için tarımdaki istihdam fırsatlarının çeşitliliğinden bahseden Katılımcı-7, meyvecilik ve hayvancılık gibi faaliyetler açısından da bir potansiyel görmektedir. Bu alanda çalışmaktan kaçınmanın birinci sebebi olarak insanların "para kazanamama" endişesini gören katılımcı, bunun yanlış bir algı olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır:

Birileri kırsala gidip orada iş yapıp para kazanmaya başladığında talep artacaktır. Bizim insanımız bir başkasının kar ettiğini para kazandığını görürse oraya adım atmak isteyecektir. Şehirde asgari ücretle yaşamaktansa köy aslında daha avantajlı. Kira ve benzeri maliyetler köyde daha az olacaktır. Kırsalda refah seviyesini daha geliştirmek lazım. Sadece tarımsal üretim anlamında da değil. Meralarımız çok. Hayvancılık anlamında da potansiyel var. Sulamalar düzgün yapılsa işletmeler daha verimli olacak. Meyve gibi geliri daha yüksek uygulamalara yönelmek gerek.(K-7)

Sonuç olarak Türkiye’de tarımda özellikle gençler ve kadınlara yönelik istihdam fırsatları olduğu; bunlardan yararlanabilmek için ise eğitimler kadar; devletin verdiği teşvik, hibe ve diğer desteklerden nasıl yararlanılacağına farkında olmanın önemi vurgulanmaktadır. Bu noktada; Katılımcı-1’in önerisi; yayım faaliyetleri üzerinden Bakanlığın desteklerinin bilgisinin daha çok kişiye ulaştırılması yönünde olmaktadır:

Önümüzdeki süreç tarım üretimi açısından önemli bir avantajdır. Bu noktada tarımsal yapı içindeki gençlere yönelik olarak yapılacak yayım faaliyetleri çok belirleyici etkilere sahip olacaktır. Yine kadın ve gençlere teşvik, istihdam ve hibelerden sağlığını pozitif ayrımcılık arttıracaktır. Pandemi süreciyle birlikte gıda ve tarıma yönelik küresel önem çok fazla artmıştır. Türkiye sahip olduğu doğal kaynakları ve demografik yapısı bu süreçte pozitif etkilenecek ülkelerden birisi olacaktır.(K-1)

Keyder, kentten köye geri dönüş anlamında 2007 yılı sonrası son 60 yıllık dönem içinde ilk defa tarımda çalışanların sayısının kentten dönenler dolayısıyla arttığını belirtmektedir. Bu bağlamda kırsalın yaşam koşullarının iyileştirilmesinin olumlu bir katkısı olduğu düşünülmekle birlikte, kentlerdeki hayat pahalılığı, işsizlik, tarımsal gelirlerin yüksek fiyat

destekleri ile arttırılması gibi diğer unsurların da etkisi olabileceği belirtilmektedir (Keyder,2015:210).

6.4.5. Tarımda Diğer Sorunlar

Türkiye’de tarımın sorunları tartışılırken sıklıkla bahsi geçen konulardan birisi örgütlenmedir. Türkiye’de tarım kooperatiflerinin yasalarla tanınan çerçevesi tarımsal kalkınma, tarım kredi, tarım satış, pancar ekicileri, sulama ve su ürünleri kooperatifleri gibi farklı hizmet türlerine ayrışarak gelişme göstermiştir. Bu bağlamda tarımsal amaçlı kooperatifler, üreticilerin (ortaklarının) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle tarımsal üretim faaliyetleri ile mesleki faaliyetlerinde ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini daha iyi değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuş olup ortaklarının üretim girdilerini temin etmek, ürünlerini alıp en iyi şartlarda değerlendirmek, gerekirse işleyip mamul haline getirerek piyasaya sürmek ve ortaklarının finansman ihtiyaçlarını ayni veya nakdi kredi yoluyla karşılamak gibi faaliyetlerde bulunmaktadır (Başaran vd, 2014).

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan tarımda örgütlenmenin önemine değinen Katılımcı-2 da, üretici birlikleri sayesinde üretim girdilerinin maliyetlerinin düşürülebileceğini vurgulamaktadır:

“Gübre ilaç tohum almak konusunda... Bireysel olarak daha pahalıya alıyor. Örgütlü olunca daha az fiyata alacaktır. Bunun gelecekte sağlanması lazım. Ürün satışı ve girdi sağlanması nedeniyle örgütlülük önemli.”(K-2)

Bu ifadelerden tarımda örgütlenmenin maddi avantajlarına odaklanıldığı ve Türkiye’de kooperatiflerin de çoğunlukla bu amaç etrafında kurulduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan Türk-İslam medeniyetinde Selçuklu ve Osmanlılar dönemi boyunca üretimin örgütlenmesinde önemli yeri olan Ahilik kurumunun dayandığı zihniyet ve değerler sisteminden uzaklaşıldığını tespit etmek mümkündür. Çalışma yaşamında mesleki eğitimi, meslek ve çalışma ahlakını da kapsayacak şekilde ele alan, üyelerini bu doğrultuda yönlendiren, dini ve kültürel boyutları da içermek suretiyle bütün bir toplumsal yaşama dair düzenlemeleri bünyesinde barındırmak suretiyle bütüncül ve içerici bir özelliğe sahip olduğu belirtilen Ahilik sistemi, genel olarak sadece çalışma yaşamına

ilişkin kuralları oluşturarak tüccar ve zanaatkârların teknik ve mekanik ilişkileri ile özlük haklarını koruyan bir dayanışma örgütü özelliği arz etmekte olan lonca sisteminden farklıdır. Türkiye özelinde Ahilik düzeninin ortadan kalkıp, lonca düzeninin zihniyetiyle örgütlenmenin sağlanmaya çalışılmasıyla gerek iktisadi yaşamda gerekse mesleki ahlak anlamında karşılaşılan sorunların çözümlenmekte başarısız olduğunu belirten görüşler bulunmaktadır (Özdemir, 2007). Bu bağlamda bazı katılımcılar tarımsal kooperatiflerin salt ekonomi odaklı avantajlarına vurgu yapılırken, bir başka katılımcı tarımda “birlikte olma kültürüne” vurgu yapmaktadır:

Tarım değişim sürecinde... Eskiden insan gücüne dayalıydı, bu yüzden de çoğunlukla imece kültürü, iş birliği ile iş yapma kültürü doğal olarak tarımda vardı. Makineleşmeyle bu kültür kaybedilmiştir. Şu an tekrar kaybettiğimiz değerlere ihtiyaç var. Mesela Avrupa Birliğinde LEADER yaklaşımı var... Her yerde birlik olmaya ihtiyaç var.”(K-8)

Katılımcı-8 tarafından örnek olarak gösterilen Avrupa Birliğinin LEADER yaklaşımı; yerel aktörleri kırsal alanlarının kalkınması için stratejiler, karar alma ve kaynak tahsisi tasarlama ve uygulama süreçlerine dâhil etmek için 20 yıldır kullanılan bir yerel kalkınma yöntemidir. AB'deki kırsal nüfusun % 61'ini kapsayan ve belirli bir alanda kamu, özel ve sivil toplum paydaşlarını bir araya getiren yaklaşık 2800 Yerel Eylem Grubu tarafından uygulanmaktadır. Kırsal kalkınma bağlamında LEADER, her bir AB Üye Devletinin ulusal ve bölgesel Kırsal Kalkınma Programları kapsamında uygulanmaktadır ve Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu tarafından finanse edilmektedir. Bunun uygulandığı yerlerde, Yerel Eylem Grubu, yerel ihtiyaçları ve çözümleri kapsamlı bir şekilde entegre ederek ve kırsal ve kentsel alanlar arasındaki bağları güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. Esas itibariyle de LEADER terimi orijinal olarak, Fransızca “Liaison Entre Actions de

Développement de l'Économie Rurale" ifadesinin kısaltmasıdır ve "kırsal ekonomi ve kalkınma eylemleri arasındaki bağlantılar" anlamına gelmektedir (ECb, 2020). Bu çerçevede Yerel Eylem Grupları üzerinden uygulanan LEADER programı, kooperatiflerden de farklı olarak; kır-kent arasında denge kurmayı amaçlayan kısıtlı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşımın kısıtlayıcılığı dayandığı batılı liberal kapitalist kalkınmacı zihniyet çerçevesinde düşünüldüğünde anlaşılabilir. Kır-kent arasında üretim ve ekonomik faaliyetlerden kaynaklı dengesizlikleri düzenlemeye yönelik Avrupa'nın kendi toplumsal yapısına uygun bu model, Türkiye için uygun olmayabilir. Bu bağlamda; Türkiye için, Ahilik/fütüvvet sistemine benzer şekilde sadece iktisadi yaşama değil, yaşamı

bir bütünlük içinde ele alarak toplumun dini değerleri, kültür sistemi özellikleri çerçevesinde bir meslek dayanışması ve ahlakı geliştirmeye çalışan (Özdemir, 2007) bütüncül nitelikli örgütlenme modellerinin eksikliğini tespit etmek mümkündür.

Türkiye’de tarımın yapısal sorunlarından bir diğeri ise; tarımda faaliyet gösterenlerin sayısının fazla olması olarak görülmektedir. Tarım sektöründe elde edilen toplam gelirin daha fazla sayıda insanla bölüşülmesi demek olan bu durum, ortalama çiftçi başına geliri düşürmektedir:

“Çiftçi sayımız fazla, tarımsal faaliyetlerimiz fazla, ataerkil yapı nedeniyle zorluk yaşıyoruz. Ek olarak miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanması sorununuz var.”(K-10)

Yukarıda ifade edilen toprakların miras yoluyla bölünmesi sorununa, verimlilik ve kalite anlamında yaşanan sorunlar da eklendiğinde küçük üreticilerin hem kendileri hem de ülke tarımının geliştirilmesi ve uluslararası rekabet açısından dezavantajlı durumlara yol açtığı düşünülmektedir:

Şu anda Türkiye’de bin tane tohum firması var bu çok fazla. Bu sayı yalnız küçük küçük firmalar... Yabancı ülkelerde bu sayı üç yüzü dört yüzü geçmez, belki Amerika’da sayı fazladır farklıdır. Avrupa ülkelerinin en büyüklerinde 300, 400, 500’ü geçmez. Yalnız şöyle bir sorun var bu ülkelerde bu kadar az firma var ama dünya yüzdesine bakınca şimdi bu kıyasa göre dünyada da belki Türkiye’nin yüzdesi payı yüzde bir. Tohumculuk firmalarının sayısı bu kadar yüksek olmasına rağmen dünya tohumculuğunda etkimiz yüzde bir. Bir tane Bayer firmasının tohumculukta etkisi yüzde otuz. Bunun anlamı ne? Birincisi senin tohumunu geliştirmiyor bunları hep tohumdan örnek veriyorum ama bunları tarımın bütün alanlarına yayabiliriz hayvancılıkta da öyle... Markalar var bunları ekiyor çiftçi çünkü kaliteyi yakalayamıyoruz. Yakaladığımız kalite var yok değil ama onlarda olan bazı özellikleri henüz tam yakalayamıyoruz. Bazı bölgelerde çeşitlerimiz iyi ama bazı bölgelerde onları geçemiyoruz üretim, verim, dayanıklılık, hastalıklara dayanıklılık bunlar önemli...(K-4)

Küçük tarımsal işletmelerin veya küçük aile çiftçiliğinin 21. Yüzyıl tarımı içinde azalan ağırlığı “ölçek ekonomileri” kavramıyla açıklanmaktadır. Üretimin ölçeği büyüdükçe, çıktı başına marjinal maliyetlerin azalacağı varsayımına dayalı ölçek ekonomileri, gelecekte daha çok oranda büyük işletme çiftlikleri üzerinden yürütülmesi düşünülen tarım faaliyeti için neoklasik iktisat teorileri açısından bir izah getirmektedir. Maliyetler üzerinden rekabet etme gücüne vurgu yapan bu görüşü Katılımcı-2

“Köyler boşalıyor deniyor... Süpermarketler açıldı, bakkallar kapandı... Bunun gibi gelecekte büyük şirketlerin kurduğu çiftlikler üretim merkezi olacak. Gelişmiş ülkelerde böyle. Bunun nedeni ölçek ekonomileri nedeniyle...” (K-2)

Sözleriyle açıklarken, Türkiye açısından rekabet stratejisi olarak ürün çeşitlendirme, ürün planlaması ve fiyat dengesinin sağlanmasını önermektedir:

Gelecekte Türkiye, öncelikle stratejik ürünlerin üretiminde buğday, yağlı tohumlar, fındık gibi desteklerin konusunda ve üretimin artması ve çiftçilerin sürdürülebilir üretiminin sağlanması konusunda gerekli tedbirleri almalıdır. Fiyat dengesi önemli... Mesela Herkes fındıkçı olmasın... Mesela çarşamba ovasında fındık istenmiyor.(K-2)

Günümüzde gelişmiş ülkelerde tarım tanımlarken “tarımsal işletme (agribusiness) kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramla ifade edilmek istenen husus büyük çiftliklerin birer şirket haline gelmesidir.” (Karakaş ve Çevik, 2016). Bu bağlamda Türkiye’ye tavsiye edilen politikaların da tarımsal işletme yapısını çok sayıda küçük çiftçiden az sayıda büyük çiftliklere dönüştürmek şeklinde olduğunu belirtmek mümkündür.

Türkiye’de tarımda hâkim olan küçük aile çiftçiliğinin bir sonucu olarak; teknolojik tarımsal teçhizatın maliyetlerinin üretim yapılan alandan elde edilen gelire kıyasla katlanılabılır olmaması nedeniyle; Türkiye açısından tarımsal otomasyonun gelişmiş ülkelere kıyasla daha yavaş gerçekleşeceğini düşünen Katılımcı-3 bunu şu sözlerle açıklamaktadır:

Tarımda teknoloji ile işgücünü yüzde yüz ikame edemeyiz. Mesela otonom traktör kullanılmaya başlandı. Bunlar için işletmelerin belli bir büyüklüğü olması mesela en az 400 dekar arazinin olması gerekiyor. Türkiye’de ortalama işletme büyüklüğü 60 dekar. İleri tarımsal teknolojinin kullanılması, küçük çiftçiler açısından kullanılması maliyet ve diğer bakımlardan zor...(K-3)

Son olarak ise Bakanlık politikalarına ve uygulamalarına yönelik kamuoyunda yanlış bir algının varlığından söz eden bir Katılımcı-5, ülke olarak tarım potansiyelinin farkında olarak tarımın geliştirilmesine katkı vermenin yollarının aranmasına değinmektedir:

Birincisi önümüzdeki en büyük kaynağımız doğal kaynaklarımızın yeterli olması, iklimimizin güzel olması, bu avantajımızı kullanarak toprağımız gerekli ve yeterli üretim için... Türkiye’de herkes her konuda konuşuyor... Adam x fakültesini bitirmiştir doçentlik tezini vermiştir doktorasını yapmıştır profesör olmuştur o bir

şey söyler ama sokaktan geçen bir insan konunun ortağı gibi... Kendisi hayır bilmiyorum demiyor. Bizim alanımız da öyle. Bizim alanımızla ilgili çok spekülasyon var... İşte duyarsınız... Her şey ithal... Yani biz şimdi sektörler içerisinde net ihracatçı olduğumuz tek sektör tarım sektörüdür. Net ihracatçıyız. Bilişimde cari açığımız var... Turizmle tarım haricinde cari fazlası olan başka sektör yok... Net ihracatçıyız ama toplumda biraz farklı algılanıyor. Ama biz fazla buna takılmıyoruz ben burada enformasyon eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyorum. Önemli olan yaklaşık 24 milyon hektarlık alanı en verimli şekilde kullanmak ve en katma değerli ürünü yetiştirmek.(K-5)

Türkiye'nin tarımsal anlamda geçmişe göre birçok alanda güçlükler çektiği doğru bir saptama olmakla birlikte, Türkiye'nin bir tarım politikasının olmadığı kamu politikası analizi açısından doğru bir saptama değildir. Çünkü kamu politikasının en geniş anlamıyla bir ülkenin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği her türlü yol olarak tanımlandığı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye için tarımın kendi haline bırakılmış politikasız bir alan olduğunu belirtmenin yanlış bir değerlendirme olacağı belirtilmektedir (Övgün, 2010:92).

Türkiye'de devlet politikalarında tarım lehine olan gelişmenin, Türkiye'de son yıllarda yeniden köylüleşme eğilimi ile ilişkisi olduğu düşünülse de devletin tarıma verdiği yeni anlamın nedenlerinin ileriki zamanlarda tam olarak anlaşılabileceğini, devletin salt kentlerdeki risklerden bir kaçış olarak sosyal bir amaçla mı köye geri dönüşü desteklediği yoksa ekonomik bir amaçla küresel gıda rekabeti içindeki yetimi artırmak için tarımsal üretime önem verdiğinin zamanla ortaya çıkacak olan gelişmeler üzerinden anlaşılabileceğini belirtilmektedir (Keyder,215:217-218).

Araştırma bulguları çerçevesinde çalışmanın sonuçları bir sonraki bölümde değerlendirilerek özellikle nitel araştırma kapsamında öne çıkan sorun alanlarına yönelik teklifler geliştirilmeye çalışılacaktır.

7. SONUÇ

Tarım sektörü istihdamı yıllar itibariyle düşerken, sadece istatistikler üzerinden yorum yapanlar tarafından bu durum olumlu karşılanmakta ve gelişmişlik göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Oysa tarım sektöründen kopan işgücü kırdan kente göçü beraberinde getirmekte, kentlerde çoğunlukla vasıf gerektirmeyen işlerde istihdam edilmekte, kayıt dışı çalışma, marjinal sektörlerde çalışma gibi istihdamın en kötü biçimleriyle yüz yüze gelmektedir. Tarım sektörü içinde kalan istihdam da çoğunlukla kayıt dışı ve sosyal haklardan mahrum biçimde çalışmaya devam etmekte ve Türkiye’de tarım ürünlerinin üretici ile nihai tüketici arasındaki sevk zincirinden doğan sorunlardan dolayı ürettiği ürün karşılığında istenilen düzeyde geliri elde edememektedir. Bunlara ek olarak Türkiye’de tarım sektörü ücretsiz aile işçiliği oranlarının ve çocuk işçiliği oranlarının en yüksek olduğu sektör olmaya devam etmektedir. Literatürde bir yandan Dördüncü Endüstri Devrimi, çalışmanın sonu gibi tartışmalar yaşanırken diğer yandan da Uluslararası Çalışma Örgütü projeksiyonlarında yakın bir gelecekte mevcut işlerin yarısının ortadan kaybolacağı tahmin edilirken gözden kaçırılmaması gereken husus, tarımsal faaliyetlerin artan dünya nüfusunun buna paralel artan gıda ihtiyacını karşılamak açısından önemini yitirmeyecek olduğudur. Tüm bu nedenlerden ötürü Türkiye’de tarım alanındaki araştırmaların Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanındaki çalışmalara konu olması, alanın sorunlarının interdisipliner bağlamda çözülebilmesi için önemlidir.

Tarihsel olay ve olgular bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde tarımın yaşadığı her büyük değişimde; toplumların ekonomik ve sosyal yapısını da etkileyen sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu bakımdan tarım; sadece bir ekonomik sektör değil, insan ve toplum hayatını pek çok yönden etkileme kabiliyetine sahip bir üretim ve yaşam alanıdır. Bununla birlikte tarım; tipik örneği Sanayi Devrimi sonrasında görülebileceği gibi toplumda tarım dışı alanlarda ortaya çıkan diğer dönüşümlerden de ilk etkilen alanlardandır. Avrupa’da Sanayi Devriminde kentlerdeki fabrikalarda çalışacak işgücü açığı, kırsaldan kopmak zorunda bırakılıp kentlere göç eden eski tarım işçileri ile sağlanırken; kırsalda azalan tarım işgücünün meydana getirmesi muhtemel üretim düşüşü ise bilimsel ve teknolojik yeniliklerle sağlanan verimlilik artışları ile bertaraf edilebilmiştir. Bu bağlamda; verimlilik artışları ile sağlanan arz artışı sayesinde gıda fiyatları kontrol altına alınabilmiş ve kentlerdeki işgücünün “ucuza karnını doyurması” sağlanabilmiştir. Sözü edilen dönem ve sonrasında; sanayileşmiş ülkelerde tarımdan kopan işgücü kentlerde

fabrikalarda istihdam edilebilmiştir. Oysa aynı eğilimin yaşandığı sanayileşmesi daha yavaş gelişen ülkelerde tarımdan kopup kentlere göç edenler; buralarda işsizlik başta olmak üzere pek çok sorunla karşılaşmış; göç ettikleri yerler açısından da pek çok sorunun kaynağı olmuşlardır.

Türkiye'nin tarım politikaları 2006 yılında aday ülke statüsü kazanmasından itibaren Avrupa Birliği müktesebatına uyumlaştırma çerçevesinde şekillenmektedir. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (CAP:Common Agricultural Policy), ortaya çıkışından kısa bir süre sonra, Birliği tarım ürünleri anlamında net ithalatçı pozisyonundan dünyanın en büyük tarım ihracatçısı pozisyonuna yükseltmeyi başarmıştır. Ortak Tarım Politikasına bütçeden ayrılan pay zaman içinde azalmalara rağmen halen bütçenin yarısına yakınına oluşturmakta ve tarım politikaları Avrupa Birliği bütçesinde en çok payı almaya devam etmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile müktesebat uyumlaştırma sürecinde en çok ilerleme kaydedilen fasıl olan tarım politikalarının bu uyumlaştırma sürecinde ortaya çıkan sorunlar pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliğinin; tarımsal yapı, tarımsal destekler, kırsal nüfus ve refah, üretim maliyetleri, verimlilik, ticaret hadleri gibi göstergeler bazında gerçekleştirilen pek çok çalışma ile farklılıkları ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada ise; Türkiye ve Avrupa Birliği tarım politikaları mukayese edilirken tarihsel ve sosyo-kültürel farklılıklar üzerinden zihniyet mukayesesi yapılmak istenmiş ve bu bağlamda çalışmanın tasarımı iki kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda bir medeniyet mukayesesi yapılmaya çalışarak Türk-İslam Medeniyetinin klasik dönem örneklerinin görüldüğü Osmanlı Devleti ile eş anlı olarak Avrupa medeniyeti ele alınmıştır. Osmanlı ve Avrupa, toprak rejimi, iktisadi yapısı değerlendirildikten sonra tarım ve tarımda çalışmaya yönelik farklılıklar bu sayede izah edilebilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti iktisat sistemini kapitalist bir ekonomik sistemden ayrılan en temel özelliği; arz yönlü iktisat politikaları çerçevesinde insan için iktisat anlayışı olarak öne çıkmaktadır. Bu anlayışa göre, kapitalist bir ekonomik sistemde, sistemi yönlendiren ve şekillendiren talep faktörüken Osmanlı iktisadi sisteminde arz belirleyici olmaktadır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı tarıma dayalıdır. Osmanlı devletinde iktisadi hayatın temeli olan tarım ve bu faaliyetin gerçekleştirildiği arazilerin mülkiyetinin devlete ait olması sonucu zirai üretimin planlanması ve kontrolünde devletin belirleyici rolü bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin muhafazakâr bir sosyal düzen sürdürme amacına yönelik olarak da başlıca araç olarak; mir-i arazi ve çift tane sistemi üzerinden toprak rejimi ve tarımsal faaliyetleri

kullanması önemli görülmektedir. Dolayısıyla; Osmanlı iktisat zihniyeti olarak tanımlanan kavrama ilişkin bütün unsurların ve bunlara yönelik en tipik uygulama örneklerinin Osmanlı Devleti toprak rejimi ve tarımsal faaliyetlerin organizasyonu özelinde görmek mümkün olmaktadır.

Osmanlı Devletinde 17. Yüzyıla kadar olan dönemde tarımla uğraşan köylülerin “kendi kendine yeten” bir hayata sahip oldukları kabul edilmektedir. Osmanlı kanunlarında dönemin Avrupa toplumlarına kıyasla köylüler ve çiftçilerin daha iyi koşullara sahip olduğu tarihsel araştırmalar tarafından tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti, köylünün emeğinin bir yandan kontrol altında tutarken diğer yandan da köylünün emeğinin kimse tarafından “sömürülemeyeceğinin” garanti altına almıştır. Anadolu’da başlayan isyanlar ve tımar sisteminin zayıflaması gibi gelişmeler ise kırsalda tesis edilen bu toplumsal düzenin bozulmasına yol açsa da; ziraat yapabilecek toprak bulabildiği ölçüde köylülerin kendi hesaplarına çiftçilikle uğraşmaya devam ettikleri belirtilmektedir. Bu tutumun bir sonucu olarak Osmanlı toplumunda tarımda ücretli emek veya ortakçılık görece geç dönemlerde yaygınlaşmıştır. Bir başka ifadeyle; Osmanlı Devleti’nde tarımda ücretli emek bakımından bir arz kıtlığı olduğu belirtilebilmektedir. Tarımda var olan ücretli emek biçimlerinin ise; sürekli değil mevsimlik ve geçici nitelikte bazı bölgelere özgü ve büyük çiftliklerde çalışma biçiminde gerçekleştiği düşünülmektedir.

Tarihsel araştırmalara göre; iktisat zihniyeti ve tarıma bakış bağlamında Avrupa toplumları ise Osmanlı’dan çok farklı bir görünüm ortaya koymaktadır. Avrupa halklarının kapitalizmin kurumsallaşmasından önceki dönemlerde dahi altın aşkı ve girişimcilik ruhuna sahip oldukları; bu eğilimlerinin onları dışa yönelik sömürgecilik gibi faaliyetlerde bulunmaya ittiği eklenmektedir. Feodaliteden ulus-devletler dönemine geçiş ve devamında sanayileşme Batı Avrupa’nın toprak rejimi ve tarım faaliyetlerini de etkilemiştir. 19. yüzyıla kadar tarım sektörünün Avrupa’da istihdam edilenlerin en az dörtte üçünü barındırdığı tahmin edilmektedir. Sanayi Devriminden sonra ise tüm Avrupa’da olmasa da İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde tarımla uğraşanların sayılarında büyük düşüşler tespit edilmektedir. Örneğin; 1870’te her yedi İngiliz işçisinin altısının tarım dışı bir alanda istihdam edildiği ifade edilmektedir. Bu işçilerin ücretlerinin baskılanabilmesinin bir aracı olarak “ucuza doyurulmaları” gerekmekteydi. Bu bağlamda sanayileşme ile birlikte; tarımın geçimlik olarak geleneksel yöntemlerle yapılacak bir faaliyet olarak görülmesinin terkedildiği; tarımın pozitif fen bilimlerinden yararlanılarak geliştirilecek üretim teknikleri

ve sanayileşme ile birlikte geliştirilen tarım makineleri aracılığıyla yürütülecek; bir sanayi işletmesi gibi verimlilik ve maliyet hesaplarına göre planlanacak bir faaliyet olarak görülmeye başlandığı belirtilebilir.

Tarıma yönelik ilk defa Avrupa’da ortaya çıkan bu materyalist bakışın dünyanın geri kalanına yayılması ise Avrupanın sömürgeleri ve diğer devletlerle yaptıkları ticaret ile olmuştur. Tarımsal verimlilik ve üretim artışları ile gerek gıda maddeleri gerekse sanayi hammaddelerinde fiyatları düşürmeyi başaran Avrupalı devletlerin; siyasi ve askeri güçlerini kullanarak elde ettikleri gümrük avantajları sayesinde işlenmiş ve ham tarım ürünleri dünyanın pek çok ülkesinin iç pazarına girmiş; buralardaki yerel üreticileri fiyat rekabeti bağlamında zor durumda bırakmıştır. Buralarda; geleneksel yöntemlerle, görece küçük çiftliklerde, yüksek maliyet ve düşük verimlilikle gerçekleştirilen tarım faaliyetinin sanayileşmiş Avrupa ülkeleri örnek alınarak modernleştirilmesi düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Diğer yandan 20. Yüzyıl başında yaşanan Dünya Savaşı, kısa bir süre sonra ABD’de yaşanan Büyük Buhran gibi olaylar; devletlerin tarımsal üretimin sürekliliğini sağlamak konusunda harekete geçmek durumunda bırakmıştır.

Sözü edilen bu tarihsel gelişmeler ışığında modern tarım politikaları ortaya çıkmıştır. Modern tarım politikaları, liberal kapitalist modernleşmeci bakışın tarıma uygulanmasını içermektedir. Buna göre; klasik liberalizmin bir sonucu olarak tarımda serbest ticaret önündeki engellerin kaldırılması esastır. Devletin tarımı desteklemesi ise; modern ve bilimsel tarım metotlarının uygulanmasının teşvik edilmesi; bunlara yönelik maliyetlerin sübvansiyonu şeklinde olmalıdır. Tarımda maliyetlerin düşürülmesi ve görece pahalı olan modern tekniklerin kullanılması ise büyük çiftlikler için sürdürülebilir olacağından kapitalizmin tekelleşme eğilimi de tarıma aktarılmış olmaktadır.

Tarımsal üretim ve tarımsal emek ile teknoloji ve bilimsel gelişmeler birbirlerini birden fazla alanda etkilemekte ve dönüştürmektedirler. Sürekli artan tarımsal verimlilik sayesinde gıda fiyatlarının ucuzlaması toplumun lehine olan bir durum oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere transfer edilen modern teknolojiler bir yandan yeni iş imkânları oluşturmadan istihdamdan kopan tarımsal emeği işsizlik riski ile karşı karşıya getirmektedir. Diğer yandan ise modern teknolojilere adaptasyon için gerekli finansman kaynağına erişme noktasında çiftçiler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Son olarak ise modern aletlerin büyük çaplı çiftlikler için verimli olduğu; küçük toprak sahibi çiftçiler

için esasen bu aletlerin maliyetine katlanmanın söz konusu olamayacağı da eklemek mümkün görünmektedir.

Tarım bir yandan nüfusu besleyen gıdayı üretirken; nüfusun önemli bir bölümüne de istihdam sağlamaktadır. 21. Yüzyıl itibariyle artan dünya nüfusu ve gıda talebini karşılamakla birlikte tarımda çalışanların yeterli gelir elde edebilmelerini sağlamak tarım politikalarının önündeki zorluklar olarak öne çıkmaktadır. Sözü edilen bu zorluğun bir boyutunu neo-liberal yaklaşımların bir sonucu olarak uygulanan tarım politikaları neticesinde azalan tarım istihdamının sürekliliğinin tehlikeye girmesi oluşturmaktadır. Gençlerin tarım sektörüne ilgilerinin az olmasından dolayı yakın gelecekte tarımda istihdam ve üretim devamlılığının sağlanması noktasında özellikle Avrupa'nın riskli konumda olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda neo-liberal politikaların kendi sistemsel niteliğine bağlı olarak oluşturduğu soruna çözüm arayışı olarak yine salt ekonomik politika ve desteklerle gençleri sektöre çekmeye çalıştıkları görülmektedir. Avrupa Birliği özelinde örneklendirilmek istenirse; asırlardır küçük aile işletmesi biçiminde gerçekleştirilmiş çiftçiliğin büyük modern çiftlik işletmelerine dönüşme eğilimini bir araç olarak kullanan tarım politikaları, bu modern çiftlik işletmeleri ile modern yönetim ve üretim tekniklerinin, finansman ve maliyet yönetimi ve bilişim teknolojilerinin bir arada kullanılması yoluyla gençlerin tarıma yönelik olumsuz bakışının kırılabileceği ve sektöre çekilebileceği düşünülmektedir.

Tarım sektörüne yönelik destekler bakımından; Avrupa Birliği ve Türkiye'nin toplam tarımsal desteklerinin GSYHları içindeki oranının yıllar itibariyle gelişimine bakıldığında; bu oranın AB için yavaş bir azalmayla 30 yıllık süreçte %2 seviyelerinden %1'in altına gerilediği; Türkiye için ise daha belirgin bir azalma ve dalgalanma eğilimi göstererek %1 seviyelerine geldiği görülmektedir. Çalışmanın son kısmında; gerçekleştirilen nitel araştırma sonucunda katılımcıların ortaya çıkan görüşleri bu bulgu ile karşılaştırılmıştır. Araştırmaya katılan gönüllülerle gerçekleştirilen görüşmelerin sonucunda elde edilen bulgular Türkiye'nin tarım politikasının Avrupa'ya benzemekte olduğu görüşünü desteklemektedir. Öte yandan katılımcılar; Türkiye'nin kendine has sorunlarını çözmeden tam manasıyla Avrupa Ortak Tarım Politikasına uyuma karşı gözükmektedirler.

Soyut kavramlara ilişkin insan zihninde uyanan imge ve düşünceler esas itibariyle onun genel düşünce yaklaşımı ve sahip olduğu değerler sisteminin bir uzantısı olarak görülebilir.

Bu açıdan araştırmada katılımcılara yöneltilen zihniyet ve kültür kavramlarına dair ne düşündükleri; nasıl tanımladıkları sorusuna da birbirinden farklı yanıtlar alınmış ve katılımcıların genel itibarıyla farklı düşünce dünyalarına sahip olduklarına dair ipuçları yakalanmıştır. Buna göre, katılımcıların kültür ve zihniyet kavramlarını tanımlamada yetersiz olmakla birlikte Avrupa ve Türkiye arasındaki bir farklılığın farkında oldukları belirlenmiştir.

Avrupa ve Türkiye’de tarım zihniyeti bakımından temel farklılığın, Türkiye’de tarımın halen bir ekonomik sektör, bir faaliyet olarak görülmemesi olarak belirtildiği görülmüştür. Bu bağlamda bürokratlar, Türkiye’de de tarıma Avrupa’dakine benzer bir bakış açısının oluşturulmasının ekonomik kalkınma açısından daha faydalı olacağına dair genel bir düşünce birliği sergilemişlerdir.

Maddeci kültür değerlerine dayanan batılı girişimcilerin temel hedefinin fayda maksimizasyonu sağlayarak kapitalist tekel gücüne sahip olmak olduğu belirtilmektedir. Bunun karşısında Türk sosyo-kültürel sisteminde ise kanaat zihniyetinin olduğu, bu kanaat zihniyetinin çalışmamaya (tembelliğe) değil de, helal kazanç, tekele karşı paylaşımcı iktisadi faaliyette bulunma, ve sosyal bütünleşme hedefleri olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2011: 214-215). Bu bağlamda Türkiye’de halen daha çiftçilerin maddeci, pragmatist kar maksimizasyonu peşinde koşan zihniyette olmadığı ve özgün zihniyet yapısının korunmaya devam ettiği belirtilebilir.

Modern tekniklerin tarımda daha yaygın kullanılmasının sektöre yönelik ilgiyi artırmak konusunda faydalı olabileceğini belirten katılımcılar vardır. Buna göre özellikle gençler ve kadınların sektöre bu alan üzerinden çekilebileceğini düşünülmektedir. Benzer şekilde; gençlerin yeni teknolojiler kullanmaya daha yatkın ve geleneksel tarım biçimlerine soğuk bakıyor olmaları nedeniyle, modern tekniklerin bu alana uygulanmasının gençlerin tarıma çekilmesi için bir fırsat olabileceği araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan bir tanesidir.

Türkiye’de tarihten gelen yaygın bir bakışa göre, her köylü çiftçi, her çiftçi de köylü olarak nitelendirilmektedir. Araştırma bulguları ise, 21. Yüzyıl itibarıyla Türkiye’de de Batılı ülkelere benzer şekilde “çiftçiliğin”, “köylülük”ten ayrılarak profesyonel bir meslek dalı olarak görülmeye başlandığını göstermiştir. Bu bağlamda; Avrupa’da çiftçiliğin bir meslek

olarak algılanması ve çiftçilerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olması temel farklılık olarak öne çıkarken; Avrupalı çiftçilerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olmaları; tarım istihdamının az olması, örgütlülük ve diğer politikalar üzerinden izah edilmektedir. Araştırmaya katılan Bakanlık bürokratları, çiftçiliğin Batılı örnekler gibi ekonomi merkezli bir profesyonel faaliyet olarak görülmesinin üretim ve verimlilik artışları ile maliyetlerin kontrolü bakımından faydaları olacağını belirtmektedirler.

Batı medeniyetinin tarımdan sanayi toplumuna, Hristiyanlık merkezli düşünceden aydınlanmacı pozitivist seküler düşünceye geçişinin bir sonucu olarak şehir-kent farklılaşmasının da ortaya çıktığı belirtilmektedir. Buna göre şehir (The City) kavramı merkezi devlet yapısının bulunmadığını ve dine dayalı bir toplumsal yapı içindeki şehir yapılanmasını ifade ederken, 19. yüzyıldan itibaren kent (Urban) gelişme, ilerleme, iktisadi büyüme ile ilişkilendirilerek toplumsal ihtiyaçların ve işbölümünün şekillendirildiği yer olarak nitelendirilir olmuştur (Şimşek, 2021: 324). Tam tersi olarak kırsal alan ise, geri kalmışlık, gelişmemişlik şeklinde her türlü maddi imkânın az olduğu alanlar olarak görülmüştür.

Türkiye’de de Batı toplumlarına benzer şekilde, kırsal alanlardaki çeşitli altyapı eksikleri, sosyal, eğitim ve sağlık imkânlarına erişimde yaşanan aksaklıklar genel olarak buralarda refah seviyesini düşürmekte ve kentsel göçü tetiklemektedir. Tarım çoğunlukla kırsalda yapılan bir faaliyet olduğu için; kırsal alanlara yönelik toplumdaki olumsuz yargılardan kaynaklanarak terk edilmiş buralardaki tarımsal üretimin devamlılığını tehlikeye sokmaktadır. Bu bağlamda yersiz sayılmayan bu olumsuz yargıların yok edilmesine yönelik çabalar Türkiye’nin tarım politikasının kapsamı gereken alanlardan birisi olarak öne çıkmaktadır.

Avrupa Birliği ile ilişkiler ve Türkiye’nin adaylık süreciyle ilgili Tarım faslının en çok ilerleme kaydedilen fasıl olduğu bilinmektedir. Bu konuda Bakanlık bürokratlarının kendi görev alanları açısından sürecin geldiği noktayı tarım politikalarının belirli açılarından başarılı görürken; genel itibarıyla Türkiye’nin AB adaylığına ilişkin ise farklı tahmin ve düşünceler yürüttükleri görülmüştür. Konuya tarihsel ve kültürel açıdan yaklaşan bazı katılımcılar, Türkiye’nin AB aday üyelik sürecinin zorluklarından bahsetmektedirler: Bazı görüşlere göre, Türkiye’nin tarım politikasının değişiminde ve dönüşümünde IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası örgütlerin temel etkisi bulunmakta ve AB’nin etkisinin bu konuda

dolaylı bir konumda olduğu belirtilmektedir. Bu görüş bir bakıma doğruluk payı taşımakla birlikte, bir bakıma da eksik kalmaktadır. Çünkü Türkiye'nin tarım politikasında yaşanan değişimde Avrupa Birliği de, IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası örgütlerle aynı ekonomik hedefleri paylaşmaktadır

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında Türkiye'nin tarım politikalarının “milli” olma ve kendi çıkarlarını öncelemesi gerektiği belirlendikten sonra Bakanlık bürokratlarına göre tarım politikalarının içermesi gereken diğer hususlara ilişkin öne çıkan temalar aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

- gıdanın artan öneminin farkında olunması,
- kırsal alana yönelik olumsuz bakışın kırılması ve kırsal alanlardaki sosyal koşulların iyileştirilmesi gerektiği,
- tarımda çalışmaya yönelik toplumda hakim olan olumsuz bakışın düzeltilmesi,
- tarımda gelişen teknolojilerin tarım istihdamı açısından fırsata çevrilmesi,
- mevcut sorunların çözümü bağlamında tarım istihdamının geliştirilmesi,
- tarımda eğitimin artan öneminin farkında olunması,
- üretim planlaması, fiyat dengesinin sağlanması,
- kalite ve verimlilik gibi tarımsal üretimin diğer sorunlarının çözülmesi.

Sonuç olarak; bu çalışmada Türkiye ile Avrupa Birliği tarım politikaları, kültür ve medeniyet farklılıklarını içerecek bir şekilde zihniyet mukayesesi üzerinden incelenmiştir. Tarihsel olaylar ve ampirik verilerin yorumlanması bütüncüllüğüne ek olarak Tarım ve Orman Bakanlığı bürokratları ile gerçekleştirilen nitel görüşmeler, başlangıçta belirgin olan tarım zihniyeti ve tarımsal yapı farklılıklarının zaman içinde azalarak; Türkiye'nin tarım politikalarının Avrupa Birliği tarım politikalarına benzemesi şeklinde bir sonuç doğurduğu düşüncesini desteklemiştir.

Çalışma kapsamında; yukarıda tespit edilen sorunların çözümünü de içerecek şekilde ve Türkiye'nin kendi çıkarlarını önceleyerek özgün milli tarım politikasını geliştirmesi bakımından aşağıdaki teklifler sunulmaktadır:

Her şeyden önce tarıma sosyal ilimler öncülüğünde ve özgün kültür ve medeniyet değerleri çerçevesinde bir bakış ve yaklaşım yerleştirilmelidir. Tarım ve ilim ilişkisinin kurulması ile

bu konuda kurumsallaşmanın sağlanması için üniversiteler aktif rol oynamalıdır. Tarımda akademik camiaya; tarımın sosyoloji, sosyo ekonomi ve sosyo-kültürel, sosyo-politik mutevası kurularak inter disiplinler tarım bakışının oluşturulması gerekmektedir. Milli tarım stratejisinin ve milli tarım güvenliğinin yeniden sosyal düşünce içeriği ile oluşturulması önerilmektedir.

Çiftçilik ve köylülük kavramlarının iktisadi ve sosyolojik farklılığının belirginleştirilmesi, profesyonel bir meslek olarak tanımlanan çiftçiliğe ilişkin, tarımın sosyo kültürel anlamlarını içerecek bir eğitim ve kurumsallaşma sağlanması önemli görülmektedir. Kırsaldaki yaşama şartlarının iyileştirilerek ve alt yapı eksikliklerinin giderilmesi buralarda çalışmaya yönelik olumsuz bakışla mücadele için önemlidir. Kırsaldaki sosyo kültürel dokunun yaşatılması ve buralardaki geleneksel zanaatların kaybolmaması için projeler geliştirilmelidir. Bu bağlamda kooperatiflerin de işlev ve etkinliği artırılmalıdır. Tarımda örgütlenmenin yeni vizyonu oluşturulmalıdır.

Tarımda ikincil işler yoluyla özellikle gençler ve kadınlar gibi dezavantajlı gruplar içinde yer alan kesimlere istihdam sağlanmasının öneminin kavranması gerekmektedir. Bu sayede tarımda kayıt dışı çalışma ve ücretsiz aile işçiliğinin de önüne geçilebilecektir. Fakat tüm bu öneriler getirilirken arka planda kültür, medeniyet, sosyo kültürel yapının özellikleri gibi unsurların göz ardı edilmemesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J.A., (2001). The Colonial Origins Of Comparative Development: An Empirical Investigation. The American Economic Review, Vol. 91, No. 5. pp. 1369-1401.
- Akder, A.H. (2014). “Tarım ve Tarım Politikalarının Geleceği”. A.F.Aysan ve D.Uludağ (ed.), Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar. Ankara: İmge Kitabevi. ss., 171-184.
- Akın, M.H. (2008). Sosyolojide Yöntem Sorunu Olarak Anlama ve Açıklamanın Sınırları. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi. Sayı:20, ss:103-114.
- Akkaraca Köse, M. (2012). Agricultural Policy Reforms And Their Implications On Rural Development: Turkey And The Eu. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. Cilt: 11, No: 2. 75-98.
- Allen, (1982). The Efficiency and Distributional Consequences of Eighteenth Century Enclosures. The Economic Journal, Vol. 92, No. 368 (Dec., 1982), pp937-953
- Amin, S. (2015). Kapitalizm ve Ekolojik Ayak İzi. Der: H. Tanıtturan, Marx Doğa ve Yıkımın Ekolojisi. Kalkedon Yayınları: İstanbul
- Ay, İ.C. (2014). Dünya Bankasının Önerdiği Yapısal Uyum Programlarının Azgelişmiş Ülkelere Etkilerinin Ülke Örnekleriyle İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Aysu, A. (2020a). Gıda krizi, Tarım, Ekoloji ve Egemenlik. İkinci Baskı. Metis Yayınları: İstanbul.
- Aysu, A. (2020b). Osmanlıda Tarım Politikaları. Yeni İnsan Yayınları: İstanbul.
- Aytekin, E. (2005). Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesi'ne Yönelik Yaklaşımlar . Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi , (5) , 723-744 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43403/529048>
- Aytüre, S., Acar, M. (2018). Türkiye’de Tarım ve 1980’lerde Tarımsal Dönüşüme Yön Verenler. LiteraTürk Academia Yayınları: Konya.
- Ballı, E. (2015). İttihat ve Terakki’nin Tarım ve Toprak Politikası: Aydın Vilayeti Örneği”, Uluslararası İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu, Ankara:AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 3, 2015, ss. 129-162.
- Baskıcı, M. (2003). Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914. AÜSBF Dergisi. Cilt 58, Sayı 01.
- Başaran, H., Emiroğlu, S. B. M., & Uçan, B. Ö. I. Yeniden Yapılanma Döneminde Tarımsal Kooperatifçilik.
- Başaran, (2017). Parçalanan Bir Kurgu Olarak Köylülük: Bir Kez Daha Tarımda Küçük Üreticiliğin Sürekliliği ve Farklılaşması Üzerine, Özügurlu, A. vd.

- (der.), Akademide Yolculuk: Mehmet C. Ecevit'e Armağan içinde, Ankara: NotaBene, 299-329.
- Bedir Erişti, S.D., (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, (ed.) Kurt, A.A., Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2750, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 1-17.
- Beinin, J., (2019). Modern Ortadoğu'da İşçiler ve Çiftçiler. Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Bernstein, H. (2009). Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri.
- Birişik, N. (2019). Küresel ve Ulusal Ölçekte Tarım ve Gıda Politikaları Gerçekler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara: Memur-Sen Konfederasyonu TOÇ BİR-SEN.
- Bolay, S.H. (2012). Felsefeye Giriş. 4. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bor, Ö. (2014). Yeni Tarım Düzeni. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (ss. 82–121). Birinci Basım, Ankara: Epos Yayınları
- Bostancı, N. (2003). Sosyolojiye Giriş. Editör: İhsan Sezal. Toplum ve Kültür. ss: 106-132. İkinci Basım. Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.
- Bozkurt, V. (2014). Değişen Dünyada Sosyoloji. 10. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Braudel, F. (1991) Maddi Medeniyet ve Kapitalizm. (kısaltılmış) Çev: Mustafa Özel, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Braudel, F. (2017). Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm-Gündelik Hayatın Yapıları. Çev: M.A.Kılıçbay. 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Budd, J.W., (2011). Çalışma Düşüncesi. (çev.) Man, F., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). Felsefe Tarihine Giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chambers, J.D. (1953). Enclosure and Labour Supply in the Industrial Revolution. The Economic History Review. New Series, Vol: 5, No: 3, pp.319-345 Doi:10.2307/2591811.
- Cipolla, C. (2012). Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi. (Eserin orijinal dilde ilk baskısı 1960 yılında yapılmıştır) Çev.Mehmet Sırrı Gezgin. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Creswell, J.W., (2020). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. (çev.) Bütün, M., Demir, S.B., 5.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Delanty, G. (1995). The Origins of the Idea of Europe. In: *Inventing Europe*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230379657_2
- Dikeçligil, B.F. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak. Sosyolojide Yöntem Sorunu*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Dinan, D. (2014). *Europe Recast: A History of European Union*. Lynne Rienner Publishers
- Draman, H. (2001). Orijinal Bir Osmanlı Tarım Eseri: Kitab-I Revnak-L Bustan Üzerine Bazı Notlar. Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri. Derleyen: H. Y. Nuhoglu. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (ss.401-415).
- Dülger, İ. (2012). Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılığın Değişen Görünümü, Değişen Politikaları ve Aktif Yaşlanma Kavramı. Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri, derleyen: Metin, A., Özmete, E. vd. (ss: 31-49).
- European Commission ECb, (2020). LEADER/CLLD. Erişim: https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en
- Eker, M. (2015). Türkiye Tarımının Değişim ve Dönüşüm Süreci “Buğday ile Koyun Gerisi Oyun”, İstanbul; Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Erdoğan, S. (2014). Tarımsal Destekleme Politikaları. Ed: M. Subaşı Ertekin. Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Politikalar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. (ss: 56-76).
- Erkal, M.E. (1982). Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişmeye Çağdaş Bir Yaklaşım . Journal of Social Policy Conferences, Yıl 1982, sayı 31, ss: 297-328 .
- Esenbel, S. (2015). Japon Modernleşmesi ve Osmanlı- Japonya’nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eşiyok, B. A., (2010). Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması. Mülkiye Dergisi. 2010 Cilt: XXXIV Sayı:266. S:67-108.
- European Commission (2020). The common agricultural policy (CAP) and agriculture in Europe. Erişim: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_13_631
- European Union, (2020). Common Agricultural Policy. Erişim: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy_en
- Fredeich R., Amir K., (2012). Overview of the Global Spread of Conservation Agriculture. Field Actions Science Reports [Online], Special Issue 6 | 2012
- Fukuoka, M., (2011). Doğal Tarımın Yolu, Felsefesi ve Uygulaması.ilk Baskı. İstanbul: Kaos Yayınları

- Fülberth, G. (2011) Kapitalizmin Kısa Tarihi. İkinci Baskı, çev. Sadık Usta, İstanbul: Yordam Kitap.
- Giddens, A. (1999). Toplumun Kuruluşu. Çev. Hüseyin Özel. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (2008a) Sosyoloji. Birinci Baskı, Yayına Hazırlayan Cemal Güzel. İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2008b). Ulus Devlet ve Şiddet. Çev. Cumhur Atay. İstanbul, Kalkedon Yayınları, İkinci Basım.
- Grigg, D.B., (1975). The World's Agricultural Labour Force 1800-1970. Geography. Vol: 60, No: 3, pp.194-2020.
- Günaydın, G. (2014) Köylünün Dönüşümü. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (ss. 457-534). Birinci Basım, Ankara: Epos Yayınları.
- Harris, C. (2004). How Did Colonialism Dispossess? Comments from an Edge of Empire. Annals of the Association of American Geographers, 94:1, 165-182
- Hekmann, S. (1999). Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Holt-Gimenez, (2020). Bir Gurmenin Kapitalizm Rehberi-Yediklerimizin Politik İktisadını Anlamak. Efil Yayınevi.
- İnalcık, H. (2017). Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası. 4. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İnalcık, H. (2018). Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Cilt: Toplum ve Ekonomi. 1.Baskı, İstanbul: Kronik Kitap.
- İnternet: Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı. Agriculture and Technology. Erişim: <https://nifa.usda.gov/topic/agriculture-technology> (Erişim: 12.06.2019).
- İnternet: Arendonk, A. (2015). The development of the share of agriculture in GDP and employment. Wageningen University. <https://edepot.wur.nl/342795> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)
- İnternet: Arpağuş, S. (2007). Ansiklopedi maddesi: Pir. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pir> (Erişim tarihi: 09.01.2021)
- İnternet: Avrupa Birliği Başkanlığı-ABB (2020). Tarım Faslı. Erişim: https://www.ab.gov.tr/fasil-11-tarim-ve-kirsal-kalkinma_76.html
- İnternet: Avrupa Komisyonu (European Commission) (2017). Industry 4.0 in Agriculture: Focus. <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/event/agriculture-40-feeding-next-generation> (Erişim: 16.07.2019).

İnternet: Avrupa Komisyonu (European Commission), (2020). LEADER/CLLD. Erişim: https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en (Erişim: 13.09.2020).

İnternet: Başaran, H., Emiroğlu, S. B. M., & Uçan, B. Ö. (2014). I. Yeniden Yapılanma Döneminde Tarımsal Kooperatifçilik. <http://koop.gtb.gov.tr/data/553f4880f293706c84e911fb/Tar%C4%B1m%20ve%20Kooperatif%C3%A7ilik.pdf> (Erişim tarihi: 11.08.2020).

İnternet: Birleşmiş Milletler (2007). https://www.un.org/esa/socdev/rwss/docs/2007/rwss07_fullreport.pdf (Erişim: 23.08.2019).

İnternet: Birleşmiş Milletler, Dünya Nüfus Tahminleri 2019 Raporu. <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-2019> (Erişim: 18.03.2020).

İnternet: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. (2003). Globalization and the traditional role of agriculture. <http://www.fao.org/3/Y4671E/y4671e0c.htm> (Erişim: 23.08.2019).

İnternet: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/mdg_goals/mdg7/ (Erişim tarihi: 30.03.2019).

İnternet: Collins Dictionary, Word: Method. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/method> (Erişim tarihi: 23.11.2020).

İnternet: Drenthen, M. (2014). New Nature Narratives: Landscape Hermeneutics and Environmental Ethics. Interpreting Nature-The Emerging Field of Environmental Hermeneutics.ed. Clingerman vd. Fordham University Press, USA. https://www.researchgate.net/publication/291965911_New_Nature_Narratives_Landscape_Hermeneutics_and_Environmental_Ethics (Erişim tarihi: 22.01.2021).

İnternet: Dünya Bankası. Data from database: World Development Indicators. : <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.EMPL.KD> (Erişim tarihi: 10.05.2020).

İnternet: Dünya Meteoroloji Organizasyonu (WMO) https://www.wmo.int/pages/index_en.html (Erişim tarihi: 26.09.2019).

İnternet: Dünya Sağlık Örgütü, Yaşlılık. <http://www.un.org/en/globalissues/ageing/> (Erişim: 16.05.2019).

İnternet: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü-OECD- Employment. Stat.<https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm#indicatorchart> (Erişim tarihi: 15.05.2020).

İnternet: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü-OECD- Agricultural support (indicator). doi: 10.1787/6ea85c58-en (Erişim: 02.09.2020).

İnternet: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü-OECD- Producer support (PSE), % of gross farm receipts (indicator). doi: 10.1787/6ea85c58-en (Erişim: 05.09.2020).

İnternet: Fotourehchi, Z., Şahinöz, A. (2016). Dtö Doha Müzakereleri ve Tarım Politikalarında Yeni Yönelimler. İnsan ve Toplumbilimleri Araştırmaları Dergisi. C:5, s:7.s:2017-2040. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/226013> (Erişim: 03.11.2019).

İnternet: Garcia-Duran, vd (2014). The Determinants of CAP Reform: Learning from the European Financial Crisis and CAP 2013. Journal Section: Cap Reform Determinants: A Review Of The Literature. <http://www.ub.edu/ubeconomics/wp-content/uploads/2014/07/315-WEB.pdf> (Erişim tarihi: 26.05.2019).

İnternet: Genç, M. (2007). Ansiklopedi maddesi: Osmanlılar. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar> (Erişim tarihi: 25.10.2020).

İnternet: Gül, B. (2016). Eski Türkçe tarıyıcı “Tarımcı, Ekinci” Adı Üzerine. Türkbilig Dergisi, Sayı: 32. S: 85-96. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/991067> (Erişimtarihi: 28.10.2020).

İnternet: Gülçubuk, B., Şengül, H., Aluftekin, N., Kızılaslan, N., Kılıç, M. (2005). Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, Ankara, Türkiye, 3 - 07 Ocak 2005, ss.1173-1197. https://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/8cac9d33aad44bb_ek.pdf?tipi=14&sube (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

İnternet: Harris D.R., Fuller D.Q. (2014) Agriculture: Definition and Overview. In: Smith C. (eds) Encyclopedia of Global Archaeology. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_64 (Erişim tarihi: 14.11.2020).

İnternet: Karakaya, M . (2018). Bütünleşmiş Kültürün Toplumsal Dinamikleri: Sorokin’in Uygarlık(lar) Okuması . İstanbul University Journal of Sociology , 38 (2) , 377-402 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/44152/544636>(Erişim tarihi: 22.02.2021).

İnternet: Mann, S. (2005). Implicit Social Policy in Agriculture. Social Policy and Society , Volume 4 , Issue 3 , Cambridge University Press, pp. 271 – 281. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1474746405002411>.

İnternet: McMichael, P. (2015). The Land Question in the Food Sovereignty Project. Globalizations. Volume 12, 2015 - Issue 4: Food Sovereignty: Concept, Practice and Social Movements. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14747731.2014.971615> (Erişim: 14.02.2020).

- İnternet: Minkov, M. (2013). Cross-cultural Analysis: The Science And Art Of Comparing The World's Modern Societies And Their Cultures. USA: Sage Publications Inc. (Erişim: 16.02.2021).
- İnternet: Pretty, J. (2007). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. 363. pp. 447-465. Doi: 10.1098/rstb.2007.2163. (Erişim tarihi: 16.02.2021).
- İnternet: Pretty, J.N. (1994). Alternative Systems Of Inquiry For A Sustainable Agriculture. *IDS Bulletin*. Knowledge is Power? The Use and Abuse of Information in Development Vol.25, No:2. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.1994.mp25002004.x> (Erişim tarihi: 05.03.2021).
- İnternet: Rouillé d'Orfeuil, H., (2012). The Exclusion of Farmers: an Historical Challenge for the International Labour Market. *S.A.P.I.E.N.S*, Vol.5 / n°1. URL: <http://journals.openedition.org/sapiens/1487>.
- İnternet: Ortak Tarım Politikası –CAP- (2020). https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy_en (Erişim tarihi: 28.11.2020).
- İnternet: Sonkin, F. (2020). Recipe for disaster: The IMF and World Bank's role in the financialisation of food and agriculture. brettonwoodsproject.org (Erişim: 18.09.2020).
- İnternet: Swinnen, J. (2018). The Political Economy of Agricultural and Food Policies. *Palgrave Studies in Agricultural Economics and Food Policy*, Palgrave Macmillan US. Doi: 10.1057/978-1-137-50102-8. (Erişim tarihi: 29.11.2020).
- İnternet: Tarım ve Orman Bakanlığı, (2020). <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Avrupa-Birligi-ve-Dis-Iliskiler/Avrupa-Birligi> (Erişim: 20.02.2020).
- İnternet: Theodore, G. (2020). "Hermeneutics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/hermeneutics/> (Erişim tarihi: 16.03.2021).
- İnternet: Thompson, P.B. (2004). The Legacy of Positivism and the Role of Ethics in the Agricultural Sciences. *Perspectives in World Food and Agriculture 2004*. Book edits: Scanes and Miranowski. Doi: <https://doi.org/10.1002/9780470290187.ch22> (Erişim tarihi: 01.03.2021).
- İnternet: Thompson, P.B. (2012). Nature Politics and the Philosophy of Agriculture. *The Philosophy of Food*. University of California Press. doi.org/10.1525/9780520951976-013 (Erişim tarihi: 16.03.2021).
- İnternet: Tunca, H. , Deliktaş, E., (2015). OECD Ülkelerinde Tarımsal Etkinlik Ölçümü: Dinamik Veri Zarflama Analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. Cilt: 15, sayı:2.

- S:217-227. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/560498> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- İnternet: Tuztaş, T . (2005). Kültür ve İdeal Kültür II . Sakarya Üniversitesi Eēitim Fakültesi Dergisi , 0 (9) , 34-46 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaefd/issue/11228/134052> (Erişim tarihi: 25.02.2021).
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Tarım İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=tarim> (11.12.2020).
- İnternet: Uludaē, S. (1999). Ansiklopedi maddesi: İbn-i Haldun. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-haldun> (Erişim tarihi: 11.01.2021)
- İnternet: Uluslararası Para Fonu-IMF (2020). <https://www.imf.org/external/about/history.htm> (Erişim tarihi: 14.03.2020).
- İnternet: United Kingdom Parliament, (2020). <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/towncountry/landscape/overview/enclosingland/> (Erişim tarihi: 16.08.2020).
- İnternet: Utsler vd. (2014). Introduction Environmental Hermeneutics. Interpreting Nature-The Emerging Field of Environmental Hermeneutics.ed. Clingerman vd. Fordham University Press, USA. (Erişim tarihi: 11.03.2021).
- İnternet: Watson, M.A. (2013). Ansiklopedi maddesi: Ziraat. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ziraat> (Erişim tarihi: 14.01.2021)
- İnternet: White, L.A. (1959). The Concept of Culture. *American Anthropologist*, 61(2), new series, 227-251. Retrieved June 14, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/665095> (Erişim tarihi: 23.02.2021).
- İnternet: Zagata, L. ve Sutherland, L.(2015). Deconstructing the young farmer problem in Europe: towards a research agenda. Journal of Rural Studies. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/272372183_Deconstructing_the_'young_farmer_problem_in_Europe'_Towards_a_research_agenda (Erişim: 19.10.2019).
- İşık Erol, S. (2016). Küresel Bir Sorun Olarak Demografik Dnşm: Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken nlemler. Sosyal Politika alışmaları Dergisi. Sayı:37. S:75-123.
- Ivanova, Y. (2019) The Peru-EU Free Trade Agreement. DOI: 10.1007/978-3-030-01307-3_9 https://www.researchgate.net/publication/330254889_The_Peru-EU_Free_Trade_Agreement_Obstacle_or_Opportunity_for_Peru's_Sustainable_Development_Between_Norms_and_Geopolitics (Erişim tarihi: 27.07.2020).
- Kalın, İ. (2018). Barbar, Modern, Medeni-Medeniyet zerine Notlar. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Karaboğa, D.V. (2012). Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Tarıma Etki Eden Faktörler ve Bu Faktörlerin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar. The Journal of Academic Social Science Studies. Erişim: <https://arastirmax.com/en/publication/journal-academic-social-science-studies/5/6/klasik-donemde-osmanli-devletinde-tarima-etki-eden-faktorler-bu-faktorlerin-ortaya-cikardigi-sonuclar/arid/fb271ce8-d9ac>
- Karaca, N. (2003). Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. Maliye Dergisi, Sayı: 144 ss 84-99
- Karakaş, B. ve Çevik, Ö.C. (2016). Tarım Sektöründe Genç Çiftçilere Yönelik Teşvikler ve Mesleki Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi. Tam metin yayımlanmış bildiri: ICOMEP 2016, Kasım, İstanbul.
- Karakuş Kaçmaz, F , Özaydın, M. M . (2019). Sosyal Politika Disiplini Bağlamında Küresel İklim Değişikliği . Çalışma İlişkileri Dergisi , 10 (2) , 96-128 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cider/issue/50917/577760>
- Kearney, J. (2010). Food consumption trends and drivers. Philosophical Transactions of the Royal Society 365. pp.2793-2807. Doi:10.1098/rstb.2010.0149.
- Keleş, İ., Metin, H. ve Sancak, Ö. (2005). Çevre Kalkınma ve Etik. Ankara, Alter Yayıncılık.
- Keleş, R. (2013). 100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası. Birinci Basım, İzmir, Yakın Kitabevi.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2015). Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük, İstanbul; İletişim Yayınları.
- Kim, K., Lee, W., Kim, Y.J. 2020). A Review of the Applications of the Internet of Things (IoT) for Agricultural Automation. Journal of Biosystems Engineering. <https://doi.org/10.1007/s42853-020-00078-3>
- Knowler, D., Bradshaw, B., (2007). Farmers' adoption of conservation agriculture: A review and synthesis of recent research. Food Policy, Volume 32, Issue 1, pp.25-48. Doi: 10.1016/j.foodpol.2006.01.003.
- Köse, S. (2002) 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması, Planlama Dergisi, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, Özel Sayı, s.119-128.
- Kranzberg, M., Hannan, M.T., (2017). History of the organization of work. Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/history-of-work-organization-648000>.
- Kurtkan Bilgiseven, A. (2005). Türk Milletinin Manevi Değerleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kuzu, A., (2013). Araştırmaların Planlanması, ed.) Kurt, A.A., Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2750, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 19-45.

Kütükoğlu, M.S. (1992).Baltalimanı Muahedesi. TDV İslam Ansiklopedisi. Yıl:1992, Cilt:5, s:38-40.

Long, C.R., Rowland, B., Steelman, S.C., McElfish, P., (2017). Outcomes of disease prevention and management interventions in food pantries and food banks: protocol for a scoping review. BMJ Open 2019;9:e029236. doi:10.1136/ bmjopen-2019-029236.

Magee, B. (2010). Felsefenin Öyküsü. Çev: B.S.Şener. Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Makal, A. (1997). Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri, 1850-1920: Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.

Mazoyer, M., Roudart, L., (2016). Dünya Tarım Tarihi. Neolitik Çağdan Günümüzdeki Krize. Çev: Ş. Ünsaldı. 2. Baskı. Ankara: Epos Yayınları.

Mengi, A. ve Algan, N. (2003). Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme - AB ve Türkiye Örneği. Birinci Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Metin, B., Özaydın, M.M., (2014). Çalışma ve Refah. Ankara: Gazi Kitabevi.

Middelaar, L.V. (2014). Avrupa: Bir Geçiş Süreci, Bir Kıta Bir Birliğe Nasıl Dönüştü?. Çev: Bilal Çölgeçen. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul

Mucchielli, A. (1991). Zihniyetler (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu, A. (2014). Ekolojik Sorunların Kökenleri. Ed: Hakan Reyhan vd. Sosyal Çevre Bilimleri. Ankara: Siyasal Kitabevi. (ss:37-55).

Nasr, S. H. (2019a). Bir Kutsal Bilim İhtiyacı. Çev: Ş.Yalçın. Dördüncü Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

Nasr, S. H. (2019b). İnsan ve Tabiat. Çev: N.Avcı. Birinci Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

Neuman, W.L., (2010). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I. (çev.) Özge, S., 4. Baskı, İstanbul: Yayın Odası.

Nişancı Ş. ve Çaylak A. (2013). Osmanlıda Siyaset-İktisat Dengesi: Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisi.Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Ekonomik Tarihi, ed: Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü, Deniz Özyakışır. Ankara, Savaş Kitabevi.

Oya, C. (2011). Agriculture in the World Bank: Blighted Harvest Persists. The Political Economy of Development. The World Bank. Ed: K. Bayliss, vd. Neoliberalism and Development Research. London: Pluto Press. (ss:146-187). Erişim: https://www.jstor.org/stable/j.ctt183gzdj?turn_away=true

- Önal, N.E. (2014). Varlığı Bir Dert, Yokluğu Yara: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Devletin Tarıma Müdahaleleri. . A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme, Birinci Basım, Ankara: Epos Yayınları
- Önsoy, R. (2001). Tanzimatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri”,. Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri. Der.: Hidayet Yavuz Nuhoglu, İstanbul.
- Övgün, B. (2010). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkmaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, cilt:9, no:1. (Ss:91-109)
- Övgün, B. ve Çolakoğlu, Ş. (2018). Yeni Sağ Ve Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Planlamada Yaşanan Dönüşüm. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, cilt:17, no:2. (Ss:349-388)
- Özarpınar, Y., (1998). Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özarpınar, Y., (1999). İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü, 2. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemir, Ş. (2007). ‘Din - Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar’, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, 2007. (ss.155).
- Öztürk, M . (2010). Türkiye’de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri . Journal of Social Policy Conferences , 0 (52) , 245-264 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/889/9880>
- Öztürk, Ş. (2014). Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk. İstanbul: Doğu Kitabevi
- Özügurlu, M. (2013). Küçük Köylüye Sermaye Kapanı, Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler.3. Baskı. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Patel, R., Moore, J.W., (2019). Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi. 2. Baskı. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Rehber, E. (2013). Tarım Ekonomisi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Rasmusson, G., Lydecker, J.A., Coffino, J.A., White, M.A., Grilo, C.M., (2018), Household food insecurity is associated with binge-eating disorder and obesity. International Journal of Eating Disorders, Volume 52, Issue 1, pp.28-35. <https://doi.org/10.1002/eat.22990>.
- Rose, J. (2014). Ekoköyler: Yeni Rotamız. Çev: İ.U. Kelso. 1. Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Satır Reyhan, A. (2014). Çevre Ekonomisi. Ed.Hakan Reyhan vd. Sosyal Çevre Bilimleri. Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014. S-207-222.
- Smith, P., Riley, A. (2016). Kültürel Kurama Giriş. çev: S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu. Dipnot Yayınları: İstanbul
- Smith, A. (2010). Milletlerin Zenginliği. (orijinal dilde ilk basım:1776). Çev: Haldun Derin. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Sombart, W. (2017). Burjuva. İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Swinnen, J.F.M., Rozelle, S. (2009). Governance Structures and Resource Policy Reform: Insights from Agricultural Transition. Annual Review of Resource Economics, 1:1, 33-54. Doi: <https://doi.org/10.1146/annurev.resource.050708.144122>.
- Şahinöz, A. (2014). Küresel Ekonomiden Küresel Tarım Politikalarına uluslararası Aktörler: IMF, DB, DTÖ. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.),Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (ss. 411-454). Birinci Basım, Ankara: Epos Yayınları
- Şenol, D. (1999). P.A. Sorokin'in Sosyo-Kültürel Değişme Yaklaşımı Çerçevesinden Duraklama ve Gerileme Devri Osmanlı İmparatorluğu. Bilim Yolu, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı: 1999/2. Ss:303-312.
- Şimşek, O., (1999). Küreselleşmenin İktisadi Etkileri ve Kıtık Meselesi.
- Şimşek, O. (2005). Zihniyet Kavramı Ekseninden Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist Girişimcilik. Kamu-İş Dergisi. C:8, S:3.
- Şimşek, O. (2008a). Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi. Ankara: Otorite Yayınları.
- Şimşek, O. (2008b). Türk Toplum Düşüncesine; Medeniyet, Kültür-Zihniyet-Sanayi Bağlamında Bütüncül Bir Yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD) Sayı:8. s: 253-284.
- Şimşek, O. (2009). Modern Girişimcilik Zihniyeti ve Sanayi-Kültür Bağlamında Türk Girişimciliğinin Sosyo-Kültürel Temelleri (Ahilik –tasavvuf modellemesi International DAVRAZ Kongresi 24-27 Eylül 2009, Yeni Küresel Diyalog, Süleyman Demirel Üniversitesi.(ss:1138-1160).
- Şimşek, O., (2013). Yeni Ahlak Toplumu. Birinci Basım, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şimşek, O. (2016). Tevhidi Düşünce Açısından Batı (Sanayi) Medeniyeti Çöküşüne Yönelik Ontolojik Analiz. Akademik Hassasiyetler Dergisi. Vol:3, sayı: 5. S. 57-85.

- Şimşek, O., (2019a). “Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Sosyolojisi. İş ve Hayat Dergisi. Cilt 5, Sayı 9. 170-194.
- Şimşek, O., (2019b). “Çalışma” ve “Zihniyet” Kavramları Ekseninde “Çalışma Zihniyeti”nin “Milli Çalışma Düzeni”nin İnşasına Etkileri. İş ve Hayat Dergisi, Cilt 5, Sayı 10. 58-84.
- Şimşek, O., (2020a). Düşünce Yöntemi Kültür Değişmesi İlişkisinin Modern Türkiye’de Pozitivist Düşünceyi Etkinleştirmesinin Sosyolojisi. bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 94. ss: 1-28
- Şimşek, O. (2020b). Giriş. Tevhidi Düşünce Temelli Konuşmalar. Derleyen Osman Şimşek. İlmar Yayınları: Ankara.
- Şimşek, O. (2021). “Tevhîdî Düşünce” Anlayışına Göre “Tevhîdî Şehir” Yapısı Ve “Tevhîdî Şehir” Zihniyeti. Şehir ve Medeniyet Şehir Araştırmaları Dergisi. Cilt:6, sayı:13. ss: 311-341.
- Tabakoğlu, A. (2012). Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 11. Baskı. 187-192.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, (2004). Osmanlıdan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri. Ankara.
- Taşçı, F. (2020). Sosyal Refah Bütüncül Bir Perspektif. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Tilman, D., Cassman, K.G., Matson, P.A., Naylor, R., Polasky, S., (2002). Agricultural sustainability and intensive production practices. Nature, 418, 671-677. Doi:[10.1038/nature01014](https://doi.org/10.1038/nature01014)
- Timmermann, C., (2020). Social Justice and Agricultural Innovation. Springer Nature Switzerland AG.
- Tokatlıoğlu, M., Selen, U. ve Leba, R. (2018). Küreselleşme Sürecinde Stratejik Önemi ve Tarımsal Arz Güvenliğinin Sağlanmasında Devletin Rolü. Journal Of Life Economic, 5(4), 151-176.
- Topçu, N. (2013). Yarınki Türkiye. Derleyen: İ.Kara, E.Elverdi. Birinci Baskı: 1961. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2018). Kültür ve Medeniyet. Birinci Baskı: 1970. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turhan, M. (2018). Garplılaşmanın neresindeyiz? Ankara: Altınordu yayınları
- Türkdoğan, O., (2003). Bilimsel Araştırma Metodolojisi. 4.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2014). Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Türkdoğan, O. (2015). Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 10 (2), 209-224.
- Uyanık, Y. (2017). Nüfus Yaşlanmasının İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri . Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 19 (1) , 72-94 .
- Ülgener, F. S.,(2006). İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ünlü Aslan, M. (2020). Tarım Politikalarının Tarımsal İstihdam Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Çiftlik Beldesi Tarımköy Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs-2020.
- Vural, M. (2015). Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık. İkinci Basım, Elis Yayınları: Ankara
- Vural, M. (2019). İslam Felsefesi Tarihi-İslam Düşüncesinin Tarihsel Seyri. Dördüncü baskı. Elis Yayınları: Ankara
- Wallerstein, I. (2003). Dünya Sistemleri Kavramına Karşı Dünya Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri.Çev. E.Soğancılar. (editörler A.Şenel ve Y. Alogan) A.G.Frank and B.K.Gills (ed) Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı Beş Binyıllık mı?(Birinci Baskı) Ankara, İmge Kitabevi: Ankara.
- Yavuz, F. (2005). Tarım Politikası. (ed.) Yavuz, F., Türkiye’de Tarım. Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. Eğitim ve Bilim Dergisi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 9.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

Ek-1. Etik Komisyon Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 06/04/2020-E.11535

T.C.
ANKARA HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ
Etik Komisyonu

Sayı : 11054618-302.08.01-
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 11.02.2020 tarih ve E.5836 sayılı yazı.

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Enstitünüz Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Banu KARAKUŞ, Doç.Dr Osman ŞİMŞEK'in danışmanlığında yürüttüğü *"Zihniyet Temelleri Üzerinden Modernleşmesi Tarım Politikalarının Politika Uygulamalarına Kültürel İzafilik Açısından Bakış; Avrupa Birliği ve Türkiye Tarım Politikaları Mukayesesi"* adlı tez çalışması ile ilgili konu Komisyonumuzun 02.04.2020 tarih ve 03 sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

Etik Komisyonunca onaylanan ilgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiş; karara ilişkin imza listesi ve onaylanan çalışmalar ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Aydın KARAPINAR
Komisyon Başkanı

Araştırma Kod NOo: 2020/24

Ek:
1- İmza Listesi
2- Onaylı Çalışma

Ek-2. Araştırma İzni

T.C.
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü

Sayı : E-79765350-288.04-3571614

22.12.2020

Konu : Banu KARAKAŞ (Araştırma İzni)

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi : 05.12.2020 tarih ve 74178132-302.14.06 sayılı yazınız.

İlgili sayılı yazınız ile Enstitüsü Müdürlüğünüz Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı Doktora öğrencisi Banu KARAKAŞ'ın "**Zihniyet Temelleri Üzerinden Modernleşmeci Tarım Politikalarının Politika Uygulamalarına Kültürel İzafilik Açısından Bakış: Avrupa Birliği ve Türkiye Tarım Politikaları Mukayesesi**" konulu tezi Genel Müdürlüğümüzce değerlendirilmiş olup ilgili çalışmanın yapılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Dr. Nevzat BİRİŞİK
Bakan a.
Genel Müdür

EK-3. Derinlemesine Görüşme Soru Havuzu

“Zihniyet Temelleri Üzerinden Modernleşmeci Tarım Politika Uygulamalarına Kültürel İzafilik Açısından Bakış: Avrupa Birliği ve Türkiye Tarım Politikaları Mukayesesi” başlıklı çalışma kapsamında gerçekleştirilecek nitel araştırma için hazırlanmış açık uçlu sorular aşağıda verilmiştir.

a. Demografik bilgiler

b. Açık uçlu sorular

1. Size göre zihniyet nedir? Zihniyetin önemi nedir?
2. Kültürü nasıl tanımlarsınız? Bir toplumun kültür ve medeniyet unsurları size göre ne anlam ifade etmektedir?
3. Sizce toplumların zihniyet ve kültür yapısı değişebilir mi? (Yanıt evetse) Size göre bu değişimin dinamikleri nelerdir?
4. Çalışma ve emek kavramlarını nasıl tanımlarsınız? Size göre çalışma ve emeğin Türkiye’de ve Avrupa toplumlarında sosyo-kültürel anlamı aynı mıdır? (Değilse) Size göre hangi yönlerden farklılaşmaktadır?
5. Sizce tarım zihniyeti diye bir kavramdan söz etmek mümkün müdür? Size göre tarım zihniyeti ne ifade etmektedir?
6. Tarım zihniyetinin önemi nedir? Türkiye’de geçmiş ve günümüzde tarım zihniyetinin dayandığı unsurlar bakımından farklılıklar var mıdır? Varsa nelerdir?
7. Tarımın toplumsal ve kültürel anlamlarını nasıl tanımlarsınız? Sizce bu tanımlar Avrupa ve Türkiye için aynı mıdır? Değilse farklılıkları nelerdir?
8. Sizce Türkiye’de gelecekte tarıma atfedilen toplumsal ve kültürel anlamlar değişebilir mi?
9. Sizce modernleşmenin tarıma etkileri nelerdir?
10. İnsan-tabiat, insan-gıda ilişkisi gibi alanlarda yaşanan gelişmelerin tarıma yansımalarını nasıl açıklarsınız?
11. Avrupa Birliği’nin geleceği ve Türkiye’nin üyelik süreci hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
12. Avrupa’da tarım sektörünün öncelikli sorun alanlarını nasıl sıralarsınız? Bu çerçevede Türkiye’de tarım sektörü sorunları ile farklılaşan ve benzeşen yönleri sizce hangileridir?

13. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının öncelikleri ile Türkiye’de tarım politikası örtüşmekte midir? Bu bakımdan farklılaşan ve benzeşen yönler nelerdir?
14. Avrupa’da çiftçilik ile çiftçiliğe bakış ile Türkiye’de çiftçilik ve çiftçiliğe bakışı mukayese eder misiniz? Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası’nın çiftçi destekleri ile Türkiye’de çiftçilere yönelik destekleri genel olarak mukayese eder misiniz?
15. Türkiye’de uluslararası kuruluşların (IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi) tarım politikalarına etkileri nelerdir?
16. 2006 yılı sonrası süreçte Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin Türkiye’de tarım politikalarına etkileri öncelikle hangi alanlarda ortaya çıkmıştır?
17. Şahsi deneyimlerinize göre Avrupa Birliğinin (veya bir başka uluslararası kurum veya kuruluşun) Türkiye’deki tarım politikalarına çelişen/uymayan/yanlış olduğunu düşündüğünüz bir etkisi oldu mu?
18. Türkiye’de tarım sektörüne yönelik teşviklerin başarılı ve başarısız olduğu alanlar size göre nelerdir? Tarım politikaları geliştirirken veya bir politikayı uygulamaya geçirirken sizi zorlayan hususlarla/dışsalılıklarla karşılaştınız mı?
19. Türkiye’de tarım sektörünün geleceğine yönelik görüşleriniz nelerdir? (Ekonomi içindeki yeri, stratejik önemi, gıda güvenliği gibi başlıklar bakımından)
20. Türkiye’nin milli tarım politikası bakımından önceliği neler olmalıdır? (Kırsal kalkınma, istihdamın artırılması, ihracatın artırılması, gıda güvenliği, gıdada kendine yeterliliğin sağlanması, teknoloji kullanımının artırılması gibi konu başlıkları katılımcıya sayılabilir)
21. Türkiye’de gençler tarım sektöründe çalışmaya teşvik edilmeli midir? (Evetse) Bu konuda hangi politikalar tarımı gençler için cazip hale getirecektir?
22. Tarımın ekonomik anlamları dışındaki anlamları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de gelecekte tarıma atfedilen sosyo-kültürel anlamların değişmesini bekliyor musunuz? Görüşünüzü nedenleriyle birlikte açıklayınız?
23. Gelecekte uluslararası kuruluşların tarım politikaları ile Türkiye’nin milli tarım politikası arasında uyumlaştırma sağlanırken hangi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :Karakaş, Banu

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	G.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü / ÇEEİ ABD	2014
Lisans	A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi/ÇEEİ Bölümü	2005
Lise	Bahçelievler Deneme Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı)	2001

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2011-2018	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2018-	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

